

A. PIROČKINAS

Prie
benturinės
kalbos
ištaikų

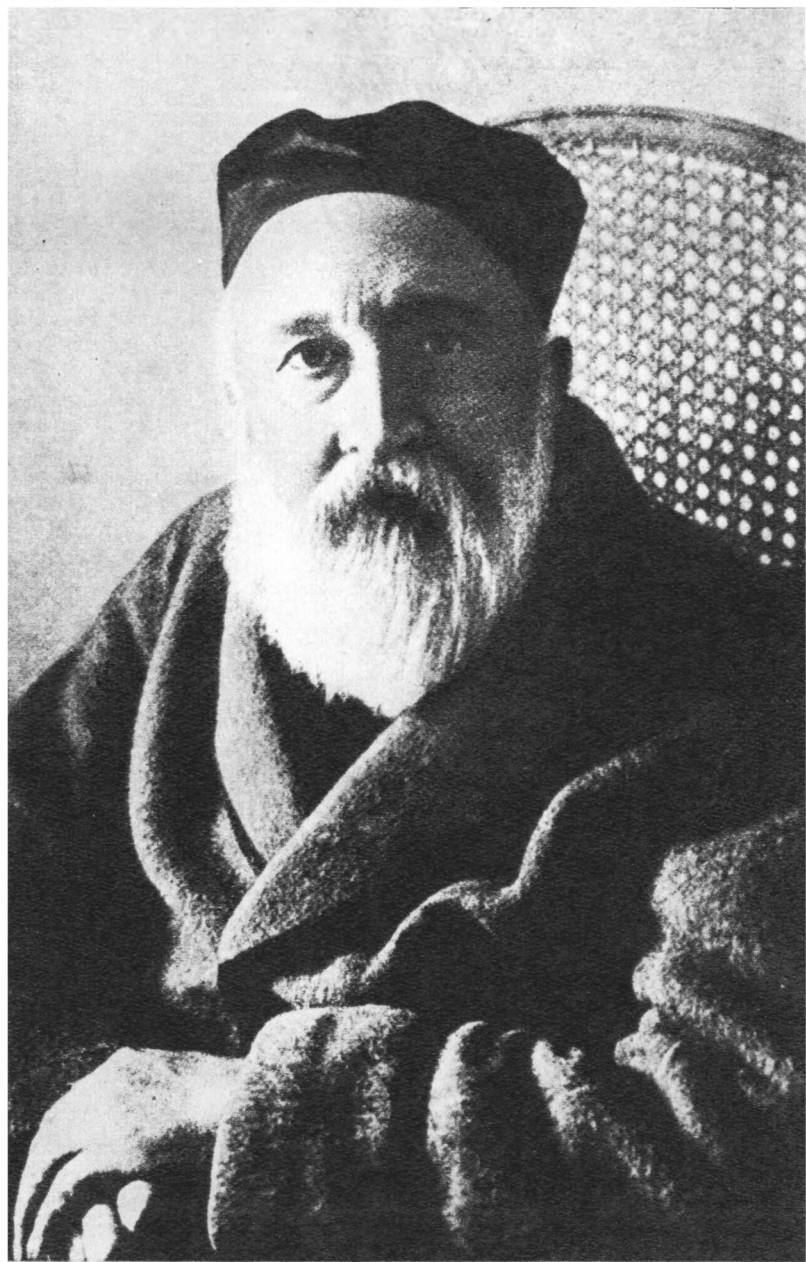
A. PIROČKINAS

*Prie bendrinės
kalbos istorijų*

*J. JABLONSKIO GYVENIMAS IR DARBAI
1860—1904 m.*

Prie
beidrinės
kalbos
ištaiku

G. Jablonowski's.

4L
PI-125

Recenzavo istorijos daktaras
V. MERKYS,
filologijos kandidatas
J. KACIULIS

P 70103—028 142—77
M854(10)—77

© Leidykla „Mokslas“, 1977

PRATARMĖ

Džiaugdamiesi dideliais lietuvių kalbotyros laimėjimais, negalime nutylėti ir vienos spragos: žymieji kalbininkai Jaunius, Būga, Jablonskis tebelaukia jiems skirtų monografijų. Tuo atžvilgiu labai atsilikta nuo literatūros mokslo.

Suprantama, tokios nelygybės priežastis — meninės ir mokslinės kūrybos specifika. Meno kūriniui suvokti ir jam interpretuoti autoriaus biografija turi daug reikšmės. Kalbotyroje mokslininko gyvenimo faktai nėra taip glaudžiai susiję su mokslo darbu. Tai būdinga ir kitiems mokslams — matematikai, fizikai, chemijai, biologijai ir pan. Užtat nenuostabu, kad, vaizdingu rašytojo Danilo Danino palyginimu, puškinistai negalį nieko pasakyti tik apie 12—13 Puškino gyvenimo dienų, o fizikos istorikų žinios apie XX a. mokslo korifėjus Einšteiną, Borą, Rezerfordą veikia primenančios Šekspyro biografiją, keliančią kai kam abejonių, ar apskritai jis žymiųjų tragedijų ir komedijų autorius.

Išsami kurio mokslo istorija, norinti atskleisti prieštarą, įvairių poveikių sąlygojamą jo augimą, neignoruoja mokslininkų biografijos. Kuo išsamiau ji parodoma, tuo labiau išryškėja įvairūs priežastiniai santykiai, tuo giliau įžvelgiame vidinę mokslininko veiklos logiką.

Jau seniai iškilo reikalas turėti išsamią Jono Jablonskio biografiją ir platų, detalų jo darbų įvertinimą. Antai 1937 m. Pranas Skardžius buvo užsiminęs, kad ateityje turėtų kas parašyti monografiją apie Jablonskio vaidmenį bendrinės kalbos raidoje.

Praėjus karo audrams, minint Jablonskio 25-ąsias mirties metines, monografijos idėja iškilo vėl. 1956 m. akad. Kostas Korsakas straipsnyje „Du žymieji lietuvių kalbininkai“ visai pagrįstai ragino mūsų kalbininkus: „Duoti išsamų Jablonskio ir Būgos kalbinio palikimo, jų mokslinės veiklos įvertinimą — mūsų tarybinių kalbininkų neatidėliotinas uždavinys“. Praėjo dvidešimt metų, bet kiti, neatidėliotini darbai sutrukdė jiems imtis šio sudėtingo uždavinio.

Ne vieną mūsų mokslininką, galėjusį rašyti monografiją apie Jablonskį, matyt, sulaukė nuo šio žingsnio parengiamųjų darbų

stoka, būgštavimas, kad, paskyrus studijai ir ne vienerius metus, vis dėlto nepavyks pasiekti to išsamumo, kokio tikisi specialistai ir apskritai visuomenė. Bet kur išsamumo riba? Ar tai, kad skaitytojas šios rūšies darbe pasiges vieno ar net kelių dalykų, turi mus sulaikyti nuo mėginimo pateikti sintetišką Jablonskio gyvenimo ir darbų vaizdą? Suprantama, nėra ko tikėtis, kad čia pateikiama Jablonskio gyvenimo ir darbų studija bus be spragų, be neišspręstų problemų: mažų mažiausia ji bent parodys, ką reikia daryti, kad tų spragų būtų mažiau.

Nemaža svarstyta dėl šios studijos pobūdžio, kol apsispręsta eiti dokumentiškumo keliu: kiekvieną teiginį paremti citatomis ir išnašomis. Jos skaitant įkyri, vargina, ardo dėstymo vieningumą ir sklaido dėmesį. Bet tai — pirmoji studija, ir ji turi padėti tvirtą faktų pagrindą tolimesniems darbams. Tad neišvengiamai reikėjo daryti įvairių nuomonių ir versijų atranką, visada susijusią su citavimu ir dokumentavimu. Citatose išlaikoma šaltinių kalba, rašyba ir skyryba, taip pat cituojamų autorių pabraukimai (studijos autoriaus pabraukimai nurodomi atskirai).

Iš daugelio analogiškų studijų, turėtų prieš akis kaip pavyzdį, reikėtų minėti akad. M. Nečkinos monografiją apie žymiausią XIX a. pab.—XX a. pr. rusų istoriką Vasilijų Kliučevskį. Ji ypač sutvirtino autoriaus nuomonę, kad didiesiems praeities žmonėms turime būti atidesni ir jautresni. Negalima kelti reikalavimų, nei mokslinių, nei visuomeninių, kurie tuo laiku jiems buvo neįmanomi. Atvirkščiai, reikia daugiau branginti kiekvieną jų žingsnį sunkiu progreso keliu, reikia daugiau džiaugtis kiekvienu jų atradimu tame kelyje.

Kaip ir visi didesni mokslo darbai, taip ir ši studija neišsivertė be daugelio įstaigų (bibliotekų, archyvų) ir žmonių paramos, pritarimo ir paskatinimo. Visiems jiems priklauso nuoširdi autoriaus padėka.

Autorius ypač dėkingas tiems, kurie savo nuoširdžia pagalba lengvino jo mokslo kelią nuo studento suolo iki šios studijos: 1955 m. buvusiam jo diplominio darbo vadovui ir tada atskleidusiam Jablonskio problematiką prof. dr. Jonui Palioniui, lietuvių kalbos katedros vedėjui prof. dr. Zigmui Zinkevičiui, docentams Jonui Kabelkai, Adelei Laigonaitei ir Julijai Žukauskaitei, katedros kolegoms docentams Aldonai Paulauskienei ir Aldonui Pupkiui. Nuoširdus ačiū prof. dr. Broniui Genzeliui, dr. Vytautui Merkiui, doc. Albertui Steponavičiui ir filol. kand. Justinui Kačiuliui. Jų visų pastabos ne tik padėjo išvengti nemaža spragų, bet ir padrąsino autorių duoti šį darbą skaitytojo teismui.

*Vedė, palikdama
peizaže ir istorijojej pėdas.
Iš motinų lūpų išdygo
ir mummyse pasisėjo.*

*Koks džiaugsmas pašaukti medį,
Kalną, ežerą, upę!
Ačiū, kartoju, ačiū
už žodžio skonį burnoj.*

(Justinas Marcinkevičius. Kalba)

KELIO PRADŽIA

VAIKYSTĖ

Dabar, kai rasti Jablonskio gimimo metrikai¹, galime pasakyti, kad žymusis lietuvių kalbininkas gimė 1860 m. gruodžio 30 d. netoli K. Naumiesčio, Kubilėlių kaime (jis tada priklausė Būbelių valsčiui, Vladislavovo apskrīčiai). Visos kitos datos ir vietos, iki šiol skelbtos įvairiuose leidiniuose, yra tik nesusi-pratimo padarinys. Iki Spalio revoliucijos carinės įstaigos Suvalkų gubernijoje vartojo dvi datas — pagal senąjį ir pagal naująjį kalendorių. Senuoju Jablonskis yra gimęs gruodžio 18 d.: XIX a. abu kalendoriai skyrėsi 12 dienų. Bet kai kas, žinodamas senojo kalendoriaus datą, pridėdavo XX a. skirtumą — 13 dienų. Taip atsirado data „gruodžio 31 d.“ Kai kas „gruodžio 30 d.“ palaikė senojo kalendoriaus data ir pridėjo dar 13 d.: taip daugelyje straipsnių atsirado nuoroda, kad Jablonskis gimęs 1861 m. sausio 12 d.

Dėl gimtojo kaimo pavadinimo klaidos kaltas pats Jablonskis, vienuose savo atsiminimuose kažkodėl nurodęs, kad jis gimęs Kubilių kaime (I 287)². Vėlesnieji Jablonskio biografai, patikėję jo klaidingu nurodymu, ir ėmė visur taip rašyti. Iš tikrųjų prie K. Naumiesčio yra tik Kubilėlių kaimas.

Š e i m a. Apie Jablonskio šeimą turime maža duomenų. Iš minėtų metrikų sužinome, kad tėvas Juozas 1860 m. buvo 33 m. amžiaus, vadinasi, gimęs 1827 m., o ne 1830 m., kaip tai nurodo J. Strimaitis³. Motinai Agnieškai buvo 24 m. amžiaus⁴.

Iš J. Strimaičio žinome, kad Jablonskio tėvas buvo vedęs du kartus: pirmoji žmona Krapkiūtė, į kurios ūkį jis atėjo užkuriu ir su kuria gyveno apie 6 m., mirė. Likę trys vaikai — dukterys Ona ir Elena ir sūnus Juozas. Šis vėliau, kai Jonas Jablonskis

¹ Jono Jablonskio gimimo metrikai (parengė A. Piročkinas). — „Mūsų kalba“, 1974, Nr. 7, p. 36—38. Dar vienas metrikų išrašas yra Maskvos miesto Centriniam valstybiniam archyve (toliau — MCVA), f. 418, ap. 295, b. 600. l. 20.

² Jablonskio Raštai (redaktorius J. Balčikonis, t. I—V. K., 1933—1936) nurodomi tekste: romėnišku skaitmeniu tomas, arabišku — puslapis.

³ Zr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921 (1922), p. 516.

⁴ Prof. J. Balčikonis ją vadino Jonieška (I, p. XII).

jau dirbęs mokytoju Mintaujoje, savo dalį ūkio įkeitęs ir išvykęs į Ameriką. Toks jo pasielgimas sukėlęs pavojų, kad tėviškė galinti būti išvaržyta, bet Jonas Jablonskis padėjęs ją išlaikyti⁵. Apie Onos ir Elenos Jablonskyčių tolesnį likimą žinių neturime.

Agnieška Jablonskienė-Šipailiūtė kilusi iš Rudžių kaimo. Be Jono, ji turėjo dar tris vaikus — Marijoną, Antaną ir Jurgį. Antanas gimė 1867 m., mirė palyginti jaunas — 1911 m. vasario viduryje Panemunės dvare (Sakių rj.)⁶. Brolis Jurgis, dešimčia metų jaunesnis už Joną, mirė taip pat pirma jo (1929 m. rugpiūčio mėn.). Sesuo Marytė buvo jauniausia.

Tolesnė Jablonskių genealogija tuo tarpu netyrinėta ir mums nežinoma. Pats Jonas Jablonskis, matyt, dėl to maža suko sau galvą. Čia jis gerokai skyrėsi nuo Jono Basanavičiaus, taip pat žymaus Marijampolės gimnazijos auklėtinio. Šis būsimesiems jo biografams žymiai palengvino darbą, palikdamas išsamią savo biografiją, kur tėvo protėvių istoriją atsekė iki XVII a., o motinos giminės istoriją — net iki XIV a.⁷ Mes, deja, neturime nieko net apie Jono Jablonskio senelius. Taigi neaišku, kaip lietuviškoje valstiečių šeimoje atsirado nelietuviška pavardė, kuri, matyt, jam kartais kliūdavo, nes sykį, A. Kalniaus teigimu, pagyręs jo pavardės lietuviškumą, Jablonskis pasakęs: „Jei aš tokią pavardę būčiau paveldėjęs iš savo giminės, būčiau visu šimtu procentų lietuvis“⁸.

Nelietuviškų pavardžių atsiradimo Lietuvoje keliai gana įvairūs. Nemaža jų paleido lenkintojai kunigai per krikštą, versdami lietuviškas pavardes „kilnesnėmis“, lenkiškomis. Todėl visai galimas daiktas, kad XVIII a. ar XIX a. pradžioje iš kokio Obelėno atsirado tokiu būdu Jablonskis. Tačiau nemaža nelietuviškų pavardžių atnešė į Lietuvą, ypač į Sūduvą, XVIII a. įvairūs ateiviai. Net paplitusi Kudirkų pavardė esanti pranciškiškos kilmės ir atėjusi iš Prūsijos⁹.

Gyvendami Kubilėliuose, tėvai valdė 40 margų (Suvalkų gubernijoje lenkiškas margas buvo lygus 0,59 ha). Žemė buvusi prasta, šilainė. Baudžiava, kaip žinome, kairiajame Nemuno krante buvo panaikinta 1807 m., suteikiant valstiečiams asmens laisvę, bet įpareigojant atlikti dvarui lažą. Pats Jonas apie tuos dalykus galėjo žinoti tik iš pasakojimų. Jono Jablonskio asmens byloje yra keli vadinamieji formuliarai, surašyti jam dirbant

⁵ Iš Vytauto Jablonskio, Jurgio sūnaus, pasakojimo 1969 m. rugpiūčio 10 d. Griškabūdyje (autoriaus užrašai. — *A.P.*).

⁶ Zr. Panemunė (Naumiesčio ap.). [Korespondencija]. — „Saltinis“, 1911, Nr. 10, p. 116. Antanas palaidotas vasario 18 d. Kapo nerasta. Buvęs, rodos, Z. Panemunės dvaro ūkvedys. Yra rašęs korespondencijų į „Vilniaus žinias“ (1905, Nr. 80, 82) ir „Lietuvos ūkininką“ (1906, Nr. 47).

⁷ Zr. B a s a n a v i č i u s J. Rinktiniai raštai. V., 1970, p. 7—9.

⁸ „Mūsų kalba“, 1974, Nr. 7, p. 18.

⁹ Zr. B ū t ė n a s J. Vincas Kudirka. K., 1937, p. 11—12, 179.

Mintaujoje ir Taline (tada Revelyje). Viename iš jų apie kilnę sakoma: „Из крестьян, но к податному сословию не принадлежал“ (iš valstiečių, bet mokesčių mokėtojų luomui nepriklausė)¹⁰.

Iš tų duomenų, kuriuos turime, sunku atkurti ir detalesnį Jablonskių šeimos gyvenimo vaizdą, tą savitą valstietiškos šeimos pasaulį, kuris, suprantama, formavo jaunosios kartos pažiūras, įpročius, apskritai charakterį. Nežinome, kokie santykiai buvo joje tarp vyro Juozo ir žmonos, tarp vaikų ir tėvų, pagaliau tarp pačių vaikų. Vis dėlto čia susiėjo dviejų šeimų vaikai. J. Strimaitis rašė, kad Sipailiūtė buvusi šneki, vaišinga. Gali būti, kad ji savo būdo dėka sugebėjo palaikyti bent minimalią darną šeimoje, kur buvo net trys pirmosios žmonos vaikai. Pats Jablonskis niekur viešai savo tėvų necharakterizavo. Bet vieną kartą laiške K. Jokantui (be datos, apie 1909—1913 m.) jam taip apibūdino savo motiną: „Savo motyną begalo brangi nu, tiesiog idealizuoju, man rūpi, kad jai neimtų dėl manęs širdies sopėti...“¹¹ O reikia pasakyti, kad Jablonskis vertinti žmones mokėjo.

Apie savo vaikystę Jablonskis parašė labai trumpai — jis augęs „kaip ir kiti tėvo-močiotės suneliai“ (I 69). Galima sutikti su J. Balčikoniu, kad „laimingiausias vaikystės dienas jis (Jablonskis. — A.P.) praleido Kubiliuose“, bet ar iš tikrųjų jis tada „be jokių rūpesčių galėjo žaisti ir lakstyti po laukus“ (I, p. XIII)? Valstiečių, net ir turtingesniųjų, vaikai neilgai džiaugdavosi nerūpestingomis dienomis — veikiai jie būdavo pristatomi prie jiems tinkamo darbo. Atsirasdavo rūpesčių ir vargų. Jeigu reikėtų apibūdinti Jablonskio vaikystę, galėtume pasinaudoti jo kaimyno ir amžininko Prano Mašiotto vaikystės aprašymu knygutėje „Ir aš mažas buvau“¹². Ne ką jos skirtusi, nebent tuo, kad Jablonskio namai stovėjo visai pašešupyje: už Šešupės jau buvo Vokietija, beveik palangėmis ėjo takas, kuriuo žingsniuodavo pasienio sargybiniai. Vaikams, tur būt, toji siena nebuvo baisi, ir vasarą jie, radę laisvą valandėlę, nesivaržydami dėl „nusikaltimo“ pakliūti į kitos valstybės teritoriją, pūškindavosi po visą Šešupę. J. Balčikonis užsiminė ir apie vieną Jonukui nutikusį nuotyki, girdėtą tikriausiai iš paties Jablonskio. „Kartą besimaudydamas bemažko neprigėrė. Skęstant viena mintis jam perėjo per galvą: kaip jo netekus gailės ir verks motina“ (I, p. XIII).

¹⁰ Формулярный список (27 сентября 1899 г.). — Estijos TSR Centrinis valstybinis istorijos archyvas (Tartu) (toliau — ECVA), f. 384, ap. 1, b. 3792, l. 45a.

¹¹ Lietuvos TSR Mokslų akademijos biblioteka (toliau — MAB), f. 12, b. 322, l. 19a.

¹² Zr. Mašiotas P. Ir aš mažas buvau. V., 1956, p. 13—45.

Mokslų pradžia. Jablonskis, tada dar visiems tebuvęs tik Jonukas, augo sveikas ir guvus. Tų laikų tradicija tas Jonukas apie septintuosius metus pradėjo eiti mokslus: motina šiek tiek pramokė poterių, o gal ir raides pažinti. Tačiau „Aukso altorių“, įprastinį tada lietuvių kalbos vadovėlį, skaityti išmokė Jablonskių namuose siuvels kurį laiką siuvels (I 287), koks Sūduvos „Palangos Juzė“. Sėkmingai įveikti pirmieji mokslo slenksčiai žadino motinai viltį, kad sūnus įstengs eiti ir toliau, gal taps kunigu. Juo labiau, kad galėjo tikėtis dėdės J. Šipailos, Keturvalakių klebono¹³, pritarimo ir paramos. Žymusis dėdė visada kas metai apsilankydavęs Jablonskio giminėje birželio pabaigoje. Motina, matyt, per tuos apsilankymus ir išprašė dėdę leisti Jonuką į mokslus.

Leisti į pradžios mokyklą nebuvo labai sunku. Tad ir tėvas tikriausiai nebuvo priešingas žmonos planams — sutiko atiduoti sūnų į Vladislavovo, kaip tada vadinosi K. Naumiestis, pradžios mokyklą. Juo labiau, kad jį galėjo veikti po 1861 m. krašte atsiradęs masiškas sąjūdis mokyti berniukus. Apie jo mastą galima spręsti iš Griškabūdžio parapijos pavyzdžio: J. Strimaitis apskaičiavimu, iki I pasaulinio karo iš vienos šios parapijos buvę per keturiasdešimt kunigų, apie trisdešimt mokytojų, keletas gydytojų ir šiaip inteligentų, daugiau kaip 140 gimnazistų ir mokytojų seminarijų auklėtinių¹⁴.

Tačiau ryžtis leisti vaiką į mokslus tais laikais buvo ne taip paprasta ir vidutiniam valstiečiui. Apskaičiuota, kad vieno sūnaus mokslinimas pradžios mokykloje, gimnazijoje ir universitete tėvams atsieidavęs pinigais apie 1500 rublių. Už tą sumą buvę galima įsigyti bent 15 margų vidutinės dirbamos žemės arba 30 darbinių arklių. Rugių 50 kg tada kainavę 2,5—3 rb. Mokestis už mokslą gimnazijoje kainavęs 25 rb metams, o pragyvenimas bendrabutyje už 8 mėn. — 130 rb. Turint galvoje menką to meto ūkių produktyvumą, galima gerai suprasti, kad kiekvienas tėvas gaudavo ne kartą pasikrapštyti pakaušį, ar verta leisti tokius pinigus vienam sūnui, nuskriaudžiant kitus vaikus.

Gausi Jablonskių šeima taip pat gyveno ne pertekusi. Kaip pasakoja J. Strimaitis, tėvas nevengęs ieškoti rizikingo uždarbio — iš Prūsų nešdavęs kontrabanda įvairių medžiagų, arbatos ir kt. Už tai kartą įkliuvęs ir turėjęs nemaža bėdų, reikia manyti, kad ir nuostolių. J. Balčikonis mini, kad ir Jonas kartais padėdavęs šitame reikale.

Šiaip ar taip, užsitikrinę J. Šipailos pažadą ateityje remti į mokslus einantį sūnų, Jablonskiai 1869 m. rudenį bebaigiantį

¹³ J. Strimaitis laikė jį Jono Jablonskio dėde; veikiausiai jis buvo Jablonskienės dėdė: M. Gustaitis yra net nurodęs jį gimus 1799 m. („Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921 (1922), p. 523).

¹⁴ Ten pat, p. 519.

devintuosius metus berniuką nugabena į Naumiestį pabandyti, ar kas išeis. Naumiestyje Jablonskis apsigyvena pas vieną savo dėdę, motinos brolių, kad nereikėtų vaikščioti į mokyklą iš namų.

Naumiesčio pradžios mokykloje. Tuo laiku Naumiestis buvo jau nemažas apskrities (nuo 1867 m.) miestas, turįs apie 6000 gyventojų. Tai buvo tipiškas pasienio miestelis, kur beveik viskas sukosi apie kontrabandą ir prekybą. Čia gyveno nemaža caro administracijos tarnautojų ir įvairių prekybininkų. Šiame apskrities mieste buvo tik pradžios mokykla, kurioje dirbo vienas mokytojas — Lapinskis. Beje, tikybos dalykų mokė Naumiesčio vikaras J. Marma. Mokyklą lankė miestiečių ir apylinkės valstiečių vaikai.

Mokoma buvo rusiškai: lenkų kalba buvo uždrausta, išskyrus tikybos pamokas. Mokyti lietuviškai — niekam neatėjo į galvą. Jablonskis rašė, kad tik pačioj pradžioj vienas kitas tikybos dalykas būdavęs aiškinamas ir lietuviškai, bet katekizmas, tikybos vadovėlis, buvęs lenkiškas ir tik lenkiškai buvę iš jo mokomasi. Nemokėjusiam tos kalbos Jablonskiukui šis mokslas iš pradžių buvęs sunkiausias ir skaudžiausias: negalint lenkiškai atsakyti, kunigas liepdavęs „prigulti ant suolo atkišus tam tikrą užpakalio dalį, per kurią pāskum suduodavo kelis kartus savo lendre ar lazdele“, — aprašė vėliau Jablonskis katekizmo ir lenkų kalbos mokymo metodiką (I 288). Matyt, ši bausmė Jablonskiui buvo smarkiai įsirėžusi į sąmonę, kad ją yra prisiminęs ir kitomis progomis (I 69).

Ir mokytojas Lapinskis kartais naudodavęsis šia metodika — griebdavęsis nendrės. Vis dėlto Jablonskiui „tas jo įnagis ne labai buvo įkritęs į akį“, užtat yra dažnai tekę pasilikti po pamokų („koze ar karcery“). Apskritai mokytojas savo mokinių tėvams girdavęs: gal prie to prisidėjo ne tiek jo stropumas, kiek motinos nešami sūreliai, viščiukai, kiaušiniai... Pagaliau ir pats mokytojas pradžioj maža turėdavęs tiesioginių santykių su savo mokiniu. Kaip tada buvę įprasta, mokytojas dirbdavęs daugiau su vyresniųjų skyrių mokiniais, o mažųjų mokyti atsiųsdavęs kokį akylesnį vyresnį mokinį. Šis išklausinėjęs referuodavo mokytojui apie „pipiriukų“ mokėjimą. Jablonskis tuos savo egzaminatorius sugebėdavęs palenkti, kyšteldamas kokį pyragėlį ar šiaip valgomą mažmožį.

Tą pačią mokyklą yra vaizdingai aprašęs P. Mašiotas, pradedęs joje mokyti po ketverių metų, kada Jablonskio čia jau nebuvo. Bet visa tvarka buvo ta pati¹⁶.

Jablonskis pradžios mokykloje mokėsi tris žiemas. Nors buvo laikomas geru mokiniu, bet, baigęs ją, nesijautęs labai mokytas: išmoko kiek paskaityti rusiškai, atsakyti tik į paprasčiau-

¹⁶ Zr. Mašiotas Pr. Min. veik., p. 53—56.

sius klausimus, mokėjo sudėti, atimti, dauginti ir dalyti ne didžiausius skaičius, spręsti paprasčiausius uždavinius (I 289). Pramoko ir kiek lenkiškai. Žinoma, išmoko ir tą lenkišką katekizmą, be to, dar ministrantūrą lotyniškai, todėl galėjo pabūti „klapčiuku“, kai atvykdavo į Naumiestį dėdulė kunigas. Kaip matome, tai nedidelis mokslas, bet vis dėlto Jonuko stropumas teikė šeimai ir dėdei vilčių, kad iš Jablonskių šeimos išaugs geras kunigas. Tik to tesiekė motina ir dėdė, kuris pasižadėjo finansuoti mokslus nuo antrosios gimnazijos klasės. Pirmajai klasei lėšų turėjo susirasti tėvai.

1872 m. vasaros pabaigoje, apie rugpiūčio vidurį, tėvas nuvežė Jonuką į Marijampolės gimnaziją egzaminų laikyti. Kaip rašė atsiminimuose Jablonskis, tie egzaminai nebuvo sunkūs. Pavyzdžiui, iš aritmetikos gavęs uždavinį „27:9“, tuos skaičius reikėję padalyti iš trijų ar devynių. To ir užtekę. Rusų kalbos egzaminui gavęs paskaityti kelis sakinius iš chrestomatijos, parašyti skaitytą tekstą lentoje, ir viskas. Tikybos egzamino visai neatsiminęs (I 290). Galima manyti, kad kitiems ir tokie egzaminai buvo per sunkūs. Tą pačią dieną buvę pranešta, kad Jonas Jablonskis priimtas į gimnazijos pirmąją klasę.

Grįžus namo, prasidėjo ruošia į gimnaziją: pasiūdino „mandierą“ su septyniomis sagomis. Vėliau pasirodė, kad reikia devynių sagų, ir Marijampolės siuvėjas turėjo persiūti. Įtaisė iki žemės nutįsusią milinę „ant išaugimo“ (ją taip pat gavo trumpinti), nupirko „studentišką“ kepurę. Tų laikų gimnazistų uniformą, įvestą 1870 m., yra aprašęs M. Katkus: „... mėlynas žiponas su devyniomis baltomis vienoje eilėje sagomis; stačia apykaklė apvesta sidabrinu galionu. Kepurė — kariška kipe, žvaigždės vietoj sukryžiuoti du lauro lapai ir tarp jų gimnazijos raidės“¹⁶.

GIMNAZIJA

Tad 1872 m. rudenį (nežinia, ar tai buvo rugsėjo 1 d.) Jonas Jablonskis peržengė Marijampolės gimnazijos slenkstį jau kaip pirmosios klasės mokinys.

G i m n a z i j o s t v a r k a. Marijampolės gimnazijos pradžia siekia 1840 m., kai iš Seinų buvo atkelta keturklasė apskrities mokykla (szkoła powiatowa), kuri 1867 m. buvo paversta klasikine gimnazija su septyniomis klasėmis. Mokslas truko aštuonerius metus: septintąją klasę išeidavo per dvejus metus. Tokia tvarka buvo ir visose Rusijos gimnazijose. Jablonskiui būnant Marijampolės gimnazijoje, 1875 m. gimnazijų septinto-

¹⁶ K a t k u s M. Raštai. V., 1965, p. 325.

sios klasės buvo perskirtos į septintąją ir aštuntąją klasę¹. Ar toji reforma buvo tada įvesta ir Marijampolės gimnazijoje, sunku pasakyti: M. Gustaitis, pavyzdžiui, nurodo, kad aštuntoji klasė buvusi atidaryta tik nuo 1877/1878 mokslo metų². Galėjo būti ir taip, nes vadinamosios Lenkijos Karalystės mokyklos kartais įsivesdavo naujoves kiek vėliau. Be to, dar buvo parengiamoji klasė.

XIX a. viduryje carinėje Rusijoje vyko smarki kova dėl vidurinės mokyklos tipo, jos tikslų ir programos. Reakcinė švietimo ministerija, vadovaujama ministro grafo D. Tolstojaus, padedama ir skatinama caro, pasiekė tai, kad visoje Rusijoje pagrindine vidurine mokykla, duodančia visas teises (pavyzdžiui, stoti į universitetą), 1871 m. tapo klasikinė gimnazija³.

1871 m. nuostatais gimnazijų mokymo programa buvo tokia:⁴

Eilės Nr.	Dalykai	Parengiamoji klasė	I	II	III	IV	V	VI	VII	Mokytojo turimų pamokų skaičius be parang. klasės	Privatomų mokinių pamokų skaičius
1	Tikyba	4	2	2	2	2	2	1	1	12	13
2	Rusų k. su bažn. slavų k.	6	4	4	4	3	3	2	2	22	24
3	Trumpi logikos pagr.	—	—	—	—	—	—	—	(1)	(1)	1
4	Lotynų k.	—	8	7	5	5	6	6	6	43	49
5	Graikų k.	—	—	—	5	6	6	6	(7)	29/30	36
6	Matematika (su fizika, matematine geografija ir trumpu gamtos mokslu)	6	5	4	3	3	4	6	6	31	37
7	Geografija	—	2	2	2	2	—	—	1	9	10
8	Istorija	—	—	—	2	2	2	2	2	10	12
9	Prancūzų arba vokiečių kalba	—	—	3	3	3	3	3	2	17	19
10	Dailyraštis	6	3	2	—	—	—	—	—	5	5
	Iš viso mokiniams su viena kalba	22	24	24	26	26	26	26	27	179	206
	Iš viso mokiniams su dviem naujosiomis kalbomis	22	24	27	29	29	29	29	29	197	225

¹ Zr. Константинов Н. К. Очерки по истории средней школы. Гимназии и реальные училища с конца XIX в. до февральской революции 1917 года. М., 1956, с. 17.

² Zr. Gustaitis M. Kunigas Antanas Tatarė. V., 1913, p. 6 (išnaša).

³ Zr. Алешинцев И. История гимназического образования в России (XVIII и XIX век). С.-Петербург, 1912, с. 285—302.

⁴ Константинов Н. К. Min. veik., p. 19.

Kaip matome, programoje labai daug valandų (37,8 proc.) skiriama klasikinėms kalboms, o matematikai, fizikai, matematinei geografijai ir gamtai — tik 16,4 proc. Paskutiniųjų keturių dalykų jungimas į vieną discipliną siekia labai tolimus laikus, net vidurinius amžius.

Marijampolės gimnazija savo programa iš esmės nesiskyrė nuo kitų klasikinių gimnazijų. Joje buvo dėstomos dvi užsienio kalbos — vokiečių ir prancūzų. Pirmoji buvo privaloma, o antroji, jeigu laikytasi 1866 m. gimnazijų statuto, neprivaloma. To statuto 32-ame straipsnyje (3-oji pastaba) nurodyta, kad vaikai, kurių tėvai to pageidauja, gali už papildomą mokestį mokytis ir antrosios kalbos⁵. Kad Jablonskis mokėsi abiejų kalbų, aišku iš jo atsiminimų „Mažmožis iš pirmųjų mano mokslo dienų“, kur jis mini vokiečių kalbos mokytoją Drevsą (I 291), mokiusį pirmojoje klasėje, ir antrojoje klasėje prisidėjusią naują kalbą — „pusgalvįs plevėsa Berlingeris ėmė mokyti prancūziškai“ (I 295).

Carinė mokykla, ypač to laiko klasikinė gimnazija, paprastai apibūdinama kaip formalaus kalimo, mechaniško įsiminimo mokykla. Iš esmės tai teisinga: tokių turėta tikslų, ir tuo pasireiškė jos reakcinis vaidmuo — atitraukti mokinius nuo gyvenimo, atbukinti juos, net sulaužyti, kad jie nekeltų ir jiems nekiltų gyvenimiškų problemų. Tam turėjo tarnauti ir gimnazijų režimas: uniformos, pamokų tvarka, religijos pamokos ir dažnos maldos už carą, jo šeimos narius, taip pat bausmės, bendrabučių kontrolė. Tačiau reikia atsiminti, kad tarp tikslo ir jo realizavimo visada yra tam tikras tarpas: reakciniai sluoksniai galėjo stengtis paversti klasikinę gimnaziją savo įrankiu, bet ne visada tai jiems pavykdavo. Tai priklausė nuo daugelio aplinkybių — nuo mokinio asmenybės, nuo mokytojo, nuo konkrečių vietos sąlygų. Pavyzdžiui, reakciniams tikslams turėjo tarnauti ir lotynų bei graikų kalbų dominavimas programoje. Nuo šių dalykų ypač kentėdavo neturtingi menkesnių gabumų mokiniai, kurie neįstengdavo pasisamdyti korepetitorių. Tačiau gabiausieji mokiniai išeidavo dar labiau sustiprėję, užsigrūdinę. Akad. M. Nečkina, apibūdinama istoriko V. Kliučevskio mokymąsi dvasinėje seminarijoje, kur taip pat buvo daug laiko skiriama lotynų kalbai, jos nesmerkė: „Nesiliaujantys lotynų kalbos pratimai, vertimai ir mokymasis kalbėti lotyniškai, aišku, skatino pagalvoti apie žodį ir įprasti atsargiai pasverti jo prasmės atspalvius“⁶. Ar tik ne čia buvo kalbininko Jono Jablonskio pradžia?

⁵ Зг. Дополнение к четвертому тому Сборника постановлений по Министерству Народного Просвещения. — В кн.: Сборник постановлений по Министерству Народного Просвещения, т. IV, 1865—1870. С.-Петербург, 1871, с. 12.

⁶ Нечкина М. В. Василий Осипович Ключевский. М., 1974, с. 67.

Gimnazijos mokytojai. Vertinant mokyklos vaidmenį, reikia turėti galvoje ir mokytojus. Žinoma, labai šviesių asmenybių carinėje mokykloje būta maža, ir sąlygos joms reikštis buvo sunkios. Bet tuo patrauklesnis ir veiksmingesnis tapdavo reakcinėje aplinkoje pasirodęs šviesaus proto ir kilnios dvasios žmogus. Sakytume, kokybė atsverdavo kiekybę. Ypač tai svarbu neužmiršti, kalbant apie Marijampolės gimnaziją, nes kitaip kuo paaiškintume tą faktą, kad ji davė visuomenei tiek daug didžiųjų žmonių.

Pagrindinė pedagoginio personalo figūra buvo mokyklos direktorius. Iki 1871 m. gimnazijos vadovas vadinosi inspektorius. Bet kažkodėl J. Basanavičiaus, baigusio 1873 m. Marijampolės gimnaziją, atestate jos vadovas dar taip ir tebevadinamas. Inspektorius tada buvo D. Černiavskis⁷. Tik nuo 1873 m. liepos 1 d. jis, Dionisijus Černiavskis, laikomas paskirtu Marijampolės gimnazijos direktoriumi⁸. Nuo 1876 m. spalio 1 d. direktoriumi buvo Andrijanas Abramovičius⁹, mokyklos inspektoriaus, kurį mini Jablonskis (I 292), bendrapavardis.

P. Mašiotas direktorių Abramovičių charakterizavo kaip „tvirtą, sveiką vyrą, kuris mėgdavo pagyvent, bet ir kitiems duodavo gyvent“¹⁰. Šis direktoriaus charakterio bruožas, matyt, buvo naudingas Marijampolės gimnazijai: jo direktoriavimo pabaigoje mokinių skaičius išaugo iki 500. Teigiamai vertino direktorių Abramovičių ir S. Matulaitis¹¹.

To laiko gimnazijose įtakingi buvo tikybos mokytojai: jie labiausiai skiepijo mokiniams paklusnumą ir susitaikymą su santvarka, su turima būkle. Carizmas pirmiausia rėmėsi pravoslavų bažnyčia ir, ją visur proteguodamas, gerokai varžė katalikų dvasininkus. Tačiau Marijampolės gimnazijoje, kur pravoslavų beveik nebuvo, išskyrus direktorių, inspektorių ir dar kelis mokytojus, ne blogiau carinę politiką rėmė daugumas katalikų dvasininkų, kurie kartu mokėjo varyti ir pragaištingą lenkinimo darbą. Pridėjus dar jų menką išprusimą, ne didžiausią dorą, nesunku suprasti, kodėl, pavyzdžiui, S. Matulaičiui tikybos mokytojai kunigai iš visų Marijampolės gimnazijos mokytojų palikę pačius nemaloniausius prisiminimus: „Jie nieko gero mums nedavė, tik kalė religines dogmas ir skiepijo paklusnumą esamai valdžiai“¹². S. Matulaitis ypač neigiamai atsiliepė apie kunigus Miknevičių ir Miliauską, kurie mokė ir Jab-

⁷ Zr. Basanavičius J. D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. — „Lietuvių tauta“, 1935, t. V, p. 19.

⁸ Zr. Список лицам по ведомству Министерства Народного Просвещения. 1875/6 учебный год. С.-Петербург, 1875, с. 487.

⁹ Zr. Список лицам, служащим по ведомству Министерства Народного Просвещения. 1881/2 учебный год. С.-Петербург, 1881, с. 471.

¹⁰ Mašiotas Pr. Kai knygas draudė. K., 1924, p. 21.

¹¹ Zr. Matulaitis St. Atsiminimai. V., 1957, p. 46.

¹² Ten pat, p. 57.

lonskj. Miliauskas, kai Jablonskis pirmą kartą Marijampolėje nuėjęs išpažinties, sugėdijęs jį, kad gimnazistui netinką atlikti išpažintį lietuviškai (I 291). Vadinasi, net ir išpažintis tarnavo lenkiškumui skiepyti.

Vis dėlto, skaitant Jablonskio ir kitų jo amžininkų atsiminimus, pasitaiko vieno dvasininko vardas, kurį kiekvienas šiaip ar taip vertina teigiamai. Tai — Jurgis Čėsna.

Kyla vienas neaiškumas: yra buvę du Jurgiai Čėsnos — marijonų vienuolyno generolas (1835—1892) ir J. Balčikonio minimas J. Čėsna, miręs Sasnavoje 1954 m. rudenį¹³. Čia, tur būt, J. Balčikonio ar apsirikta, ar netiksliai pasakyta: visų gerbiamas mokytojas buvo minėtas pirmasis J. Čėsna, marijonų generolas (plg. Redakcijos pastabos, V 245).

S. Matulaitis aiškino gimnazistus į Čėsną žiūrėjus su pagarba todėl, kad jis atlikdavęs išpažinties ceremoniją greitai, be jokių priekabių, net sunkias nuodėmes atleisdavęs nepriekaištaudamas¹⁴. Tačiau abejingumas savo pareigoms, kaip ir fanatizmas, niekada nesužadina kitų pagarbos. Matyt, Čėsnos asmenybė buvo gana turtinga, ir tas turtingumas, įstengęs prasiimušti per dvasininko luomo uždedamą kiautą, patraukė ne tik katalikų jaunimą, bet ir kitų religijų mokinius, kuriems jo liberalizmas bažnytinių ceremonijų atžvilgiu buvo visiškai neaktualus. Čėsna galėjo kiek prijausti nacionaliniam judėjimui, nes J. Basanavičių, trečiosios klasės mokinį, supažindinęs su L. Rėzos išleistais Donelaičio „Metais“¹⁵. Deja, neaišku, kaip tada mokytojas su savo mokiniu kalbėjosi — lenkiškai, rusiškai, o gal lietuviškai?

Šiaip ar taip, tas supažindinimas su „Metais“ nebuvo atsitiktinis dalykas. S. Matulaičio atsiminimuose Čėsna vertinamas prieštarinčiai: pradžioje sakoma, kad jis tikyba dėstęs rusiškai, nes nediršęs priešintis caro valdžiai, toliau rašoma, kad pareikalavęs ją dėstyti lietuviškai, o valdžiai nesutikus, pasitraukęs¹⁶. K. Grinius J. Čėsną laikė visai „neaktyviu elementu“¹⁷.

Galėjo tai būti gana prieštaringas žmogus, bet Jablonskio gyvenime kritišku momentu jis yra suvaidinęs labai teigiamą vaidmenį. Jablonskis pirmojoje klasėje liko antrus metus, grėsė pavojus netekti dėdės paramos. Tad jis, suklastojęs pažymėjimą, apgavo dėdę, kad perėjęs į antrąją klasę. Po metų visas

¹³ Zr. Balčikonis J. Keletas atsiminimų apie J. Jablonskj. — „Literatūra ir kalba“, 1965, t. I, p. 19.

¹⁴ Zr. Matulaitis St. Min. veik., p. 56.

¹⁵ Zr. Basanavičius J. Min. str. — „Lietuvių tauta“, 1935, t. V., p. 18, 20.

¹⁶ Zr. Matulaitis St. Min. veik., p. 53; Jablonskis šią versiją paneigė (V 60).

¹⁷ Zr. „Lietuvos mokykla“, ketvirtieji (1921) metai, 1921—1922, p. 303. Kategoriškai neigiamai J. Čėsna apibūdintas (neaišku, kuo remiantis) J. Kirlio knygutėje „Šimtametė mokykla“ (V., 1967, p. 23).

netikėtai iškilo aikštėn. „Klebonijoje J. Čėsna, — rašė vėliau Jablonskis, — išgirdęs apie šitą mano nelaimę ir ją kaip reikiant supratęs, dabar pats mane gelbėjo: labai išgyrė mane dėdulei, mažino jam mano kaltę ir viską darė, kad dėdulė tą kaltę man pagaliau dovanotų ir toliau vėl mane šelptų“ (I 295). Galėtume spėti, kad ši aplinkybė nulėmė Jablonskio simpatijas, bet atsiminimuose jis rašo visų mokinių vardus: „Geruoju savo mokytoju mes laikėm *dėl daugelio priežasčių* (išskirta mūsų. — A.P.) ir kun. Jurgį Čėsna: šį žmogų labai brangino visi gimnazijos mokiniai su mokytojais“ (I 297). Argi Jablonskis būtų apsiriekęs, taip palankiai atsiliepdamas apie šį kunigą?

Antrasis Jablonskio mokytojas, kuris visuose Marijampolės gimnazijos auklėtinių atsiminimuose apibūdinamas labai palankiai, buvo Pavelas Vasiljevas, dėstęs rusų kalbą ir literatūrą. Iš platesnės S. Matulaičio charakteristikos galima spręsti, kad jis tam tikru mastu reiškė opoziciją carizmui, jo varomai nacionalinės spaudos politikai ir mokėjo patraukti jaunimą savo kilnumu, nuolaidumu mokinių išsišokimams prieš carizmą. Pavyzdžiui, jis suplėšęs S. Matulaičio klasės draugo sąsiuvinį, kad šis nepatektų į negeras rankas su rašomuoju darbu, kur buvo išreikštos anticarinės pažiūros¹⁸. Kitą kartą Andriui Bulotai, parašiusiam temą „Apvaizda, likimas ir atsitiktinumas“, pasakęs: „Nagi tu ir bedievis!“ Mokinys dėl to nenukentėjęs. Vasiljevas ypač girdavo V. Kudirkos rašinius (I 267).

Abu Jablonskio gerieji mokytojai — Čėsna ir Vasiljevas, kad ir skirtingų luomų ir veikiausiai taip pat skirtingų pažiūrų žmonės, turėjo bendrą bruožą: savo humaniškumu, jaunimo sielos pažinimu morališkai išsiskyrė iš „kazonų“ pedagogų, nejučiomis duodami mokiniams pagrindą smerkti „kazoną“ gimnazijos tvarką, žadindami opoziciją ir carizmo režimui. Juk ne visada būtina tiesioginė agitacija: tam tikromis sąlygomis užtenka kontrasto, kad jaunimas suvoktų, kas gera, teisinga ir kilnu.

Pažymėtinais mokytojais Jablonskis laikė dar matematiką Vyškovsį ir Vasilevskį (I 297), bet išsamesnei jų charakteristikai trūksta medžiagos. Pastarasis, kaip ir Savickas, dėstęs lotynų kalbą¹⁹.

Vis dėlto daugumas mokytojų buvo gana abejingi savo darbui, mokiniams. Jų būta tikrų „amatininkų“, dirbančių tik dėl duonos kšnio.

Marijampolės gimnazijoje dirbo nemaža lenkų mokytojų. K. Griniaus teigimu, lenkai buvę, be minėtų Vyškovskio, Vasilevskio, Savicko, taip pat Pšeorskis, Bžozovskis, Vlošekas, Vilkaneč, Pajevskis²⁰. Nežinia, ar jų visų būta ir Jablonskio moky-

¹⁸ Zr. Matulaitis St. Min. veik., p. 58.

¹⁹ „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921 (1922), p. 530.

²⁰ „Lietuvos mokykla“, ketvirtieji metai (1921), p. 303.

mosi metais. Neabejotina, kad tada tikrai lotynų ir graikų kalbas dėstė inspektorius padėjėjas Pšeorskis. Jį plačiai apibūdino P. Mašiotas²¹. Pšeorskis labai terorizavęs mokinius: negailėstingai sodindavęs juos į karcerį, plūsdavęs žodžiais *kanalja, skotina, kytras žmogus*, savo kalbą pastiprindamas žodžiu *psiakrev*, tyčiodavęsis iš žydų vardų ir t. t. Jis buvęs prastas savo dalykų specialistas, ir, kai Mašiotas mokėsi šeštojoje klasėje, mokiniai tarėsi prašyti direktorių, kad skirtų jiems kitą mokytoją. Reikalas išaiškėjęs. Pšeorskis vėliau, per abitūros egzaminus, padedamas naujo direktoriaus Solovjovičiaus, atsikeršijęs, sukirdamas iš graikų ir lotynų kalbų beveik pusę mokinių. O šie, gavę atestatus, po „aplaistymo“ sudaužę į jo buto sienas tuščius butelius... Jablonskio tada gimnazijoje nebūta. Turint tokią mokytojo charakteristiką, sunku patikėti galėjus jį įkvėpti Jablonskiui meilės klasikinėms kalboms, kurioms polinkis, Jablonskio prisipažinimu, išryškėjęs jau trečiojoje klasėje.

Marijampolės gimnazijoje dirbo palyginti nemaža mokytojų lietuvių, bet jų vaidmuo Jablonskio dvasios pasaulio formavime vargu ar buvo didelis: daugumas atsiminimų autorių, buvusių jų mokinių, juos smerkia už pasyvumą. Vienas kitas pasidaręs aktyvesnis, kai vėliau, Jablonskiui jau baigus gimnaziją, atvyko P. Kriaučiūnas, Botyrius ir kt.

Gal kiek daugiau išskirti vertas matematikas Ulinskis: žemesnėse klasėse, pastebėjęs mokinį ko nesuprantant, paaiškindavęs vienu kitu žodžiu ir lietuviškai. Jablonskis aprašė epizodą, kai tas pats Ulinskis prieš kalėdas, palydėdamas mokinius atostogų, sakęs jiems tam tikrą pamokslą. Kol sakęs rusiškai, mokiniai dairėsi į šalis. Tada Ulinskis ėmęs toliau savo pamokslą „lietuviškai drožti“ ir taip pravirkdęs bene pusę klasės (I 293). Kilimo jis buvęs iš „Žemaičių krašto“. Ulinskis, matydamas, kad Jablonskis daugiau domisi lotynų ir graikų kalbomis, o mažiau mokosi matematikos, kurį laiką ant jo širdo, bet, šiam pasispaudus ir su matematika, atsileido. Jis Jablonskį mokė keturiose klasėse: vėliau išėjo į pensiją, todėl jaunesnių už Jablonskį gimnazijos auklėtinių prisiminimuose neminimas.

Ulinskis kurį laiką yra dėstęs ir lietuvių kalbą, bet Jablonskio jis veikiausiai nemokė (I 297). Jablonskis prisiminė, kad lietuvių kalbos mokęs lotynistas V. Staniškis.

Marijampolės, taip pat ir Suvalkų, gimnazijoje pagal tam tikrus nuostatus, taikomus Lenkijos Karalystės gubernijoms, buvo leidžiama fakultatyviai dėstyti „vietinę kalbą“ — lietuvių kalbą. Per savaitę jos būdavo tik viena pamoka. Suprantama, dėstyti galėjo tik mokąs lietuviškai žmogus. Kadangi tokių ki-

²¹ Zr. Ašakaitis Pr. Marijampolės gimnazijoje 1874—83 m. — „Tauta“, 1920, Nr. 23(32), p. 2.

tataučių beveik nepasitaikydavo, tai Marijampolėje paskirdavo kurį lietuvių mokytoją. Reikia atsiminti, kad tuo metu galiojo kategoriškas draudimas vartoti „lenkiškai lotyniškas“ raides ir buvo reikalaujama rašyti rusiškėmis raidėmis. Tad kaip buvo tokiu atveju mokoma? „Lietuvių kalbos mokytojas, — pasakojo Jablonskis, — lentoj paprastai nieko nerašydavo liepiamąja vartoti „kirilica“; į klasę mes (mokiniai) ateidavom be kokių knygų, kalbos mokytojas pats arba mes, jo liepiami, ką paskaitydavom klasėje, iš mokytojo (Staniškio) atsineštųjų „senesniųjų knygų“, mokytojas paaiškindavo vieną kitą jų žodį arba posakį...“ (I 297). Šis aprašymas rodytų, kad V. Staniškis nebuvo visiškai lojalus carizmo politikai: beveik demonstratyviai nevar-tojo brukamo raidyno, atsinešdavo „senesnių“ knygų: kadangi iki spaudos draudimo išleistos knygos nebuvo draudžiamos, tai kai kurias spausdindavo Rytprūsiose, pažymėdami senesnius leidimo metus. V. Staniškis į pamokas atsinešdavęs Daukanto, Valančiaus ir Donelaičio kūrinių. Pats dalykų pasirinkimas taip pat šį tą sako. Lietuvių kalbos gramatikos nėję (I 298).

Kiti gimnazijos auklėtiniai savo atsiminimuose V. Staniškį nupeikia. S. Matulaitis pasakoja, kad jis namie kalbėjęs lenkiškai, taip pat viešumoj vengęs kalbėti lietuviškai. Mokiniai jo nemėgė ir jį pajuokdavę. Jiems didelį malonumą teikęs toks Staniškio nuotykis, aprašytas S. Matulaičio: „Vieną kartą, mokiniams einant gatve, saujelė naujokų, pamatę Staniškį su ilga barzda, staiga sušuko: „Vyrai, muškit žydus!“ — ir puolė jį. Šis išsigando, sustojo, išskėtė rankas ir garsiai storu balsu sušuko: „Vyrai! Vyrai! Ar jūs nežinote, kad aš Staniškis Vincas?!“ Naujokai juokdamiesi nuėję toliau. O mokiniams patikę, kad Staniškis nors vieną kartą viešai prabilęs lietuviškai²².

Iš S. Matulaičio aprašymo, jei jis visiškai teisingas, išeity, kad Staniškis nebuvo apsisprendęs lietuvis. Čia reikia pridurti, kad Suvalkų gubernijoje carinė administracija, kaip ir mokyklos vadovybė, viešą lietuvių kalbos vartojimą pakentė; mokykloje buvo kovojama tik su lenkų kalba. Todėl Staniškiui nebuvo didelio reikalo vengti lietuvių kalbos. Bet iš kitos pusės K. Grinius pateikia nemaža faktų, kurie sušvelnina neigiamą Staniškio apibūdinimą: atsisakęs versti Sykopo gramatiką rusiškėmis raidėmis, kasmet vėliau per K. Grinių aukodavęs varpininkams po 25 rb, kartais duodavęs informacijų lietuviškiems laikraščiams apie gimnaziją, gaudavęs iš K. Griniaus „Varpą“ ir „Ūkininką“; Staniškio slapyvardis pakvituoti duotiems „Varpui“ pinigams — Išlandukas („landukas“?). Staniškis „įkliuvęs“

²² Matulaitis St. Min. veik., p. 59.

todėl, kad kažkoks Seinų klierikas paminėjęs jį savo laiške, už tai buvęs iškeltas į Lomžą, kur mirė, sulaukęs 80 m.²³

Tokį prieštaringą vertinimą galima paaiškinti tuo, kad apibūdinami skirtingi V. Staniškio pažiūrų etapai. Pagaliau S. Matulaičio aiškinimas, kad mokiniai nemėgę Staniškio dėl jo vengimo kalbėti lietuviškai, gali būti vėlesnis: vargu ar tada mokiniai buvo tokie patriotai, nemėgti mokytojo jie galėjo ir dėl kitų priežasčių. Šiaip ar taip, Jablonskis tiek V. Staniškį, tiek ir kitą mokytoją lietuvių J. Jasiulaitį apibūdino kaip P. Kriaučiūno draugus (I 234), o šis vargu ar būtų palaikęs artimesnius santykius su lenkomanu.

Marijampolės gimnazijoje tuo laiku buvo dar vienas lietuvis — dailiraščio mokytojas S. Rutkauskas, mokęs ir J. Basanavičių²⁴. Jį yra kiek apibūdinęs P. Mašiotas²⁵. Jablonskis jo visai nemini, nors šis tikriausiai dailiraščio mokė ir jį.

Mokinių tautybė. Daugumas Marijampolės gimnazijos mokinių, be abejonės, buvo lietuviai, plačių Sūduvos apylinkių valstiečių vaikai. Iš miestų ir miestelių būdavo nemaža žydų ir kiek lenkų. Mokinių rusų mokėsi dar mažiau: vienas kitas atvykusio valdininko sūnus. Neturint tikslių statistikos duomenų, šiandien sunku nustatyti, kiek procentų kurios tautybės mokinių lankė gimnaziją, pagaliau nacionaliniams santykiams apibūdinti tie procentai ne ką duotų.

Marijampolės gimnazija, bent iš išorės, buvo rusiška: mokė rusiškai, tik rusų kalba skambėjo jos sienose, vadovybė buvo rusiška. Tačiau oficialusis rusiškumas vis dėlto nepajėgė kovoti su lenkiškumu, kuris buvo toks paveikus, jog į savo sūkurį lengvai įtraukdavo iš kaimų suvažiavusius lietuviukus gimnazistus. Šiandien mums didžiai nuostabu, kai iš to laiko atsiminimų susipažįstame su sparčia mokinių polonizacija, kurios neįstengdavo sulaikyti nė rusiškos gimnazijos sąmoninga ir kryptinga veikla.

P. Mašiotas taip apibūdino lietuvių gimnazistų lenkėjimą: „Už lenkų kalbą gimnazijoje lietuviai būdavo barami, lietuviškai saugodavosi kalbėt ir nebaudžiami. Įsigyvenusia Marijampolės visuomenėje ir pačiuose gimnazistuose nuomone, ketvirta klasė buvo siena, kurią peržengdamas gimnazistas, jau turėjo gerai suprast lenkiškai ir tąja kalba kalbėt“, o iš pradžių, kol jis nemokėjęs lenkiškai, draugai bendrabutyje su juo kalbėdavę rusiškai. „Tik giminaičiai retkarčiais apie naminius reikalus

²³ Zr. Grinius K. Atsiminimai ir mintys, t. I, 1947, p. 195—196. P. Mašiotas net aprašo, kaip V. Staniškis vieną gražią birželio dieną jam įbrukęs ploną knygelytę — pirmąjį „Aušros“ numerį (Ašakaitis Pr. Iš mano atsiminimų. — „Lietuva“, 1923.III.4, Nr. 51 (1168), p. 4).

²⁴ Zr. Basanavičius J. Min. veik. — „Lietuvių tauta“, 1935, t. V, p. 18.

²⁵ Zr. Ašakaitis Pr. Min. str. — „Lietuva“, 1923.III.4, Nr. 51 (1168), p. 2.

prabildavo į mane lietuviškai“²⁶ — pasakojo P. Mašiotas. Kitame savo kūrinėlyje jis tą procesą aprašė dar vaizdžiau: „Ketvirtoje klasėje paprastai, kaip sakydavo tuomet, gimnazistai numesdavo muziko kailį. Perėjęs į tą klasę Vabaliukas ant visų savo knygų tuojau aiškiai pasirašė savo pavardę Zukovski“²⁷.

Sunkios istorinės, ekonominės ir politinės sąlygos diegė valstiečių masėms skeptišką pažiūrą į savo kalbą. Nepaprastai buvo siaura lietuvių kalbos vartojimo sfera. Pavyzdžiui, net 1894 m., amžininkų teigimu, Marijampolėje iš 6000 gyventojų namie lietuviškai kalbėję 12—14 proc. — tarnaitės, juodadarbiai darbininkai, malkų kirtikai, davatkėlės, vežėjai ir keliolika inteligentų, namų savininkų. Lietuvių kalbai vietos neliko net bažnyčioje, ir ji tapo iš esmės žemiausių sluoksnių namų kalba. Todėl kiekvienas, kuris siekė pasirodyti esąs ne paskutinis žiopylis, ne koks pasturlakas, suprantama, skubėjo mokytis lenkų kalbos ir ją viešai vartoti. Tai reiškė aukštesnį kultūros laipsnį, teikė didesnės garbės. S. Matulaičio tėvai, pavyzdžiui, tuo atžvilgiu taip pat buvo panašios nuomonės: „Mano tėvas buvo tipiškas tokių ūkininkų — kylančios kaimo buržuazijos — atstovas. Lietuva jam buvo nežinoma. Savo kraštą jis vadino „Polščium“ arba „Lenkų žeme“, namie kalbėjo lietuviškai, bet meldėsi lenkiškai. Motina, būdama geros nuotaikos, man sakydavo: „Stasy! Kai baigsi mokslus ir būsi daktaras, kalbėsi tiktai lenkiškai!“²⁸

Panašiai nuteikti valstiečių vaikai, įstoję į gimnaziją, visiškai nepajėgdavo priešintis lenkų kalbos autoritetui, kurį įvairiomis progomis pūsdavo lenkomanai kunigai ir mokytojai. Pavyzdžiui, mokytojas Plevinskis per pamoką yra pajuokęs lietuvių kalbą, kad ji esanti „cygański język“, žargonas, netinkąs gilesnėms mintims reikšti. Daugelis mokinių, galėdami savo pačių neturtingą ir neišugdytą kalbą palyginti su tokiomis kalbomis, kaip rusų, lenkų, vokiečių, lotynų, turėdavo sutikti su šia nuomone. Lenkų vardą mokinių akyse labai keldavo ir lenkų dvarininkų spindesys. Marijampolėje buvo lenkų buržuazinių inteligentų būrelis (gydytojas E. Uscinskis, veterinarijos gydytojas H. Majeviskis ir kt.), kuris specialiai stengėsi patraukti gabesnius gimnazistus, organizuodamas spektaklius, balius, koncertus, platindamas lenkų spaudinius.

Marksistiškai vertinant XIX a. paskutinio ketvirčio tautinius santykius Lietuvoje, reikia atsiminti, kad lietuvių buržuazijos ideologai šiuos ir panašius prievartinės polonizacijos, kuri buvo lietuvių lenkėjimo pagrindas, faktus aiškino kaip tautų priešiš-

²⁶ Zr. ten pat, p. 3.

²⁷ Mašiotas Pr. Gimnaziją atsiminus. K.—V., 1922, p. 49—52.

²⁸ Matulaitis St. Min. veik., p. 61.

kumą. Iš tikrųjų čia turime ryškų klasinį antagonizmą, tik iš paviršiaus kiek pridengtą tautiškumo.

Lietuvių liaudį laikyti ekonomiškai ir dvasiškai pavergtą norėjo dvi besivaržančios jėgos — carizmas ir feodalinė Lietuvos dvarininkija. Kovodamos dėl savo interesų, jos gana gerai sutarė lietuvių kalbos atžvilgiu, visais būdais stengėsi ją pirmiausia pašalinti iš viešojo gyvenimo ir primesti liaudžiai carizmo bei feodalų proteguojamas kalbas. Carizmas lietuvių kalbos draudimais tikslo nepasiekė. Čia geriau sekėsi feodaliniam sluoksniams, kurie, aktyviai remiami katalikų dvasininkijos, kaip matėme, išvystė labai plačią ir rafinuotą polonizaciją²⁹. Suprantama, nei rusų ar lenkų liaudis, nei pažangioji inteligentija dėl varomos lietuvių nutautinimo politikos niekuo dėtos.

Tik stebėtis galima, kad įnirtingos akcijos prieš lietuvių kalbą sąlygomis vis dėlto atsirasdavo Marijampolės gimnazijoje vienas kitas mokinys, kuris pasvarstydavo savo gimtosios kalbos vertės problemą ir net ryždavosi tą kalbą ginti, kaip J. Basanavičius, o vėliau P. Kriaučiūnas.

Daugumas tų, kurie dėl vienos ar kitos priežasties neniekino savo kaimietiškos, t. y. lietuviškos, kilmės, taip pat ir savo kalbos, ieškojo tokio kompromiso: nesidrovėti savo tėvų ir jų kalbos, bet, kadangi lietuvių kalba ir literatūra negalinčios atstoti lenkų kalbos ir jų literatūros, tai „imti visur viešai vartoti savo neišdirbtą kalbą apšviestam lietuviui nepridera“ (I 70). Jablonskis tą nuomonę vėliau detalizavo taip: „Aukštosiose klasėse buvau drauge su V. Kudirka. Ir mudu to mūsų gyvenimo negėrumus jau suprasdavova — pasikalbėdamu išrasdavova, kad nereikią savos kalbos gėdėtis, tik sakydavova, kad nereikią visur savo kalba ir verstis, kad tik pasiutėliai („szaleńcy“)³⁰ galį sva-joti apie lietuviškosios kalbos įsigalėjimą viešajame mūsų krašto gyvenime, apie visokius s a v u s to gyvenimo raštus, apie s a v a laikraštį, apie s a v a literatūrą, apie s a v u s Kraševskius, Mickevičius...“ (I 281).

Iš esmės tai netikėjimas savo kalbos ir tautos galimybėmis, tik savotiškas nutaitemo termino atidėjimas. Bet reikia džiaugtis, kad tada atsirado ir tokių „netikinčiųjų“. Tas rodo, kad mokinių sąmonėje lietuviškumas buvo dar stiprus. Reikėjo tik „pastūmėjimo“, ir daugumas „lenkų“ būtų veikiai atsitokėję. Pirmieji, kaip sakyta, atsitokėjo J. Basanavičius ir P. Kriaučiūnas. Pastarasis sukėlė grandininę reakciją visoje Marijampolės gimnazijoje, kai Jablonskis buvo Maskvoje ir ten kitomis sąlygomis taip pat pasidarė sąmoningu ir veikliu lietuviu.

²⁹ Apie lietuvių liaudies kovą prieš nacionalinę priespaudą plačiau žr. Lietuvos TSR istorija, t. II. V., 1963, p. 193—223.

³⁰ Jablonskis išnašoje nurodė: „Kalbėdavovos savo tarpe apie tuos dalykus lenkiškai“.

Kodėl taip nevienodai lietuvių moksleiviai pasiduodavo lenkiškumui?

Be įvairių individualių faktorių, matyt, čia būta ir bendresnių priežasčių. Gal nebus perdėta sakyti, kad nacionalinio jausmo atbudimas tam tikru santykiu buvo susijęs su mokiniuose plitusių demokratinių, anticarinėms ir antifeodalinėms idėjomis ir nuotaikomis. Su tuo jausmo atbudimu galėjo būti susiję net tolimi narodnikų idėjų atgarsiai, pasiekę Marijampolės gimnazijos mokinius. Nuoseklus demokratizmas turėjo neabejotinai vesti prie liaudies kalbos kėlimo, branginimo ir gynimo. Į liaudį galima prabilti tik jos kalba, tarnauti liaudžiai be jos kalbos neįmanoma. Kas neatlaikė lenkų dvarininkų karietų blizgesio potraukio, ką pavergė lenkų miesčionijos elegancija, tas pirmiausia skubėjo išmukti lenkiškai. Polinkis į aristokratizmą nuosekliai skatino vengti liaudies ir jos kalbos, net ją niekinti. Pastarąjį atvejį geriausiai iliustruoja V. Kudirkos pavyzdys. Anot P. Mašiot, jis „buvo didelio gabumo jaunikaitis, bet toks „ponaitis“, kuriam lygų vargu buvo kuomet išauklėjusi iš kaimiečių Marijampolės gimnazija“³¹. V. Kudirka kaip tik ir buvo vienas smarkiausių gimnazijos „lenkų“, kur kas smarkesnis už Jablonskį (I 270). Savo lenkiškumą jis pabrėžė ir tuo, kad, numojęs ranka į galimą Maskvoje gauti „lietuviškąją“ stipendiją, demonstratyviai išvažiavo studijuoti į Varšuvą. Tokie lietuviškumo bėgliai labai retai suartėdavo ir su priimtines tautos liaudimi, dažniausiai jie papildydavo tik tos tautos miesčionijos eiles. Vadinasi, nacionalinės sąmonės prabudimas buvo demokratiškas reiškinys.

Religija. To laiko lietuvių ir kitų tautų moksleivių dvasiniam pasauliui, jo formavimuisi labai reikšmingas faktorius buvo religija. Religija tada apėmė visas žmogaus gyvenimo sferas nuo vaikystės iki šio ar tokio apsisprendimo, iki pat mirties. Didžiajai daliai valstiečių vaikų, patekusių į gimnaziją, tebuvo viena paskirtis — jie turėjo tapti tos religijos tarnais ir propaguotojais, t. y. dvasininkais.

Jablonskis taip pat nebuvo laisvas nuo religijos.

Jo tėvai su remiančiu dėde kanauninku tikėjosi matyti jį kunigą. Tačiau jam vis dėlto pavyko išvengti daugelio jo pirmtakų, amžininkų ir jaunesniųjų draugų likimo: Jablonskis, kad ir kaip spaudžiamas tėvų ir dvasininkų, neperžengė dvasinės seminarijos slenksčio. Čia reikėjo nemaža takto, tiesiog diplomato talento, kad, atsisakydamas eiti į seminariją, nenutrauktų ryšių su savo tėvais, neįžeistų jų.

Pirmą kartą Jablonskis atsilaikė, baigęs keturias gimnazijos klases. Tai buvo sunkiausias išbandymas: užrūstinus dėdę, netekus tėvų paramos, nežinia kas būtų reikėję daryti. „Jonas, —

³¹ A š a k a i t i s Pr. Min. str. — „Lietuva“, 1923.III.4, Nr. 51 (1168), p. 4.

rašo J. Strimaitis, — neatsakydamas tiesiai į klausimą, prašėsi tik leisti dar jam baigti visą gimnaziją, nes esą, jei ir kunigu būti, geriau daugiau mokslo turėti³². Apskritai jo pasirinktoji taktika buvo geriausia — visą reikalą atidėti tolimesiems ateičiai. Laimė, tiek tėvai, tiek globėjas paklausė Jablonskio maldavimų.

Antrą kartą Jablonskis buvo lenkiamas stoti į dvasinę seminariją, kai tik baigė gimnaziją. Bet ši ataka nebuvo jau tokia atkakli ir pavojinga: paaugo, turėjo kišenėje gimnazijos baigimo atestatą, besimokant jam penktojoje klasėje, mirė globėjas. Dabar jį atakavo daugiausia Griškabūdžio kunigai, gundydami visokiomis materialinėmis kunigo gyvenimo gėrybėmis. Po abiturų egzaminų, — pasakojo J. Strimaitis iš Jablonskio artimųjų girdėtą istoriją, — „Jonas nueina į Griškabūdį pas savo senus artimus pažįstamus, pas kun. J. Marmą ir kun. Žaliauską. Besisvečiuojant, tarp ko kita, juodu kalbina Joną eiti į kunigus. Tu, girdi, baigęs aštuonias klases, mokytas žmogus, tai, baigęs seminariją, ilgai vikaru nebūsi: tuoj kanauninku, prelatu ir t.t. Jis į tai vis tylėdavo: nei už, nei prieš aiškiai savo manymo nepasakydavo. Čia vėl, seno noro neatleidžiami, tėvai klausdavo, ką jis manęs, kad ir kunigai pataria eiti į Seinus. Jis tėvui motinai atsakydavęs: „Tai... jie kalbina, kad aš būsiąs turtingas, geras arkliais važinėsiąs, o juk kunigui to nereikia“. Arba vėl sakydavęs: „Kai aš baigsiu universitetą, tai bent būsiu kunigas“³³.

Sie iš kelintų lūpų girdėti faktai vis dėlto rodo, kad Jablonskis kritiškai žiūrėjo į kunigų gyvenimą ir buvo abejingas jų skelbiamiems idealams. Tad jei tuo pagrindu negalima vadinti jo ateistu, tai tikriausiai religijos atžvilgiu jis buvo indiferentiškas ir tyliai, bet ryžtingai kratėsi brukama kunigyste.

Kas galėjo suformuoti tokią jo pažiūrą tuo metu, kai daug kartu su juo besimokiusių draugų troško baigti tik keturias klases, kad galėtų stoti į Seinų seminariją? Matyt, čia bus turėjusi kiek įtakos pažangi literatūra, su kuria ir Jablonskis neabejotinai buvo susipažinęs. J. Strimaičio liudijimu, pas Jablonskį Griškabūdžio kunigas Žaliauskas kartą radęs kažkokią knygą, kurią liepęs motinai sudeginti. Motina tą liepimą perdavusi sūnui. Jonas ramiai atsakęs: „Tai, kiek jis išmano, tai taip ir padarė“³⁴.

Nežinia, kokia ta knyga buvo: gal net dabartiniu dvasininkų požiūriu visai „nepavojinga“ Smailso knyga „Charakteris“. Šią knygą, Jablonskio prisipažinimu, jis skaitęs ketvirtojo ir penktojo klasėse. Ji turėjusi jo auklėjimui daug reikšmės (IV 368—

³² „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921 (1922), p. 518.

³³ Ten pat, p. 519.

³⁴ Ten pat, p. 520.

369)³⁵. Galėjo būti ir kita knyga, pvz., L. Biuchnerio, vulgariojo materialisto, „Jėga ir materija“ ar net Marijampolę pasiekęs koks rusų demokratų kūrinys. Kritiškai vertinti dvasininkus ir atgręsti nuo religijos, o ypač nuo minties pačiam tapti kunigu galėjo lenkų rašiniai.

Smulkesnių duomenų apie Jablonskio lektūrą neturime, ir tai sunkina daryti griežtesnes išvadas dėl jo idėjinio pasaulio. Gal kada bus tiriama XIX a. antrosios pusės gimnazijos mokinių lektūra — tada analogijų pagrindu bus galima šiek tiek daugiau spręsti, ką galėjo mokslo metais skaityti ir Jablonskis.

Jablonskio mokymasis gimnazijoje. Kol Jablonskis baigė gimnaziją, tėvai du kartus keitė gyvenamąją vietą ir ūkius. 1872 m., matyt, rudenį, jie, pardavę ūkį Kubilėliuose, nusipirko Meištų kaime, priešais Naumiestį, už Šešupės (dabar K. Naumiesčio dalis) kiek žemės su pirkia, o toliau už kaimo 25 margus su trobomis³⁶. Bet čia jie gyveno neilgai: apie 1877 m., būnant Jablonskiui kokioj ketvirtoj klasėj, jie pardavė šį ūkelį ir nusipirko iš Lauro Dumčiaus ūkį (50 margų) Rygiškių kaime netoli Griškabūdžio³⁷. Ne iš gero taip dažnai mainyta ūkiai. Tad dėdės kunigo parama buvo labai brangi.

Suprantama, kad sūnaus palikimas antrus metus pirmojoje klasėje turėjo smarkiai išgąsdinti tėvus, juo labiau patį „kaltininką“. Jis jau suprato, kad tai gresia labai liūdnais padariniais, ir stengėsi mokytis iš visų jėgų. Laimingai pasibaigus šiai nesėkmei, Jablonskis toliau visą laiką buvo pirmasis mokinytis, būdavo apdovanojamas pagyrimo raštais. Trečiojoje klasėje Jablonskis ėmė garsėti kaip geras lotynistas. A. Kriščiukaičio-Aišbės teigimu, jis, būdamas pirmojoje klasėje, kaip ir kiti vaikai, žinojęs, kad šeštokas Jablonskis geriau mokąs senovės kalbas už savo mokytojus Vasilevskį ir Savicką. Juodu apie vieną jo rašto darbą pasakę, kad taip parašyti būtų galėjęs Cezaris³⁸. Kai dėl Cezario, tai čia, žinoma, perdėta, bet vis dėlto buvo aišku, kad Jablonskis — talentingas klasikas. Pasispaudęs Jablonskis gaudavo gerų pažymių ir iš kitų dalykų. Kiek tiesos, sunku nuspręsti, bet Jablonskis yra sakęsis Lindei-Dobilui, kad rusų kalbos mokytojas jį dažnai bardavęs už stilių: „Jablonskij, kakoj u tebia derevianyj stil“ (Jablonski, koks tavo medinis stilius!)³⁹.

Penktojoje klasėje būnant, mirė dėdė J. Šipaila, palikdamas savo vikaro kun. Vincevičiaus žinioje Jonui gerą sumą (bene

³⁵ Smailso „Charakteris“ padaręs didelį įspūdį ir Maironiui (žr. Zaborskaitė V. Maironis. V., 1968, p. 89).

³⁶ Žr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921 (1922), p. 516.

³⁷ Žr. ten pat, p. 518.

³⁸ Žr. ten pat, p. 590.

³⁹ L. K. [L. Kuodys]. Rašomosios kalbos tėvą prisiminus. — „Mokslo dienos“, 1940, Nr. 2(38), p. 68.

per 1000 rublių) gimnazijai ir dvasinei seminarijai baigti. J. Strimaičio teigimu, Jablonskis baigęs gimnaziją daugiausia tėvų padedamas⁴⁰. Matyt, vikaras buvo kietesnis ir neskubėjo leisti veltui pinigų...

Tačiau vyresnėse klasėse Jablonskis didelės paramos nė neprivalėjo: kaip gerą mokinį, gimnazijos vadovybė paskyrė jį mokinių bendrabučio prievaizdu. Tie „bendrabučiai“ — tai kokios senutės išnuomos kambarys ar keli kambariai, kur gyvendavo 5—10 mokinių. Mokykla duodavo leidimus laikyti tokius bendrabučius ir skirdavo geresnį mokinį prižiūrėtoju. Sios pareigos buvo susijusios su tam tikra materialine nauda: jei bendrabutyje gyvendavo ne mažiau kaip 10 žmonių, prievaizdas buvo išlaikomas veltui, jei mažiau kaip dešimt, tai primokėjo už kiekvieną nepritenkantį po 10 rublių. Vaizdingai vieno bendrabučio gyvenimą yra aprašęs P. Mašiotas⁴¹.

Jablonskis šeštojoje klasėje buvo Danilevičių laikomo bendrabučio prievaizdu. Tada, 1878 m. rudenį, jame apsigyveno trečiosios klasės gimnazistas P. Leonas, palikęs šiek tiek atsiminimų ir apie šią Jablonskio veiklos sritį⁴². Mažiukai jį ne tik gerbė, jo bijojo, kaip visų tokių viršininkų, bet ir mylėjo. Niekad negirdėję šiurkštaus žodžio, eidavęs su jais žaisti. O J. Strimaitis netgi girdėjęs, kad Jablonskis principingai stojęs ginti šeiminkės skriaudžiamų vaikų: jiems tiekdavusi labai prastą maistą, o jam pačiam — geresnį. Vadinasi, jau gimnazijoje išryškėjo jo pedagoginiai sugebėjimai ir principingumas.

Per atostogas Jablonskis grįždavo į tėvų namus. Čia ką-nką padėdavo ūkyje, bet prie darbų nebuvo spaudžiamas, ir apskritai nelinko juos dirbti. Turėdamas laiko, ir pažaisdavo, ir pasimaudydavo: kol gyveno Meištuose, — Šešupėje, o vėliau, Rygiškiuose, netoli tekančioje Novoje. Kol buvo gyvas dėdė Šipaila, atostogomis nuvažiuodavo ir į Keturvalakius.

Taip, palyginti ramiai, prabėgo devyneri gimnazijos metai. 1881 m. gegužės mėn. prasidėjo baigiamasis etapas — abitūros egzaminai. Sprendžiant iš Jablonskio brandos atestato, reikėjo laikyti dešimt egzaminų — gegužės 7, 8, 12, 13, 16, 18, 21, 23, 28 ir 30 d. Įtampa nemaža, bet Jablonskiui pasisekė puikiai — visi penketai, išskyrus istorijos ketvertą. Birželio mėn. 15 d. jam išduodamas brandos atestatas Nr. 677, pasirašytas direktoriaus, inspektoriaus, tarybos sekretoriaus ir 9 mokytojų⁴³. Jame reikšmingas įrašas — apdovanojamas aukso medaliu: „Atsižvelgdama į visą laiką parodytą labai gerą elgesį ir stropumą ir į labai gerus pasiekimus moksle, ypač graikų kalboje, Peda-

⁴⁰ Zr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921 (1922), p. 519.

⁴¹ Zr. Mašiotas Pr. Gimnaziją atsiminus, p. 3—9.

⁴² Zr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921 (1922), p. 519.

⁴³ MCVA, f. 418, ap. 295, b. 600, l. 35.

gogų Taryba nutaria apdovanoti jį (Jablonskį. — *A. P.*) aukso medaliu ir išduoti atestatą, suteikiantį visas teises, numatytas Imperatoriaus patvirtinto 1871 m. birželio 30 d. gimnazijų ir progimnazijų statuto §§ 129—132, ir privilegijas, nurodytas statuto apie karines prievoles 2 punkto 56 ir 173 straipsnyje“.

Kartu su Jablonskiu gimnaziją baigė V. Kudirka, apdovano-
tas sidabro medaliu, ir dar 26 kiti draugai. Yra baigusių tais metais abiturientų „vinjetė“ (žr. įkliją II 48—49), deja, prie kiekvieno nutraukos nėra pavardės, todėl negalima sudaryti baigusiųjų sąrašo.

N u o b a i g o s. Tarp paskutiniųjų dienų gimnazijoje ir uni-
versiteto — nedidelis laiko tarpas, bet jis taip pat reikšmingas
Jablonskio gyvenime. Kadangi apie tai maža išlikę duomenų,
tai daugelį dalykų galima tik įsivaizduoti — tą džiaugsmą, sėk-
mingai baigus gimnaziją, tą laisvės jausmą, ištrūkus iš gimna-
zijos disciplinos varžtų. Neturime tuo tarpu smulkesnių duome-
nų, kaip vyko pati gimnazijos baigimo šventė. Tačiau Jablons-
kis, jau nukaršęs, V. Gustainiui, kai šis davė jam įvertinti savo
lotyniškai rašytus eilėraščius, prisipažino, kad taip pat yra pa-
rašęs lotynišką eilėrašį. Tai buvo gimnazijos baigimo proga.
Kaip tikro klasiko, eilėraštis buvęs parašytas hegzametru. Už
jį susilaukęs pagyrimų, bet daugiau eilėraščių nerašęs⁴⁴.

Tikriausiai iš tradicijos vakarykščiai mokiniai ėjo atsisvei-
kinti su savo mėgstamiausiais mokytojais, tikriausiai nemaža
kalbėtasi ir svarstyta, kur važiuoti mokytis, ką pasirinkti.

Tą pačią dieną, kai buvo išrašytas atestatas, Jablonskis pa-
sidarė ir jo nuorašą — rašytas jo paties ranka, patvirtintas ant-
spaudu ir direktoriaus Abramovičiaus bei raštvedžio parašais.
Jį Jablonskis nusiųs, pridėjęs prie prašymo, Maskvos univer-
sitetui...

Ko taip skubėjo Jablonskis darytis nuorašo? Tikriausiai ver-
žesi greičiau grįžti namo, nudžiuginti motiną, tėvą ir artimuo-
sius, pailsėti, atitrūkti nuo kiek įkyrėjusios per devynerius me-
tus gimnazijos.

O vis dėlto tą džiugią nuotaiką, tą jaunystės polėkį slėgė
nerimas — kaip bus su studijomis? Tėvai, matyt, nedaug be-
galėjo padėti, jei ir būtų norėję. Tad vėl reikėjo kreiptis į dėdės
J. Sipailos palikimą, kurį globojo minėtas vikaras Vincevičius.
Formaliai tie pinigai buvo skirti Jablonskiui, kad baigtų dvasinę
seminariją, bet juk galima duoti juos ir studijoms universitete.
Keturi valakiuose Jablonskis turėjo atkakliai derėtis su testamen-
to vykdytoju. Kas tada buvo Keturi valakiuose, po kelerių metų
Jablonskis bene aprašė viename rusiškame straipsnyje. „Bai-
gęs velionio pinigais vidurinę mokyklą, jaunuolis turėjo atsi-

⁴⁴ Iš V. Gustainio atsiminimų, studijos autoriaus užrašytų 1969 m. rugpiū-
čio 10 d.

sveikinti, kunigų „rados“ aiškinimu, su palikta pagal naminių testamentą pas kunigą pinigų suma, nes jo (jaunuolio. — A. P.) simpatijos buvo ne dvasinės karjeros naudai. Dar laimė, dvasininkas, pas kurį buvo jo pinigai, nusileido jaunuolio prašymams ir ašaroms: kunigas nusprendė duoti jam kaip kelionpinigius tam tikrą dalį sumos, pažadėjęs skirti ir žymesnę paliktųjų pinigų dalį, jeigu jaunuolis tęs savo mokslą ne rusų, bet lenkų mieste...“⁴⁵

Galima spėti, kad prie tokios palyginti laimingos pabaigos bus prisidėjęs kiek ir P. Kriauciūnas, su kuriuo Keturvalakiuose Jablonskis susipažinęs arčiau (I 233). Tuo metu, rašė Jablonskis, jis dar vaikščiojęs kunigo drabužiais ir rūpinosi įsikurti Seinų vyskupijoje. Jablonskis glaustai nusakė, apie ką jie tada Keturvalakiuose kalbėjosi: „Paėmė ir mane jis nagan. Ragindavo skaityti įvairias lenkiškas knygeles, parašytas apie žmonių reikalus, apie valsčių, parapijų ir mokyklų dalykus, girdavo ypačiai „Gazetę Swiąteczną“ ir įvairius Promyko rašinius, parašytus žmonėms šviesti ir kelti į visuomenės darbą“ (I 233). Iš esmės tai tipiška pozityvizmo programa, todėl vargu ar jos autorius P. Kriauciūnas būtų abejingai žiūrėjęs į kunigų pastangas priversti Jablonskį eiti į dvasinę seminariją. Dvasininko darbą P. Kriauciūnas menkai vertino: negalėdamas gauti vietos Seinų vyskupijoje, metė kunigystę ir, išlaikęs gimnazijos mokytojo egzaminus, po kelių mėnesių (!) gavo lotynų kalbos mokytojo vietą Marijampolės gimnazijoje.

P. Kriauciūnas yra tokia reikšminga lietuvių nacionalinio judėjimo figūra, jis yra tiek daug paveikęs varpininkų, taip pat ir Jablonskio, pažiūras, kad reikės apie jį plačiau pakalbėti. Tačiau tada, Keturvalakiuose, Jablonskis jo žodžius beveik negirdomis praleido: „Lietuvos dalykas man pačiam dar nerūpėjo“, — prisipažino vėliau Jablonskis (I 229).

Dienos greitai bėgo, ir 1881 m. rugpiūčio 3(15) d. Jablonskis rašo Maskvos universiteto rektoriui prašymą, kad jį priimtų studentu⁴⁶. Pridėjęs atestato nuorašą, jis, visada rūpestingas ir apdairus, labai nerūpestingai išsiunčia viską į Maskvą. Rugpiūčio 15 d. išsiima iš Griškabūdžio gminos (valsčiaus) vaito (viršaičio) pažymėjimą (Nr. 1140), kad vietos valdžia ir policija nedaranti jam kliūčių vykti studijuoti į Maskvos universitetą⁴⁷. Rugpiūčio 18(30) d. Naumiestyje gauna gimimo metrikų išrašą⁴⁸.

Paskutiniai pasirošimai, atsisveikinimai, ir Jablonskis po kokios savaitės išvyksta į tolimąją Maskvą. Matyt, ne vienas, o

⁴⁵ Русский литовец [J. Jablonskis]. Сила литовского духовенства. — «Современные известия», 1884.IV.30, № 115, с. 2

⁴⁶ МСВА, ф. 418, ар. 295, б. 600, л. 19.

⁴⁷ Ten pat, л. 17.

⁴⁸ Ten pat, л. 20.

su „senais“ studentais, jau žinančiais kelią į mokslus. Iš marijampoliškių vienu kursu aukščiau Fizikos-matematikos fakultete mokėsi Andrius Matulaitis, Istorijos ir filologijos fakultete — Matas Zemaitis. Kartu su juo greičiausiai važiavo ir jo laidos draugai: būsimasis teisininkas Emiljanas Jacynia, medikas Juozas Pomeras ir kt.

MASKVOS UNIVERSITETE

Tačiau koks turėjo būti Jablonskio nustebimas ir nusivylimas, kai, įsitikinęs, jog jis jau studentas, sužinojo, kad jo prašymas nepatenkintas. Mat, prašymai be visų dokumentų, juo labiau be atestato originalo, buvo nesvarstomi ir nepatenkinami. Pranešti kokiam žioplam prašytojui, kad jo prašymas atmestas, tada taip pat nebuvo mados. Sužinojęs tokią liūdną žinią, Jablonskis šoko rašyti antrojo prašymo, kuriame jis išdėstė savo bėdą ir dar kartą prašė priimti studentu¹. Šis prašymas rašytas 1881 m. rugpiūčio 28 d. Maskvoje, įregistruotas taip pat tą dieną (Nr. 2682). Vadinasi, į Maskvą jis galėjo būti atvykęs išvakarėse, o gal ir dieną kitą anksčiau, nes prašyme jis nurodė, kad apie nepriėmimą ir jo priežastis sužinojęs „šiomis dienomis“.

Blogiausia, kad buvo jau pasibaigęs prašymų priėmimo laikas, todėl ant prašymo rezoliucijos keitėsi viena po kitos. Viena, ne visa įskaitoma mikrofилme, baigiasi žodžiu „зачислить“, antroji — „за пропуском срока отказать“, trečioji rašyta pieštuku: „Нет документа о звании и свидетельства о прописке к участку“. Vadinasi, dar viena formali priežastis! Pagaliau ketvirtoji, paskutinioji — „Зачислить и затребовать документы“. Mes taip ir nesužinosime, ką išgyveno Jablonskis tą dieną, kur ir kiek jis sulakstė, kol atsirado ši rezoliucija. Vis dėlto likimas buvo maloningas — sutiko žmonių, kurie jam padėjo ir jį užjautė. Ir universiteto vadovybė, pats rektorius jautriai pažiūrėjo į šią tolimosios Lietuvos jaunuolio bėdą.

Studentijos. Taigi Jablonskis pateko į Maskvos universiteto Istorijos ir filologijos fakultetą, į didelį, triukšmingą ir įvairiaspalvį jaunimo būrį. Pirmajame fakulteto kurse mokėsi apie 70 studentų, suvažiavusių iš įvairių Rusijos imperijos vietų, — skirtingų luomų, tautybių ir religijų atstovų. Tarp jų buvo ir tokių, kurie puikavosi kunigaikščių, grafų titulais (kunigaikštis S. Urusovas, grafas V. Doreris, kunigaikštis S. Trubeckojus), bet daugumas studentų buvo, kaip ir Jablonskis, kilę iš nekilmin-

¹ MCVA, f. 418, ap. 295, b. 600, l. 18 ir 18a.

gųjų. Vargu ar Jablonskis kiek suartėjo su šiais savo kilmingaisiais kolegomis: jis iš karto bus pasinėręs į mokslą, į rūpesčius dėl pragyvenimo, o paskui atsidėjo, turėdamas laisvo laiko, ir visuomenės veiklai.

Maskvos universiteto Istorijos ir filologijos fakultete buvo keli skyriai: klasikinės filologijos, literatūros, istorijos ir filosofijos. Tačiau pirmajame ir dar antrajame kurse specializacija buvo menka: daugelį dalykų dėstė visiems studentams.

Paskaitų ir pratybų buvo palyginti nedaug. Pavyzdžiui, pirmajame kurse, be vokiečių ir prancūzų kalbų, Jablonskis turėjo tik 17 valandų paskaitų per savaitę. Pridėjus dar dvi valandas minėtų kalbų, susidarė 19 valandų. Beje, pravoslavams pridedėjo dar 3 val. teologijos, nuo kurios kitų religijų studentai būdavo atleidžiami.

Pirmajame kurse graikų kalbą dėstė prof. F. Koršas ir doc. A. Svarcas (po 2 val.). Lotynų kalbą (4 val. per savaitę) dėstė prof. G. Ivanovas, rusų literatūrą — prof. N. Tichonravovas, senąją slavų (bažnytinę) kalbą — prof. A. Diuvernua, Rytų istoriją — doc. V. Mileris, lyginamąją kalbotyrą — doc. F. Fortunatovas. Pastarasis skaitė ir fakultatyvinį lietuvių kalbos kursą. Tačiau kyla kiek neaiškumų dėl to kurso pradžios: iš tikrųjų, kada jis pradėtas skaityti? Sprendžiant iš 1882/1883 mokslo metų dokumentų, jis imtas skaityti 1882 m. rudenį², vadinasi, kai Jablonskis buvo antrajame kurse. „Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija“ nurodo 1883 m.³ Remiantis Jablonskio užrašais — Fortunatovo paskaitų konspektais, išeitų, kad 1882 m. sausio mėn. ar net 1881 m. gruodžio mėn. Minėtame Jablonskio užrašų sąsiuvinyje kartais randame paskaitos datą: pirmoji data yra „1882 m. sausio 26 d.“⁴, bet tai nėra pirmosios paskaitos data. Iki tol jau buvo viena ar dvi paskaitos. Antroji data — „spalio 16 d.“⁵, o paskutinioji — „1883 m. vasario 12 d.“⁶

Antrajame kurse buvo dėstoma daug naujų dalykų — senoji rusų istorija, Romos istorija, vidurinių amžių istorija. Graikų k. pratybas ir graikų autorius dėstė doc. Zubkovas, lotynų kalbą — prof. Cvetajevas ir prof. Ivanovas.

Trečiajame kurse, klasikiniame skyriuje, buvo devyni dalykai, kurių aštuoni buvo tęsiami ir ketvirtajame, baigiamajame kurse: filosofijos istorija (prof. Troickis), Romos senybės (prof. Cvetajevas), lotynų kalbos seminaras (prof. Cvetajevas), lotynų kalba (prof. Koršas), graikų seminaras (prof. Koršas), graikų kalba (doc. Svarcas), lyginamoji kalbotyra (doc. Fortunato-

² Ten pat, f. 418, ap. 51, b. 330, l. 10, 56.

³ Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. I. V., 1966, p. 506.

⁴ LKLI, f. 52—123, l. 9a.

⁵ Ten pat, l. 30(44).

⁶ Ten pat, l. 75a.

vas)⁷, menų istorija (doc. Švarcas). Iš viso per savaitę 19 valandų. Trečiakursiams, be to, prisidėdavo dar dvi valandos Romos istorijos (prof. Gerjė)⁸.

Pirmąjį kursą Jablonskis baigė palyginti gerai, pavasarį išlaikė dešimt egzaminų: lotynų kalba žodžiu, senoji slavų kalba ir Rytų istorija — po 5, o iš kitų dalykų gauna po 4 (balų vidurkis — $4\frac{3}{10}$). Žinoma, Marijampolės gimnazistui, rašiusiam lotyniškai „kaip Cezaris“, gal ir mažoka. Jablonskis šiuo kartu nepasirodė kaip išskirtinis studentas: kurse buvo net 10 studentų, kurie pirmuosius egzaminus išlaikė geriau: N. Vinogradovas ($4\frac{7}{10}$), N. Kotliarevskis ($4\frac{6}{10}$), F. Nečajevas ($4\frac{9}{10}$), V. Preobraženskis ($4\frac{7}{10}$), S. Raškovas ($4\frac{7}{10}$), P. Samarinas ($4\frac{5}{10}$), S. Sokolovas ($4\frac{5}{10}$), M. Speranskis ($4\frac{7}{10}$), S. Urusovas ($4\frac{5}{10}$) V. Ščepkinas ($4\frac{7}{10}$). Bet buvo ir 11 studentų, kurie iš karto liko tame pačiame kurse, ir 29 studentai, kurie, matyt, turėjo iki rudens⁹ atidėtų egzaminų. Šie taip pat, rodos, rudeni neperejo į antrąjį kursą, nes jį pradėjo tik 47 studentai, užtat antrojo kurso nebaigė vos vienas studentas¹⁰.

Jablonskis ir toliau mokėsi gerai, neiškildamas į pačius geriausius studentus. Antrąjį kursą jis baigė keturioliktas (vidurkis $4\frac{6}{11}$): čia jį smukdė istorijos dalykai. Kaip žinome, ir atesate jis turėjo tik 4. Trečiajame kurse Jablonskis kažkodėl nelaikė pavasarinių egzaminų — atidėjo rudeniui. Išlaikęs juos visai gerai ($4\frac{5}{7}$), buvo perkeltas į IV kursą¹¹.

Ketvirtojo kurso egzaminų duomenų neturime. Jį 1885 m. pavasarį baigė 21 žmogus (iš 44 buvusių IV kurse)¹². Apskritai Jablonskis universitetą baigė, gaudamas aukščiausią įvertinimą — per metus po baigimo parašęs tam tikrą rašinį (рассуждение), jis būtų įgijęs kandidato laipsnį. Vadinas, jo išlaikytų specialybės dalykų vidurkis turėjo būti ne mažesnis kaip $4\frac{1}{2}$; be to, turėjo mokėti dvi naujas kalbas (filologai — vokiečių ir prancūzų). Tie, kurie surinkdavo balų vidurkį $3\frac{1}{2}$ — $4\frac{1}{2}$

⁷ Jablonskio sąsiuvinis „Lyginamosios indoeuropiečių gramatikos užrašai“. — LKLI, f. 52—124.

⁸ MCVA, f. 418, ap. 53, b. 214, l. 5.

⁹ Ten pat, f. 418, ap. 296, b. 3, l. 2—4.

¹⁰ Ten pat, ap. 297, b. 3, l. 7—8.

¹¹ Ten pat, ap. 298, b. 5, l. 47a.

¹² Ten pat, ap. 299, b. 6, l. 118a.

arba nepateikdavo kandidato rašinio, gaudavo tikrojo studento laipsnį.

Taigi Jablonskis universitetą baigė visai gerai, nors ir neišsiskyrė savo pasiekimais taip, kaip gimnazijoje. Jo kurse mokėsi labai pajėgūs studentai, ir lenktyniauti su visais buvo sunku. Tačiau klasikinių kalbų skyriuje jis, matyt, pirmavo. Taip manyti galima dėl to, kad jau trečiajame kurse Jablonskis ir dar du jo kolegos dalyvavo vadinamajame graikų-lotynų seminare, buvo to seminaro tikrasis narys (jiems mokėjo tam tikrą stipendiją). Seminarui, kurio pagrindą sudarydavo ketvirtąjo kurso geriausi specialybės studentai, vadovavo prof. Koršas. 1883/1884 mokslo metais seminarą lankė 5 ketvirtakursiai ir 3 tikrieji nariai bei 2 kandidatai iš trečiojo kurso¹³. Ketvirtajame kurse septyni nariai buvo iš Jablonskio kurso ir tik vienas S. Sobolevskis — iš trečiojo¹⁴. S. Sobolevskis, žymus rusų filologas, antikinės literatūros specialistas (1864—1963), vadinasi, išėjo iš to paties Koršo vadovaujamo seminaro, kaip ir Jablonskis. Jo kelias į mokslą tiesus ir aiškus: baigęs 1886 m. universitetą, liko ruošti profesūrai. Jablonskiui, rodos, tai nebuvo pasiūlyta. Gal čia lėmė ir jo kilmė, religija, bet gal labiausiai tai, kad, mažiau dėmesio skirdamas ne specialybės dalykams, jis nepadarė reikiamo įspūdžio...

B u i t i e s r ū p e s č i a i. Vertinant Jablonskio mokymąsi ir lyginant su kitų pasiekimais, reikia atsižvelgti ne tik į aritmetinį vidurkį, bet ir į sąlygas, lėmusias tuos rezultatus. Jablonskis daugelio buitinių ir kultūrinių sąlygų požiūriu negalėjo lenktyniauti su tituluotais ir netituluotais, bet turtingais ar iš senų inteligentiškų šeimų kilusiais kolegomis.

Jau pačiomis pirmosiomis Maskvos dienomis kilo rūpestis, kaip toliau gyventi. Iš tėvų kokios didesnės paramos negalėjo tikėtis; pinigų, atsivežtų į Maskvą, užteko tikriausiai tik pačiai pradžiai, kol apsitupės naujojoje vietoje. Viltis buvo vadinamoji lietuviškoji stipendija, bet ir ji buvo netikras ir tolimas dalykas. Beliko vienas tais laikais vargingųjų studentų išbandytas būdas — užsidirbti kiek lėšų privačiomis pamokomis. Tuo keliu, kaip rodo jo bylos dokumentai, netrukus pasuko ir Jablonskis.

1881 m. spalio 5 d. jis parašė universiteto rektoriui prašymą, kad išduotų jam tam tikrą pažymėjimą, leidžiantį privačiuose namuose duoti pamokas¹⁵. Toks pažymėjimas nebuvo duodamas be policijos žinios: išliko Maskvos oberpoliceimeisterio įstaigos slaptojo skyriaus raštas (Nr. 5931, 1881 m. spalio 12 d.), kuriuo rektoriui pranešama, kad Ivanui Jablonskiui nesą kliūčių išduoti prašomą pažymėjimą¹⁶. Vadinasi, apie spalio vidurį Jab-

¹³ Ten pat, f. 418, ap. 297, b. 12, l. 58.

¹⁴ Ten pat, ap. 298, b. 5, l. 19.

¹⁵ Ten pat, f. 418, ap. 295, b. 600, l. 14.

¹⁶ Ten pat, l. 13.

lonskis, aukodamas laisvesnes valandas ir poilsį, tapo korepetitoriumi ir namų mokytoju.

Gyvenimo sąlygos gerokai palengvėjo, kai nuo 1882 m. pabaigos Jablonskiui buvo paskirta lietuviškoji stipendija — 360 rublių per metus¹⁷. Tais laikais tai buvo labai dideli pinigai. Jablonskis stipendija naudojosi iki pat studijų galo, tik 1884 m. vasarą ji buvo nutraukta ar sulaikyta, kai Jablonskis nelaikė pavasario egzaminų¹⁸.

Trečiajame kurse Jablonskiui dar prisidėjo stipendija už graikų-lotynų seminarą. Tad, viską sudėjus — abi stipendijas ir užmokestį už kelias gerai apmokamas pamokas, P. Leono teigimu, jis tada gyvenęs turtingai¹⁹. Net tėvams, sako, kiek siūdavęs į namus iš sutaupyty pinigų.

A p s i s p r e n d i m a s. Maskvoje Jablonskis pateko į didoką iš įvairių Lietuvos vietų kilusių studentų būrį. Dalis jų laikė save lenkais ir dėjosi prie įvairių lenkų studentų draugijų ir būrelių. Kiti studentai, kad ir nebuvo sąmoningi lietuviai, vis dėlto susibūrė į atskirą tautiečių būrelį. Iš jų pamažu išsikristalizavo apsisprendusių lietuvių studentų grupė — „Maskvos lietuvių studentų draugija“, kuri aiškiai suvokė atskirus nuo lenkų lietuvių tautos interesus ir stengėsi juos turimomis priemonėmis ginti. Prieš atvykstant Jablonskiui, aktyvesnieji lietuvių studentai buvo išleidę keturis hektografuoto laikraščelio „Aušra“ numerius (1880.XII.21—1881.I.22), redaguotus V. Pašukanio²⁰. Tarp jų, prisiminė Jablonskis, bene visų kruopščiausias ir darbščiausias buvęs Jonas Šliūpas (I 71).

Zinant Jablonskio pažiūras į lietuviškumą, visai suprantama, kad jis į tą būrelį, kaip prisipažino vėliau pats, stojęs be didelio noro. „Vienas mano draugas — lietuvis to nepadarė, jo aš nepeikiau, tik pats jam teisinausi, jis manęs nepeikė ir pats teisinosi nejstojęs“ (I 71). Bet aktyviųjų draugų įtaka darė savo: Jablonskyje „noroms-nenoroms brendo ir augo „litvomanas“, o po pusės metų jo senųjų pažiūrų daug kas „sugriuvė“.

Senosioms pažiūroms griūti ir įsigalėti naujosioms nemažai bus padėję ir kiti faktoriai, ne tik sąmoningieji lietuviai. Atvykus iš provincinės Marijampolės į didelį miestą, antrąją Rusijos sostinę, lenkų kultūra neteko savo patrauklumo. Ji Maskvoje pasirodė tik viena iš daugelio tautinių kultūrų šalia latvių, suomių, gruzinų, armėnų, totorių ir kt. kultūrų. Prieš akis buvo daug pavyzdžių, rodančių, kad mažos tautos turi ne tik moralinę

¹⁷ Ten pat, ap. 296, b. 17, l. 185 (švietimo ministerijos 1882 m. gruodžio 18 d. raštas Nr. 15713).

¹⁸ Ten pat, ap. 298, b. 5, l. 37, 38, 48 (Varšuvos mokslo apygardos kuratoriaus ir rektoriaus susirašinėjimas).

¹⁹ Zr. „Mūsų senovė“, 1937, t. II, Nr. 1(6), p. 153—154.

²⁰ Zr. Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. I, p. 125.

teisę, bet iš tikrųjų ir gali, Jablonskio žodžiais tariant, „gyventi tautos gyvenimui“.

Nepaprastai didelę įtaką Jablonskio lietuviškumui atgyti turėjo autoritetingo profesoriaus Koršo ir jaunų energingų docentų Fortunatovo ir Milerio palankūs atsiliepimai apie lietuvių kalbą, jos senumo, turtingumo ir mokslinės vertės kėlimas, o gal ir apgailestavimas, kad ji nykstanti. Vėliau Jablonskis taip apibūdino Koršo paskaitas. „Pastebėjęs, kad jo klauso auditorijoje lietuvis, latvis, lenkas, ukrainas, [Koršas] lyg tyčia stengdavos intraukti savo klausytoją in skelbiamojo mokslo sritį. Ir intraukdavo pirmiausia, rodosi, tuo, kad pats dėmėdavosi klausytojo gimtąja kalba, tos kalbos dėsniais, paties klausytojo jos mokėjimu. Ir žmogus nenoromis imdavai mokyties tos savosios kalbos, kuria taip dėmisi, kurią taip brangina mokslo reikalui mylimasis, galvotasis, talentingasis lektorius, pats tuo skatinamas — daugiau mokyties, tirti, ieškoti“ (I 188). Maskvos universiteto Istorijos ir filologijos fakultete buvo vertinama ne tik lietuvių kalba, bet ir kitų mažųjų tautų kalbos. Toji pagarbos ir net žavėjimosi atmosfera tiesiog natūraliai keldavo mintis apie jų teisę egzistuoti ir augti. Dėstytojų jausmai neapsiribojo tik žodžiais. Aktyvesnieji lietuvių studentai J. Šliūpas, J. Spudulis ir P. Vileišis, užmezgę santykius su Fortunatovu, Koršu ir Mileriu, mėgino sukurti net „Lietuvių filologijos draugiją“. Parašę įstatus ir nusiuntę švietimo ministeriui patvirtinti. Tokiai draugijai leidimas, žinoma, nebuvo duotas, o profesoriai už tai gavę papeikimus²¹. Visa tai neabejotinai buvo žinoma Jablonskiui ir turėjo skatinti jį kitomis akimis žiūrėti į savo „lenkiškumą“.

Santykiai su Kudirka. Apibūdinamas anksčiau minėtuose atsiminimuose savo „atlietuvėjimą“, Jablonskis rašė, kad netrukus, po pusmečio ar bent pirmajame kurse, su senaisiais draugais ėmęs susirašinėti jau lietuviškai, ne lenkiškai. Nežinome, su kuo jo tada susirašinėta. Jei čia turimas galvoje susirašinėjimas su V. Kudirka, tai, kaip rodo 1883 m. balandžio 14(26) d. laiškas V. Kudirkai, jis ir antrajame kurse rašė lenkiškai: „Jegu aš dar pernai rašiau pas Tavę ne lietuviškai, o lenkiškai, tai tik pagal seną paprotį, no kurio sunku atsiskirti umai, ką šendien Tau atvirai galiu pasakyti“²². Vadinas, tik daugiau kaip po pusantrų metų nuo įstojimo į universitetą Jablonskis ryžtingai atsisakė lenkų kalbos, susirašinėdamas su draugais. Gal tai nebuvo pirmasis lietuviškai rašytas laiškas, nes Jablonskis atsiminimuose yra minėjęs, kad V. Kudirka į kažkurį laišką „atsiliepė lenkiškai ir gana dailiai (jis buvo visada ma-

²¹ Zr. Šliūpas J. Maskvoje 1880—82 m. — „Jaunoji Lietuva“, 1924.V.25, Nr. 2, p. 10—11.

²² J. Jablonskio laiškas V. Kudirkai. — „Literatūra ir kalba“, 1956, t. 1, p. 388.

lonus vyras) pasijuokė iš mano „naujųjų draugų“ ir mano paties iškrypimo iš senosios vėžės“ (I 71). Matyt, tame atsakyme Kudirka Jablonskio išgirtą Maskvos studentų lietuvių draugiją bus pavadinęs „Towarzystwo wzajemnej odoracji“ (Kits kito aukštinimo draugija), pabrėždamas jos darbo menkumą (I 270).

Į šią Kudirkos ironiją Jablonskis po ilgesnės pertraukos atsakė balandžio 14 d. laišku. Jis įdomus savo nekompromisiškumu, kategoriškumu. Jablonskis pareiškia norįs tarnauti savo tėviškei, kuri jį „penėjo no paties mažens“, o Kudirkos „keles visai kitas“: gyvendamas tarp lenkų, „saviškių“, Kudirka netekęs, kaip rodąs jo laiškas, savo gimtosios kalbos, savo tėvo ir motinos kalbos. Čia Jablonskis ryžtingai pareiškia: „Pats numanai, kad tokiu būdu sandarystės draugiškos tarp mudvieju amžin negal buti — ar draugystė tur suirt ar iš mudvieju tur viens atsiverst ant kito pusės (katras?)“. Toliau Jablonskis sakosi turįs viltį, kad visa tai nesuardysią jų, suolo ir klasės draugų, santykių. Jei būsiančios įvykdytos dvi sąlygos, tai vėl galėsias draugauti kaip seniau: Kudirka turįs savo mūžą garbinti lietuviškai ir ginti saviškius.

Tos sąlygos surašytos eilėraščio forma: šiaip savo gyvenime Jablonskis nėra rašęs lietuviškų eilėraščių. Šis jo eilėraštis rodo ir tam tikras Jablonskio socialines pažiūras: kritikuojami lietuvių inteligentai, kurie, užmiršę savo kilmę, kad jų motinėle prasta moterėle, o „sesutės ir broliukelei — Jie visi prasti darbininkėlei“, su ponais drauge eidami, mindo savuosius. Jie nepagalvoją darą blogai, nes „ponai žmonėms gero nedaro — Mindo tik, spjaudo, prapultin varo“²³. Baigiamoji eilėraščio dalis — apie graikų ir romėnų patriotizmą, kuris paveikęs ir Jablonskį; ji rodo, kad Maskvoje Jablonskis kitaip suvokė ir graikų bei romėnų istorijos dalykus: kas gimnazijoje nekėlė ar beveik nekėlė minčių apie savo tautą, universitete žadino jo patriotizmą.

Laiškas baigiamas neeiluotu skyreliu, kur Kudirkai vėl prikaišiojama, kam šis nerašas eilėraščių lietuviškai. Jablonskis prašo atsiųsti po du egzempliorius lietuviškų knygų — „Vitolio raudos“ ir „Robinzono jaunojo“. Jis praneša, kad Prūsuoose išėnąs lietuviškas laikraštis „Aušra“, nurodo jo leidėjo adresą ir ragina varšuviškius jį užsisakyti. Maskviškiai beveik visi remią „Aušrą“.

Jablonskio laiškas parašytas su neofitišku patriotizmu.

V. Kudirka tuo kartu nieko neatsakė. Jablonskis 1883 m. liepos 15 d. iš Rygiškių vėl parašė laišką, priekaištaudamas, kad neatsiuntęs knygų: jos buvusios reikalingos visiems²⁴. Vis dėlto V. Kudirkos biografo J. Lebionkos nuomone, Jablonskio laiškai

²³ Ten pat, p. 389.

²⁴ Ten pat, p. 331.

ir ypač nutrūkusi draugystė vertė jį pergaltoti savo pozicijas²⁵. Tikriausiai Jablonskio nuoširdus patriotizmas, iš karto gal ir rodesis Kudirkai beprasmiškas, įskėlė jo lenkomanijos kiautą, kurį galutinai suaižė „Aušra“. Būdinga, kad iš viso abiejų draugų susirašinėjimo V. Kudirka išsaugojo (I) tuos du laiškus.

Jablonskis ir „Aušra“. Pirmajame Jablonskio laiške V. Kudirkai minima, kad maskviškiai studentai remią išeinančią Prūsuoje „Aušrą“. Veiksmazodis „išeina“ Jablonskio pasakyme kelia kiek neaiškumų: gali rodytis, kad rašymo metu „Aušra“ yra išėjusi. Tuo labiau, kad „Aušros“ Nr. 1 datuotas kovo mėnesiu. Jablonskis, rašydamas Kudirkai, laikraščio nebuvo matęs: „Aušra“ iš tikrųjų pasirodė balandžio mėnesį, ir net J. Basanavičius ją gavo Prahoje tik balandžio 19 d.²⁶ Laiškas greičiausiai rodo, kad Jablonskis, kaip ir kiti maskviečiai, buvo gerai informuotas apie „Aušros“ leidimą. Tad „Aušra“ jam nebuvo koks netikėtumas, bet vis dėlto ir tada ji sustiprino Jablonskio lietuviškumą, suteikė vilčių ir tvirtumo laukti ir siekti lietuvių tautai tokių sąlygų, kurios leistų jai gyventi ir augti, kaip ir kitoms tautoms. „Kad ne Basanavičiaus „Aušra“, kad ne jos drąsus žingsnis, — rašė jis po beveik 40 m., — būčiau, gali būt, ir visai dingęs naujajam darbui“ (I 230).

„Aušra“ iš tikrųjų smarkiai sujudino to laiko lietuvių visuomenę, sukeldama daugelio amžininkų galvose ir širdyse perversmą. Tačiau šiandien ją turime vertinti kaip liberaliosios lietuvių buržuazijos ideologijos ir programos išraišką. „Aušroje“ ryškiausiai atsispindi vos tik žengiančios į politinės kovos areną jos klasės silpnumas ir nepasitikėjimas savo jėgomis, iš to einąs mėginimas taikstyti su carizmu ir neužrūstinti klerikalų su dvarininkais.

Jablonskis nebuvo tik pasyvus „Aušros“ simpatikas. Kiek leido to meto aplinkybės, jis stengėsi ją remti. Tarp 70 „Aušros“ bendradarbių yra ir Jablonskis. Tiesa, jis čia reišėsi ne taip aktyviai ir plačiai, kaip būtų galima tikėtis: iš viso išspausdintos tik šešios korespondencijos (I 3—6).

Korespondencijos įdomios tuo, kad rodo paties autoriaus nusiteikimą. Tai ne tas Jablonskis, kuris pirmosiomis dienomis abejingai žiūrėjo į savo studijų draugo nuėjimą pas lenkus ir pats lenkiškai susirašinėjo su V. Kudirkai. Jau pirmojoje korespondencijoje („Aušra“, Nr. 8—10) jis su entuziazmu rašė, kad jaunieji lietuviai, kurie mokosi svetimose mokyklose ir svetima kalba, dabar grįžtą į tėvynę, pamilę savo kalbą. Ši korespondencija — tai Jablonskio išpažintis ir prisipažinimas.

²⁵ Le bionka J. Iš J. Jablonskio santykių su kai kuriais lietuvių rašytojais. — Ten pat, p. 69.

²⁶ Lietuviškoji enciklopedija, t. II. K., 1934, p. 330.

Antroje korespondencijoje (1884, Nr. 4) smerkiamas lietuvis Muraška, trukdąs išspausdinti kelis dalykus lietuviškomis raidėmis, tokiais žodžiais: „Prasmėgk suvis toks lietuvis, kurs lizdą gadina“. Lietuviškų raštų, išspausdintų gotiškais raidėmis, draudimui skirta korespondencija 1884 m. „Aušros“ Nr. 7—8.

Pats neseniai ištrūkęs iš lenkinimo sūkurio, Jablonskis skaudžiai atjautė kaimo žmonių, negaunančių lietuviškų knygų, lenkinimą. Tiesiog graudus epizodas pavaizduotas vienoje jo korespondencijoje (1884, Nr. 9). Vilniuje Jablonskis stebėjęs, kaip Šešuolių parapijos valstietis J. Zavadskio knygyne pirkęsis lenkiškų maldaknygių. Paklaustas, ar jis mokąs skaityti, tas atsakęs: „Ką-gi beveiksi nemokėjęs lenkiszka? Tamsta, tur' būt, žinai pats, kad be lenkiszkos kalbos mes nei Dievą pagarbinti negalime“. Toliau jis papasakojo, kad jaunimas ištaisai tiktai lenkiškai skaitąs knygas, o jiems, seniams, vis dėlto esą „sunku izlenkūti liežuvį...“ Pagaliau jis paklausęs autorių: „Ar tiesa, tamstele, kad mūsų kalbą jau su vis izznaikįs ir lenkiszką įves?“ (I 5).

Laikydamas drastišką lietuvių spaudos draudimą pagrindine lenkėjimo priežastimi, Jablonskis taip pat apkaltina lenkinimu ir katalikų dvasininkiją. Vienoje korespondencijoje (1885, Nr. 2—3) iš Suvalkų gubernijos jis rašė: „Tokiose vietose, kaip Grizskabudyje, Keturvalakiūse ir kitose taip įsilietuviavusiose, jog tenai tiktai vargamistra su zakristijonu szeit-teip lenkiszka paplepa ir supranta, dvasiszkieji giesti su ramia szirdžia dėl *Lietuviu lenkiszka*. Laikas jau ir jiems susiprotėti...“ (I 5).

„Aušra“ ėjo dar ir 1886 m., bet Jablonskis, baigęs universitetą, jau daugiau nerašė. Krinta į akis ir tai, kad jis neišspausdino joje nė vieno didesnio straipsnio. Čia būta kelių priežasčių: baigiamieji metai universitete, daug laiko ir jėgų atėmusi kampanija dėl spaudos grąžinimo.

Petras Kriaučiūnas. Kalbant apie Jablonskio apsprendimą, pažiūrų formavimąsi ir išsikristalizavimą, joku būdu negalima nutylėti Petro Kriaučiūno įtakos²⁷. Buvo minėta, kad Jablonskis, baigęs gimnaziją, susipažino su juo Keturvalakiuose. Neabejotina, kad su P. Kriaučiūnu vėl ne kartą jo susitikta per vasaros atostogas. Dabar Jablonskis tikriausiai neleido Kriaučiūno žodžių pro ausis, kaip Keturvalakiuose. 1881 m. pastarasis ėmė dėstyti Marijampolės gimnazijoje lietuvių ir lotynų kalbą, apie save turėjo subūręs net kelis lietuvius mokytojus. Ir Jablonskis dabar buvo kitoks, ne kurčias „lenkomanas“. Tad vasaros atostogomis, be abejo, tarp jų turėjo būti nuoširdžių ir atvirų pokalbių.

²⁷ Plačiau žr.: Piročkinas A. Petras Kriaučiūnas. 125-osioms gimimo metinėms. — „Mūsų kalba“, 1975, Nr. 5, p. 48—54.

P. Kriaučiūno įtaka pasireiškusi ir Maskvos lietuvių studentų draugijai, kuri gana ilgai buvo P. Kriaučiūno dvasios nešioja. Žinoma yra ir P. Kriaučiūno veiklos programa. Pavyzdžiui, jis sakydavęs, kad savo gimtajai kalbai geriau pažinti reikia kiekviena proga pasikalbėti su senesniais žmonėmis, ypač su senėmis moterimis, kurios mokančios tik lietuviškai. Tam pačiam reikalui padedąs rinkimas „žmonių žodžio kūrybos“ — pasakų, dainų, priežodžių, patarlių, mįslių, burtų, prietarų, piemenų įvairių žodžio gabalų, vestuvėse sakomų juokingų pamokslų, oracijų, raudų, pačių žmonių vartojamų gydymo būdų ir kt. Tik visa kas reikią užrašinėti be padailinimų, taip, kaip žmonės ištaria, kaip pasakoja, žodis į žodį.

Apie liaudies kūrybos vertę kalbos studijoms Jablonskis išgirdo ne iš vieno P. Kriaučiūno: tai per savo lietuvių kalbos paskaitas pabrėžė ir Fortunatovas²⁸. Vėliau pavyzdį davė latvių kalbininkai, bet vis dėlto nereikėtų sumenkinti ir P. Kriaučiūno įtakos.

Yra duomenų, kad P. Kriaučiūnas galėjo kiek paveikti ir Jablonskio pažiūras į religiją. Nors pirmasis buvo beveik baigęs dvasinę akademiją, į religiją žiūrėjo ne taip, kaip žiūri tikintieji. Jis ragindavęs į tikiybinius ginčus nesivelti ir vienodai pripažinti visas ilgiau išsilaikiusias religijas, kurios remiasi bendrąja žmonijos dorove. P. Kriaučiūnas smerkė fanatizmą, neapykantą kitatikiams ir religinį veidmainiavimą — tai esanti žmonijos nelaimė, nes iš jos kylą begalės vaidų, skriaudų, pykčio.

P. Kriaučiūno pažiūros į religiją, žinoma, ne marksistinės ir net ne materialistinės, bet jos neturi nieko bendra ir su kuria konfesija bei su religijos antgamtiškumo pripažinimu. Tokių pažiūrų laikėsi ir kiti buržuaziniai lietuvių liberaliojo sparno atstovai (V. Kudirka, P. Mašiotas, K. Grinius). 1881—1891 m. Lietuvos sąlygomis, kai liaudies masės dar tik pradėjo vaduotis iš klerikalizmo, tai buvo pažangus reiškinys. Su šiomis pažiūromis gerai sutampa ir tas kritiškas Jablonskio požiūris į dvasininkus, išryškėjęs jau „Aušros“ korespondencijoje ir ypač viename rusiškai rašytame straipsnyje.

Rusiškoji Jablonskio publicistika. Apie 1881—1884 m. lietuvių inteligentams kažkodėl kilo vilčių, kad carinė vyriausybė panaikins lietuvių spaudos draudimą. Gal to sąjūdžio pradininkas buvo 1880—1882 m. išleisti trys A. Juškos „Lietuviškų dainų“ tomai ir 1883 m. išėjęs jo „Lietuviškų svotbinių dainų“ rinkinys. Šių knygų išleidimas galėjo rodytis drakoniškojo spaudos draudimo panaikinimo pradžia. Tai, matyt, padaršino P. Vileišį siųsti prašymą Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai, kad atsakytų į ankstesnį jo raštą dėl lietuvių spaudos

²⁸ LKLI, f. 52—123, l. 6.

leidimo, paduotą prieš trejus metus²⁹. Didelio atgarsio lietuvių ir kitų tautų inteligentų tarpe susilaukė „Aušros“ pasirodymas. Ji lietuvius padrąsino, o kitataučius skatino atkreipti akis į lietuvių būklę. Lietuvių spaudos draudimas buvo kritikuojamasis 1880—1882 m. ir liberaliojoje rusų spaudoje³⁰. Ypač tų straipsnių padaugėjo 1883 m.: netgi Kijeve studijavęs Maironis tada kreipėsi laišku į laikraščio „Новое время“ redakciją, įrodinėdamas, koks netikslingas ir neišmintingas dalykas yra spaudos draudimas³¹.

Visai suprantama, kad ir maskviečiai studentai, lietuvių būrelio nariai, negalėjo likti nuošalyje nuo šios rusų spaudoje kilusios kampanijos. Juos galėjo paskatinti ir tuo laiku Maskvoje gyvenęs P. Vileišis. 1884 m. pavasarį keliuose Maskvos laikraščiuose pasirodė visas pluoštas straipsnių apie lietuvių spaudą, carinę rusinimo politiką ir kt.

P. Mašiotas savo atsiminimuose „Kai knygas draudė“ yra tą maskviečių dalyvavimą rusų spaudoje aprašęs, taip pat užsiminęs ir apie Jablonskio vaidmenį šiame sąjūdyje: „Be straipsnių savo laikraščiui („Aušrai“. — A.P.), rašinėdavom ir į rusų laikraščius, naudodamies kiekviena proga, kiekvienu straipsniu, pasirodžiusiu rusų laikraščiuose (Giliarovo-Platono „Sovremennije Izvjestija“, Aksakovo „Rus“, Varšuvos valdžios laikraštyje „Varšavskij Dnievnik“) ir palankiems straipsniams pritardavom, nepalankiems prieštaravom. Žinoma, savo straipsniuose kaip įmanydami smerkdavom mūs spaudos draudimą.

Atsimenu 1884 m. pavasarį. Tuomet buvo įdėjusios po palankų mums straipsnį „Sovremennije Izvjestija“ ir „Rus“. Čia pat egzaminai, šiltos pavasario dienos. Adomas Sketeris, Jablonskis ir dar vienas kitas, pamiršę egzaminų laiką, išsivilkę skuba dirba, straipsnius rašo į tuos laikraščius. Skubėjo dėl to, kad palankus mums vėjas retai papūsdavo ir tik trumpam laiko tarpui. Tokį tarpą reikėdavo būtina išnaudoti.

Iš tokio darbo nedaug buvo naudos. Po tų 1884 metų, kada rodėsi — štai štai spaudos drausmė bus nuimta, ji slėgė mus dar lygiai 20 metų³².

Taip pat ir Jablonskis yra užsiminęs, kad, išėjus „Aušrai“, apie lietuvius „ėmė rašyti rusų laikraščiuose, ir rašoma jau buvo aiškiau. Rašė patįs lietuviai, rašė ir rusai, dabar rašė ir Lietuvos jaunumenė. „Taigi jau kyla iš miego ir galingų lietuvių tauta, neužstokim jiems kelio...“ — rašė, gerai atsimenu, vie-

²⁹ Zr. Vėbra R. P. Vileišio laišakai lietuviškų knygų spausdinimo klausimu. — „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“, 1968, t. VII, p. 213—214.

³⁰ Zr. Lietuvos TSR istorija, t. II. V., 1963, p. 211.

³¹ Zr. Z a b o r s k a i t ė V. Maironis. V., 1964, p. 38—40.

³² M a š i o t a s Pr. Kai knygas draudė. K., 1924, p. 42—43.

nas rusų laikraštis, kurį branginome tuokart tik dėl jo pritarimo lietuviams“ (I 72).

Neturint daugiau tiesioginių nuorodų, belieka ieškoti duomenų minėtame laikraštyje „Sovremenyje izvestija“ ir žurnale „Rus“. Dienraštį „Sovremenyje izvestija“ leido ir redagavo Maskvos dvasinės akademijos profesorius Nikita Giliaras-Platonovas. Laikraštis buvo reakcingas, kovojo dėl pravoslavybės dominavimo Rusijoje, todėl daug dėmesio skyrė jos priešakiniam frontui — Vakarų kraštui. Jo problemas sprendė caro politikos vykdytojo Kachanovo požiūriu: visomis priemonėmis stiprinti rusinimą ir kovoti su pirmuoju priešu — polonizacija. Pastaroji aplinkybė, matyt, nulėmė tai, kad dienraštyje kartkartėmis pasirodydavo straipsnių apie sunkią lietuvių tautos būklę, apie prievartinį lenkinimą, kurio ne tik nesustabdė spaudos draudimas, bet, objektyviai imant, dar pagreitino.

Redaktorius, dėdamasis demokratu, taip pat norėdamas carinę vyriausybę ir administraciją paskatinti ieškoti efektyvesnių priemonių kovai su vakarinių Rusijos gubernijų lenkėjimu, 1884 m. išspausdino ir kelis vienas po kitoėjusius lietuvių straipsnius.

Tiesioginė priežastis jiems pasirodyti buvo straipsnis „Iš kelionės į Vakarų kraštą“³³, kur autorius ragino stiprinti pravoslavų dvasininkų įtaką Suvalkų gubernijos mokyklose, remti mokytojus, kurie moko vaikus rusiškų giesmių ir platina rusiškomis raidėmis rašytas lietuviškas knygas.

Dėl lietuviško raidyno atsakymą davė kovo 23 d. išspausdintas straipsnis „Lietuva ir abėcėlė jai“, pasirašytas slapyvardžiu *Ruskij Litovec*³⁴. Netrukus slapyvardžiu *Unus pro multis* prisdengęs autorius išspausdino straipsnį „Dar apie Lietuvą ir lietuvių abėcėlę“³⁵, o *Ruskij Litovec* — vėl straipsnį „Šis tas apie Lietuvą“³⁶. Po kiek laiko tiesiog padieniui pasirodo du straipsniai — A. Buivydo „Apie lietuvių abėcėlę (Laiškas redaktoriui)“³⁷ ir Kertuko „Keli žodžiai apie dabartinę lietuvių literatūros būklę“³⁸.

³³ П. Б. Из поездки в Западный край. — «Современные известия», 1884, № 71.

³⁴ Зг. Русский Литовец. Литва и азбука для нее. — «Современные известия», 1884, № 80, с. 2—3.

³⁵ Зг. Unus pro multis. Еще о Литве и литовской азбуке. — «Современные известия», 1884, № 85, с. 2.

³⁶ Зг. Русский Литовец. Нечто о Литве. — «Современные известия», 1884, № 89, с. 3.

³⁷ Зг. Буйвид А. Н. О литовской азбуке (Письмо редактору). — «Современные известия», 1884, № 97, с. 2.

³⁸ Зг. Кертукас. Несколько слов о современном положении литовской письменности. — «Современные известия», 1884, № 98, с. 2.

Paskutinis iš šios lietuviška tematika straipsnių serijos buvo 1884 m. balandžio 28 ir 30 d. per tris atkarpas išspausdintas didelis straipsnis „Lietuvos dvasininkijos jėga“³⁹.

Kyla klausimas: kas tų straipsnių autoriai? A. Buivydas ne slapyvardis⁴⁰. P. Mašiotas nurodė dvi pavardes — Adomo Sketerio ir Jono Jablonskio. P. Mašiotas tikriausiai neapsiriko: visas epizodas labai autentiškas. Tad belieka išsiaiškinti, kurie straipsniai kam priklauso.

Bene tikriausiai galima iššifruoti slapyvardį *Ruskij Litovec*. Jo straipsnyje „Lietuvos dvasininkijos jėga“ aprašomas lygiai toks pat epizodas apie Šešuolių parapijos valstietį, perkantį J. Zavadskio knygyne lenkišką maldaknygę ir besidžiaugiantį, kad jo vaikai jau moką lenkiškai⁴¹, kaip ir minėtoje Jablonskio korespondencijoje „Aušroje“. Straipsnis laikraštyje „Sovremenyje izvestija“ pasirodė keliais mėnesiais anksčiau, negu „Aušros“ numeris su Jablonskio korespondencija, tad niekas kitas, tik Jablonskis, tegalėjo šį nuotykį aprašyti. Būdinga, kad abiem atvejais rašoma pirmuoju asmeniu, kaip žmogaus, paties akimis regėjusio šią sceną. Vadinasi, trijų straipsnių, pasirašytų slapyvardžiu *Ruskij Litovec*, autorius buvo Jablonskis.

Pamėginkime nustatyti, bent spėtinai, likusių dviejų slapyvardžių savininkus. Tai net būtina, nes dažnai polemikoje tas pats autorius vartoja du ir daugiau slapyvardžių.

Į akis krinta slapyvardis *Kertukas*. Tai žodis, žinomas įvairiomis reikšmėmis Vilkaviškio ir Marijampolės (Kapsuko) apylinkėse — Keturvalakiuose, Igliaukoje, Geištaruos, Šunskuos ir ir kt.⁴² Šis žodis dar pasitaiko Dzūkijoje, apie Jurbarką, bet visai svetimas biržėnams. Tad sunku patikėti, kad jį būtų pasirinkęs slapyvardžiu nuo Pasvalio kilęs A. Sketeris. Vadinasi, Kertukas turėjo būti marijampoliškis. P. Mašiotas kituose atsiminimuose yra greta Jablonskio ir Sketerio paminėjęs ir trečiąjį autorių, rašiusį laikraščiams „Sovremenyje izvestija“ ir „Rus“ — Antaną Vilkutaitį⁴³. Jeigu turėsime galvoje, kad A. Vilkutaitis iš tikrųjų mėgo su Jablonskiu atkakliai ginčytis kalbos dalykais⁴⁴, bus visai suprantamas šis slapyvardis — charakteristi-

³⁹ Zr. Русский Литовец. Сила литовского духовенства. — «Современные известия», 1884, № 113, с. 2, № 115, с. 2—3.

⁴⁰ Jį mini P. Leonas kaip aktyvų Maskvos lietuvių studentų draugijos narį (Leonas P. Iš Maskvos lietuvių-studentų draugijos gyvenimo. — „Aušrinė“, 1910, Nr. 4, p. 16).

⁴¹ Русский Литовец. Сила литовского духовенства. — «Современные известия», 1884, № 115, с. 3.

⁴² Kertukas — „kas linkęs peštis, ginčytis, priešintis, peštukas“ (Lietuvių kalbos žodynas, t. V. V., 1959, p. 631).

⁴³ Zr. A š a k a i t i s Pr. Min. str. — „Lietuva“, 1923.III.4, Nr. 51(1168), p. 2.

⁴⁴ Zr. Leonas P. Min. str. — „Aušrinė“, 1910, Nr. 4, p. 17 (plg. Kuzmickas V. „Amerikos pirtyje“ autorystės byla. — „Pergalė“, 1974, Nr. 8, p. 134—135).

ka. Tiesa, slapyvardis *Kertukas* labai dera prie Jablonskio slapyvardžių — *Pipiras, Krapaila, Nenuorama, Peštukas, Pikčiurna*, bet gerokai svetima A. Vilkutaičiui, pasirašinėjusiam *Jonu Avuliu, Kaziu Bindoku, Gulbiniškių Antanu, Kunigu A., J. Pajauju, Tautiečiu, Daktaru*. Sunku taip pat patikėti, kad bebaigiąs pirmąjį kursą fizikas-matematikas būtų galėjęs taip gerai žinoti, kas pateikta cenzūros komitetui, kaip 1877 m. stengėsi L. Ivinskis gauti leidimą spausdinti kelis savo darbus ir pan. Veikiausiai šis straipsnis buvo gerokai Jablonskio redaguotas, papildytas. Jam reikėtų gal priskirti ir šio slapyvardžio sugalvojimą — tokiems dalykams jis buvo gabus (prisiminkim kad ir Žemaitės slapyvardį).

Adomui Sketeriui liktų slapyvardis *Unus pro multis*. Jeigu tiesa, kad A. Sketeris tada buvo suartėjęs su narodnikais⁴⁵, tai toks slapyvardis visai gerai derintųsi su jo idėjomis.

Tuo pačiu metu, kaip ir dienraštyje „Sovremenyje izvestija“, žurnale „Rus“ buvo išspausdintas slapyvardžiu *Litovec* pasirašytas straipsnis⁴⁶. Remiantis anksčiau minėtais P. Mašiotu atsiminimais, galima drąsiai teigti, kad ir šis straipsnis išėjo iš Maskvos lietuvių studentų draugijos. Sprendžiant jo autorystės problemą, reikėtų atsižvelgti į šias aplinkybes. Pirma, slapyvardžiai *Litovec, Ruskij Litovec* yra neabejotinai susiję su Jablonskiu. Galima įsivaizduoti, kad Jablonskis, norėdamas išspausdinti žurnale „Rus“ skirtingai pasirašytą straipsnį, vis dėlto siekė išlaikyti tam tikrą ryšį su savo darbais dienraštyje „Sovremenyje izvestija“. Antra, pastarasis straipsnis rodo, kad autorius gerai pažino senąją lietuvių literatūrą. Trečia, sugretinę abu straipsnius, randame tam tikrų paralelių — turinio, minčių dėstymo eigos, net kiek perfrazuotų vietų. Pavyzdžiui, aiškinant papunkčiui priežastis, kodėl lietuviai nepriėmė rusiškojo raidyno, beveik visiškai sutampa ketvirtasis punktas: žurnale „Rus“ gašoma: „4) Употребление латинского шрифта лингвистами при изучении памятников литовской письменности, литовских словарей и литовской народной поэзии“⁴⁷, pirmajame Jablonskio straipsnyje: „4) Употребление лингвистами всего света этой (латинской) азбуки, при печатании всевозможных литовских текстов, поддерживает в народе привязанность к ней“⁴⁸. Turiniu ir iš dalies formulavimu sutampa žurnalo „Rus“ punktai 1, 2, 6 su „Sovremenyje izvestija“ punktais 2, 3, 5. Yra ir daugiau sutapimų, kurie rodytų, kad abu straipsniai rašyti to paties autoriaus. Todėl ir slapyvardžiu *Litovec* pasirašytas straipsnis žurnale „Rus“ priskirtinas Jablonskiui.

⁴⁵ Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. III, p. 217.

⁴⁶ Зг. Литовец. По поводу статьи г. Мурашки: «Полный разрыв прусских Литвинов с Поляками». — «Русь», 1884, № 8, с. 52—55.

⁴⁷ Литовец. Мин. стр. — Ten pat, p. 53.

⁴⁸ «Современные известия», 1884, № 80, с. 2—3 .

Pagaliau, šiaip ar taip sakysime, visi straipsniai yra daugiau ar mažiau kolektyvinės minties ir bendrų jausmų išraiška, o Jablonskis buvo viso šio sąjūdžio iniciatorius, organizatorius ir straipsnių taisytojas, redagavęs ne tik stilių, bet ir papildęs kitų straipsnius jo turimais faktais.

Jablonskio ir jo draugų straipsniai labai reikšmingi lietuvių publicistikos istorijai, taip pat kovai su spaudos draudimu apibūdinti. Jie spaudos draudimą sukritikuoja įvairiais atžvilgiais, net carinės valdžios interesų požiūriu! Antai žurnale Jablonskio visiškai tiesmukai klausiama: „Pagaliau, iš tikrųjų, ar rusiškas raidynas yra taip jau reikšmingas rusų interesui, koks jam teikiamas? Juk, pavyzdžiui, latviai rusėja, nepaisant to, kad daugelį amžių ir dabar jie yra vokiečių įtakoje ir vartoja lotynišką ir gotišką šriftą, nepaisant to, kad jų istorijoje yra maža, bet kuriuo atveju mažiau, negu lietuvių istorijoje, tradicijų, palankių šiai krypčiai; o lietuviai — ne, nežiūrint specialių priemonių, priimtų šiam tikslui. Matyt, ne rusų šriftas kaltas“⁴⁹.

Negalint apžvelgti visų polemikoje keltų lietuvių spaudos draudimo panaikinimo motyvų ir argumentų, apsiribojama čia tik Kertuko straipsnyje pateiktu nespausdintų lietuviškų knygų sąrašu⁵⁰. Esą lietuviai turį išsivertę dvidešimt knygų, kurių dėl spaudos draudimo negalį spausdinti. Tarp jų Antonovičiaus „Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės istorijos bruožai“, Kojalovičiaus „Vakarų Rusijos istorijos paskaitos“, Hilferdingo „Lietuva ir Zemaitija“, Kraševskio „Kunigas“, Gogolio „Tarasas Bulba“, Defo „Robinzonas Kruzas“, Mickevičiaus „Konradas Valenrodas“, Getės, Senkevičiaus, Garšino, Marko Vovčok ir kt. autorių kūriniai. V. Žukas šį sąrašą pavadino fiktyviu. Iš dalies taip, bet ne visai. Jame minimi dalykai, kurie nebuvo fiktyvūs: Daukanto „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovės“ (2 tomai), Miltono „Prarastas rojus“ (Ivinskio vertimas), Kondratovičiaus „Margiris“, iš dalies išspausdintas „Aušroje“, Ivinskio zoologija, botanika ir mineralogija, jo žodynas. Tas sąrašas nebuvo fiktyvus ir ta prasme, kad čia turime tam tikrą programą, kurią, atgavus spaudą, matyt, būtų mėginęs realizuoti Maskvos lietuvių studentų būrelis ir su juo palaikę santykius inteligentai.

Beveik kiekviename straipsnyje užsimenama ir apie lenkujančių katalikų dvasininkų pragaištingą lietuvių lenkinimą, tačiau plačiausiai, išsamiausiai tai apibūdinta Jablonskio straipsnyje „Lietuvos dvasininkijos jėga“. Šis straipsnis savo faktais, pasakojimo karščiu, autoriui to nė nesiekiant, įgauna ryškią antiklerikalinę kryptį. Lietuvių antiklerikalinės publicistikos is-

⁴⁹ Литовец. Min. str. — «Русь», 1884, № 8, с. 53—54.

⁵⁰ Jį vėliau perspausdino S. Baltramaitis, žr. Žukas V. S. Baltramaičio bibliografijos darbai. — „Bibliotekų darbas“, 1973, Nr. 11(178), p. 33.

torijoje tai bene vienas pirmųjų tokio pobūdžio darbų. Jame sudėtos ir paties Jablonskio nuoskaudos, patirtos iš įvairių „globėjų“ kunigų.

Straipsnio įžangoje trumpai apibūdinama Lietuvos katalikų dvasininkija kaip pagrindinė lenkinimo jėga. Čia ryškiai iškeliamas socialinė-ekonominė dvasininkijos priklausomybė: „Lietuvos kunigai — tai ne kokie nors rusų dvasininkai, kurie turi kartais nesėkmingai skaitytis su mužiku, tai — „ponai“, kurie nesiskaitydami tvarko savo „chlopus“, t. y. parapijiečius“, — rašė Jablonskis. Toks dvasininkijos apibendrinimas užgavo ne tik lenkomanus kunigus, bet ir tuos, kurie, paveikti kylančio nacionalinio judėjimo, reiškėsi kaip lietuvių veikėjai. Jiems turėjo netikti ir Jablonskio pasisakymas prieš Lietuvos jaunimo prievartinį brukimą į dvasines seminarijas, ir išvada, kad lietuviai „duoda didžiausią visos Rusijos imperijos katalikų dvasininkų procentą, kas, tiesą sakant, labai kenkia, be kita ko, lietuvių dvasinių jėgų sudėčiai“⁵¹.

Prieš katalikų dvasininkus, ne tik lenkomanus, nukreiptas ir Jablonskio pasipiktinimas, kokiomis priemonėmis grūdami į seminarijas lietuviai jaunuoliai. Tėvai kunigų nuteikiami prieš mokslą, nevedantį į kunigystę, todėl daugiausia leidžia vaikams baigti tik keturias gimnazijos klases. Tie, kurie išprašo tėvus leisti baigti visą gimnaziją, persekiojami kunigo sufanatizuotų artimųjų maldos, kad dievas suteiktų vaikui „šventąją dvasią“: o tai reiškia, jog visa giminė nesivaržydama griebsis visų priemonių, kad „padarytų“ jaunuolį dvasininku. Baigusius gimnaziją jaunuolius vilioja kunigas, žadėdamas materialinių gėrybių, gerą padėtį visuomenėje, tuo, kad visi — pradedant valsčiaus viršaičiu ir baigiant tardytoju, gydytoju ir apskrities viršininku — laižysią „dvasiškas“ rankas, tikėdamiesi gauti penkrublinę išmaldą.

Turėdami beveik neribotą įtaką valstiečiams, dvasininkai lenkomanai pasinaudoja ja liaudžiai lenkinti. Jie lenkina vaikus mokykloje, Seinų ir Vilniaus seminarijose lenkinami klierikai. Pagaliau baigusius gimnaziją jaunuolius visais būdais stengiasi atgrėsti nuo mokslo Rusijos universitetuose ir atkakliai perša vykti į Varšuvą. „Rusų universitetams, — rašė Jablonskis, — dvasininkai nesimpatizuoja: jeigu jie galėtų, tai juos atskirtų nuo lietuvių jaunimo kinų siena“. Ir toliau Jablonskis papasakoja savo istoriją dėl dėdės palikimo. Matyt, su jo paties patirtimi susijęs ir pasakojimas, kad tas jaunuolis, kuris vis dėlto išsiveržia į Rusijos universitetą, sufanatizuotos giminės išlydimas kaip į laidotuves.

⁵¹ «Современные известия», 1884, № 113, с. 2.

Skaudu buvo Jablonskiui, kad kunigai lenkina liaudį, brukdami jai lenkišką religinę literatūrą, vartodami išimtinai lenkų kalbą bažnyčioje. Jis užsiminė, kad susipratę lietuviai inteligentai bandą kovoti su ta kunigų įtaka, bet kova esanti sunki ir ne-lygi.

Taigi, kaip jau sakyta, šis Jablonskio straipsnis nukreiptas ne tik prieš lenkintojus kunigus, bet ir apskritai prieš Lietuvos katalikų dvasininkus — prieš jų metodus, prieš svetimumą liaudžiai ir jos interesams, prieš jų luominį egoizmą. Neabejotina, kad su šia straipsnių serija buvo susipažinę ir Lietuvos katalikų dvasininkai. Antai Jonas Spudulis laiške (1884 m. balandžio 18 d.) Aleksandriui Dambrauskui, žinomam Adomo Jakšto slapyvardžiu, rekomendavo parsišiusdinti per Jablonskį iš Maskvos laikraštį „Sovremenyje izvestija“⁵². Tad A. Jakštas tikriausiai sužinojo, ir kas yra „Lietuvos dvasininkijos jėgos“ autorius. Ar tik ne dėl šio straipsnio prasidėjo A. Jakšto neapykanta Jablonskiui, lydėjusi jį beveik visą gyvenimą. Juk būta ir daugiau „bedievių“ (kad ir P. Mašiotas, K. Grinius), bet nė vieno Jakštas taip atkakliai nepersekiojo, kaip Jablonskio. Iš kur kilo tas ortodoksinės dvasininkijos tarpe pasklidęs gandas, kad Jablonskis — baisiausias bedievis? Tiesa, A. Jakšto priešišku- mas Jablonskiui reiškėsi daugiausia kaip kalbiniai nesutarimai. bet kartais atsidengdavo ir gilesnės tų nesutarimų šaknys...

Maskvoje studijuojančių lietuvių būrelio kampanija, vadovaujama Jablonskio, kaip ir kituose laikraščiuose rašyti straipsniai, savo tikslo nepasiekė — carizmas siautėjo toliau. Laikraščio „Sovremenyje izvestija“ redakcija, matydama, o gal ir gavusi nurodymą, kad per daug toli nuėjo, diskusiją baigė rusifikaciją pateisinančiu straipsniu „Dar apie lietuvišką šriftą“⁵³. Tiesa, po kiek laiko Jablonskis parašė dar vieną straipsnį⁵⁴, bet viskas tuo ir baigėsi.

Jablonskis per kovo ir balandžio mėnesius parašė pats ne mažiau kaip keturis straipsnius (apie du spaudos lankus) ir gerokai padėjo kitiems autoriams. Toks intensyvus darbas, matyt, ir buvo toji priežastis, kuri sutrukdė jam laikyti gegužės mėnesį trečiojo kurso egzaminus: eiti nepasirengęs ir gauti trejetų jis, aišku, nenorėjo, todėl bus geriau nutaręs juos laikyti rudenį, kad turėtų daugiau laiko jiems pasiruošti.

Ketvirtasis kursas buvo baigiamasis — paskutiniai metai Maskvoje. Reikėjo dar daugiau laiko skirti mokslui. 1885 m.

⁵² Zr. Jono Spudulio laišakai kun. A. Dambrauskui. — „Mūsų senovė“, 1940, t. III, Nr. 1(10), p. 171.

⁵³ Zr. Б. Еще о литовском шрифте. — «Современные известия», 1884, № 117, с. 2.

⁵⁴ Русский литовец. Голос литовца. — Ten pat, Nr. 145.

sausio pradžioje, „apie gudiškus Naujus Metus“, kaip sužinome iš P. Leono laiško M. Pranckevičiui, rašyto 1885 m. sausio 2 d., Jablonskis buvo parvažiavęs į Marijampolę⁵⁵. Kitame laiške tam pačiam Pranckevičiui (1885 m. kovo 15 d.) P. Leonas rašė, kad, grįžęs į Maskvą „Obūlaitis, turėjo Muraškai atiduoti labas dienas nuo Botyriaus. Šis užsiprašė kelis Lietuvjus pas save pasišnekėti apie musu reikalus“⁵⁶.

Botyrius ir Muraška. Andrius Botyrius ir F. Muraška — tai lietuvių veikėjai, kurie nuėjo „Sovremenyje izvestija“ ir panašių reakcinių laikraščių siūlomu keliu. Botyrius — vienas pirmųjų Maskvos universiteto Istorijos ir filologijos fakultetą baigusiu (1871 m.) lietuvių. Jis bendravo su F. Fortunatovu ir V. Mileriu. Amžininkų prisiminimuose apibūdinamas kaip vienas tų negausių lietuvių inteligentų, kurie, kovodami su lenkizmu, ieškojo carinės valdžios paramos, darė su ja sandėrį. Kad jai įsiteiktų, net tapo pravoslavų. 1884—1885 m. buvo Marijampolės gimnazijos inspektoriumi, tačiau netrukus susikompromitavusį iškėlė į Lenkiją. Kuo jis susikompromitavo, nuomonės nevienodos. Vieni aiškina, kad nusigėręs pridaręs triukšmo⁵⁷. Kiti nurodo tai, kad per aktyviai prisidėjęs prie lietuvių veiklos: nusigėrimas buvęs per mažas nusižengimas, kad caro vyriausybė ir jo administracija staiga iškeltų savo žmogų, koks buvo tapęs Botyrius. P. Leonas, kaip tik iškėlęs šią versiją, viename M. Pranckevičiui tada rašytame laiške⁵⁸ užsiminė, kad Botyrius sutikęs organizuoti lietuvių prašymų, kuriuose reikalaujama grąžinti spaudą lotyniškėmis raidėmis, siuntimą A. Apuchtinui, Varšuvos mokslo apygardos kuratoriui.

Botyriaus perkėlimas, ko gero, sumaišė Jablonskio planus: tikriausiai Botyrius, siekdamas išstumti lenkus mokytojus, bus kalbėjęs su juo ir dėl planų, žadėjęs duoti vietą Marijampolės gimnazijoje po pusmečio, baigus universitetą. Tai kiek apibūdina ir patį Jablonskį: nepavykus spaudoje keltai kampanijai, jis nenusiminė ir ieškojo kitų kovos su carizmu būdų ir formų.

P. Leono laišakai leidžia pasekti ir pašnekėsio pas Botyrių baigtį. Grįžęs į Maskvą, Jablonskis buvo Muraškos sukviestame lietuvių pasitarime, kuris nieko gero dėl Muraškos procaristinės pozicijos nedavė. P. Leonas taip apibūdino iš Jablonskio patirtą Muraškos pažiūrą į idėją rašyti prašymus grąžinti spaudą: „Kaip gali, sako jis, prašyti spaudos, nes ji įstatymais uždrausta; vienas tik prašymas yra jau peržengimas valjos vi-

⁵⁵ Zr. „Mūsų senovė“, 1937, t. II, Nr. 1(6), p. 152.

⁵⁶ Ten pat, p. 157.

⁵⁷ Zr. Mašiotas Pr. Kai knygas draudė, p. 67.

⁵⁸ Zr. „Mūsų senovė“, 1937, t. II, Nr. 1(6), p. 159—160.

rjausybės. Ant galo kam mum tai; mums, sako, apšviestiesiems Lietuvjams reikia rūpintis, kad ko greitšjaus išmokinus musu žmones gudiškai [...]. Mes, sako, turime skaityt save gudus. Dabar, sako, svarbjusias dalykas medegiška pusė (Materialnaja storona); turtingesneis jie (lietuviai. — A.P.) gali pastoti tiktai su padeimu Gudų⁵⁹.

Muraškos pozicija lietuvių nacionalinio judėjimo atžvilgiu čia labai aiški, nedviprasmiška: šalin kova, skubėkite lobti! Muraška kurį laiką ėjo Marijampolės teismo tardytojo pareigas, o Maskvoje jis buvo reakcingo dienraščio „Moskovskije vedomosti“ bendradarbis. Tai į jo straipsnį Jablonskis atsakė žurnale „Rus“.

Iš tų kelių striukų jų veiklos pavyzdžių aišku, kad tiek Botyrius, tiek Muraška tarnavo carizmui, ieškojo kompromiso su juo, o Muraška tapo aklu ir pavojingu carizmo įrankiu. Botyrius, graužiamas sąžinės, jausdamasis atitrūkęs nuo savo liaudies, pasidavė gėrimo potraukiui ir buvo mėtomas po Lenkijos ir Rusijos miestus: dirbo Kališo, Suvalkų, Lomžos, Kazanės ir Astrachanės gimnazijose. Mirė apie 1900 m. Tai tragiška figūra.

Muraškos galą yra aprašęs V. Pietaris laiške (1891 m. lapkričio 26 d.) J. Basanavičiui: „Beje. Muraška liepos, badai, mėnesyje je mirė namuose iš proto išėjusiųjų Maskvoje“⁶⁰.

Reikia manyti, Jablonskiui jau tada, Maskvos universitete, buvo aišku, kad Muraška, Botyrius ir panašūs lietuvių inteligentai neteko ryšio su savo vargstančia liaudimi, kad jie išdavė savo krašto interesus ir kad tai juos traukia pražūtin. Toks suvokimas, matyt, žadino jo pastangas likti Lietuvoje, neprarasti ryšio su ja ir jos žmonėmis.

Lietuvių kalbos studijos. Maskvos universitete Jablonskis suvokė ir tai, kad lotynų ir graikų kalba, jo specialybės dalykai, duos jam duonos, o lietuvių kalba, gal ir literatūra, etnografija ir istorija bus tos mokslo šakos, kuriose dirbdamas jis geriausiai galės padėti savo liaudžiai. Tai sritys, kur nėra kam dirbti, o dirbti verkiant reikia. Todėl jis, naudodamasis palankiomis progomis, o gal ir skatinamas Koršo ir Fortunatovo, ėmė rūpestingai rengtis būsimajam darbui lituanistikoje. Apytikrį jo interesų vaizdą mums duoda išlikę universiteto laiko paskaitų užrašai, kur šalia dėstomų dalykų konspektų yra ir įvairiausių lituanistikos dalykų.

F. Fortunatovo skaitytos lyginamosios indoeuropiečių gramatikos užrašų sąsiuvinyje yra nemaža leksikos ir dialektologi-

⁵⁹ Ten pat, p. 155.

⁶⁰ Basanavičius J. Rinktiniai raštai. V., 1970, p. 652.

jos įrašų. Pavyzdžiui, po Fortunatovo paskaitų konspekto eina skyrelis „Vocabularium (žodynas) — słownik“⁶¹, kur yra rusiškai lenkiškas žodynėlis ir augalų žodynėlis (lenkiškai, rusiškai, lotyniškai). Toliau eina kiti skyreliai su antraštėmis ir be jų: sintaksės, morfologijos, fonetikos. Sąsiuvinyje yra tarmių kalbos pavyzdžių, užrašytų iš Petrulio, Sketerio, Jasinskio⁶². Pavyzdžiai daugiausia su kirčio ženklais: *pelā, varlā, žolā, šuvox*; „Rūgys: šu'ą, kalnai, su šuniū“ ir pan. Siame sąsiuvinyje yra ir pavyzdžių, išrašytų iš Neselmano dainų rinkinio.

Atskiruose užrašų puslapiuose randame išmėtytų įvairių lietuviškų knygų bibliografinių aprašų. Tarp jų — ir M. Daukšos „Postilla Catholica...“ 1599 m. Nežinia, ar Jablonskis šią knygą buvo kur matęs, ar tik šiaip užsirašęs jos duomenis. Jis taip pat yra naudojęs rusiškomis raidėmis spausdintu Jono Křečinskio elementoriumi („Bukvars žemaitiškai-rusiškas“), išleistu Kaune 1865 m.

Reikšmingos ir jo pastabos apie rašybos dalykus. Tame pačiame sąsiuvinyje yra įrašai: „*nē šo nē to žmogus (genit.)*“ ir „*da rasim jųs neguluš(us)*“, kur dėmesį patraukia mėginimas priebalsių minkštumą žymėti nosinėmis (*š, š*)⁶³. Įdomi Jablonskio pastaba dėl *j* rašymo po lūpinių priebalsių. F. Fortunatovo paskaitoje, kur šis dalykas paliestas, yra toks įrašas: „В некот. Лит. книгах і после губных согласных выражается через *j*, но это обозначение неточно (?Jbl)“, o šalia, parašėte, Jablonskis parašė dar: „(kuřpius и pјauti pas mus)“⁶⁴. Vadinasi, jau 1882—1883 m. Jablonskis pradėjo svarstyti *j* rašymo problemą.

Neapsiriksime, kad kiekvienas mokslo darbas prasideda nuo bibliografijos. Ir Jablonskis rūpinosi lituanistinių dalykų bibliografija. Trečiajame jo sąsiuvinyje antrašte „Lituanica“⁶⁵, be atskirų, palaidų bibliografinių užrašų, yra mėginimas sudaryti sistemingą lituanistikos bibliografiją. Ji prasideda penktuoju skyreliu — 5. Памятники народного творчества (II. Этнография), kur surašyta 19 šaltinių⁶⁶. Toliau eina šeštasis skyrelis — 6. Наречия, и памятники лит. языка, kur randame 18 pozicijų⁶⁷. Po jo randame pirmąjį skyrelį — 1. Образ жизни, быт, нравы и этнография вообще⁶⁸. Siame skyrelyje yra 22 įvairūs

⁶¹ LKLI, f. 52—124, l. 39—41.

⁶² Ten pat, f. 52—124, l. 76—83.

⁶³ Ten pat, l. 173.

⁶⁴ Ten pat, f. 52—123, l. 56.

⁶⁵ Ten pat, f. 52—125.

⁶⁶ Ten pat, l. 34—34a.

⁶⁷ Ten pat, l. 34a—35a.

⁶⁸ Ten pat, l. 35a—36a.

šaltiniai, susiję bent kiek su lituanistika. Be kita ko, tai daugiausia 1847—1864 m. leidiniai. Visa tai rodo, kad Jablonskio tada stengtasi apimti labai plačias lituanistikos sritis.

Tame pačiame „Lituanikos“ užrašų sąsiuvinyje yra V. Millerio straipsnio „Sintaksinės pastabos“⁶⁹ plačių išrašų⁷⁰ — jau tada Jablonskį traukė ir sintaksės problemos.

Apytikriai tuo laiku prasidėjo Jablonskio kalbos kultūrintojo veikla. Jokūbas Ažuolaitis yra užrašęs Vinco Zemaičio (miręs 1920 m.) atsiminimus, kaip kartą Jablonskis, dar studentas, kartu su Zemaičio broliu Motiejum viešėjęs vasarą Zemaičių tėviškėje Vokiškių kaime. Tada susirinkusiems studentams ir namiškiams Jablonskis aiškinęs, kad nederą sakyti *abroz*as, *dziegorius*, *zerkolas*, *padlagos*, *šėpa*, *pečius*, *torielka* ir kt. Tame studentų sambūryje buvęs ir V. Kudirka. Jablonskis ne tik skaitęs savotišką paskaitą, bet, talkininkaudamas ūkio darbuose, kartkartėmis užsirašydavęs žodžių, paklausdavęs, kaip tas ar kitas įrankis vadinasi⁷¹. Jonas Jablonskis, kaip yra prisiminusi jo brolio Jurgio marti Petrė savo anytos pasakojimus, mėgęs taisyti ir namiškius⁷², tik sunku nustatyti, kuriuo laiku tai buvę.

Paskutinės dienos universitete. Apie pačias paskutines Maskvos universitete dienas išliko maža dokumentų (arba jie dar nerasti), todėl net nežinoma, kokius egzaminus Jablonskis laikė 1885 m. gegužės mėn., nei kaip juos išlaikė. Tik iš vieno žiniaraščio, kur prie jo pavardės yra pastaba: „Baigė kursą ir, pateikus rašinį (расуждение), bus patvirtintas kandidato laipsnis“⁷³, galima spręsti apie jų sėkmę.

1885 m. gegužės 22 d. Jablonskis gavo tam tikrą raštelį, kad neturįs nei universiteto bendrosios, nei studentų bibliotekos knygų⁷⁴. Gegužės 29 d. Jablonskis parašė prašymą rektoriui, kad jam išduotų laikiną pažymėjimą apie istorijos ir filologijos mokslų kurso baigimą⁷⁵. Prašymo apačioje yra Jablonskio rašytas ir pasirašytas pakvitavimas: „Свид. 5 июня № 1532 получил Ян (Иван) Яблонский“.

Būdingas taip pat gegužės 29 d. rašytas, bet dviem dienom vėliau įregistruotas (Nr. 1571) Jablonskio raštas rektoriui, kad išduodamame laikiname pažymėjime būtų įrašytas ne lenkiškas

⁶⁹ Žr. В.М. Синтаксические замечания. — «Московские университетские известия», 1872, № 4, с. 529—531.

⁷⁰ LKLI, f. 52—125, l. 3—4.

⁷¹ Žr. „Mūsų kalba“, 1974, Nr. 7, p. 13—15.

⁷² Autoriaus užrašai 1969 m. rugpiūčio 10 d. Rygiškiuose.

⁷³ МСВА, f. 418, ap. 299, b. 6, l. 207.

⁷⁴ Ten pat, f. 418, ap. 295, b. 600, l. 8.

⁷⁵ Ten pat, l. 30.

vardas *Jan*, o rusiška forma *Ivan*. „Aš laikau savo pareiga to prašyt tuo labiau, kad aš kilimo ne lenkas, o lietuvis, gimęs Lenkijos Karalystėje“⁷⁶. Ant prašymo nepasirašyta rezoliucija: „Вписать согласно метрик“ (Įrašyti pagal metrikus).

1885 m. birželio 3 d. Jablonskis Maskvos universiteto valdyboje sumokėjo 5 rb. 55 kp. už kandidato diplomo išspausdinimą (tos dienos kvitas Nr. 487)⁷⁷. Jis buvo tikras, kad darbą parašys ir tą laipsnį gaus...

Kadangi paskutinė data yra birželio 5 d., tai galima manyti, kad po dienos kitos Jablonskis, susikrovęs savo turtą, važiavo namo — laimingas, džiugus, pilnas šviesiausių vilčių⁷⁸.

CARIZMO GNIAUŽTUOSE BE SAVO VIETOS

Vietos ieškojimai. Tais laikais universitetų ir kitų mokyklų absolventai turėjo patys susirasti darbą — įsitaisyti. Jablonskiui buvo žadėta duoti vietą Marijampolės gimnazijoje¹. Iš tikrųjų pažadas buvo gana nerealus, nes gimnazijoje nuo 1882 m. pavasario siautėjo direktorius Serno-Solovjovičius, stengęsis visomis priemonėmis užslopinti pradedantį kilti mokinių lietuviškumą, netgi darydamas žygių visiškai uždaryti gimnaziją. Jablonskio protektoriaus A. Botyriaus pozicijos tuo metu taip pat galėjo svyruoti. Tad Jablonskis, turėjęs apie tai šokių tokių žinių, matyt, ir pats maža iš tų pažadų besitikėjo. Visai suprantama, kodėl, važiuodamas iš Maskvos namo, pirmiausia sustojo Vilniuje pamėginti laimės.

„Pasiėmęs savo pažymėjimą, universiteto išduotą, nuėjau pas to laiko Vilniaus mokslo globėją — prašyti, kad paskirtų mane savo apygardoje senovės kalbų mokytoju, — rašė po 36 m. Jablonskis. — Paskaitęs mano prašymą ir mokslo pažymėjimą, kur aš buvau rašomas metrikiškai „Янъ“ (ne „Иванъ“), globėjas nustebeęs tuoj paklausė, kas aš esąs, kurios esąs tikybos, tautybės. Gavęs atsakymą, vėl nustebo ir nustebeęs tiek tepasakė: „Kaip gi tamsta, baigęs universiteto kursą, ligi šiol nežinai, jog Vilniaus mokslo apygardoje nepriimami į mokyklų tarnybą katalikai?“ Ėmiau dar aiškinti, lyg nusimanydamas gudriai darąs, jog aš esu lietuvis, valstietis, šio krašto žmogus. Bet globėjas, nenorėdamas nė klausyti mano „gudriųjų“ aiškinimų, vis kišo man prašymą atgal. Pagaliau, matydamas nieko neišeisiant su tuo Vilnium, — globėjas vis apie katalikus ar lenkus ką kalbėjo, — neiškentęs ėmiau ir pasakiau „Maksvos universitete profesoriai to dalyko — apie katalikus ir jų teises Vilniaus apygardoj mums per savo paskaitas nedėstydavo, aš to nežinojau...“ (I 311—312).

¹ Žr. Ašakaitis Pr. Iš mano atsiminimų. — „Lietuva“, 1923.III.4, Nr. 51(1168), p. 4; „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 536.

Universiteto baigimo džiaugsmas buvo sudrumstas, bet vil-
tis dar neprarasta. Grįžęs į Rygiškius, kaip toliau pasakojo Jab-
lonskis, parašęs prašymą Varšuvos mokslo apygardos kurato-
riui paskirti jį Marijampolės ar Suvalkų gimnazijos mokytoju.
Po kiek laiko nuvažiavęs į Marijampolę pasikalbėti su P. Kriau-
čiūnu, J. Jasiulaičiu, A. Botyrium. Sie negalėjo padėti, tai bus
patarę jam pačiam važiuoti į Varšuvą. Ten taip pat nelaimėjęs:
nieko tiesiai neatsakę, žadėję vėliau atrašyti. Toliau Jablonskis
rašė, kad atsakymą iš Varšuvos gavęs rudenį: esą užtektinai
kandidatų, kurie apygardos nevaržą, pasirinkdami būtinai Ma-
rijampolę ar Suvalkus.

Gal ir iš tikrųjų atsakymas atėjo rudenį, bet, remiantis tu-
rimais duomenimis, galima nustatyti, kokių žygių darė Jab-
lonskis vasarą, ieškodamas mokytojo vietos.

Dar prieš važiuodamas į Varšuvą, Jablonskis apsilankęs Ve-
veriuose, kur mokytojų seminarijos mokytoju buvo Tomas Zi-
linskis. Tai labai įdomi lietuvių švietimo istorijai asmenybė².
Važiuota pas jį ne šiaip sau: tikėtasi gauti vietą Veiverių mo-
kytojų seminarijoje. Zilinskis pristatęs jį seminarijos inspekto-
riui Jurkevičiui, karštam carizmo politikos vykdytojui. Pokalbio
metu Jablonskis buvęs neatsargus: išdėstęs jam savo pažiūras
į lietuvių kalbos būklę, nusakė savo tikslus, kad turįs būtinai
dirbti Lietuvoje ir pan. Žinoma, Jablonskis vietos čia negavo.
Po to Jurkevičius sakęs Zilinskiui, kad Jablonskis — „ugnis,
gaisras, kad vyriausybė negerai daranti, išleisdama „savo lė-
šomis“ į žmones tokius lietuvius, taip nusistačiusius prieš išauk-
lėjusią juos valdžią...“ Zilinskis netgi įtaręs, kad Jurkevičius
galėjęs tuoj po atsilankymo parašyti dėl Jablonskio ir aukščiau,
į Varšuvą (I 238).

Kiek skirtingai susidūrimą su Jurkevičium nupasakojo
V. Palukaitis, buvęs tuo laiku Vilkaviškio pradžios mokyklos
mokytoju. Baigiantis vasaros atostogoms, Veiverių seminarijos
inspektorius Aleksejus Jurkevičius buvęs iškeltas kitur, o į jo
vietą paskirtas jaunesnysis brolis Romanas Jurkevičius. Likusi
laisva rusų kalbos mokytojo vieta. Keli lietuviai mokytojai pa-
siryžę į tą vietą įtaisyti Jablonskį. Jis buvęs pakviestas į vyres-
niojo Jurkevičiaus išleistuves, kad turėtų progos susipažinti su
naujuoju seminarijos vadovu. Per pietus, kuriuose Zilinskis,
pasiteisinęs nesveikata, nedalyvavo, Jablonskis ėmęs ginčytis
su R. Jurkevičiumi dėl lietuvių kalbos vartojimo mokykloje. Po
pietų R. Jurkevičius buvęs prašomas priimti Jablonskio prašymą
ir su savo raštu nusiųsti jį į Varšuvą kuratoriui. Tačiau Jurke-
vičius atsisakęs, siūlydamas Jablonskiui prašymą pasiūsti pa-

² Jam skirta „Lietuvos mokykla“, II ir III (1919—1920) metų sąsiuvinis,
plg. I 235—238.

čiam. Jablonskis taip ir padaręs, bet vietos negavęs. V. Palukaičio nuomone, jam pakišę koją Jurkevičiai³.

Jablonskis apie šį susitikimą su Jurkevičiais, rodos, niekur nėra užsiminęs, bet netikėti V. Palukaičiu, taip detaliai aprašiusiu visą įvykį, taip pat nebūtų pagrindo.

Kaip minėta, Jablonskis toliau pasakojo, kad tik rudenį, gavęs neigiamą atsakymą iš Varšuvos, suskatęs ieškoti vietos kitose apygardose ir kreipęsis net į švietimo ministrą. Iš tikrųjų prašymas ministrai buvo parašytas 1885 m. birželio 25 d.⁴ Jame Jablonskis rašė: „[...] turiu garbę prašyti Jūsų Ekscelenciją paskirti mane mokytoju vienoje iš rusiškų gimnazijų arba nurodyti man neužimtas mokytojų vietas ir tuo duoti man galimybės pačiam kreiptis į tą ar kitą mokslo apygardą su prašymu priimti mane dėstytoju“. Adresą nurodo Griškabūdį, bet prašymas rašytas Vladislavove, t. y. Naumiestyje. Ant prašymo pieštuku užrašyta: „Dabar vietų nėra VII/30“. Toje pačioje byloje yra ir Jablonskiui nusiųsto atsakymo, datuoto 1885 m. rugpiūčio 7 d. (Nr. 12054), juodraštis⁵: pagal prašymo turinį jis turįs kreiptis į tos mokslo apygardos, kur norįs dirbti, kuratorių... Šis Jablonskio prašymo likimas — carinių įstaigų biurokratizmo pavyzdys. O gal iš tikrųjų koks skundas apie Jablonskį buvo pasiekęs net patį ministrą, nes po kelių dienų gautame analogiškame prašyme iš Maskvos yra rezoliucija: „Pasitarti su apygardos kuratoriumi“. Be abejonės, buvo ir laisvų vietų, žinomų ministrai. Antai rugpiūčio mėnesį Charkovo apygardos kuratorius skubiai telegrama prašė paskirti į jo apygardą tris senųjų kalbų mokytojus⁶. Rugsėjo 5 d. Kaukazo apygardos kuratorius aliarmavo ministrai, kad Kutaisio gimnazija ir progimnazija atsidūrė sunkioje padėtyje, negavusios senųjų kalbų mokytojų (raštas Nr. 4804). Tad galima sakyti, kad Jablonskio tada nenorėjo atsiminti!

Dokumentai rodo, kad Jablonskis, nelaukdamas ministro patarimo, tiesiog pats parašė į Kazanės mokslo apygardą. Jos kuratorius 1885 m. liepos 25 d. raštu Nr. 242 kreipėsi į Maskvos universiteto rektorių: absolventas Jonas Jablonskis norįs Kazanės apygardoje gauti vietą, todėl apygarda prašanti atsiųsti jo charakteristiką⁷. Vadinas, prašymą Jablonskis bus parašęs liepos viduryje, o gal ir pradžioje. Deja, ir šiuo atveju Jablonskiui labai nesisekė: universiteto kanceliarija Kazanės reikalaujamą charakteristiką nusiuntė... į Užkaukazės mokslo apygardą, kas nustebino jos kuratorių: rugpiūčio 14 d. raštu Nr. 406 pranešė

³ Zr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 586—588.

⁴ Centrinis Valstybinis istorinis archyvas Leningrade (toliau — CVIAL), f. 735, ap. 165, b. 243, l. 173.

⁵ Ten pat, l. 179.

⁶ Ten pat, l. 251.

⁷ MCVA, f. 418, ap. 295, b. 600, l. 28.

universitetui, kad žinių apie Jablonskį nebuvę prašyta⁸. Tik lapkričio 18 d. universitetas nusiuntė reikalaujamų žinių tiksliu adresu — į Kazanę⁹. Matyt, jos atėjo per vėlai, ir Jablonskis Kazanės apygardoje vietos negavo.

J. Strimaitis, remdamasis pasakojimais, yra rašęs, kad Jablonskis kreipėsis dėl vietos ir į Tbilisį (tada Tiflisas), bet prašymas buvęs neapmokėtas žyminiu mokesčiu, todėl Užkaukazės apygarda neatsakiusi. Kai nusiuntęs prašymą su žyminiu mokesčiu, jam buvę atsakyta, kad vietų nesą¹⁰. Jeigu taip buvo iš tikrųjų, tai tada visai nesuprantama, kodėl, neturėdami mokytojų, kaip minėta, Kutaisyje, jo nepriėmė į savo apygardą.

Siaip ar taip, Jablonskį ištiko baisi nelaimė — pačioje savarankiško gyvenimo pradžioje jis liko be darbo. Tiesa, ne vienas Jablonskis tada patyrė tokį likimą, bet kiti lietuviai, negavę vietos Lietuvoje, bent įsitaisydavo kitose apygardose. Pavyzdžiui, P. Leonas laiške (1885 m. spalio 21 d.) užsiminė, kad „Matulaitis gavęs tokį pat atsakymą iš Apuchtino, kaip ir Jablonskis: Varšuvos apygardoje vietos jam nesą“¹¹. Jablonskiui turėjo būti ypač skaudu: ne vienas galėjo jam prikišti, kad, išėjęs kunigu, nesibastytų pakampėmis, o tėvams būtų garbės ir naudos. Tačiau skaudžiausia, kad žlugo svajonės dirbti savo kraštui, savo liaudžiai.

V a r g o d a r b a i. Kiek laiko Jablonskis išbuvo be darbo? Jeigu suprastume P. Leono žodžius tiesiogine prasme, pasakytus laiške Matui Pranckevičiui (iš Maskvos 1886 m. sausio 27 d.), „Jablonskis, girdėjau, sėdi namie be vietos“¹², tai dar apie Naujuosius metus Jablonskis priklausė nuo namiškių malonės. Tačiau J. Strimaičio atsiminimuose sakoma, kad Jablonskis nuo rudens iki pavasario mokęs Griškabūdyje kun. Marmos giminaičius — Mergbūdžio Vilkutį, Zardelių Rudžinskutį ir Šuopių Vizgirduką. Čia turėjęs stalą (valgi), bet mažą algą. Po velykų Jablonskis išvažiavęs į Žemąją Panemunę pas dvarininką Zaną. Čia mokęs Zano sūnų ir iš Griškabūdžio atvažiavusius Vilkutį ir Rudžinskutį. Zemojoj Panemunėj Jablonskis gavęs gerą atlyginimą¹³.

Nežinia, kaip ilgai Jablonskis buvo Žemojoj Panemunėj. J. Strimaitis teigė, kad čia išbuvęs, kol Zano sūnus įstojęs į gimnaziją, o po to Zanas parūpinęs Jablonskiui vietą Marijampolės teisme. Išėitų, kad Zano dvare Jablonskis išbuvo nuo

⁸ Ten pat, l. 26.

⁹ Ten pat, l. 25.

¹⁰ Žr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 521.

¹¹ „Mūsų senovė“, 1937, t. II, Nr. 1(6), p. 164. Čia turimas galvoje Andrius Matulaitis, baigęs vienais metais su Jablonskiu Maskvos universitetą, Fizikos-matematikos fakultetą.

¹² „Mūsų senovė“, 1938, t. II, Nr. 2(7), p. 328.

¹³ Žr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 541.

1886 m. pavasario iki 1887 m. rudens. Žodžiu, nustatyti tikslesnių datų nėra kaip. Pats Jablonskis apie šį savo gyvenimo laiką beveik nieko nėra užsiminęs¹⁴.

Daug tiksliau galima nustatyti Jablonskio darbo Marijampolės teisme pradžia. Įvairiuose archyvuose dokumentuose, kur kalbama apie darbo stažą valdžios įstaigose, paprastai nurodoma, kad valstybinės tarnybos pradžia 1887 m. gruodžio 1 d.¹⁵ Dar vienas dokumentas patvirtina, kad gruodžio mėn. Jablonskis jau dirbo teisme: yra išlikęs raštas (1887 m. gruodžio 31 d. Nr. 12272), kuriuo Maskvos universiteto rektorius prašomas atsiųsti Suvalkų gubernijos antrosios apygardos teismui (Marijampolėje) etatinio valdininko Jablonskio diplomą¹⁶. Šis dokumentas rašytas Jablonskio ranka. Žinoma, lieka neišskus kelių mėnesių tarpas nuo Zano sūnaus įstojimo į gimnaziją iki darbo teisme. Veikiausiai dar kurį laiką Jablonskis svečiavosi pas Zaną. Jų santykiai, rodos, buvo visai geri. Kaip minėta, tarnybą gavęs per Zano protekciją, o ir kitais metais, kai vasarą buvo sprendžiamas vietos Tartu mokslo apygardoje klausimas, Jablonskis viename prašyme nurodo adresą: „Panemunės dvaras, Sviatošino (Plokščių) valsčius, Vladislavovo (Naumiesčio) apskritis, Suvalkų gub., per Šakius“¹⁷. Jau gero kai vėliau, praėjus kokiai 15 m., gal būt, ne be Jablonskio pagalbos, Zano dvare įsitaisė brolis Antanas. Tai rodo santykių artumą ir nuoširdumą. Buvimas Zano dvare Jablonskiui davė ir šiek tiek tokios naudos: pagilino lenkų kalbos mokėjimą, sudarė sąlygas paskaityti knygų, susipažinti su dvaro kultūra.

Zano parūpintoji Jablonskiui vieta nebuvo kažin kokio gėrumo. Nebuvo jis joks teismo sekretorius¹⁸, o paprastas raštininkas. Dar blogiau: jis negavo net viso etato, o dalijosi pusiau su P. Kriaučiūnu, kuris nuo 1887 m. rudens buvo atleistas iš Marijampolės gimnazijos. Abiem išeidavo algos po 12,5 rb. Vargu ar galėjo būti skurdesnis gyvenimas, negu tokių caro įstaigų valdininkų. Reikia manyti, kad jie šiek tiek užsidirbdavo rašinėdami žmonėms įvairius prašymus, raštus. Vis dėlto Jablonskis skurdo. Blogiausia, kad jo laukė smulkaus provincijos valdininkėlio likimas, kai visiškai nereikalingas aukštasis filologinis mokslas, kai slogi aplinka žlugdo kiekvieną kilnesnį minties ir širdies polėkį.

¹⁴ J. Bagdonas teigia, kad Zano dvare išbuvęs daugiau kaip metus (ten pat, p. 597).

¹⁵ ECVIA, f. 102, ap. 1, b. 503, l. 34; f. 384, ap. 1, b. 3792, l. 20.

¹⁶ MCVIA, f. 418, ap. 295, b. 600, l. 34.

¹⁷ ECVIA, f. 384, ap. 1, b. 3792, l. 26.

¹⁸ Tuo laiku, 1886—1888 m., juo G. Staržickis (Памятная книжка Сувалкской губернии на 1886 год. Сувалки, 1886, с. 68; 1888, с. 70).

Vis dėlto tarnyba teisme teikė kokių vilčių ir perspektyvų, jei Jablonskis jos neatsisakė. Ir P. Kriaučiūnas raštininku išbuvo iki 1889 m. sausio 30 d., kol buvo paskirtas teisėju į Plokščius¹⁹. Zanas, rekomenduodamas Jablonskį į šią vietą, matyt, taip pat tikėjo geresne Jablonskio ateitimi, nes visą laiką skursti už 12,5 rb, net ir už visą atlyginimą — 25 rb, buvo beprasmiška.

Dar kartą universitete. Jablonskio pasigailėjo jo tiesioginis viršininkas, teismo pirmininkas Vasilijus Sinickis²⁰. „Suvažiavimo pirmininku tuomet buvo pametęs praktiką d-ras Sinickis, teisingumo ministerio Manaseino geras pažystamas. Sinickis buvo šviesus ir geras žmogus ir rusinimu neužsiėmė“²¹. Tai, matyt, tas pats asmuo, apie kurio tarpininkavimą yra rašęs Jablonskis: „Per vieną valdininką, savo viršininką, pasiekiau teisingumo ministerį, kurs, būdamas jo artimas žmogus, išgiręs apie nelaimingus mano nutikimus, baigus universitetą, ar tam tikrą mano darbštumą, padarė man protekciją: laiškų paprašė, kad Rygos mokslo globėjas Kapustinas mane mokyklai suvartotų. Netrukus gavau vietą Rygos apygardoje. Ministerio laišką įsiuvo į mano formuliarą, tuo pažymėdami pirmiausia, kad aš esu ne bet kas, kad mane ministeris giria ir užtaria“ (I 312—313). Gaila, minimo laiško Jablonskio byloje nėra. Taip pat ir tas „netrukus“ nebuvo toks trumpas ir sklandus, kaip rodytųsi iš Jablonskio pasakojimo.

1888 m. sausio—kovo mėnesiais Jablonskis turėjo daug rūpesčių, stengdamasis išgauti iš universiteto kanceliarijos diplomą apie mokslo baigimą. Be minėto 1887 m. gruodžio 31 d. rašto, buvo parašyti dar keli raštai teismo vardu (1888 m. sausio 27 d. Nr. 1290)²². Kovo 9 d. Jablonskis rašo laišką rektoriui Gavriliui Ivanovui, nusiskųsdamas, kad kanceliarija nei siunčia diplomą, nei duoda atsakymą, kodėl jo neišsiunčia²³. Kovo 9 d. rektoriui nusiunčiamas ir oficialus teismo raštas²⁴. Kovo 12 d. teismo pirmininkas V. Sinickis muša telegramą: „Prašau Jūsų Ekscelenciją paskubinti Jablonskio diplomo atsiuntimą sulaukimas jo tolesnis paskyrimas“²⁵. Tą pačią dieną universiteto kanceliarija rašo atsakymą į sausio 27 d. raštą, kad Jablonskis, nepristatęs laiku kandidato rašinio, gausiąs tikrojo studento

¹⁹ Zr. Gustaitis M. A.-a. Petras Kriaučiūnas. — „Lietuvos mokykla“, ketvirtieji (1921) metai, 1921—1922, p. 318.

²⁰ Памятная книжка Сувалкской губернии на 1888 год. Сувалки, 1888, с. 70.

²¹ Grinius K. A.a. Petras Kriaučiūnas. — „Lietuvos mokykla“, ketvirtieji (1921) metai, 1921—1922, p. 319.

²² МСВА, ф. 418, ап. 295, б. 600, л. 42 ir 42a.

²³ Ten pat, l. 1 ir 1a.

²⁴ Ten pat, l. 6.

²⁵ Ten pat, l. 54.

diplomą²⁶. Kovo 18 d. Jablonskis, gavęs pastarąjį universiteto pranešimą, telegrafuoja į universitetą: „Nuolankiausiai prašau pasirūpinti diplomo išspausdinimu pirmadienį atvažiuoju pats Jablonskis“²⁷. 1888 m. kovo mėn. 23 d. Jablonskis tikrai buvo Maskvoje: tą dieną jis gavo laikinąjį pažymėjimą (Nr. 1630), kad jam artimiausiame universiteto tarybos posėdyje būsiąs patvirtintas tikrojo studento laipsnis ir išduotas atitinkamas diplomai. Ant byloje esančio pažymėjimo nuorašo (juodraščio) jis pasirašė: „Gavau 1888 m. kovo 23 dieną Jablonskis“²⁸.

Kas jį vertė taip skubėti su diplomo gavimu? Kažin ar čia bus kaltas teismas: darbui jame visiškai užteko atestato nuorašo. Matyt, to skubėjimo priežastis — galimybė tuoj gauti vietą kurioje Tartu (Rygos) apygardos mokykloje. Tai patvirtintų ir jo prašymas Tartu apygardos kuratoriui, rašytas 1888 m. kovo 26 d. Marijampolėje, vadinasi, tik ką grįžus iš Maskvos²⁹. Prašyme nurodoma, kad pridėdamas minėtas kovo 23 d. pažymėjimas kartu su metrikais ir tarnybos lapu (формулярный список) apie darbą teismo kanceliarijoje (byloje pažymėjimo ir to lapo nėra).

Lieka neaišku, kas tada sutrukdė Jablonskiui gauti mokytojo vietą. Gal kuratorius, norėjęs mokytoju priimti tik kandidato laipsnį turintį absolventą³⁰. Tikriausiai, nes po to Jablonskis daugiau nekilbino universiteto greičiau siųsti diplomą, kuris, patvirtintas kovo 26 d., buvo išrašytas tik 1888 m. gruodžio 14 d.³¹

Šis susirašinėjimas dėl diplomo patikslina ir kai kurias aplinkybes apie kandidato rašinį. Yra paplitusi nuomonė, jog Jablonskis tokio darbo, negavęs iš karto vietos, nė nebandęs rašyti, nors maskviečiai draugai (P. Mašiotas ir kt.), Fortunatovo raginami, rašę jam kelis kartus, kad nors striuką darbėlį atsiųstų³². Sprendžiant iš 1888 m. sausio 27 d. rašto (žr. 22 išnašą), Jablonskis tokį darbą buvo parašęs, nes Sinickio sakoma: „Be to, turiu garbę informuoti Valdybą, kad, J. Jablonskio pareiškimu, jo kandidatinis darbas įteiktas Universiteto Profesoriumui Filipui Fiodorovičiui Fortunatovui“. Vadinasi, Jablonskis vis dėlto reikalaujamą darbą įteikė, bet, matyt, pavėluotai. Veikiausiai rašyti surado progos, būdamas pas Zaną. Paties darbo ir kokios kitos užuominos aptikti nepasisekė. Patyrinėjus Fortuna-

²⁶ Ten pat, l. 49.

²⁷ Ten pat, l. 57.

²⁸ Ten pat, l. 40.

²⁹ ECVIA, f. 384, ap. 1, b. 3792, l. 2.

³⁰ Zr. Mašiotas Pr. Šis tas iš Rygiškių Jono sunkaus gyvenimo. — „Kalba“, 1930, t. I, sąs. 2, p. 46.

³¹ МСВА, f. 418, ap. 57, b. 211, l. 4 (Аттестат об утверждении в звании действительного студента, № 7880).

³² Zr. Mašiotas Pr. Min. str. — „Kalba“, 1930, t. I, sąs. 2, p. 45.

tovo archyvus, gal tai pavyktų, tada paaiškėtų nemaža įdomių Jablonskio biografijos ir mokslinio darbo dalykų.

Negavęs kandidato laipsnio ir todėl praradęs vietą, Jablonskis ryžosi naujam žygiui: išlaikyti kandidato laipsnio egzaminą. Ta idėja galėjo būti jam pakišta Rygoje. Mat, nuo 1888 m. balandžio 12 d. iki to paties mėnesio 30 d. jis buvo pasiėmęs atostogų³³. Iš Rygos 1888 m. balandžio 19 d. rašytas Maskvos universiteto rektoriui ir prašymas, kad, pavėlavęs pristatyti rašinį, negalįs gauti kandidato laipsnio, todėl prašas leisti gegužės mėnesį laikyti kandidato laipsnio egzaminą iš klasikinių dalykų³⁴. Vėliau gautame kandidato diplome pasakyta, kad jam buvo leista laikyti prašomąjį egzaminą³⁵, tačiau neaišku, kada jį laikė — gegužės mėnesį ar rudenį. Greičiausiai rudenį: vargu ar jis būtų rizikavęs be pasiruošimo ryžtis tokiam atsakingam žingsniui.

Atostogos baigėsi balandžio 30 d., bet į darbą Jablonskis negrįžo iki pat rugpiūčio 8 d. (tai vėliau dokumentuose motyvuojama liga). Pabuvęs vieną dieną darbe, rugpiūčio 9 d. jis išeina iš darbo (žr. 33 išnašą). Kyla abejonė, ar Jablonskis iš tikrųjų tris mėnesius sirgo. Pagaliau, kam jis tuoj išėjo iš darbo? Ar visa tai nesietina su jo rengimusi egzaminui? Veikiausiai Zano dvare, gavęs prieglobstį, kaip rodo Jablonskio prašymas be datos, kur nurodytas Z. Panemunės adresas (žr. 17 išnašą), jis ruošėsi kandidato egzaminui.

1888 m. spalio mėnesį prasideda naujas susirašinėjimo su Maskvos universitetu turas. Spalio 4 d. Jablonskis rašo laiškėlį Maskvos universiteto rusų literatūros istorijos profesoriui N. Tichonravovui, prašydamas priimti jį rytoj namuose egzaminuoti: jam labai svarbu išlaikyti egzaminą iki kitos dienos fakulteto posėdžio³⁶.

Po dviejų savaitių, spalio 19 d., Jablonskis jau rašo prašymą rektoriui, kad jam išduotų laikiną pažymėjimą, jog jis, išlaikęs kandidato egzaminą ir gavęs teigiamą savo kandidatinio darbo įvertinimą, būsiąs pristatytas universiteto tarybai patvirtinti jo kandidato laipsnį³⁷. Prie prašymo pridėtas dekanas pažymėjimas, kad Jablonskis išlaikęs kandidato egzaminą iš istorijos-filologijos mokslų filologijos grupės³⁸.

Visoje šioje istorijoje lieka neaišku, kodėl Jablonskis, klasikas, dar laikė rusų literatūros egzaminą (pas prof. Tichonravovą), kodėl spalio 24 d. pažymėjime Nr. 6156, išduotame Maskvos universiteto, sakoma, kad jis išlaikęs „kandidatinį istorijos-

³³ ECVIA, f. 384, ap. 1, b. 3792, l. 20.

³⁴ MCVA, f. 418, ap. 57, b. 211, l. 1.

³⁵ Ten pat, l. 9.

³⁶ TSRS Valstybinė V. Lenino biblioteka, Rankraščių skyrius, Tich 9, l. 1.

³⁷ MCVA, f. 418, ap. 295, b. 600, l. 23.

³⁸ Ten pat, l. 38.

filologijos mokslų egzaminą pagal filologijos (be klasikinės) grupę³⁹. 1888 m. gruodžio 2 d. rašte universiteto rektoriui, prašydamas atsiųsti kandidato diplomą, Jablonskis taip pat aiškiai nurodė, kad jis gavo literatūros kandidato laipsnį⁴⁰. Išeitų, kad Jablonskis, be klasikinės specialybės, įsigijo ir literatūros kandidato laipsnį arba dėl kažkokių priežasčių specializavosi kitoje srityje — ne klasikinės filologijos, o literatūros.

Visi šie neaiškumai kyla iš to, kad nėra dokumentų apie Jablonskio laikytus kandidato egzaminus ir pateiktą kandidato rašinį (nežinoma nei tema, nei kas buvo recenzentas — Fortunatovas ar kitas profesorius).

Kuratoriaus kanceliarijos raštininkas. Nežinome Jablonskio kelio tarp spalio 24 d. ir lapkričio 3 d. — ar, gavęs minėtą pažymėjimą (Nr. 6156), važiavo į Marijampolę, ar pasuko tiesiai į Rygą. Šiaip ar taip, lapkričio 3 d. Rygoje pats Jablonskis sukūrė reikšmingą savo gyvenimui raštą — apie paskyrimą nuo 1888 m. lapkričio 1 d. neetatiniu Tartu mokslo apygardos kuratoriaus kanceliarijos stalo viršininko padėjėju, mokant atlyginimą iš samdos fondo⁴¹. Šis dokumentas rodo, kad tuo metu neturėta laisvos vietos, bet apygardos kuratorius vis dėlto buvo tiek malonus, kad laikinai įtaisė Jablonskį kanceliarijoje. Kol atsiras gimnazijoje vieta, galės pasitrinti po kanceliariją — vis geriau, negu šlaistytis be darbo ir nervintis.

Tad praėjo treji metai ir penki mėnesiai, kai Jablonskis baigė universitetą. Per tą laiką, kaip matome, gyveno jis įvairių asmenų malone, netikras dėl rytojaus dienos. Visada prieš akis stovėjo kasdieninės duonos ir pastogės klausimas. Visai suprantama, kad tokiomis sąlygomis jo santykiai su visuomenės reikalais nebuvo glaudūs. O lietuvių nacionalinis sąjūdis, kad ir sunkiai, plito ir gilėjo. Jablonskį tikriausiai pasiekdavo įvairiausios naujienos, ir reikia manyti, kad jis gerokai apgailestavo, kai 1886 m. užgeso „Aušra“, nors vargu ar visiškai pritarė jos romantinei kryptčiai. 1887 m. pradėjo eiti klerikalinė „Šviesa“, turėjusi pakeisti „Aušrą“. Jablonskio Raštuose (I 6—9) yra trys straipsniai, išspausdinti „Šviesoje“, todėl kai kam susidarė įspūdis, kad Jablonskis yra buvęs jos bendradarbis. Tai netiesa: vėliau J. Balčikonis atitaisė šią klaidą (žr. II 428), pareikšdamas, kad du straipsniai (recenzija „Apie etnografinę kelionę po Lietuvą ir Žemaitiją“ ir „Isz Juszkevicziaus žodyno“) priklauso A. Dambrauskui. Tačiau ir trečiasis straipsnis „Kunji-

³⁹ «... в 1888—1889 acad. году он выдержал кандидатский экзамен по словесной группе (сверх классической) историко-филологических наук» (ECVIA, f. 384, ap. 1, b. 3792, l. 13; dublikatas — MCVA, f. 418, ap. 295, b. 600, l. 4).

⁴⁰ MCVA, f. 418, ap. 57, b. 211, l. 7a.

⁴¹ ECVIA, f. 384, ap. 1, b. 600, l. 4. (be to, žr. Циркуляр по Дерптскому учебному округу, 1888, № 11, с. 590).

go Juszkevicziaus žodynas“, kad ir neatitaisytas, taip pat pri- skirtinas A. Dambrauskui. Jį su pirmaisiais dviem straipsniais sieja kriptonimas *G.A.*, kuris iš esmės sutampa su minėtos re- cenzijos parašu *Ad. G-s*, o su straipsniu „Isz Juszkevicziaus žo- dyno“ — tematikos bendrumas. Sunku įsivaizduoti, kad Jab- lonskis 1887 m. Lietuvoje būtų žinojęs ką smulkiau apie Juškų žodyno reikalus.

Tam tikrų kontaktų Jablonskis turėjo su grupe lietuvių vei- kėjų, kai jis 1888 m. Maskvoje laikė kandidato egzaminus. Kaip nurodo P. Leonas, tada Jablonskis pataręs būsimąjį „Varpą“ vadinti „literatūros, politikos ir mokslo laikraščiu“, bet ne iš pradžių ketintu pavadinimu „politiškas, literatūriškas ir moks- liškas laikraštis“⁴². Šis faktas įdomus ne tik tuo, kad Jablonskis tam tikru mastu stovėjo prie „Varpo“ lopšio, bet ir tuo, kad jau tada buvo išsiaiškines būdvardžio su priesaga *-iškas* reikšmės skirtumą nuo nederinamojo kilmininkinio pažyminio.

Padirbėti, kad ir neetatiniu raštininku, kuratoriaus kance- liarijoje buvo naudinga: Jablonskis čia susipažino su didelės švietimo apygardos centru — vadovais ir tarnautojais. O pažintys carinės Rusijos biurokratijoje turėjo nepaprastą reikšmę. Jei ne pažintys ir ryšiai, tai Jablonskis, kaip jis pats ir jo amžni- ninkai nurodo, niekada nebūtų gavęs mokytojo vietos.

Svarbiausioji figūra mokslo apygardoje buvo kuratorius. Tuo laiku apygardai vadovavo Michailas Kapustinas, slaptasis pa- tarėjas ir kelių žymių ordinų kavalierejus⁴³, teisės mokslų pro- fesorius. Kurį laiką jis buvo Maskvos universiteto tarptautinės teisės katedros profesorius, 1870—1883 m. — Demidovo licė- jaus Jaroslavyje direktorius, o 1883—1891 m. — Tartu (vėliau imta vadinti Rygos) mokslo apygardos kuratorius, nuo 1891 m. — Peterburgo mokslo apygardos kuratorius. Mirė 1899 m.⁴⁴ Kapustinas buvo palyginti nuosaikus vokiečių mo- kyklinių įstaigų reorganizatorius Pabaltijo krašte⁴⁵.

Kapustinas yra rašęs ir nacionalinių judėjimų teisės klau- simais. Savo kalboje „Apie nacionališkumo reikšmę tarptauti- nėje teisėje“, pasakytoje 1863 m. sausio 16 d. ir paskui išspaus- dintoje atskira brošiūra⁴⁶, jis įžvalgiai ir giliai apibūdino Eu- ropos nacionalinio išsivadavimo judėjimus XIX a. viduryje. Iš

⁴² Leonas P. Mano atsiminimai apie Vincą Kudirką. — „Lietuvos žinios“, 1934.X.27, Nr. 271 (4657), p. 5.

⁴³ Список лицам, служащим по ведомству Министерства Народного Про- свещения. 1889/90 учебный год. С.-Петербург, 1889, с. 549.

⁴⁴ Энциклопедический словарь, 7-е, сов. перераб. издание, т. XXIII, с. 430.

⁴⁵ Новый энциклопедический словарь, т. XX. С.-Петербург, с. 864—865, be to, plačiau žr. В. Р.-в. М. Н. Капустин (Некролог). — «Журнал Мини- стерства Народного Просвещения», 1900, ч. CCCXXVII, № 1, с. 81—85.

⁴⁶ Зр. Капустин М. О значении национальности в международном праве. М., 1863.

to, žinoma, nedarytina išvada Kapustiną buvus mažųjų Rusijos tautų ir jų siekimų simpatiką, bet, antra vertus, jis buvo laisvas ir nuo daugelio savo klasės prietarų. Tuo, matyt, aiškintina, kodėl jis mielai rėmė Jablonskį.

Jablonskį ir jo viršininką kuratorių, žinoma, skyrė tarnybinė padėtis, amžius, išsilavinimas ir kt., tačiau Kapustinas vis dėlto jam padėjo daugiau, negu paprastai padeda tokiais atvejais aukšti viršininkai proteguojamam jaunuoliui — įsakymo priimti į darbą pasirašymu. Viename savo laiške akademikui V. Lamanskiui (1896 m. balandžio 25 d.) Jablonskis yra užsiminęs, kad Kapustinas (tada jau buvęs Peterburge) jį pažįstas ir jam, laikiusiam Maskvoje kandidato egzaminus, padėjęs pinigais⁴⁷.

Tiesioginis Jablonskio viršininkas buvo kuratoriaus kanceliarijos viršininkas, bet nepavyko nustatyti, kas juo buvo tuo metu. Kuratorių dažniausiai pavaduodavo apygardos inspektorius Sergejus Speška, o liaudies mokyklų direktoriumi buvo Pavelas Pokrovskis⁴⁸. Apie santykius su šiais asmenimis neturime žinių.

Be abejo, Jablonskis susiėjo su žymiu latvių rašytoju, pedagogu ir visuomenės veikėju Friciu Treilandu-Bryvzemnieku, buvusiu tuo metu apygardos liaudies mokyklų direkcijos inspektoriumi. Bryvzemniekas turėjęs didelę įtaką kuratoriaus kanceliarijoje. Kapustinas ir Pokrovskis, jo viršininkai, vadindavę jį „latvių kunigaikščiu ir poetu“⁴⁹. Jablonskis Bryvzemnieką galėjo pažinti dar iš studijų Maskvos universitete: pas jį Maskvoje rinkdavosi tada latvių inteligentų kuopelė. Į tuos susirinkimus būdavo kviečiama ir analogiškos lietuvių studentų draugijos atstovų⁵⁰. O kad Jablonskis reiškė Bryvzemniekui šiltų jausmų, rodo ir toks faktas: praėjus beveik 20 m., rašydamas atviruką K. Miūlenbachui, Jablonskis paprašė: „Praneškite Treilando (jei dar gyvas) adresą“⁵¹. Gal juodu susirašinėjo ir anksčiau, o tai, kad po visų savo gyvenimo audrų ir peripetijų Jablonskis prisiminė Treilandą-Bryvzemnieką, rodo būtų jausmų artimumą ir nuoširdumą. Bryvzemniekas bus nemaža prisidėjęs prie Jablonskio „įvesdinimo“ į latvių inteligentų tarpą ir apskritai palankios jam atmosferos sukūrimo.

⁴⁷ TSRS Mokslų akademijos archyvas (Leningradas), f. 35, ap. 1, b. 1613, l. 7 (toliau — MAAL).

⁴⁸ Зr. Список лицам... на 1889/90 учебный год, с. 549.

⁴⁹ Wehrotāja (M. Treilande). Atmiņas par Brīvzemnieku. Rīgā, 1911, l.p. 22.

⁵⁰ Plg. Basanavičius J. Rinktiniai raštai. V., 1970, p. 924; Šliupas J. Maskvoje 1880—82 m. — „Jaunoji Lietuva“, 1924, Nr. 2, p. 10—11; Mašiotas Pr. Kai knygas draudė. K., 1924, p. 43.

⁵¹ Jablonskio atvirukas iš Panevėžio (1907 m. rugsėjo 5 d.). — Latvijos TSR Valstybinė biblioteka, Rankraščių skyrius, R.X.55, mapė 3, apvalks 20.

Rygoje, kuratoriaus kanceliarijoje, Jablonskis buvo priimtas iš tikrųjų palankiai, gal net su užuojauta, dėmesingai. Tai matome išėjusių vienas po kito piniginių apdovanojimų: gruodžio 19 d. jam kuratoriaus leidimu skiriama 35 rublių pašalpa⁵², o 31 d. — 30 rublių⁵³. Suvargusiam ir daug išlaidų turėjusiam Jablonskiui tos pašalpos buvo labai pravarčios, bet dar reikalingesnė buvo tokiu būdu suteikta moralinė parama, o tokios paramos ir dabar dar reikėjo. Maskvos universitetas, kaip ir anksčiau, vilkino kandidato laipsnio diplomo atsiuntimą.

Po visų egzaminų, sutvarkęs reikalus Rygoje, 1888 m. lapkričio 4 d. Jablonskis įteikė Maskvos universiteto rektoriui prašymą, kad išduotų jam dokumentą-liudijimą apie gimnazijos mokytojo vardo suteikimą⁵⁴. Mat, kandidato laipsnis duodavo teisę gauti gimnazijos mokytojo vardą. Prie prašymo pridėtas ir kvitas, kad tą pačią dieną universiteto kasoje sumokėti 9 rubliai už gimnazijos mokytojo diplomo išspausdinimą⁵⁵. Sugretinant šių dokumentų datas su tuo, kad lapkričio 3 d. Rygoje Jablonskis rašė kuratoriaus įsakymo projektą, galime spėti, kad jis, jau priimtas į darbą, vėl per naktį važiavo į Maskvą tvarkyti dokumentų. Net kyla abejonė, ar tai buvo tada įmanoma, gal tuos dokumentus vietoj jo padavė koks bičiulis? Tačiau datos ir jo parašai vis dėlto įtikina, kad lapkričio 4 d. jis pats buvo Maskvoje.

Tuo Jablonskio vargai nesibaigė: lapkričio 10 d. jis rašo rektoriui antrąjį prašymą pagreitinti dokumentų išsiuntimą⁵⁶, lapkričio 22 d. specialiu raštu (Nr. 7236) kreipiasi apygardos vyresnybė⁵⁷, o gruodžio 2 d. Jablonskis vėl rašo laišką: nuo 1889 m. apygardoje numatoma laisva gimnazijos mokytojo vieta, bet, negaudamas iš universiteto diplomų, negali būti į ją skiriamas, todėl prašas rektorių paskubinti jų atsiuntimą apygardos kanceliarijai⁵⁸.

Reikalaujama dokumentų Jablonskis 1888 m. taip ir nesulaukė. Maskvos universiteto kanceliarija malonėjo jam atsiųsti tik 1888 m. gruodžio 14 d. išrašytą tikrojo studento laipsnio atestatą⁵⁹, kuris Jablonskiui, turinčiam kandidato laipsnį ir reikalingam jį patvirtinančio diplomo, maža ką galėjo padėti. Visa Jablonskio istorija su Maskvos universitetu — tipiškas Rusijos biurokratijos „darbo“ pavyzdys. Jablonskiui toks vilkinimas kainavo nervų: jam iš tikrųjų galėjo išslysti ilgai laukta moky-

⁵² Зг. Циркуляр по Дерптскому учебному округу, 1888, № 12, с. 653—654.

⁵³ Ten pat, 1889, Nr. 1, p. 53.

⁵⁴ МСВА, ф. 418, ап. 57, б. 428, л. 1.

⁵⁵ Ten pat, л. 2.

⁵⁶ Ten pat, б. 211, л. 5.

⁵⁷ Ten pat, л. 2.

⁵⁸ Ten pat, л. 6—7.

⁵⁹ Ten pat, л. 4.

tojo vieta. Neaišku buvo, ar kuratorius norės Jablonskiui be reikiamų dokumentų duoti darbą. Vis dėlto ir šį kartą Kapustinas ištiesė jam pagalbos ranką.

MINTAUJOJE

Tarnybos laiptais. Pagaliau kuratorius Kapustinas, nesulaukdamas iš Maskvos universiteto atsiunčiant Jablonskio diplomą, 1889 m. sausio 3 d. įsakymu paskyrė Jablonskį nuo tų metų sausio 16 d. viršetatiniumi Mintaujos gimnazijos senųjų kalbų mokytoju¹. Taigi Jablonskis viena koja įžengė į gimnaziją. Galima buvo kiek atsikvėpti. Tuo labiau kad Maskvos universitetas 1889 m. sausio 7 d. raštu (įregistruota sausio 21 d.) pranešė, jog Jablonskiui taryba patvirtinusi kandidato laipsnio diplomą ir gimnazijos mokytojo vardą². Vasario 10 d. raštu buvo pranešta, kad minėti dokumentai išsiunčiami³. Mokslo apygardos byloje šių dokumentų nėra: jie buvo perduoti Mintaujos gimnazijai⁴, bet išliko Maskvos universitete jų dublikatai. Kandidato laipsnio atestatas buvo patvirtintas 1888 m. lapkričio 5 d. (!), o išrašytas 1889 m. sausio 26 d. (Nr. 230)⁵. Gimnazijos mokytojo liudijime Nr. 237, pasirašytame Maskvos mokslo apygardos kuratoriaus ir universiteto rektoriaus 1889 m. sausio 26 d., sakoma, kad Jablonskis turįs teisės dėstyti gimnazijose ir progimnazijose klasikinės kalbas ir filologijos dalykus⁶.

Iki kovo 29 d. buvo dar keli raštai, susiję su Jablonskio paskyrimu. Tą dieną kuratorius patvirtino Jablonskį viršetatiniumi Mintaujos gimnazijos mokytoju nuo 1889 m. sausio 26 d., t.y. nuo mokytojo vardo pažymėjimo išrašymo dienos⁷. Tuo įsakymu Jablonskis atsistojo gimnazijoje abiem kojomis. Po beveik trejų metų ir devynių mėnesių nuo universiteto baigimo...

Ir toliau Jablonskis kilo carinės gimnazijos tarnybos laiptais. 1890 m. sausio 10 d. skiriamas etatiniu mokslų mokytoju (штатный учитель наук) nuo 1890 m. sausio 1 d. Tų pačių metų liepos 30 d. — patvirtinamas senųjų kalbų mokytoju paralelinėse klasėse⁹. Tai paskutinis Kapustino įsakymas, kuriuo

¹ Зг. Циркуляр по Дерптскому учебному округу, 1889, № 1, с. 46.

² ECVIA, f. 384, ap. 1, b. 3792, l. 8.

³ Ten pat, l. 10.

⁴ Ten pat, l. 11, 12.

⁵ MCVA, f. 418, ap. 57, b. 211, l. 9.

⁶ Ten pat, b. 428, l. 3.

⁷ Зг. Циркуляр..., 1889, № 4, с. 223.

⁸ Ten pat, 1890, Nr. 1, p. 72.

⁹ Ten pat, 1890, Nr. 8, p. 444.

įtakingasis globėjas, žinodamas greit paliksiąs Rygą, galutinai įtvirtino Jablonskį gimnazijos mokytoju. Nuo 1890 m. rugpiūčio 19 d. kuratoriumi buvo paskirtas buvęs Varšuvos universiteto rektorius Nikolajus Lavrovskis¹⁰. Po metų, nuo 1891 m. liepos 1 d., Jablonskis pakeliamas tų pačių dalykų mokytoju pagrindinėse klasėse. Mums šiandien beveik nieko nesako tie pakėlimai, vardai ir pan. dalykai, bet vis dėlto jie rodo, kad Jablonskis „kilo“.

Gavęs vietą gimnazijoje, Jablonskis atkuto ir materialiai: gimnazijos mokytojų atlyginimai buvo gana dideli. Iš pradžių, kol Jablonskis neturėjo reikiamų titulų, jo atlyginimas buvo ne toks didelis: 1890 m. sausio 20 d. surašytame tarnybos lape nurodyta, kad Jablonskis gaunąs metinės algos 550 rb, butpinių — 142 rb.¹¹ Be to, tais metais, gegužės 11 d., jam buvo skirta vienkartinė 150 rublių pašalpa¹², sausio 22 d. gavo pagal pakvitavimą dar 161,69 rb „taloną asignavimams“¹³.

1893 m. rugsėjo 24 d. analogiškame tarnybos lape nurodyta, kad Jablonskio alga per metus — 900 rb, už 16 papildomų pamokų — 960 rb ir už klasės auklėtojo pareigas — 160 rb. Tad iš viso — per metus 2020 rb.¹⁴

1891/1892 mokslo metais Jablonskio atlyginimas mažesnis — turėjo tik 23 pamokas¹⁵ iš jų 12 privalomų, už kurias gavo 900 rb, ir 11 — papildomų (660 rb), be to, buvo klasės auklėtojas. Tad iš viso — 1720 rb. Prie jų reikėtų pridėti ir 300 rb pašalpos. Vadinasi, Jablonskis Mintaujoje materialiniu atžvilgiu turėjo palyginti geras sąlygas — tai ne 12,5 rb per mėnesį. Kad turėtume aiškesnį vaizdą, galime priminti, kad 1894 m. Marijampolėje (joje kainos ne ką skyrėsi nuo Mintaujos kainų) 3—4 kambarių butas su virtuve, rūsiu, malkine buvęs nuomojamas už 120—150 rb per metus, juodos duonos 1 kg kainavęs 3,5 kp, sviesto — 0,5 — 1 rb, tarnaitėi mėnesinis atlyginimas — 2—5 rb, vilnonis vyriškas angliškos medžiagos kostiumas — 28—30 rb.

S a v i n a m a i. Kol Jablonskis blaškėsi be pastovesnės vietos, nė nepajuto, kaip sulaukė 28 metų amžiaus — pats laikas pagalvoti ir apie savo šeimą. Tačiau tuo metu lietuviui inteligentui sukurti šeimą buvo ir lengva, ir nelengva. Nelengva tam, kuris norėjo susirasti inteligentišką lietuvaitę: jų, gali sakyti, visai nebuvo.

¹⁰ Зг. Список лицам... на 1890—91 г., с. 657.

¹¹ ECVIA, f. 384, ap. 1, b. 3792, l. 19a.

¹² Ten pat, l. 24 (be to, Циркуляр ..., 1890, № 6, с. 318).

¹³ Ten pat, l. 22.

¹⁴ Ten pat, l. 29.

¹⁵ Зг. Отчет о состоянии Митавской гимназии в 1891/92 учебном году (составил В. Лунин). Митава, 1892, с. 25.

Kartą Linkuvoje per „škapliernos“ atlaidus (1890 m. liepos 16 d.) Jablonskis įsišnekęs G. Landsbergiui-Zemkalniui, kad ieškąs žmonos, kuri namie kalbėtų lietuviškai. Čia G. Landsbergis prisiminęs vieną lietuvaiteį inteligentę, Konstanciją Sketeriūtę, žinomo gydytojo ir gero Jablonskio pažįstamo iš Maskvos laikų Adomo Sketerio seserį. Tiesa, ji ne katalikė, reformatė. Tikybiniai skirtumai, reikia prisiminti, tada buvo didelė kliūtis susituokti: jei lietuvis katalikas vedavo reformatę lietuvaiteį, kildavo didžiausias triukšmas. Čia kišdavosi ir tėvai, ir fanatiški giminės (jų netrūkdavo abiem pusėms), ir, žinoma, dvasininkai. Girdėjęs Jablonskio ir Landsbergio pokalbį kunigas ėmęs susiraukęs atkalbinėti, bet Jablonskis vis dėlto ryžėsis su ja susipažinti¹⁶. Vėliau, per vasaros atostogas, K. Grinius su R. Šliūpu lankęsis A. Sketerio tėviškėje Noreikonų km., kur radę Jablonskį ir jo sužieduotinę¹⁷. Matyt, tais metais įvyko ir sutuoktuvės. Rūpesčių kėlė klausimas, kur tuoktis skirtingų religijų žmonėms. Jablonskio dukters Julijos Petkevičienės pasakojimu (autoriumi 1971 m. rugpiūčio 24 d.), jos tėvai tuokęsi abiejų religijų bažnyčiose — katalikų (Mintaujoje?) ir reformatų (Švobiškyje). P. Avižonis, kuris tada galėjo ką tikresnio žinoti apie šias sutuoktuves, yra papasakojęs istoriją, kaip Jablonskį ta proga persekiojęs Mintaujos klebonas Kriškianas. Jablonskiui reikėjo „pas vietos kleboną atlikti formalumai, kurie kitose kultūringesnėse šalyse atliekami tam tikrose valstybinėse įstaigose. Užsakams išėjus, Jablonskis nueina pas kleboną Kriškianą pasiimti liudymo, kad jo vestuvėms kliūčių nėra. Bet Kriškianas, lyg pasinaudodamas proga pasityčioti iš nekenčiamo bedievio, neduoda Jablonskiui reikiamo paliudymo, motyvuodamas tuo, būk neturįs įtikinamų davinių, kad jis katalikas“. Jablonskis, nenorėdamas kelti triukšmo, nuvažiavęs į Rygą, prie vieno kunigo klausyklos atlieka fiktyvią išpažintį ir gauna tam tikrą raštelį. Tada Kriškianas išdavęs jam reikiamą liudijimą¹⁸.

Tačiau pats Jablonskis vėliau, po dvidešimt metų, viename laiške K. Jokantui yra užsiminęs, kad „šliubą davė kalvinų kunigas (kur nieko nėra sutarta, taip visur yra daroma — žmonos bažnyčioje esti šliūbas)“¹⁹. Apie Jablonskio vestuves Švobiškyje rašė „Vienybėje lietuvininkų“ M. Davainis-Silvestraitis, minėdamas jas kaip retą įvykį — susituokę du lietuviai inteligentai²⁰.

¹⁶ Zr. Landsbergis-Zemkalnis G. Raštai. V., 1972, p. 275—276.

¹⁷ Zr. Grinius K. Atsiminimai. — „Varpas“, 1926, Dr. K. Grinius jubiliejinis Nr., p. 115.

¹⁸ Zr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921 (1922), p. 591—592.

¹⁹ MAB, f. 12—322, l. 12 (laiškas be datos).

²⁰ Zr. Zaltys. Isz Lietuvos. — „Vienybė lietuvininkų“, 1891, Nr. 28, p. 329.

Iš esmės abu Jablonskiai nebuvo religingi, bet vis dėlto tie religiniai skirtumai turėjo šokią tokią įtaką tolesniems jų santykiams.

Šeima Jablonskiui buvo brangus dalykas, bet ji teikė ir tam tikrų rūpesčių. Po kiek laiko gimė dukrelė, kuri po savaitės mirė²¹. Tai buvo didelis smūgis tiek motinai, tiek tėvui. Mintaujoje Jablonskiams gimė dar trys vaikai: Konstantinas — 1892 m. rugpiūčio 11 (23) d., Ona — 1894 m. birželio 14 (26) d. ir Julija — 1896 m. kovo 26 d. (balandžio 7 d.).

Atsistojęs stipriau ant kojų, Jablonskis rūpinosi savo jaunesniojo brolio Jurgio ir sesers Marytės mokslu: buvo pasikvietęs pas save į Mintaują. Tačiau jų išmokslinti iki galo nepavyko.

Mintauja ir jos gimnazija. Jablonskis kartą yra prasitaręs, kad jam leidę pasirinkti gimnaziją ir jis pasirinkęs Mintaują, nes ji buvo netoli Lietuvos. Jos gimnazijoje ir kitose mokyklose mokėsi daug moksleivių iš Lietuvos. Tuo Mintaujos gimnazija kiek priminė Marijampolę ir Suvalkus.

Apie tą laiką, 1887 m., Mintauja buvo ne per didžiausias miestas — turėjo 27 tūkstančius su viršum gyventojų. Daugiau kaip trečdalį sudarė latviai; kitą, nepilną trečdalį — vokiečiai, daugiau kaip penktadalį — žydai, apie dešimtadalį — rusai, buvo kiek lenkų ir 359 lietuviai²². Gyventojų nacionalinės sudėties mišrumas buvo labai palankus Jablonskio ir vėliau apie jį susispietusio lietuvių būrelio veikimui: caro žandarų akys ne taip įtariai sekė tokią nereikšmingą saujelę, nes turėjo kitų rūpesčių: radikalėjo latvių nacionalinis judėjimas, stiprėjo opozicija carizmui pačių rusų tarpe, augo proletariatas ir ryškėjo jo kova dėl savo teisių. Tokių reikšmingų reiškiniių fone kelių lietuvių veikimas vietos žandarams iš tikrųjų galėjo rodytis kaip nekalti arbatos išgėrimai.

Tautų margumas mieste sudarė tam tikrą tautinio pakantumo atmosferą: lietuvis, jo noras būti lietuviu ir viešai tą pareikšti nieko nestebino ir nekėlė niekam jokio įtarimo. Tai buvo visiems suprantamas, natūralus dalykas. Toji atmosfera kėlė ir stiprino pačių lietuvių nacionalinę dvasią.

Kita svarbi palanki Jablonskiui aplinkybė buvo ta, kad Mintaujoje, senosios Kuršo hercogystės sostinėje, o dabar nedidelės Kuršo gubernijos centre, gyvai reikšėsi kultūrinis gyvenimas. Palyginti nedidukame mieste apie tą laiką buvo 36 įvairios mokyklos, 5 spaustuvės, 10 knygynų ir skaityklų²³. Šalia Kuršo hercogų ir vietos baronų diegtos vokiečių kultūros Mintaujoje

²¹ МАН, ф. 12—322, л. 12а.

²² Зг. Лудмер А. И. Курляндская губерния. Свод статистических данных, ч. I. Митава, 1888, с. 67.

²³ Зг. Энциклопедический словарь [Брокгауз и Ефрон], т. XIX. СПб., 1896, с. 456—457.

smarkiai kilo nacionalinė latvių kultūra. Šios dvi vietinės kultūros tarp savęs varžėsi. Carinė biurokratija, atvykusi iš Rusijos gubernijų, kaip ir Lietuvoje ar Latvijoje, kultūros nesukūrė ir Mintaujos kultūriniam gyvenimui vargu ar davė daug ką teigiama. Nebent tai, kad, jausdama carizmo interesams keliamą vokiečių pavojų, pastaraisiais metais administracinėmis priemonėmis ėmė juos varžyti, su jų įtaka kovoti ir toleravo, kiek tai buvo naudinga carizmui, latvių kultūrinį veikimą. Ši sudėtinga kultūrinė-politinė situacija labiausiai išryškėjo mokyklose, pirmiausia Mintaujos gimnazijoje.

Mintaujos gimnazija buvo įkurta 1775 m. hercogo Petro, todėl jo garbei ji kurį laiką vadinosi Academia Petrina²⁴. Istorijos būvyje šios gimnazijos statusas ir pobūdis ne kartą keitėsi. Dėstomoji kalba daug metų buvo vokiečių. Galima sakyti, kad gimnazija buvo vokiškosios-baroniškosios kultūros citadelė. Iki 1820 m. rusų kalba dėstyta fakultatyviai, paskui po kurio laiko ji vėl padaryta privaloma. Nuo 1867 m. visoje Tartu mokslo apygardoje susirūpinta stiprinti rusų kalbos vietą. Tačiau labiausiai imta diegti rusų kalbą mokykloje nuo 1883 m., kai buvo paskirtas kuratorium Kapustinas, Jablonskio globėjas. 1887 m. balandžio 10 d. caro įsakymu visose Tartu mokslo apygardos valstybinėse gimnazijose įvestas dėstymas rusų kalba. Toji reforma turėjo būti baigta per penkerius metus.

Šiai reformai vykdyti reikėjo tinkamų kadru: senieji mokytojai retas kuris čia tiko. Todėl Kapustinas, globodamas Jablonskį, tikriausiai buvo jam toks geras ne tik dėl altruizmo: jauną, gabų ir išprususį lietuvį jis galėjo toliaregiškai numatyti savo politikos įrankiu, ypač pereinamuoju laikotarpiu. Čia darosi aiškiau, kodėl Kapustinas atkakliai siekė, kad Jablonskis įsigytų kandidato laipsnį. Jablonskis, pamokytas savo nesėkmių, reikia manyti, taip pat neišklojo Kapustinui savo ketinimų.

Įdomūs tuo atžvilgiu L. Vaineikio atsiminimai apie Jablonskį. „Iš pradžių mokiniai į jį žiūrėjo, kaip į paprastą „obrusitelį“, lygiai kaip ir į kitus naujai atsiųstus mokytojus, kurie jau privalomai turėjo dėstyti dalykus rusiškai, o ne vokiškai, kaip buvo čia visame Baltijos krašte...“²⁵

Rusų kalbos įvedimas — daugiau išorinė priemonė Pabaltijo krašto mokykloms suvienodinti su visos imperijos mokyklų tvarka. Buvo stiprinamas „kazionos gimnazijos“ režimas, kuris pirmiausia rėmėsi popais ir biurokatiškos dvasios prisigėrusiais „nastavnikais“. Pagrindinė pedagogikos „priemonė“ buvo mokinių sekimas ir baudimas karcერიu. Senosios gimnazijos ir naujosios tvarkos skirtumą įdomiai apibūdino L. Vaineikis: mo-

²⁴ Зг. Лунип В. Краткий исторический очерк Митавской гимназии (1775—1890). — Митавская мужская гимназия. Отчет о состоянии Митавской гимназии в 1890/91 учебном году. Митава, 1891, с. IV.

²⁵ „Lietuvos mokykla“, V-ją metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 527.

kytojai „nepersekiojo kitataučių, kaip buvo daroma rusiškose gimnazijose Lietuvoje ir kitur. Čia niekas negindavo mokiniams savo tarpe kalbėtis kaip kas norėjo ir mokėjo. Aukštesniųjų klasių mokiniai beveik atvirai galėjo spiestis į visokius ratelius kaip švietimosi, sporto ir k., neišskiriant ir patrijotizmą“²⁶.

K o l e g o s. Jablonskiui dirbant Mintaujoje, gimnazijos mokytojai smarkiai keitėsi. 1890/1891 mokslo metais jų buvo 28, o 1891/1892 metais — 30. Neaišku, kas iki 1889 m. spalio 15 d. direktoriavo: senasis direktorius veikiausiai buvo išėjęs iš darbo, o naujas dar nepaskirtas. Jo pareigas kurį laiką bus ėjęs inspektorius, kol nuo spalio 15 d. paskiriamas Stepanas Rožankovskis, Varšuvos universiteto auklėtinis, taip pat graikų ir lotynų kalbų specialistas. Jį atsiminimuose apie Jablonskį gydytojas Vaičiūška apibūdino teigiamai: buvęs simpatiškas, priešingas jo įpėdiniui rusifikatoriui Tichomirovui²⁷.

Mokykloje kurį laiką nebuvo pastovaus inspektoriaus: 1890/1891 mokslo metais jo pareigas ėjo Aleksejus Bystrovas, kitais — Vladimiras Kodrinskis.

Gimnazijoje dėstė trys tikybos mokytojai — pravoslavų, katalikų ir evangelikų-liuteronų dvasininkai. Katalikų tikybą dėstė kunigas Juozas Genys, bet jis, rodos, buvo lenkiškos orientacijos ar bent abejingas lietuvių nacionaliniam judėjimui²⁸.

1890/1891 mokslo metais dirbo tik du rusų kalbos ir literatūros mokytojai, užtat — 6 senųjų kalbų, be to, po vieną vokiečių ir prancūzų kalbų dėstytoją. Su kai kuriais mokytojais Jablonskis rado bendrą kalbą ne tik profesiniais klausimais. Čia pirmausia minėtinas Karlis Miülenbachas, rodos, metais vėliau už Jablonskį ėmęs dirbti gimnazijoje: jis dėstė vokiečių ir latvių (fakultatyviškai) kalbas. K. Miülenbachas vėliau pasidarė vienas žymiausių XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios latvių kalbininkų — leksikografų ir sintaksininkų. Antrasis mokytojas, su kuriuo Jablonskį siejo platesni, moksliniai interesai, buvo lenkas Ivanas Giżyckis (Jan Marek Antoni Giżycki), žinomas lenkų literatūroje slapyvardžiu *Wolyniak*²⁹. Mintaujos gimnazijoje jis dirbo nuo 1878 m., kol 1895 m. išėjo į pensiją. Jablonskis 1894 m. „Varpe“ recenzavo jo knygelę „Bazylianie na Zmudzi“ ir kategoriškai protestavo dėl autoriaus nenoro skirti lietuvius (žemaičius) nuo lenkų (I 56—58). A. Janulaitis, apibūdinęs Giżyckį kaip Lietuvos vienuolynų istorijos specialistą, nurodė, kad jis Jablonskiui pateikęs unikalios medžiagos apie S. Dau-

²⁶ Ten pat, p. 527.

²⁷ Zr. ten pat, p. 538.

²⁸ Zr. ten pat, p. 534.

²⁹ Zr. *Polski słownik biograficzny*, t. VIII. Wrocław i i., 1959—1960, s. 22—23; *Lietuviškoji enciklopedija*, t. IX. K., 1941, p. 121—122.

kantą³⁰. Jei tiesa, kad Gižyckis, pasak J. Tumo, buvęs atkaklus šlėktiškų pažiūrų gynėjas³¹, tai Jablonskio santykiai su juo geriausiu atveju galėjo būti dalykiškai korektiški.

Gydytojo Vaičiūškos teigimu, gimnazijoje lietuviams simpatizavęs prancūzų kalbos mokytojas Mererė³². Reikia tikėtis, kad jo simpatijų tekdavo ir Jablonskiui.

Santykiai su lietuviais mokiniiais. Kaip sakyta, Mintaujos gimnazijoje ir kitose mokyklose buvo daug lietuvių mokinių. Kas juos čia sutraukė beveik iš visų Lietuvos kampų, gana plačiai 1890 m. aprašė „Varpe“ pats Jablonskis: mokyklų vadovybė nedaranti lietuviams tų kliūčių, kokių esą pačioje Lietuvoje; klasės neperpildytos, priima ir vyresniojo amžiaus; „valdžia žiuri pirmiausia į galvą vaiko, o ne į turtą jo tėvų. Tokiu būdu čionai randa prieglaudą ir gauna mokslą daugelis tokių vaikų, kuriuos tėvai negalėjo atiduoti į artymesnes mokyklas“ (I 13).

Iš tiesų lietuvių plūdimas į Mintaują buvo labai didelis. Pavyzdžiui, 1890 m. rugpiūčio 1 d. Mintaujos gimnazijoje buvo 406 mokiniai, iš jų lietuvių daugiausia — 134 (28, 18 proc.), vokiečių — 123, lenkų — 73, latvių — 70.³³ Po metų, sumažėjus vokiečių skaičiui, iš 379 mokinių lietuvių buvo 149 (33,63 proc.)³⁴. Dar daugiau lietuvių mokėsi keturklasėje Adolfo mokykloje, jų buvusi net persvara³⁵. Deja, iš tokio didelio būrio lietuvių gimnaziją baigdavo vos vienas kitas: daugumas pasitenkindavo 4—5 klasėmis ir važiuodavo į dvasines seminarijas. Todėl tose mokyklose (realinėse), kurių baigimas neduodavo teisės stoti į seminariją, lietuvių buvo maža. Dėl tokio vienpusiškumo Jablonskis cituotame „Varpo“ straipsnyje apgailestavo: „Realinėj’ iškaloj nedaug mūsų vaikų: mūsų žmonės, kaip žinoma, už nieką laiko tąs mokyklas, nės iš jų neprijima paskui į dvasiškas seminarijas. Latviai geriau supranta savo ir vaikų naudą, jie plačiau žiuri ant mokslo: realinė iškala pripildyta gangreit vienu latvių“ (I 13).

Po kelerių metų, tiesa, lietuvių imta mokytis ir vyresnėse gimnazijos klasėse, ir kitose mokyklose³⁶. Nemaža mintaujiškių, baigę aukštąsias mokyklas, vėliau gerokai papildė negausias aktyvių, pažangių Lietuvos inteligentų gretas. Iš jų minėtini tokie Mintaujos gimnazijos auklėtiniai, kaip gydytojas L. Vai-

³⁰ Zr. Janulaitis A. Simanas Daukantas. — „Lietuvių tauta“, 1913, t. II. Nr. 2, p. 245.

³¹ Zr. Merkėlis A. Juozas Tumas-Vaižgantas, t. I. K., 1934, p. 51.

³² Zr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 537.

³³ Zr. Отчет о состоянии Митавской гимназии в 1890/91 учебном году, с. 18.

³⁴ Zr. Отчет о состоянии Митавской гимназии в 1891/92 году, с. 40.

³⁵ Zr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 531.

³⁶ 1896 m. rudenį lietuvių mokinių Mintaujos gimnazijoje buvo net 52 proc. — Zr. ten pat, p. 536.

neikis, prof. P. Avižonis, J. Šlapelis, K. Jasiukaitis, J. Šepetys, žodynininkas A. Lelys ir kt. Mintaujos gimnazijos auklėtinis yra ir Vincas Mickevičius-Kapsukas.

Tad Jablonskis, negavęs dirbti Lietuvoje, vis dėlto pateko į tokią mokyklą, kurią su tam tikromis išlygomis galėtume laikyti antrąja Marijampolės gimnazija.

Jablonskio santykiai su lietuvių mokiniais buvo gana sudėtingi. Lietuvio mokytojo, neslepiančio ir nesigėdijančio savo tautybės ir kalbos, atsiradimas gimnazijoje sukėlė lietuvių džiaugsmą ir nuostabą, nes žemesniųjų klasių mokinukams gimnazijos mokytojai, pasak P. Avižonio, atrode nepasiekiamos aukštybės žmonės ir nebuvo girdėta, kad kas lietuvių būtų baigęs universitetą, kad anais laikais taptų gimnazijos mokytoju³⁷. P. Avižonis vaizdžiai aprašė, kaip jiems buvę sunku patikėti tuo, kad Jablonskis tikrai lietuvis, ir kaip jie, nesimokę pas Jablonskį, įvairiais būdais mėginę patikrinti jo lietuviškumą: šnekindavę jį patogiomis progomis lietuviškai, eidavę į namus pasiskolinti knygų, kad įsitikintų, ar ir jo šeima lietuviškai kalbanti, stebėję bažnyčioje Jablonskio seserį, iš kokių knygų ji meldžiasi...

Tačiau „su mokiniais Jablonskis ypatingų santykių neturėdavo, bent gi su žemesniųjų klasių“³⁸. Žemesniųjų klasių mokiniams jis daugiausia būdavęs tik griežtas, netgi negailestingas mokytojas. Doc. R. Mirono tėvas Petras Mironas sakydavęs, kad Jablonskis buvęs gimnazijos mokinių „groza“ — siaubas³⁹. Mokiniai taip pat jam krėtę įvairių išdaigų. Būdavę griežtų protestų dėl Jablonskio nenuolaidumo. Kartą gimnazistas Grudzinskas sviedęs į Jablonskį rašalinę⁴⁰. Bet būta ir daug legendų. Pavyzdžiui, vienas mokinys, likęs antrus metus toje pačioje klasėje, teisinosi tėvams, kad Jablonskis per egzaminus jo nepraleidęs, bet vėliau paaiškėjo, kad Jablonskis jo visai nemokęs ir per egzaminus nebuvo.

Vyresniųjų klasių mokiniai vis dėlto Jablonskį vertinę kitaip: per metus jis spaudžias, bet per egzaminus nekimbęs ir praleidžias net silpnuosius, jei iš kitų dalykų jiems pasiseka geriau. Ir Jablonskis vyresniųjų klasių mokiniais daugiau pasitikėjo.

L. Vaineikis pasakoja, kad, dar prieš atvykstant Jablonskiui, Mintaujoje buvusi sukurta „Jelgavos lietuvių draugystė“. Jis, kaip tos kuopelės pirmininkas, parašęs Jablonskiui laiškelį: „Jei esi lietuvis — pasireikšk“⁴¹. Sis pasikvietęs jį pas

³⁷ Zr. ten pat, p. 530.

³⁸ Ten pat, p. 541.

³⁹ R. Mirono užrašyti tėvo pasakojimai (autorius nuosavybė. — A. P.).

⁴⁰ Zr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 538.

⁴¹ Nagevičius V. A. a. Liūdas Vaineikis. — „Kardas“, 1938, Nr. 5(283), p. 112.

save. Nuo to laiko kuopelės nariai beveik kas sekmadienį eidavę pas Jablonskį. Jo patarti, išnaikinę iš „draugystės“ knygų antspaudus. Apie 1889 m. pradžią kuopelė, išsisklaidžius nariams, likvidavosi, o jos knygas apsiėmė saugoti Jablonskis⁴².

1890/1891 mokslo metais įsikūrė Mintaujoje kita lietuvių moksleivių draugija — „Kūdikis“. Jos įstatus padėjęs surašyti Jablonskis, taip pat šelpęs knygomis, laikraščiais, padėjęs patarimais. Per šią draugiją labiausiai reiškėsi Jablonskio įtaka mokiniams⁴³. Vyresniųjų klasių mokiniai eidavę pas Jablonskį knygų skolintis. Vaičiūškos teigimu, tarp mokinių plitusios propaguojančios materializmą knygos, kurių dėl opozicijos režimui gimnazijos bibliotekoje nebūdavę, pavyzdžiui: populiarus mėnesinis žurnalas „Mir božij“, vėliau cenzūros uždarytas. Dobroliubovo, Pisarevo, Šelgunovo kūriniai. Atsiradę ir vertėjų: P. Avižonis išvertęs Kraševskio „Kunigą“, kažkas — Gogolio veikalėlių⁴⁴. Vertimus Jablonskis taisęs, vertėjus mokęs versti.

Pas Jablonskį ateidavę tartis dėl tolesnių studijų gimnaziją baigę abiturientai. Apskritai buvusi visur jaučiama Jablonskio įtaka, kurią P. Dovydaitis vėliau įvertino kaip religinio indiferento įtaką⁴⁵. Tačiau toks įtakos mokiniams įvertinimas, matyt, nėra tikslus. P. Avižonis po trisdešimt metų, 1925 m. spalio 15 d. per savo rektoriaus inauguracijos paskaitą „Akinių istorija“, dėkodamas visiems savo mokytojams, ypač išskyrė Jablonskį dėl to, kad „jis išmokė mane mylėti savo kalbą, savo kraštą, dėl to, kad jis įdiegė man idealą, kuris vėliau, kritiškuoju metu, pasvirus mano naiviai kaimiečio pasaulėžvalgai, buvo man taip reikalingas“⁴⁶. O P. Avižonio, žymaus ateizmo propaguotojo ir kovotojo su klerikalizmu, idealas, įskiepytas jam kadaise Jablonskio, sunkiai sietinas su indiferentiškumu.

Jablonskio namai — lietuvių inteligentų centras. Kaip minėta, tuo laiku Mintaujoje oficialiai gyveno pusketvirto šimto lietuvių. Iš tikrųjų jų galėjo būti dar daugiau, nes dalis nesąmoningesnių rašydavosi lenkais. Jablonskis 1890 m. „Varpe“ spėjo lietuvių esant net iki dvylikos šimtų (I 11). Daugumas lietuvių atvyko iš įvairių Lietuvos vietų ieškoti duonos kąsnio. Tai buvo prasčiausiai apmokami ir labiausiai engiami proletarai — sargai, tarnai, tarnaitės, auklės, vežikai. „Geriausios miesto virėjos yra tai lietuvaitės“, — rašė Jablonskis (I 12). Visuomenės veikloje jie beveik nesireiškė. Labiau prakutę lietuviai paprastai lenkuodavo.

⁴² Zr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 529.

⁴³ Zr. ten pat, p. 531.

⁴⁴ Zr. ten pat, p. 538.

⁴⁵ Zr. Dovydaitis Pr. Lietuvos moksleivių tikrieji keliai ir šunkeliai. — „Zidinys“, 1935, Nr. 6—7, p. 268.

⁴⁶ Avižonis P. Akinių istorija. K., 1926, p. 50.

Apie atvykusį į Mintaują Jablonskį susispietė nedidelis lietuvių būrelis, daugiausia inteligentai: teisininkas Motiejus Lozoraitis, teismo kandidatas Antanas Kriščiukaitis-Aišbė, aušrininkas poetas Mečislovas Davainis-Silvestraitis, teismo kandidatas Vladas Mačys, teisininkas Motiejus Čepas, o 1894 m. prie jų prisidėjo į Mintaują paskirtas vikaru Juozas Tumas, ieškojęs prieglaudos nuo klebonijoje viešpatavusios agresyvaus lenkiškumo atmosferos.

Jablonskis, matyt, sąmoningai stengėsi spiesti daugiau lietuvių inteligentų: į savo vietą Rygoj mokslo kuratoriaus kanceliarijoj parkvietė P. Mašiotą, kuris po kiek laiko taip pat gavo mokytojo darbą vienoj Rygos mokykloj. Su P. Mašiotu, o vėliau ir su jo žmona, abu Jablonskiai palaikė artimus santykius. Mašiotos dukros Marijos Urbšienės atsiminimais, tėvas dažnai lankydavęsis, kol gyvenęs Jablonskis, Mintaujoje; motina buvusi K. Jablonskienės vaikystės draugė⁴⁷. Vėliau Jablonskis prikalbėjo apsigyventi Mintaujoje L. Didžiulienę-Žmoną⁴⁸. Be Mašiotų, prie Jablonskio būrelio šliejosi rygiškis Koncevičius, joniškiečiai G. Petkevičaitė-Bitė, G. Landsbergis-Žemkalnis, žeimeliškis A. Sketeris ir kt.

Lietuviai inteligentai susitikdavo ir kitur. Pavyzdžiui, per Mašiotų vestuves Linkuvoj, kur dalyvavo Jablonskiai, buvęs ir V. Kudirka. M. Urbšienės atsiminimuose menama, kaip Mašiotos uošvis, norėdamas pagerbti Kudirką, išmokęs muzikantus griežti jo muzikos dalykėlių ir su jais sutikę grįžtančius iš bažnyčios vestuvinius. Tai Kudirką labai sujaudinę⁴⁹.

Lietuvių inteligentų susitikimai būdavę „nekalto“ pobūdžio — vestuvės, arbatėlės, gimimo dienos, krikštynos ir pan. Tačiau iš tikrųjų būdavo svarstomi svarbūs ir aktualūs visuomenės dalykai. Jablonskio namuose Kriščiukaitis akompanuodavo fortepijonu, o kiti padainuodavo lietuvių liaudies dainų — „Ant kalno karklai siūbavo“, „Šėriau žirgelį“, „Malūnėlį“, eidavo žaidimų, o jaunesnieji — gimnazistai ir gimnazistės — net pašokdavo. Pagaliau Kriščiukaitis ir Čepas sumanė teatrą — suvaidinti Keturakio (A. Vilkutaičio) pjesę „Amerika pirtyje“. Matyt, apie tą spektaklį paskiau rašė Amerikos „Vienybė lietuvininkų“: per velykas Jėlgavoje vienuose lietuvių namuose buvusi vaidinama lietuviška komedija⁵⁰.

Zandarų sudarytoje M. Davainio-Silvestraičio byloje yra įdėta vieno vakaro, įvykusio 1893 m. vasario 21 d., ranka rašy-

⁴⁷ Zr. Urbšienė M. Prie žibalinės lempos. (Atsiminimai), t. I, p. 32 (LKKI RN-251).

⁴⁸ Zr. Didžiulienė L. Knygnešiai. — „Lietuva“, 1925.XII.19, Nr. 286 (2082), p. 4.

⁴⁹ Zr. Urbšienė M. Min. veik., p. 36.

⁵⁰ Zr. „Vienybė lietuvininkų“, 1895, Nr. 19, p. 223.

ta afiša-programa⁵¹. Prie jos vertimo mėlynu pieštuku tardytojo (?) pažymėta: „(не в Тильзите ли был этот вечер?)“⁵², jos programa tokia plati, kad žandarui ji rodėsi neįmanoma Mintaujoje. Iš tikrųjų ją reikia sieti su Jablonskio namų vakarais. Ji tokia reikšminga jų pobūdžiui nušviesti, kad pateikiame visą.

21 vasario 1893 m.

VAKARAS

I

1. Atidarymas vakaro A.J.⁵³
2. Peržvalga paskutinės 10 metų mūsų kentėjimo M.L.
3. Kalba mūsų raštų paskutinės 10 metų I.I.
4. Gyvas paveikslas: „1883—1893“
5. Pradžia visumet sunki B.M.
6. „...1883—1893 m.“ P.M.
7. Gyvas paveikslas: „Tai vyras! mums ir gazetų paskaito“
8. Arabiška legenda K.J.
9. Gyvas paveikslas: „Mūsų laikraščiai“
10. Dutkai, apysaka B.M. — perskaitys Autorius

II

1. Kaimo mokslinỹčia. Kondratavyčiaus — perskaitys — A.K.
2. Kaip Kerdžius pateko prie dangaus vartų — pasaka — I.I.
3. Pas nelaimingą brolių — eilės Kalnėno — perskaitys — A.K.

Dainos

Afišoje raidės *I.I.* taip parašytos, kad galima jas laikyti ir raidėmis *J.J.* — tada būtų aišku, kad čia Jono Jablonskio inicialai! Pagaliau pranešimas „Kalba mūsų raštų paskutinės 10 metų“ visai sutinka su jo straipsniu „Mūsų raštų kalba. (1883—1893)“, išspausdintu 1893 m. „Varpe“ (IV 40—43). Inicialai *A.K.* visai dera Antanui Kriščiukaičiui, o *M.L.* — Motiejui Lorzaičiui, *P.M.* — Pranui Mašiotui. Tad lieka neaiškūs inicialai *A.J.* ir *B.M.* Inicialus *K.J.* galėtume iššifruoti kaip Konstancija Jablonskienė.

Šią programą susieti su Jablonskio namų vakarais galime šiuo tarpu tik spėtinai, bet vis dėlto čia yra didelė tikimybė.

Jablonskio kabinete, reikia manyti, buvo aptariamas ne vienas mintaujiškių, o vėliau ir kitų autorių straipsnis „Varpui“ ir „Ukininkui“, kilo ne vienas sumanymas ar planas. Kelių artimų ir bendros minties jungiamų lietuvių inteligentų būrelis Mintaujoje Jablonskį skatino daug ir vaisingai dirbti.

⁵¹ Lietuvos TSR Centrinis valstybinis istorijos archyvas (toliau — LCVIA), f. 446, ap. 2, b. 246, l. 391.

⁵² Ten pat, l. 392.

⁵³ Neaiškiai parašyta: gal K.J.? Tardytojo vertime parašyta „A.C.“

Santykiai su latvių inteligentais. Ne visai menku paskatinimu dirbti kalbos darbus reikia laikyti ir tą aplinkybę, kad Jablonskis Mintaujoje artimai susidraugavo su latvių inteligentais. Kontaktai su jais buvo daug glaudesni, negu gali kartais kam rodytis iš Jablonskio užuominų, kad gimnazijoje susipažinęs su keliais mokytojais ir kitais žymesniais veikėjais (I 285—287).

Jablonskis nesitenkino tik paprasta pažintimi — 1889 m. jis įstojo į Jelgavos Latvių draugiją (Jelgavas Latviešu Biedriba): tos draugijos kasmetinėse apžvalgose jo, kaip nario, pavardė figūruoja iki 1895 m.⁵⁴

Kuo ir koku mastu pasireiškė Jablonskio veikla šioje draugijoje, šiandien, neturint draugijos dokumentų, pasakyti sunku. Veikiausiai jis buvo jos literatūros skyriaus narys. Pagaliau galėjo jis ir nieko ypatinga joje neveikti, būti savotišku nariu-rėmėju, bet draugija padėjo jam susipažinti su žymiausiais latvių žurnalistais, rašytojais, visuomenės veikėjais: Adolfu Alunanu, mokyklai skirtų gramatikų autoriumi A. Sterste, J. Dravnieku, A. Lerchiu-Puškaičiu ir kt. Galimas daiktas, kad Jablonskiui teko prieš pat savo buvimo Mintaujoje galą susitikti su žymiuoju latviu poetu Janiu Rainiu, kuris tada apsigyveno Jelgavoje ir buvo vienas radikaliųjų Jelgavos draugijos narių. Jeigu jie ir nebuvo tiesiog pažįstami, tai Jablonskis apie Rainį, kovingo „Deenas lapa“ laikraščio redaktorių, tikriausiai girdėjo.

Bendrauti su latviais Jablonskiui palengvino ir tai, kad, atvykdamas į Latviją, kaip jis pats kukliai prisipažino, jau mokėjęs kiek susikalbėti latviškai, o Mintaujoje, kur darbo žmonės ir šiaip latvių mažamoksliai kalbėdavo tik latviškai, jis tuoj pramokęs latvių kalbos gerėliau (I 285).

Jablonskiui, be abejo, imponavo latvių kultūros laimėjimai, apie kuriuos lietuviai nedrįso net svajoti. Pavyzdžiui, Mintaujoje ėjo trys latvių periodiniai leidiniai. Jelgavos Latvių draugija turėjo laikraštį „Tēvija“. Turiningas ir įdomus buvo mėnesinis žurnalas „Austrums“. Laikraščiuose ir žurnale draugija spausdindavo nemaža straipsnių kalbos klausimais, diskusijų dėl bendrinės kalbos normų. Mintaujoj buvo leidžiama daug latvių knygų, statoma spektaklių, šaukiama įvairių susirinkimų. 1895 m. birželio 15 d. Mintaujoje įvyko didelė latvių dainų šventė. Visai galimas dalykas, kad Jablonskis nepraleido progos joje dalyvauti: yra prasitaręs savo atsiminimuose, kad tekdavę ir jam „tose šventėse būti, lietuvių iš kitur jose, rodos,

⁵⁴ Jelgavas Latviešu Biedribas gada pārskats, 1889. Jelgavā, 1890, lp. 9 (čia įrašyta: „106. Jablonsky Iw. Os. Wirssk.“=Virsskolotājs); iki 1892 m. nariu buvo ir G. Landsbergis (žr. Jelgavas Latviešu Biedribas gada pārskats, 1892. Jelgavā, 1893).

nebūdavo“ (I 286). Vienas latvių veikėjas Jablonskiui piršęs mintį organizuoti tokias šventes ir Lietuvoje. Jablonskis, gerai žinodamas Lietuvos sąlygas, suprantama, į tai pažiūrėjo skeptiškai.

Bendradarbiavimas „Varpe“. Šešiolika metų mėnesinis žurnalas „Varpas“ (1889—1905) buvo įtakingiausias jau sustiprėjusios liberaliosios lietuvių buržuazijos organas, reiškęs jos idėjas ir tikslus. Gindamas lietuvių buržuazijos ekonominius interesus, jis nevengdavo kartais ir nacionalistinių šūkių. Beje, ilgainiui iš jo bendradarbių tarpo išaugo J. Biliūnas, V. Kapsukas, S. Matulaitis ir kt., kurių straipsniai kėlė ir buržuazijai priešingas pažangias mintis. Propaguodamas mokslą, ragindamas šviesti liaudį, rūpindamasis bendrinės kalbos ir realistinės literatūros ugdymu, „Varpas“ didžiai nusipelnė lietuvių kultūrai.

Vienas įžymiausių „Varpe“ bendradarbiavusių pažangiosios lietuvių kultūros darbuotojų buvo ir Jablonskis. Mintaujos metais jis atidavė „Varpui“ bene daugiausia laiko ir energijos. Ši jo darbo sritis, tuo metu daugeliui nežinoma, visai suprantama, jei turėsime galvoje, kad varpininkai — tai beveik visi geriausi ir artimiausi Jablonskio draugai. Šioji aplinkybė darė Jablonskį ypač artimą „Varpui“.

Ir „Varpo“ redaktoriai daug tikėjosi iš Jablonskio. To tikėjimo jis, tiesą sakant, neapvyklė. Jablonskio vadovaujami Mintaujos inteligentai buvo bene patys aktyviausi „Varpo“ rėmėjai. Pirmiausia „Varpą“ reikėjo remti pinigais, prenumeratomis. Pavyzdžiui, 1891 m. rugsėjo 29 d. laiške V. Kudirka davė M. Jankui Konstancijos Jablonskienės adresą, kad siųstų „Varpą“ ir „Ūkininką“ po 5 egzempliorius už 25 rb.⁵⁵ Matyt, toji pati suma paskelbta ir 1891 m. „Varpo“ Nr. 11, p. 176, kur nurodytas K. Obl (=K. Obelaitis). 1890 m. „Varpui“ aukota pinigų iš Mintaujos 26 rb, o „Ūkininkui“ — 34 rb⁵⁶ — šios aukos kolektyvinės, bet jose nemaža dalis ir Jablonskio. Kokiu santykiu aukodavo Jablonskis ir kiti mintaujiškiai, rodo skelbimas apie gautas pašalpas kažkokiam Miunchene studijuojančiam jaunuoliui: K. Ob. — 10 rb, Joniškis (M. Lozoraitis) — 3 rb, M.D.S. (M. Davainis-Silvestraitis) — 1 rb.⁵⁷ 1894 m. Jablonskis varpininkų laikraščiams aukojo du kartus: prisidengęs slapyvardžiu *Obelaitis*, — 10 rb ir, prisidengęs slapyvardžiu *Vaidila*, — 25 rb.⁵⁸ 1895 m. Jablonskis, kaip aukotojas Gerulaitis, davė 25 rb.⁵⁹

⁵⁵ „Tauta ir žodis“, 1926, t. IV, p. 411—412.

⁵⁶ Žr. Apreiszkimas. — „Varpas“, 1891, Nr. 3, p. 47.

⁵⁷ Žr. Nuo redakcijos. — Ten pat, 1893, Nr. 8, p. 128.

⁵⁸ Žr. ten pat, 1894, Nr. 9, p. 144; 1895, Nr. 1, p. 24.

⁵⁹ Žr. ten pat, 1896, Nr. 1, p. 12.

Tačiau svarbiausia buvo duoti „Varpui“ ir „Ūkininkui“ gerų rašinių — straipsnių, recenzijų, grožinės literatūros dalykėlių — originalių ir verstinių. Tam tikslui V. Kudirkos iniciatyva 1890 m. buvo įkurta „Literatiškoji komisija“, kurią daugiausia sudarė Mintaujos inteligentai. Jos pirmininku buvo Jablonskis. Tad kiek kiti komisijos nariai įstengė dirbti — patys rašyti ar redaguoti kitų darbus, — tiek ir užteko, o Jablonskis visada turėjo darbo, nes ant jo gulė pagrindinė našta ir atsakomybė. Todėl jis ne tik pats daug rašė, bet stengėsi, suvokdamas vienas neįstengiąs aprūpinti dviejų laikraščių rašiniais, pasitelkti daugiau rėmėjų. Pavyzdžiui, jis priragino net savo žmoną imtis plunksnos — išversti „Varpui“ iš rusų žurnalų kelis apsakymėlius, kurie, jo smarkiai suredaguoti, buvo pakiau išspausdinti „Varpe“. Matyt, ir M. Čepo verstieji dalykėliai — daugiau Jablonskio darbas, negu jo paties. Apskritai Jablonskio dalyvavimas „Varpe“ ir jam pateiktų dalykų redagavimas dar laukia specialaus tyrinėjimo. Jis atskleis nemaža mums nežinomų, bet svarbių ir Jablonskio kalbos norminimo ir ugdymo faktų.

Kokiu mastu mintaujiškiai tada rėmė „Varpą“, galima spręsti iš K. Griniaus pateiktos statistikos: 1893 m. „Varpe“ V. Kudirka prirašė vienas 17 proc., Mintaujos organizacija — 35 proc., Maskvos studentai — 9 proc.⁶⁰ Iš tų 35 proc. didžioji dalis neabejotinai priklauso pačiam Jablonskiui, o visa daugiau ar mažiau jo žiūrėta, taisyta, redaguota ar net visai perdirbta. Tais metais „Varpe“ išspausdinta aštuoniuose numeriuose 13 įvairių jo straipsnių. Keli iš jų savo apimtimi ir moksline verte yra tiesiog studijos. Iš viso Jablonskis, sprendžiant tik iš Raštuose (I, III, IV) pakartotų straipsnių, dėl kurių nekilo redaktoriui J. Balčikonui jokių abejonių, 1890—1894 m. „Varpe“ išspausdino 24 straipsnius: 1890 m. — vieną, 1892 m. — du, 1893 m. — tryliką, 1894 m. — aštuonis.

Tačiau yra duomenų, kad tų straipsnių galėjo būti daugiau. Jie dėl kažkokių priežasčių — suabejota, nepastebėta — į Raštus nepateko.

Veikiausiai Jablonskio plunksnai priklauso M. Davainio-Silvestraičio lenkiškai išleistų žemaičių padavimų recenzija⁶¹. Tokia mintis yra kilusi V. Biržiškai: Vilniaus universiteto bibliotekos senųjų spaudinių skyriuje yra „Varpo“ komplektas (L_R 3662), kur šalia slapyvardžio pieštuku jis įrašė „Jabl.“ Tą spėjimą remtų ir slapyvardis *Meiščių Antanas*. Pirmasis žodis — tai kaimo, kur vaikystėje gyveno Jablonskis, pavadinimas. Antanas — jo jaunesniojo brolio vardas. Jablonskis mėgo šį var-

⁶⁰ Zr. Grinius K. „Varpas“ 1892—1894 metais. — „Varpas“, 1920, Nr. 3, p. 77.

⁶¹ Zr. *Meiščių Antanas*, Podania Zmudskie zebrał i dosłownie spoleczył Mieczysław Dowojna Sylwestrowicz [...]. — „Varpas“, 1894, Nr. 3, p. 39—40.

dą, plg. slapyvardį *Zemaitis Antanas*, vardo raidė *A* prie slapyvardžių *A. Gerulaitis*, *A. Krapaila*, *A. Pikčiurna*. Pagaliau šį spėjimą remia ir recenzijos turinys: ją aiškiai rašė žmogus, kuris gerai žinojo tų padavimų pasirodymo aplinkybes, o jas Jablonskis, gyvendamas su Davainiu-Silvestraičiu viename mieste, tikriausiai buvo patyręs iš paties rinkinio autoriaus. Recenzijos autorius priekaištauja lietuviams (ne Davainiui-Silvestraičiui!), kam nesirūpiną išleisti rinkinio lietuviškai: dabar jis neturįs visos reikšmės, ypač kalbininkams. Kas kitas galėjo rūpintis kalbininkų interesais?

V. Biržiškos slapyvardžių sąrašė nurodyta, kad slapyvardis *Moteriškė* priklausąs Jablonskiui⁶². Juo pasirašytas polemiskis straipsnis 1893 m. „Vарpe“⁶³. Tai atsakymas kelių straipsnių autoriui P. A., kuris buvo užgauliai papeikęs moteris bajoraites. Su jo nedžentelmeniškais pastabomis nesutiko Bitė (G. Petkevičaitė). *Moteriškės* slapyvardžiu prisidengęs autorius iš esmės pritarė Bitei. Toks moteriškas slapyvardis iš pirmo žvilgsnio lyg ir nebūdingas Jablonskiui, tačiau ne vienintelis: vieną kartą, po daugelio metų, yra pasirašęs slapyvardžiu *Kalbos mokytoja* (II 181). Straipsnio dvasia, tonas, vengimas bet ką užgauti, be reikalo užsipulti taip pat rodytų, kad straipsnis — Jablonskio.

Problematiška dar dviejų straipsnių autorystė. V. Biržiška slapyvardį *Vanagas* ir inicialus *A.G.*, kuriais pasirašyti „Vарpe“ du straipsniai, taip pat priskiria Jablonskiui. Pirmasis straipsnis⁶⁴ labai dera ir prie to laiko Jablonskio interesų. Antrojo straipsnio „Lietuviški laikraščiai“⁶⁵ slapyvardis (slapyraidės) *A.G.* nejučiomis vilioja gretinti jį su slapyvardžiu *A. Gerulaitis*, kaip šalia slapyvardžio *P. Vaidilas* keliais atvejais Jablonskis pavartojo ir inicialus *P.V.* (I 22, 25, 27, 28). Pagaliau šio straipsnio stilius labai „jablonskiškas“.

Jablonskio plunksnai bene drąsiausiai galėtume skirti straipsnį „Nuo Literat. Komisijos“⁶⁶ — pastabas dėl S. Matulaičio, pasirašiusio raide *N*, apžvalgos „Ukininko priedai 1894 metų“⁶⁷. Kadangi straipsnis išreiškė Literatiškosios komisijos nuomonę ir nepasirašytas, tai buvo tam tikrų motyvų jo nelai-

⁶² Zr. Biržiška V. Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės, I dalis. K., 1943, p. 52.

⁶³ Zr. *Moteriškė*. Užgaudinėjimai ir polemika. — „Vарpas“, 1893, Nr. 12, p. 184—185.

⁶⁴ Zr. *Vanagas*. *Mythologiae Lituaniae Monumenta*. Źródła do mitologii litewskiej od Tacyta do końca XIII wieku. Zebrał, ocenil i objasnil Antoni Mierzyński. — „Vарpas“, 1894, Nr. 1, p. 11—12.

⁶⁵ Zr. A. G. Lietuviški laikraščiai. „Lietuviškas darbininkas“. — „Vарpas“, 1894, Nr. 10, p. 159—160.

⁶⁶ Zr. „Vарpas“, 1895, Nr. 7, p. 117—118.

⁶⁷ Zr. ten pat, p. 114—117.

kyti Jablonskio darbu. Tačiau tikriausiai jį rašė pats Jablonskis — tos komisijos pirmininkas, mintaujiškių idėjinis vadas ir didžiausias kalbos autoritetas. Kiti mintaujiškiai galėjo čia prisidėti nebent vienu kitu pageidavimu. Kadangi straipsnio pagrindinė mintis ir argumentai priklauso Jablonskiui, tai, atmetę formaliąją dalyko pusę, galėtume ir net turėtume jo autoriumi pripažinti Jablonskį. Šis straipsnis padeda patikslinti Jablonskio visuomenines pažiūras.

Yra užuominų, kad Jablonskiui priklausą „Varpe“ ir daugiau dalykų. Pavyzdžiui, J. Bagdonas mini, kad 1894 m. „Varpe“, Nr. 2, buvusi išspausdinta 1892 m. išleisto Lietuvos žemėlapiu, einančio predu prie „Etnologiškų smulkmenų“, kritika⁶⁸. Jos autoriumi jis laiko Jablonskį. G. Petkevičaitė mini, kad Jablonskis 1894 m. „Varpe“ paskelbęs apie jos ir Juškytės įkurtą mokinių šelpimo draugiją „Žiburėlių“⁶⁹. Tačiau šių dalykų „Varpe“ nepavyko rasti. Apie „Žiburėlių“ buvo rašyta tik po dvejų metų, kai Jablonskis „Varpe“ jau beveik nebendradarbiavo („Varpas“, 1896, Nr. 2, p. 27). Tačiau, sprendžiant iš stiliaus, informacija galėtų būti ir jo. Gal tai ir yra G. Petkevičaitės minimas pranešimas?

Į akis krinta netolygus Jablonskio bendradarbiavimas „Varpe“: kulminaciją jis pasiekė 1894 m., o vėliau, 1895 ir 1896 m., jo paties straipsnių beveik nėra. Žinoma, būta ir šio netolygumo priežasčių (apie jas žr. toliau).

Jablonskio publicistika. Dar būdamas Maskvoje ir naudodamasis rusų spaudos puslapiais, Jablonskis pasirodė esąs gabus publicistas. Šis bruožas būdingas ir jo Mintaujos laikotarpio veikalai. Bendradarbiauti „Varpe“ jis pradėjo minėtu straipsniu apie Mintaują. Iš tikrųjų tai ne straipsnis, o išplėsta informacija, savo pobūdžiu artima „Aušroj“ spausdintoms korespondencijoms.

To laiko Jablonskio publicistikoje atskirą grupę sudaro straipsniai, skirti Lietuvos istorijos problemoms: nemaža apžvalga „Devintas Rusijos archeologų kongresas“ (suvažiavimas įvyko Vilniuje 1893 m. rugpiūčio mėn.) (I 13—22), reakcinio rusų istoriko D. Briancevo studijos „Senovės Lietuvos ir Vakarų Rusijos apybraiža“ (I 23—24), Teobaldo darbo „Lietuvių pagonybės apybraiža“ (I 25—27) ir minėto J. Gižyckio studijėlės „Bazilijonai Žemaitijoje“ (I 56—58) recenzijos. Šie straipsniai aiškiai rodo Jablonskio pastangas kovoti su nekritišku, šališku Lietuvos istorijos aiškinimu ir kelti tai, kas tikra, moksliška ir objektyvu. Jablonskiui buvo nepriimtinas „oficialus“, carizmo skatinamas istorijos mokslas, kuris išryškėjo

⁶⁸ Zr. Bagdonas J. Lietuvių paroda Paryžiuje 1900 metais. — „Mūsų senovė“, 1938, t. II, Nr. 3(8), p. 374.

⁶⁹ Zr. Petkevičaitė-Bitė G. Krislai. V., 1966, p. 463—464.

recenzuojamuose Briancevo ir Teobaldo darbuose ir devintajame Rusijos archeologų suvažiavime. Būdinga, kad Jablonskis ir tokiomis sąlygomis apgailestavo, kad Lietuvos ir Lenkijos istorikai nedalyvavo tame suvažiavime, nes „kas ką norėjo išreikšti, pasiremdamas ant tikrų mokslo pamatų, visuomet galėjo rasti tam tikrą progą, ir tamsybė bei politika niekur galutinai nepatrėmė tikrai moksliško balso“ (I.17). Tuo atžvilgiu pamokomas buvęs žymaus baltisto A. Becenbergerio pranešimas, įrodęs, jog lietuviai ir kiti baltai savo šalyje gyvena jau 7000 metų. Iš to Jablonskis padarė išvadą, kad mūsų krašte nuo senovės gyventa lietuvių.

Jablonskis ne mažiau ryžtingai kovojo ir su pačių lietuvių autorių subjektyvizmu ir diletantizmu. Šios rūšies priekaištų daugiausia padarė, recenzuodamas J. Šliūpo „Lietuviškuosius raštus ir raštininkus“ ir J. Basanavičiaus „Etnologiškas smulkmenas“ (I 43—56).

J. Šliūpo knygą Jablonskis iš esmės vertino teigiamai: jos „turinys, ar šaip ar taip, yra labai interesingas“ (I 46). Tačiau autorius nekritiškai priėmęs A. J. Višteliausko „teorijas“, kad lietuvių kalba — visų kalbų motina, kad ja kalbėję Adomas ir Ieva. „Visas tokis „mokslas“, — rašė Jablonskis, — nesušildys Lietuvių, jis tiktai garbę mums plėšia akise mokslo žmonių...“ (I 45). Jablonskis piktinosi ir J. Šliūpo neobjektyvumu A. Baranausko atžvilgiu: „Straipsnyje apie tą vyrą skaitytojas dovanai jieškotų kritikos jo „Silelio“ ir apsprendimo paties rašytojau“, o rašąs apie asmeniškų dalykų. J. Šliūpas, suprantama, knygoje puolė A. Baranausko klerikalizmą ir lenkomaniją. Šiose skirtingose abiejų draugų pozicijose išryškėja Jablonskio principas: mokslo darbe reikia vengti asmeniškumų ir subjektyvaus neesmingų faktų išpūtimo, o reikia kelti objektyvią vertę turinčius dalykus.

J. Basanavičiaus „Etnologiškos smulkmenos“ iš tikrųjų savo turiniu priklausytų kalbos darbų sričiai, kaip ir Jablonskio recenzija. Bet šiuo kartu mums rūpi ne lingvistikos dalykai, o tos išvados, kurios iš lingvistikos pereina į visuomeninę-publicistinę sferą. Jablonskis recenzijoje pasirodė esąs subtilus etimologas, reikalaujās tokio pat subtilumo ir iš autoriaus. Įtikinamai parodęs, kad Basanavičius operuoja netiksliai užrašytais ir laisvai interpretuojamais vardais, netgi žodžiais, kurių nėra nurodytuose šaltiniuose, Jablonskis padarė skaudžią, smerkiančią diletantizmą ir subjektyvumą išvadą: „Iš visų čionai ir augščiaus nurodytų mažmožių, man rodos, aišku bus, juog p. B—us su savo šaltiniais nevisur pasielgia taip, kaip tat priderėtų rimtam ir atsargiam mokslininkui, jieškančiam vienat teisybės“ (I 50). Kaip skyrėsi abiejų gerų bičiulių požiūris į mokslą, rodo ir J. Basanavičiaus atsakymas: kritikas nesąs trakologijos specialistas ir žinomas visuomenei tik iš kelių

menkų straipsnių, kurių rašyba pasisavinta iš Jauniaus su visomis klaidomis⁷⁰. Negalėdamas atremti konkrečių priekaištų, stengėsi suniekinti savo oponentą tuo, kad šis nesąs kompetentingas spręsti trakologijos dalykams. Tiesą sakant, Jablonskis jų ir nespėdė, bet, sukritikavęs etimologijas, iš esmės sukritikavo ir Basanavičiaus hipotezę. Vadinasi, dar 1894 m. padarė, argumentuotai ir dalykiškai, tai, ką K. Būga apie šias teorijas pasakė po 27 m.: „Tautystės klausymą spręsti iš kalbos liekanų tegali tikrai prityrę kalbininkai. Kur nekalbininkas stveriasi to darbo, tenai nieko doro neišeina. Tai prikišamai rodo ne tikrai Basanavičiaus, bet ir kitų mūsų daktarų (ne filologijos!) raštai, pvz., Šliūpo ir Pietario“⁷¹.

Jablonskis visą amžių taip ir pasiliko skrupulingas mokslo faktų vertintojas, nors, kaip matysimė, nevengė kartais taip pat ir apibendrinimų.

Būti griežtas Jablonskis turėjo teisės: kaip iš tikrųjų reikia rašyti istorines studijas, jis parodė nemažu straipsniu „Š. Daukanto gyvenimas ir raštai“ (I 28—38).

Recenzuodamas J. Šliūpo knygą, Jablonskis nurodė vieną sunkinančią lietuvių literatūros tyrinėjimo aplinkybę: to meto sąlygomis vienam žmogui neįmanoma surinkti visos medžiagos (I 44). Todėl net visai neseniai gyvenę rašytojai lieka užmiršti. Pavyzdžiui, nuo Daukanto mirties praėję tik 29 metai, „laikas visiškai neilgas, o mės, jo numylėti tautiečiai, — rašė susirūpinęs ir pasipiktinęs Jablonskis, — negalime nė tikrai žinoti, ką parašęs ir kaip gyvenęs visų garbinamas rašytojas!“ (I 28).

Ši mintis Jablonskiui bus kilusi kur kas anksčiau, negu ją viešai pasakė. Kaip aktyvios prigimties žmogus, jis ėmė jau kadai tokią medžiagą rinkti. Pavyzdžiui, 1892 m. vienoje M. Davainio-Silvestraičio korespondencijoje iš Kauno rašoma, kad Jelgavos gimnazijos mokytojas Jablonskis turįs Lauryno Ivinskio vertimų rankraščius — Ed. Yong'o „Sudna diena ir Naktis Pirmoji“ ir Miltono „Rojus pragaiszintas“ (iš viso 236 puslapius)⁷². 1893 m. vasarą Jablonskiui į rankas pateko 1851 m. Telšiuose rašytas nežinomo autoriaus⁷³ rankraštis „Trets dwe jats lakštu ape Žamajtiu niekniekius“, kuriame buvo žinių ir apie J. Šliūpo minėtus Kajetoną ir Ciprijoną Nezabitauskius. Jablonskis skubėjo to rankraščio žinias apie šiuos rašytojus paskelbti, tikėdamasis, kad „tie, kurie stovi arčiaus prie tikrųjų

⁷⁰ Zr. Basanavičius J. Lietuviszkai — trakiskzkos studijos. — „Dirva“, 1898, Nr. 4 (kn. 5), p. 8.

⁷¹ Būga K. Rinktiniai raštai, t. III. V., 1961, p. 670.

⁷² Zaltyš. [Koresp. iš Kauno]. — „Vienybe lietuvininku“, 1892, Nr. 7, p. 79.

⁷³ Spėjama, kad V. Ažukalnio-Zagurskio (žr. Zukas V. Spaudos apžvalgos, bibliografiniai darbai. — „Bibliotekų darbas“, 1972, Nr. 11(166), p.31).

šaltinių, netrukę suteiks apie tuodu vyru daugiau žinių“ (I 38—39).

Bene tuo laiku Jablonskis kažkokiame antikvariate bus užtikęs ir Daukanto „Pasakas masių“, kurias nusipirkęs įrišo ir vėliau perdavė Lietuvių mokslo draugijai⁷⁴. Šiaip ar taip, jis pradėjo rinkti medžiagą apie Daukantą anksti. Tos medžiagos, kaip mini pats Jablonskis, gavęs iš M. Davainio-Silvestraičio ir asmens, panorėjusio likti nežinomu (veikiausiai iš minėto Gižyckio). A. Janulaitis yra nurodęs, kad Jablonskis naudojęs ir Daukanto laiškais⁷⁵, kurių dabar nerandama. Vadinas, straipsnis rodo aiškią Jablonskio mokslinio darbo kryptį — rinkti dokumentus ir tik jų pagrindu rašyti studijas. Ir ten, kur Jablonskis dėl įvairių priežasčių šio principo neišlaikė, kaip tik atsirado netikslumų: pasidavęs J. Šliūpo autoritetui, kartojo, kad Daukantas lankęsis Vokietijoje, Prancūzijoje, Anglijoje. Iš kažkur paėmė žinią, kad, „baigęs Vilniaus universitetą, jis (Daukantas. — *A.P.*) nukako Dorpatan ir įgijo tenai laipsnį magisterio filozofijos“ (I 30). Čia neaišku, ar Jablonskis tai paėmė iš S. Baltramaičio, ar Baltramaitis iš Jablonskio⁷⁶.

Tačiau straipsnyje yra ir drąsių spėjimų, ir vertingų faktų, kurie jį daro įdomų ir vertingą net šiandien. Pavyzdžiui, patraukia akį mėginimas susieti Daukantą su Vilniaus universiteto studentų organizacijomis. Straipsnio vertę labai didina ištisai paskelbtas S. Daukanto testamento vertimas į lietuvių kalbą, taip pat S. Daukanto darbų bibliografija (28 pozicijos). Sudarydamas bibliografiją, Jablonskis turėjo būti matęs S. Daukanto rankraščius. Vienas rankraštis („Kajminės Suaugtės arba Palicijos istatimas“) ir dabar tėra žinomas tik iš Jablonskio straipsnio⁷⁷. Šis straipsnis susilaukė atgarsio ir to meto spaudoje: jį persispausdino Amerikos „Dirva“⁷⁸, į jį atsiliepė kitų metų „Varpe“ Varnalėša, patikslindamas žinią apie Daukanto „Istoriją žemaitišką“⁷⁹.

Kad galėtume parodyti, kaip įžvalgiai Jablonskis suvokė to meto lietuvių tautos sąlygas, reikėtų kiek paminėti ir vokiečių filologų periodinio leidinio „Mitteilungen der Litauischen literarischen Gesellschaft“ vieno sąsiuvinio recenziją (I 41—43). Į akis krinta Jablonskio susirūpinimas, kad Prūsijos lietuviai

⁷⁴ Zr. Merkys V. Simonas Daukantas. V., 1972, p. 230—231.

⁷⁵ Zr. Janulaitis A. Min. str. — „Lietuvių tauta“, 1913, t. II, Nr. 2, p. 245.

⁷⁶ Zr. Балтромайтис С. Список печатных трудов Довконта. Материалы для биографии Довконта. — «Живая старина», 1893, вып. III, с. 408.

⁷⁷ Plg. „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba“, 1969, t. I, p. 503(83).

⁷⁸ Zr. Gerulaitis A. Daukanto gyvenimas ir rasztai. Isz Varpo Nr. 11—1893 m. — „Dirva“, 1898, kn. I, p. 98—109.

⁷⁹ Zr. Varnalėša. Trumpa žinia apie Simano Daugkanto „Istoriją žemaitišką“. — „Varpas“, 1894, Nr. 3, p. 36—38.

intelligentai labai abejingai žiūri į vokiečių. Čia jis išreiškė ir vieną labai gilią mintį: nutautimas prasideda daug anksčiau, negu savo kalbos praradimas.

Varpininkų diferenciacija. Jablonskio straipsnis „Ukininko „Priedai“ 1893 metų“ reikšmingas ir tuo, kad jis sukėlė tam tikrą diskusiją, parodžiusią, jog varpininkai nėra (o gal ir niekada nebuvo) vieningų idėjinų pažiūrų, kad jų tarpe prasidėjo idėjinė diferenciacija.

Minimame Jablonskio straipsnyje apžvelgiamos „Ukininko“ priedais išleistos įvairios knygutės ir mėginama duoti tolesnų knygų leidimo programą. Iš esmės toji programa buvo labai nuosaikios krypties, apolitiška, švietėjiška. Jablonskis rašė: „Prie tokių būtinai reikalingų tuo-tarpu skaitymų galėčiau priskaityti: a) populiariškus pasiskaitymus apie įsteigtas kitur tarp sodiečių, ypačiai tarp Latvių, visokių tipų draugystes ir naudą iš tokių draugysčių, kaip kultūriško įnagio; b) knygutės apie kitas nedideles tautas, neseniausiai dar nacionališkai atgijusias ir gražiai tebegyvuojančias; c) reikalingiausias žinias apie paprasčiausias Rusijos Lietuvos tiesas, apie paprasčiausius Rusų įstatymus, kurie būtinai reikalinga žinoti žmogui, turinčiam darbą su notarijum (rejentu), sūdo pristovu (kamarninku), tiesdariu, valsčiaus vyresnybe, visokia policija [...]; d) knygutės su visokiais pamokinimais apie yvairius mažmožius naminio ūkininkų gyvenimo; e) knygutės su pasakomis, surinktomis tarp žmonių (vaikams pasiskaityti); f) skaitymus apie bites su visais „gudrumais“ dabartinio bitininkystės mokslo... Sunku išskaityti visos reikalingos mūsų tautai knygutės; tep dar daug plyšių skaitymuose, kuriuos turime parengę savo silpnomis spėkomis“ (I 64).

Ribota programa (tokių knygų leidimą ir platinimą jis apibūdino, kad tai „didžiausias mūsų darbas“) susilaukė jaunesniųjų, radikalesniųjų varpininkų prieštaravimo. S. Matulaitis 1895 m. „Varpe“, apžvelgdamas praėjusių metų „Ukininko“ priedus, karštai, polemiškai išreiškė radikaliųjų varpininkų nepasitenkinimą programos ribotumu ir pasyvumu. „Mokėjimas skaityti yra labai didelis daigtas, bet tik tuomet, kada mes suvartojame jį pažinimui sąlygų savo gyvenimo, o teipo-gi ir siekių ir idealų žmonijos, idant juos sekti galėtume. Metas jau ir labai metas žvilgteterėti ant to dalyko, metas jau aiškiaus nurodyti kelią, kuriuo mes eiti turime, idant bendrais žmonijos keliais eitume“. Tas kelias — tai socializmas. Toliau autorius, keldamas specifiškas Lietuvos sąlygas, ragina žengti politinės kovos prieš carizmą keliu. „Tokia kova yra artymiausia mūsų užduotis; nors truputį laisvės išgavę galėsime darbuotis bendrais žmonijos klausymais“.

Vertindamas tiesioginės politinės kovos požiūriu „Ukininko“ priedus, S. Matulaitis pasmerkė tokius leidinius, kaip „Mūsų

pasakos“: „Reikia jas leisti kada yra atliekamo skatiko, ir niekad nerekia leisti laikraštyje, turinčiame kitą užduotį — laikraštyje, su tokiu vargu išeinančiame užsieniuose, su tokia baimė gabenamo į mūsų pusę“⁸⁰. Autorius labai piktinosi, kad „pas mus lig šiolei dyvinu būdu dar yra uždėta anafema ant raštų, aiškinančių politiškus ir sociališkus klausimus“⁸¹.

Si diskusija teisingai rodo idėjinį varpininkų skilimą. Jį savo atsiminimuose yra aprašęs ir K. Grinius: „Neatsimenu, kuriais metais, varpininkų suvažiavimas, išklauses mintaujiečių ir rygiečių nusiskundimus, kad redaktorius (Jonas Kriaučiūnas) kai kada nukrypsta nuo numatytosios linijos, išrinko kontrolinę (redakcinę) komisiją“. Ją sudarę Jablonskis, A. Kriščiukaitis ir P. Mašiotas. K. Griniaus teigimu, Jablonskis taisydavęs kalbą, o šie du nariai „prižiūrėjo, kad „Varpe“ ir „Ūkininke“ nebūtų per daug „žarijų prikašiota“, t. y. kad nebūtų per daug erzinama caro valdžia“. Komisijos nariai labai šelpę varpininkų kasą. Užtat jaunieji demokratai radikalai sakydavę: „Komisija „Varpą“ išromijo, tai tegul ir šeria jį“. Mat, jiems nepatikę varpininkų laikraščiai be žarijų, be priekaištų carui ir jo talkininkams. „Mintaujiečių, kaip caro valdininkų ir dar aušrininkų tipo žmonių, padėtis buvo nelengva. Jaunuomenė jau buvo pradėjusi veržtis į kovą su caro valdžia, socializmo šalininkų darėsi vis daugiau, o tuo tarpu buvo baisu, kad karštuoliai su savo „žarijomis“ dar labiau nesuerzintų caro valdžios ir kad tas neimtų dar labiau varžyti lietuvių“⁸².

Skirtingas varpininkų pažiūras į lietuvių tautinio judėjimo tikslus ir priemones patvirtino ir Jablonskis, atsakydamas Literatiškosios komisijos vardu S. Matulaičiui: iš tikrųjų savo pažiūromis į socialinius klausimus Lietuvos jaunuomenė skiriasi į dvi dalis: „Viena — į pasekėjus bei platintojus Europos socialistų mokslo ir antra — į tokius šalininkus socialistų reformų, kurie norėtų, judinant šį klausimą, remtis tiktai ant Lietuvos gyvenimo. Vieni norėtų tiktai sugriauti visą šių dienų gyvenimą ir įsteigti ant jo griuvėsių naują amžį, suteikiantį visiems žmonėms laimę ir teisybę; kiti malonėtų eiti prie tos laimės, bet jie norėtų eiti palengva, nieko negriaudami iš pamatų, — jie norėtų žmonėms duoti tiktai apšvietimą ir sugudrinti juos, kad ilgainiui patys tie žmonės, eidami drauge su kitomis tautomis, pasirūpintų įgyti reikalingus gyvenimui įrankius ir tautos tiesas. Vieni gangreit nieko nenor matyti literatūroje, kaip tik agitaciją prieš „tyronus“, „budelius“, „carus“, kiti vėl sako, kad žmonių gyvenimo reikalai esą teip išsišakoje,

⁸⁰ Matulaitis St. Atsiminimai. V., 1957, p. 341.

⁸¹ Ten pat, p. 344.

⁸² Grinius K. Atsiminimai ir mintys, t. I. B. v., 1947, p. 149.

juog pakakinimui visų tų reikalų yra būtina reikalingas ir labai įvairus maistas⁸³.

Kaip matome, Jablonskio pažiūros į nacionalinės kovos tikslus ir metodus buvo gana konservatyvios, neryžtingos ir, žinoma, visai tolimos nuo socializmo. Net jaunesnieji varpininkai, taip pat ne socialistai, tada buvo radikalesni.

Tolyn nuo „Varpo“. Varpininkų nesutarimai turėjo reikštis ir kasmetiniuose jų suvažiavimuose⁸⁴. Tuo tarpu nežinome, ar iki 1894 m. juose yra dalyvavęs Jablonskis. Tais metais suvažiavimas įvyko Mintaujoje, Jablonskio bute.

Beje, dėl to suvažiavimo laiko ir jo dalyvių esama nesutarimų. Daugumas autorių, minėjusių šį suvažiavimą, teigia, kad jis įvykęs per Jablonskio dukters Onos krikštynas⁸⁵. J. Tumas net aprašė, kaip pas M. Lozoraitį per pietus V. Kudirkos garbei jis, tada jaunas ir impulsyvus kunigėlis, ėmęs priekaištauti Kudirkai, kad šis paskelbęs „karę lietuvių krikščionystei“, kitaip sakant, užsipuolė Kudirkos religinį indiferentiškumą ir net priešišumą religijai. Sie priekaištai sukėlė sąmyšį — visi žinoję, kad Kudirka nepagydomai serga. Bet paskiau konfliktas buvęs užglaistytas⁸⁶.

Tačiau būdinga, kad varpininkų suvažiavimo per minėtas krikštynas visai nemini G. Petkevičaitė-Bitė, kuri su V. Kudirka buvo Jablonskio dukters krikštamotė. Ji kažkodėl nemini ir to konflikto. Vis dėlto žymiai patikimesnė K. Griniaus versija, kad J. Tumo minėtas susirinkimas ne tas varpininkų suvažiavimas, kuris svarstė organizacinius ir idėjinius dalykus.

Varpininkų suvažiavimas iš tikrųjų įvyko Mintaujoje 1894 m. per Jablonskio vardines, birželio 24 d. Jame dalyvavo: 1) A. Sketeris (jis pirmininkavęs), 2) M. Kuprevičius, 3) J. Rūgys iš Svėkšnos, 4) stud. med. J. Račiūnas, 5) S. Matulaitis (Pilviškiai?), 6) mokyt. V. Palukaitis (iš Vilkaviškio), 7) S. Didžiulis, 8) jo žmona Didžiulienė, 9) teisininkas M. Čepas, 10) Jablonskis su žmona, 11) O. Sketerytė (iš Mintaujos), 12) P. Mašiotas (iš Rygos), 13) K. Grinius (iš Marijampolės), 14) kun. Lastauskas (iš Seinų vyskupijos), 15) A. Kriščiukaitis (iš Mintaujos), 16) J. Kriaučiūnas (iš Tilžės)⁸⁷.

Susirinkimas buvęs ilgas. Maskvos lietuvių studentų atstovas Jonas Račiūnas pareiškęs, kad moksleiviai prašo „Varpą“ ir „Ūkininką“ daugiau kreipti į socializmo pusę; Mintaujai,

⁸³ „Varpas“, 1895, Nr. 7, p. 117.

⁸⁴ Žr. Grinius K. Varpininkų suvažiavimai (1888—1905). — „Varpas“, 1926, Dr. K. Griniaus jubiliejinis Nr., p. 164—169.

⁸⁵ Žr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 532.

⁸⁶ Žr. Tumas J. Paminavojimai. A. a. dr. Vincentas Kudirka. — „Tėvynės sargas“, 1900, Nr. 1, p. 49; taip pat žr. Tumas J. Vincas Kudirka — Vincas Kapsas. — „Varpas“, 1924, Vinco Kudirkos jubiliejinis Nr., p. 41.

⁸⁷ Žr. Grinius K. Min. veik., t. I, p. 150.

Rygai toks pasiūlymas nepatikęs. Tada K. Grinius radęs kompromisinę formulę: „Patys kapitalistų neturėdami, net neįsivaikiame reikalo jų pozicijas ginti ir iki šiol negynėme“⁸⁸. Tame suvažiavime buvęs išrinktas varpininkų komitetas — K. Grinius, S. Matulaitis, V. Palukaitis ir P. Matulaitis, kuris susirinkime nedalyvavęs, nes 1894 m. pavasarį išvykęs į Karaliaučių pasitbulinti.

Tiek vienas, tiek antras varpininkų susitikimas Jablonskių bute nepajėgė sutaikyti skirtingų nuomonių. Jablonskio grupė, matyt, ėmė trauktis nuo „Varpo“. 1895 m. gegužės mėn. atsiskė nuo „Varpo“ ir „Ūkininko“ redagavimo J. Kriaučiūnas, redaktoriumi tapo S. Matulaitis, o visa leidyba rūpinosi demokratai radikalai, kurie nebijojo „žarijų“, — S. Matulaitis, K. Grinius ir V. Palukaitis. Jie dar tardavėsi su V. Kudirka ir J. Bagdonu⁸⁹. Tada, matyt, Jablonskis nutarė, kad su S. Matulaičiu jam nepakeliui. Apie tą laiką nutraukė savo veiklą ir Literatiškoji komisija. Tuo galima paaiškinti ir tą faktą, kodėl Jablonskis po 1894 m. iki 1900 m. visiškai nesireiškė lietuviškoje spaudoje. Įdomu, kad „1890—1895 m. labai produktyviai dirbęs, paskutiniuosius aštuoneris savo gyvenimo metus dėl neišaiškintų priežasčių atitolo nuo literatūrinės veiklos“⁹⁰ ir A. Vilkutaitis. Ar ir šiuo atveju nebus lėmusios tokį staigų pasitraukimą analogiškos priežastys?

Santykiai su Geografijos draugija. Nenorėdamas bendradarbiauti „Varpe“ ir kituose užsienyje leidžiamuose lietuvių leidiniuose ir todėl netekęs tribūnos savo kalbos raštams, Jablonskis vis dėlto neketino atsisakyti mokslo darbo. Tada jis atsikreipė į rusų mokslinę spaudą. 1895 m. etnografijai skirtame žurnale „Živaja starina“ pasirodė pirmasis jo straipsnis — M. Davainio-Silvestraičio žemaičių dainų rinkinio ir jų vertimų, atliktų A. Pogodino, recenzija⁹¹.

Siame straipsnyje, iškėlęs reikalą visai tiksliai fonetiškai ir morfologiškai užrašyti tautosaką, už trūkumus pakritikavęs sudarytoją bei vertėją, Jablonskis nustatė galūninio *-n* vienaskaitos galininke ir daugiskaitos kilmininke ir galūnės *-os* išlaikymo žemaičių tarmėse dėsnį: šios galūnės išsilaikančios tik kirčiuotos.

Kitais metais tame pačiame žurnale buvo išspausdintos dar dvi recenzijos. Viena buvo skirta M. Miežinio žodynui ir iš esmės pakartoto analogišką „Varpe“ spausdintą straipsnį

⁸⁸ Ten pat, p. 151.

⁸⁹ Zr. ten pat, p. 149.

⁹⁰ Kuzmickis V. Antanas Vilkutaitis apie lietuvių emigraciją. — „Kultūros barai“, 1974, Nr. 10(118), p. 61.

⁹¹ Zr. Яблонский Ив. Заметка по поводу издания «Жмудских песен из Полянгена» («Жив. Стар.», 1893 г., стр. 519—531). — «Живая старина», вып. III и IV, 5-й год, 1895, с. 467—469.

(IV 43—46)⁹². Iš šių trijų recenzijų vertingiausia trečioji, kur aptariama rusų filologo Aleksandro Pogodino kelionės po Lietuvą ataskaita⁹³. Iš jos matome, kad Jablonskis jau tuo laiku gerai pažino žemaičių tarmę. Ypač vertingas žemaičių *ę* ir *o*, kilusių iš trumpųjų *i* ir *u*, kokybės, skirtingos nuo senųjų *e* ir *o*, apibūdinimas. Jablonskis palietė ir ilgųjų galūnių trumpėjimą žemaičių tarmėse, kur *é, ę > e; ū, u > u; y, i > i; q > a; o > a*. Šie straipsniai rodo, kad Jablonskis, atsidėjęs dialektologijai, galėjo būti subtilus lietuvių tarmių tyrinėtojas.

Beveik neabejotina, kad Jablonskį rašyti šiam žurnalui paskatino Peterburgo universiteto privatdocentas ir Mokslų akademijos bibliotekininkas Eduardas Volteris. Tuo laiku jis buvo bene veikliausias Rusijos baltistas, organizavęs lietuvių liaudies kūrybos rinkimą, M. Daukšos katekizmo ir Postilės leidimą, kasinėjęs Lietuvos archeologinius paminklus.

Volterio baltistinę veiklą rėmė ir skatino Rusijos Geografijos draugija (įkurta 1845 m.), kurioje būrėsi nemaža to laiko geografijos ir etnografijos entuziastų. Kad geriau vyktų baltistinės medžiagos rinkimas, buvo sudaryta speciali prof. V. Lamanskio pirmininkaujama Lietuvių-latvių komisija, kurioje dirbo nemaža rusų, lietuvių ir latvių etnografų. Pavyzdžiui, 1894 m. gruodžio 12 d. įvyko antrasis komisijos posėdis, kuriame, be Lamanskio, dalyvavo šie nariai: Istominas, Volteris, Ginkenas, Pelcas, Šmidtas, Brazdžionis (Бразджонис), Pavilkis (Повилкис), Matulaitis (Матулайтис) ir Pogodinas⁹⁴.

Ši komisija nebuvo kokia akademinė organizacija. Ji turėjo tik kuklų tikslą — rinkti etnografines liekanas. Komisija aktyviai rėmė lietuvių kovą dėl spaudos. Antai antrajame posėdyje buvo paminėtas „Varpo“ jubiliejus. Ta proga už surinktus iš narių pinigus (6 rb 55 kp) nutarta oficialiai užsiprenumeruoti 1895 m. „Varpą“. Kitais metais žurnale „Živaja starina“, etnografijos sekcijos organe, pasirodė visa serija jos narių straipsnių apie lietuvišką raidyną, kuriuose nedviprasmiškai smerkiamos caro vyriausybės pastangos spaudos draudimu iš esmės laikyti tautą kultūriškai pavergtą⁹⁵.

Minėtame komisijos posėdyje sekretoriui (Volteriui?) buvo pavesta kreiptis į lietuvių ir latvių inteligentus prisidėti prie komisijos darbo. Volteris kreipėsi ir į Jablonskį. Leningrado Mokslų akademijos archyve yra išlikę trys Jablonskio laišakai

⁹² Зг. Яблонский Ив. Литовско-латышско-польско-русский словарь, составленный кс. Мих. Межинисом. — «Живая старина», вып. I, 6-й год, 1896, с. 249—254.

⁹³ Зг. Яблонский Ив. По поводу приложения к отчету А. Л. Погодина о его поездке в Ковенскую губернию. — Тен раф, р. 123—129.

⁹⁴ Зг. Протокол 2-го заседания Литовско-Латышской комиссии (12 декабря 1894 года). — «Живая старина», вып. I, 5-й год, 1895, с. 125.

⁹⁵ Зг. «Живая старина», вып. III и IV, 5-й год, 1895, с. 251—271.

Volteriui. Vienas be datos, bet iš turinio gali būti laikomas atsakymu į kvietimą talkininkauti komisijai⁹⁶. Jablonskio laiško vertimas:

Didžiai gerbiamas Eduardai Aleksandrovičiaui!

Aš pranešiau A.L. Pogodinui, kad po mėnesio galiu atsiųsti kai ką Latvių-lietuvių komisijai: dabar neturiu nė kiek laiko. Už garbę labai dėkingas... Apie knygas atsakiau S.L. Ptaščikiui.

Po kokių dviejų savaitių būsiu laisvesnis ir pasistengsiu atsiųsti viską, apie ką jūs užsimenate, tiktai bijau, kad nepripažintų niekalu mano pastabų iš pat pradžios. Savo pastabas aš atsiųsiu Jums, ir Jūs įteiksite jas Komitetui tuo atveju, jeigu pripažinsite jas tinkamas skaityti komisijoje.

Su visiška pagarba

J. Jablonskis.

Šis laiškas gali būti rašytas 1895 m. pradžioje ar pačioje 1894 m. pabaigoje. Po jo ėjo laiškas, datuotas 1895 m. vasario 6 d.⁹⁷ Jame apie straipsnius nieko nesakoma, tik pranešama, kad šiandien siunčias Komitetui knygas, išvardytas pridedamajame važtaraštyje. Anksčiau to negalėjęs padaryti. Toliau jis nurodė, kad jam ypač brangios esančios knygos, išleistos 1600 m. ir 1653 m.

Knygos veikiausiai buvo skirtos 1895 m. organizuotai Peterburge Vakarų Rusijos tautų spaudos parodai, apie kurią rašyta tais metais ir „Varpe“, nurodant, kad jai knygų davęs ir J. Jablonskis iš Mintaujos⁹⁸. Ši paroda, kuriai Jablonskis pateikęs 11 knygų⁹⁹, tur būt, buvo jos organizatorių numatyta kaip tam tikra kovos už spaudos grąžinimą lietuviams priemonė. Ji veikė nuo vasario 15 d. iki birželio 15 d.

Straipsniai žurnale „Živaja starina“ ir parama minėtai spaudos parodai atkreipė į Jablonskį ir kitų Lietuvių-latvių komisijos narių, pirmiausia jos pirmininko Vladimiro Lamanskio, dėmesį. Lamanskis buvo žymus slavų istorijos specialistas, akademikas, geras organizatorius. Jis vadovavo Rusijos Geografijos draugijos etnografijos skyriui ir buvo „Živaja starina“ redaktorius. Tarp V. Lamanskio ir Jablonskio užsimezgė tiesioginiai santykiai.

⁹⁶ TSRS Mokslų akademijos archyvas (Leningradas), f. 178, ap. 2, b. 321, l. 4 ir 4a (toliau MAAL).

⁹⁷ Ten pat, l. 1 ir 1a.

⁹⁸ Zr. R u d u o. Orazy Inorodčeskoj pečati Zapadnoi Rossyi. — Paveikslai svetimtaučių spaudos vakarinės Rosijos knygutė in 8° mažojo 72 pusių, 1895 m. išleista Petrapilėje. — „Varpas“, 1895, Nr. 9—10, p. 162.

⁹⁹ Zr. Z u k a s V. Iš lietuvių spaudos, bibliografijos ir bibliotekų istorijos. Truputis žinių apie J. Jablonskio biblioteką. — „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“, 1964, t. 3, p. 213—214. Be to, žr. Z u k a s V. Lietuviškos knygos klausimas 1895 m. Peterburge. — „Bibliotekų darbas“, 1968, Nr. 8, p. 34—36; S t a r k ū n a i t ė V. Lietuviškos knygos užsienio parodose 1895—1940 m. — „Knygotyra“, 1973, t. 3(10), p. 135—136.

Išlikęs seniausias Jablonskio laiškas, rašytas Lamanskiui 1896 m. vasario 26 d., rodo, kad pastarasis yra kažkuo padėjęs Jablonskiui, kai šis rinko Lietuvoje etnografinę medžiagą¹⁰⁰. Jablonskis džiaugiasi būsimu „Živaja starina“ numeriu, prašo straipsnių atspaudų — siųsiąs asmenims, suinteresuotiems tuo klausimu. Čia tikriausiai turimi galvoje straipsniai apie lietuvių raidyną ir spaudos draudimą. Visa likusioji laiško dalis skirta Jablonskio stojimui į Geografijos draugiją nariu. Sutinka ir džiaugiasi, kad, būdamas narys, galėsias lengviau rinkti etnografinę medžiagą. Jau turįs apie 1000 lietuviškų dainų, apie 100 pasakų. Tačiau jų išleisti dabar negalįs — reikią jas kruopščiai vietoje patikrinti, nes esą kalbos netikslumų. Toliau jis pateikė kiek savo biografinių duomenų.

1896 m. gegužės 8 d. draugijos susirinkime Jablonskis, rekomenduotas V. Lamanskio ir F. Istomino, buvo vieningai (35 balsais) priimtas tikruoju Rusijos Imperatoriškosios Geografijos draugijos nariu¹⁰¹. Po dviejų dienų Jablonskiui buvo nušūsta anketa ir pasižadėjimo blankas, kurį Jablonskis, užpildęs gegužės 20 d., grąžino, įsipareigojęs kasmet mokėti 10 rb. nario mokesčio¹⁰².

Geografijos draugijos nariai turėdavo šokių tokių teisių ir privilegijų, lengvinančių dirbti etnografijos darbą. Ypač tai praversdavo caro valdžios ir jos organų įtariamams mokslininkams. Tais pačiais metais Jablonskis už straipsnius žurnale „Živaja starina“ buvo apdovanotas sidabro medaliu¹⁰³. Šis apdovanojimas taip pat pravertė, kad ir menkai, kai Jablonskis, persekiojamas žandarų, 1901 m. rinko medžiagą Juškų žodynui.

N a u j o s v i l t y s. Žurnalas „Živaja starina“, vis labiau stiprėjantys santykiai su Lietuvių-latvių komisija, ypač su įtakingu ir nuoširdžiu jos pirmininku Lamanskiu žadino Jablonskiui daug vilčių. Pavyzdžiui, gavęs žurnalo numerį su straipsniais apie lietuvių spaudos vargus, 1896 m. kovo 12 d. laiške Jablonskis Lamanskiui nušvietė prieš 12—15 metų Maskvoje nepasisėkusį mėginimą įkurti lietuvių filologijos draugiją — švietimo ministerija, bijodama, kad draugija stiprinsianti lietuvių judėjimą, jos iniciatoriams P. Vileišiui, F. Fortunatovui, F. Koršui ir V. Mileriui net neatsakiusi į jų prašymą. Toliau Jablonskis siūlo Lietuvių-latvių komisijai leisti savo periodinį

¹⁰⁰ MAAL, f. 35, ap. 1, b. 1613, l. 1—3a.

¹⁰¹ Geografijos draugijos archyvas (Leningradas), f. 1, 1896, ap. 1, b. 11, p. 96, 97. Jablonskis už rekomendaciją padėkojo Lamanskiui 1896 m. gegužės 15 d. laiške (MAAL. f. 35 ap. 1, b. 1613, l. 12).

¹⁰² Ten pat, l. 138.

¹⁰³ Зг. Алфавитный список лиц, удостоенных наград Императорского Русского Географического общества со времени его основания по 1905 г. включительно [be v. ir d., spausdintas], c. 104, 189. Вe to, Отчет Императорского Русского Географического общества за 1896 год. С.-Петербург, 1897, с. 52.

organą, kur būtų spausdinami ne tik etnografijos, bet ir baltų kalbų dalykai. Ir, atšventus pirmojo lietuviško leidinio Didžiojoje Lietuvoje 300 m. jubiliejų (turimas galvoje 1595 m. katekizmas), reiktų Lietuvių-latvių komisijoje iškelti klausimą, ar nevertėtų vėl grįžti prie to maskviškių projekto įsteigti baltų filologijos draugiją?¹⁰⁴

Netrukus iškilo naujų planų ir galimybių. 1896 m. balandžio 25 d. laiške Jablonskis su Lamanskiu svarsto projektą persikelti į Peterburgą Juškų žodyno redaguoti¹⁰⁵. Sunku dabar spręsti, kam kilo mintis žodyno redagavimą pavesti Jablonskiui. Veikiausiai, mirus žodyno redaktoriui Vytautui Juškai (laiške sakoma „velionis V. Juškevičius“), Mokslų akademijoje buvo preliminariai tartasi, ką paskirti jo įpėdiniu. Tada galėjo iškilti Jablonskio kandidatūra.

Atsakydamas į neoficialų Lamanskio pasiūlymą, Jablonskis rašė: „Atvykti į S. Peterburgą ir imtis Juškevičiaus žodyno redagavimo aš, suprantama, pasirengęs. Ką čia ir kalbėti, kad Jūsų pasiūlymas mane kuo labiausiai vilioja. Aš vėl gaučiau galimybės mokytis, gauti reikalingų patarimų ir apskritai papildyti savo be galo menką kalbos mokslą, žodžiu, Peterburge aš rasčiau tai, kas sudaro mano gyvenimo artimiausią tikslą“. Toliau Jablonskis aiškino, kad iš pradžių negalėtų dėstyti universitete, bet, pasirengęs ir įgijęs teorinių žinių, nuo 1897 m. sausio mėn. apsiimtų skaityti kursą. Peterburge turėtų sąlygas per metus dvejus pasiruošti ir magistro egzaminui.

Jablonskis persikelti į Peterburgą būtų galėjęs padedamas M. Kapustino, kuris tuo metu dirbo Peterburgo mokslo apygardos kuratoriumi. Tačiau Jablonskis abejojo, ar šis sutiksiąs jį perkelti, nes sostinės gimnazijose maža laisvų vietų, o labai daug pretendentų. Nebent jį gerai užtartų, paaiškinęs visas aplinkybes, pats Lamanskis ar kiti akademijos žmonės — jį tiesiog pažįstantis A. Šachmatovas ir gal dar jo neužmiršęs F. Koršas.

Birželio mėn. pradžioje, rašė tame laiške Jablonskis, ketinąs važiuoti į Lietuvą, pirmiausia į Žemaičius susipažinti su Daukanto ir Valančiaus kalba. Visai nepažįstąs Gardino gubernijos lietuvių kalbos. Prieš kelionę jis norėtų, jei sutiktų akademija, susipažinti su Juškų žodynu, kad Lietuvoje galėtų išsiaiškinti kokius netikslumus.

Po penkių dienų rašytame laiške (1896 m. balandžio 30 d.) Jablonskis pranešė Lamanskiui, kad parašęs laišką Kapustinui. Čia išryškėjo, sakytume, nepaprastas Jablonskio atsargumas ir delikatumas. Jis Lamanskiui prisipažįsta, kad prašymą perkelti į Peterburgą motyvavęs būsिमomis baltų kalbų studijomis.

¹⁰⁴ MAAL, f. 35, ap. 1, b. 1613, l. 4—5a.

¹⁰⁵ Ten pat, l. 6—9.

„Apie žodyną ir apie galimybę gauti paskaitų universitete, — aiškino jis toliau, — aš nekalbėjau, nes, tiesą sakant, tai atsitiktinė priežastis, ir aš neradau galima ja motyvuoti savo sprendimo. Tą priežastį gali nurodyti kiti, bet man nepatogu“¹⁰⁶, — baigė Jablonskis, tuo tarsi prašydamas Lamanskį užtarti.

Tuo atveju, jei valstybinėse gimnazijose neatsirastų laisvos vietos, jis ieškotų jos privačiose, bet ir ten nieko nepažįstas. Pagaliau mėgintų su Fortunatovo pagalba ieškoti vietos Maskvoje, kur studijuotų jo vadovaujamas, o paskui, atsiradus progai, persikeltų į Peterburgą. Visai niekur negavęs vietos, jis liksiąs Mintaujoje, nes turįs šeimą.

Planuoti, žinoma, lengva ir malonu. Sunkiau planus realizuoti. Gegužės 24 d. Jablonskis ketino būti Peterburge ir išsiaiškinti persikėlimo ir Juškų žodyno redagavimo sąlygas¹⁰⁷. Grįžęs iš Peterburgo, kaip rašo Jablonskis laiške (1896 m. birželio 4 d.) Lamanskiui, jis parašęs prašymą ir laišką Kapustinui, kad jį perkeltų į Pskovą ar Novgorodą¹⁰⁸. Matyt, planas persikelti į Peterburgą nepavyko, todėl ryžosi prašyti vietos bent arčiau Peterburgo. Laiško parašymo dieną Jablonskis išvyko į Lietuvą, o jo perkėlimą tuo tarpu sprendė kitos instancijos: Rygos mokslo apygardos kuratorius vieną kurią dieną savo įsakymu perkėlė jį nuo 1896 m. rugsėjo 1 d. į Revelio (Talino) Aleksandro gimnaziją¹⁰⁹, apmokėdamas persikėlimo išlaidas 150 rb.¹¹⁰ Tokiu būdu Jablonskis atsidūrė arčiau Peterburgo. Bet kas tai — malonė ar ištrėmimas?

Veikiausiai maloningas ištrėmimas. Pats Jablonskis šį perkėlimą vertino tik taip: „Gyvenau tada Mintaujoje, buvau valdžios kiek žiūrėtas, mane kėlė toliau nuo Lietuvos sienos; skurdu buvo keltis, tiek tik buvo gera, kad galėjau pasirinkti Taliną“ (I 278). Šios eilutės kelia mintį, kad Jablonskio perkėlimas buvo sugalvotas ne mokslo apygardos vadovybės, jei buvo leista jam net pasirinkti vietą — Taliną. Todėl jo staigų perkėlimą reiktų sieti su 1895 m. vykusia „Atgajos“ byla¹¹¹. („Atgaja“ — slapta liberalinio jaunimo draugija, veikusi XIX a. pabaigoje Jonišio, Gruzdžių, Skaistgirio, Žagarės apylinkėse, platinusi lietuvišką spaudą, rinkusi tautosaką.) Per tardymą ne kartą buvo minima ir Jablonskio pavardė — visa laimė, kad žandarai buvo gana žiopli ir, turėdami siūlus rankose, nesugebėjo (ar nenorėjo?) prieiti prie kamuolio.

¹⁰⁶ Ten pat, l. 10.

¹⁰⁷ Ten pat, l. 12 ir 12a (1896 m. gegužės 15 d. laiškas).

¹⁰⁸ Ten pat, l. 13.

¹⁰⁹ Зг. Циркуляр по Рижскому учебному округу, 1896, № 9, с. 505.

¹¹⁰ Зг. ten pat, p. 513.

¹¹¹ Jos medžiagą žr. LCVIA, f. 446, ap. 2, b. 245 (už šios bylos nurodymą dėkoju N. Vėliui. — A. P.).

Pavyzdžiui, 1895.VII.13 d. per kratą pas Kudirką buvo rasti ir du Jablonskio laišškai, tie patys, kuriuos jam rašė iš Maskvos, karštai įtikinėdamas neišduoti savo liaudies ir sieti su ja savo kūrybą bei gyvenimą. Vertėjo pastabose sakoma: „Jonas Jablonskis buvo gimnazijos mokytoju Mintaujoje ir tikriausiai ir dabar tebėra ten. [...] Lietuvių laikraštyje „Vienybė Lietuvininkų“ apie kažkokį „Jab.“ (tikriausiai tas pats Jablonskis) išspausdinta 1894 m. Nr. 11 p. 126 tokia informacija: „Viens augsztai mokitas lietuvis Jab... daro storonę ir apie tų dalykų Simono Daukanto, lietuvių istoriko-patrioto (rankraščių, knygų lietuvių kalba) iszjieszkvojimą ir yra jam prižadėta“¹¹². V. Kudirka, iš karto pareiškęs, kad nežinąs, kur gyvena dabar Jablonskis, vėliau patvirtino jį esant Mintaujos mokytoją¹¹³. Žandarams į akis krito ir „Varpe“ spausdinami filologiniai straipsniai, pasirašyti *Obelaitis* slapyvardžiu, bet jie priskyre juos Bruožiiui¹¹⁴, Prūsijos lietuvių aktyviam veikėjui, gydytojui ir romantinės filologijos mėgėjui. Vedančiam tardymą žandarui neatėjo į galvą mintis, kad *Obelaitis* yra Jablonskio pavardės vertimas... Nedaug betrūko, kad jau 1895 m. Jablonskis būtų susidūręs su tuo siaubu, kuris jį gniuždė po 5—6 metų. Žandarai jo bylą „atidėjo“, ir Jablonskis buvo nubaustas šį kartą tik iškėlimu į Taliną.

Siaip ar taip, Jablonskis beveik pasiekė savo tikslą — atsidūrė arčiau Peterburgo... Taline jis pasirodė ne kaip naujokas, bet rimtas autoritetingas pedagogas, Stanislavo ordino 3-ojo laipsnio kavalierius¹¹⁵, neseniai, liepos 15 d. caro įsaku Nr. 44, iš kolegijos asesorių pakeltas rūmų tarėju¹¹⁶. Carinėje Rusijoje buvo keturiolika civilinės tarnybos laipsnių. Jablonskio laipsnis buvo septintasis ir prilygo papulkininkio laipsniui kariuomenėje.

Caro žandarai ir jo vyresnybė nenutuokė, kokią vagą Jablonskis per Mintaujos buvimą išvarė lietuvių kalbos moksle.

PIRMOSIOS VAGOS, PIRMIEJI BARAI

Tik Mintaujoje Jablonskis pradėjo tą lietuvių kalbos darbą, už kurį vėliau buvo vadinamas bendrinės lietuvių kalbos tėvu. Toks pasakymas, žinoma, yra metaforiškas. Reikėtų iš principo atmesti mintį, jog vienas žmogus, kad ir žymiausias, gali su-

¹¹² Ten pat, l. 192—192a.

¹¹³ Ten pat, l. 197, 198.

¹¹⁴ Ten pat, l. 416.

¹¹⁵ Apdovanotas 1895 m. sausio 1 d. (Циркуляр по Рижскому учебному округу, 1895, № 1, с. 9).

¹¹⁶ Ten pat, 1896, Nr. 8, p. 448.

kurti bendrinę kalbą, jog bendrinė kalba gali būti jo padarinys: „Niekada juk negali visos nacijos bendroji kalbos forma būti vieno darbas“¹, — rašo vokiečių kalbininkas E. Arndtas, atmesdamas analogišką pažiūrą į M. Liuterio vaidmenį vokiečių bendrinės kalbos formavimosi procese.

Jablonskio negalime laikyti bendrinės kalbos sukūrėju ir todėl, kad jis savo straipsniuose ėmė kalbėti apie pagrindinę jos problemą, apie tarminės bazės parinkimą tada, kai iš esmės toji bazė, pagrindas jau buvo nulemtas: juo tapo vakarų aukštaičių tarmė. Šios tarmės iškilimas bendrinės kalbos pagrindu buvo ilgas procesas. Jį lėmė daug aplinkybių. Tačiau paskutinioji aplinkybė, kuri galiausiai baigė visą šį procesą, buvo „Aušros“, „Šviesos“ ir „Varpo“ laikraščiai. „Aušros“, iš dalies ir „Šviesos“ laikraščio vienas svarbiausių kalbos taisytojų buvo vakarų aukštaitis Petras Kriaučiūnas. „Jo ranka būdavo taisyti kai kurie „Aušros“ straipsniai. Patsai kartą prie manęs skundėsi, — prisimena K. Grinius, — negalys nivykti į Tilžę ir pataisyti „Aušrai“ rankraščius. Taip pat sakėsi, kad patsai pataisęs „Šviesos“ rašinį apie „Sidabrinį“ graši“². „Šviesos“ redaktorius J. Kriaučiūnas — taip pat vakarų aukštaitis. Ir šių dviejų laikraščių bendradarbiai daugiausia buvo iš vakarų aukštaičių tarmės. Tai ir daug taisyti nebuvo reikalo.

Tačiau galutinis sprendimas, nulėmęs „Varpo“ kalbą, buvo 1888 m. birželio 29 d. Marijampolėje įvykęs būrelio lietuvių inteligentų, būsimųjų varpininkų, pasitarimas, kuris to paties P. Kriaučiūno patarimu nutarė laikytis Kuršaičio gramatikos. Ką tada reiškė laikytis Kuršaičio gramatikos? Tai reiškė priimti ne tik jo rašybą, bet ir fonetiką, ir morfologiją, o tuo pačiu ir jo tarmę, kuri yra ne kas kita, kaip vakarų aukštaičių pietiečių šnekta.

Nuodugnesni tyrinėjimai tikriausiai nustatys, kad tuose laikraščiuose Kuršaičio gramatikos nebuvo nuosekliai laikomasi, kad gana dažnai praspūsdavo kitų tarmių formų ir žodžių. Tai visai natūralu: bendrinės kalbos ir dialektų santykiai niekada nebuvo, nėra ir nebus statiški, — jie visada kinta. Šiuo atveju svarbu bendroji tendencija, o ji išryškėjo dar prieš Jablonskį ir be jo įtakos.

Kalbos normų šaltiniai. Tad kas šiame bendrinės kalbos formavimesi ir augime priklauso Jablonskiui? Jam priklauso bendrinės kalbos normų kodifikavimas, įtvirtinimas. „Bet koks istoriškai kilęs kalbos darinys (dialektas ar aukštesnis tarpdialektinis vienetas) turi savo susiformavusių normų. Rاندantis literatūrinei kalbai, tos objektyviai egzistuojančios nor-

¹ Arndt E. *Luthers deutsches Sprachschaffen*. Berlin, 1962, S. 14.

² Grinius K. [Atsiminimai apie P. Kriaučiūną]. — „Lietuvos mokykla“, ketvirtieji (1921) metai, 1921—1922 m., p. 348.

mos fiksuojamos daugiau ar mažiau artimos objektyviai tikrovei. Šito adekvatumo laipsnį lemia nemaža objektyvių ir subjektyvių priežasčių. Todėl literatūrinės kalbos kodifikavimas atspindi normą skirtingu laipsniu³. Vadinasi, pirmuoju bendrinės kalbos laikotarpiu ypač svarbus yra pagrįstas jos normų kodifikavimas, t. y. tų normų suformulavimas ir paskelbimas visuomenei, o vėliau ir reikalavimas, kad visuomenė jų laikytųsi. Normų kodifikavimas nepaprastai padidina jų stabilumą.

Bet normų kodifikavimas yra labai sunkus ir atsakingas dalykas. Nesunku kodifikuoti pseudonormą, t. y. reiškinį, kuris nėra perspektyvus ir vėliau visuomenės atmetamas, arba nepripažinti norma reiškinių, kuris kaip tik įsigali, tampa norma. Tada kyla konfliktas tarp vartojančios bendrinę kalbą visuomenės ir kodifikacijos, yra bendrinės kalbos stabilumas, jos aiškumas.

Jablonskis šiuo atžvilgiu buvo ir yra nepralenkta lietuvių kalbininkas. Šioje srityje jo nuopelnai tokie dideli, kad iš tikrųjų galime jį vadinti ir kalbos tėvu: jis ugdė ją, puoselėjo kaip tikras tėvas. Jo darbo rezultatai ir nuopelnai nėra atsitiktiniai, bet eina iš aiškių jo susidarytų teorinių pagrindų, teisingų principų.

Jau pirmajame kalbai skirtame straipsnyje, M. Miežinio „Lietuvizkos gramatikos“ recenzijoje, Jablonskis išdėstė tuos bendrinės kalbos normų kodifikavimo principus, kuriais, kiek papildytais ir modifikuotais, vadovavosi visą gyvenimą. Galima tik stebėtis, kad jis, trisdešimt metų amžiaus pradedantis mokslininkas, juos suformulavo tokius, jog jų nereikėjo atsisakyti nei po dešimt, nei po keturiasdešimt metų!

Šioje recenzijoje Jablonskis pirmiausia apibūdino šaltinį, kur reikia ieškoti normos. Tas šaltinis — liaudies žmonių kalba. Dalies M. Miežinio pavyzdžių Jablonskis visiškai nevertino, „nės jie yra išimti ne iš žmonių kalbos, kuri viena tegali čia svarbą turėti“ (IV 7). Po trejų metų jis plačiau apibūdino sąvoką „žmonių kalba“: „[...] lengva bus ir gerà gramatika susstatyti ir grynai lietuviškai rašyti tik tuomet, kada mes gerai pažinsime *žmonių* kalbą ir pradėsime rašto kalbos taisykles remti ant tų įstatymų, kuriuos mums duoda mūsų žemininkų, ypač sodiečių kalba“ (IV 42—43). Dar kitoje vietoje jis apibūdino ją kaip gyvąją kalbą: „gyvoji kalba“ esanti „tikriausias mūsų vadovas rašto kalboje“ (IV 24). Apibūdinti liaudies, žmonių kalbą kaip gyvąją buvo labai teisinga ir taiklu. Ir ar galima buvo gyvąją kalbą vadinti daugelio lenkomanų kunigų

³ Кондрашов Н. А. Некоторые проблемы формирования словацкого литературного языка. — «Учен. записки Моск. областного педаг. ин-та им. Н. К. Крупской», 1969, т. 257, вып. 16, Русский яз., с. 40.

ir svetimuose kraštuose daug metų gyvenusių inteligentų lietuvių kalbą, jeigu jų sąmonėje buvo įsigalėjusi kita?

Kai kam gali rodytis, kad Jablonskis čia paskelbė tokią aki-vaizdžią tiesą, aiškiausią postulata, kurio nereikia nė įrodinėti. Jau ir F. Kuršaitis savo žodynui ir kitiems darbams ėmė tik žmonių kalbos dalykus, tik iš gyvosios kalbos, aiškiai skirdamas tai, ką jis girdėjo ir ko jam neteko išgirsti. Tačiau jis skiriasi nuo Jablonskio tuo, kad tos medžiagos pagrindu nė nebandė nustatyti kokią bendrinės kalbos normą. Toji medžiaga F. Kuršaičiui buvo tik faktas, o Jablonskis ją sudvasino, matydamas ir raskamas joje pagrindą aukštesniam reiškiniui — bendrinei kalbai. Jablonskio nustatytas principas bendrinės kalbos šaltiniu laikyti žmonių kalbą buvo nukreiptas ir prieš diletantiškus kalbos darbus, kurių buvo prigaminę M. Miežinis, M. Akelaitis, J. Basanavičius, V. Pietaris ir kt.

Pabrėždamas, kad bendrinės kalbos (jo terminu, raštų, vėliau rašomosios kalbos) šaltinis yra žmonių kalba, Jablonskis keliais atvejais savo formulavimą papildydavo tokiu labai svarbiu elementu, kurio, deja, dažnai nepastebėdavo ar net ignoruodavo jo amžininkai ir vėlesnieji kalbininkai. Tai reikalavimas „rašto kalbos taisykles“ remti žmonių kalbos „įstatymais“, kitaip sakant, dėsniais. Vadinasi, ne visa, kas yra žmonių kalboje, tinka bendrinei kalbai; o netinka visa, kas atsitiktina, nedėsninga, — to nereikia, mūsų terminais tariant, laikyti norma, nereikia to kodifikuoti. Tuo atžvilgiu Jablonskis taip pat buvo pranašesnis už visus savo pirmtakus ir amžininkus. Kaip toliau matysime, nemaža diskusijų ir priekaištų Jablonskiui kilo tik todėl, kad jo oponentai paprastai pažeisdavo šį principą, skelbdami bendrinės kalbos norma be atrankos ir nedėsningus liaudies kalbos dalykus.

Gyvąją kalbą kaip svarbiausią lietuvių kalbos studijavimo ir tyrinėjimo šaltinį savo paskaitose 1882—1883 m. kėlė prof. F. Fortunatovas⁴. Tačiau Mintaujoje šis principas įgavo tą konkrečią formą, kur sakoma ne apskritai apie gyvąją kalbą, bet apie jos dėsnius kaip bendrinės kalbos ugdymo pagrindą. Jablonskiui būnant Mintaujoje, latvių daug svarstyta, kokia turinti būti jų bendrinė kalba: kas priimtina, kas atmestina. Buvo svarstoma spaudoje, susirinkimuose ir privačiuose pokalbiuose. Pavyzdžiui, 1890 m. laikraštyje „Deenas lapa“ buvo rašoma: „Latvių kalbos grynumo klausimai paskutiniuoju metu buvo vėl keliami dviejose didesnėse draugijose, Jelgavos — metinėje šventėje ir Rygos — nepaprastajame mokslo komisijos posėdyje“⁵.

⁴ F. Fortunatovo lietuvių kalbos paskaitų užrašai. — LKLI, f. 52—123, l. 6.

⁵ K. W. Latweeschu walodas tihriba. — „Deenas lapa“, 1890, Nr. 152, lp. 1.

Keleri metai prieš Jablonskio atvykimą ir tuo metu, kai jis gyveno Mintaujoje, latvių laikraščiuose buvo pasakyta ir tokių minčių, kurios artimos jo pažiūroms į bendrinės kalbos kodifikavimo principus. 1889 m. laikraštyje „Deenas lapa“ buvo rašoma apie naujų žodžių darybos principą: „Reikia išsivesti naujų žodžių, nes be to negalima niekaip apsieiti, tik vedinys turi būti toks, kad jis be pastangų būtų suprantamas. *Tokie bus visi žodžiai, išvesti pagal latvių kalbos dėsnius* (išskirta cituojant. — A.P.), kuriuos reikia gerai apgalvoti“⁶. Vėlesni latvių raginimai atsigręžti į liaudies kalbą galėjo Jablonskio nuomonę tik sustiprinti. Pavyzdžiui, buvo rašoma: „Man rodos, kad dabartinė raštų kalba yra klystkelyje; eidami tuo pačiu keliu toliau, prieisime prie to, kad latvis daugiau nesupras, ką tautietis kalba. [...Raštų kalba] nėra nuklausyta mūsų namuose ir kaimuose, ji padaryta prie rašomojo stalo ir vėl įduota tautai, kad priimtų kaip sava“⁷.

Liaudies kalbos atmaina yra tautosakos kalba, užtat visai suprantama, kad Jablonskis labai brangino ją kaip bendrinės kalbos šaltinį. Miežinio „Lietuvizkos gramatikos“ recenzijoje Jablonskis taip pat pabrėžė, kad „reikia, žinoma, pačiam gerai suprasti taisykles išguldomos kitiems kalbos tiesiog nuo žmonių ir iš tų raštų, kuriuose darbštus vyrai surinko nemažai mūsų dainų, mįslių (minklių), priežodžių, patarlių ir pasakų“ (IV 3). Straipsnyje „Mūsų raštų kalba“ (1893 m.) priekaištavo „Aušros“ rašytojams, kad jie nesimokę kalbos iš dainų, pasakų (IV 40). 1894 m. „Varpe“ Jablonskis išpeikė ir kitą M. Miežinio kalbos darbą — žodyną⁸, bet recenzijos pabaigoje kaip teigiamą žodyno ypatybę nurodė, kad „šitame žodyne yra daug mįslių, priežodžių, patarlių etc.... Pavyzdžius, nors dažnai jie įrašyti ne savo vietoje, kun. Miežinys sėmė iš gerų šaltinių, būtent iš žmonių kalbės. Rinkdamas tokiu būdu pavyzdžius, kun. M-ys pabrangino visą savo žodyną: mįsliai, priežodžiai, patarlės, — visi tokie dalykai gali būti su didele nauda suvartoti medegai lietuvių gramatikos ir ypačiai mūsų kalbės sintaksiai“ (IV 46).

Susiformuoti Jablonskio pažiūrai į tautosaką kaip į labai reikšmingą bendrinės kalbos šaltinį buvo nesunku. Kalbos ir literatūros reikalui ją labai vertino rusų kalbininkai ir rašytojai. Pavyzdžiui, Dalio žodyne yra apie 30 000 patarlių ir priežo-

⁶ W. K. Muhsu walodas tihritaji. — „Deenas lapa“, 1889, Nr. 223, lp. 1—2. Be to, plg. Kronvalda A t i s. Wahrinschs par muhsu walodas peekopschanu. — „Baltijas wehstnesa peelikums“, 1887, Nr. 167.

⁷ A. Wehl kas par muhsu rakstu valodu. — „Latweeschu awizes“, 1892, Nr. 5.

⁸ Atrodo, kad Jablonskis bus kažkuria proga ir anksčiau neigiamai įvertinęs šį žodyną. Į tai Tilžėje grubiai atsiliepė: L i u b o v s k i s J. Skundas k. Mikolo žodyno. — „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“, 1891.VIII.15, Nr. 16, p. 127—128.

džių⁹. Reikia manyti, kad Jablonskiui galėjo būti žinomos ir Puškino mintys apie tautosaką ir jos kalbos vertę¹⁰.

Konkrečiai apie lietuvių tautosaką kaip kalbos studijų šaltinį yra kalbėjęs per savo lietuvių kalbos paskaitas Jablonskio mokytojas prof. Fortunatovas. Jo paskaitų užrašuose rekomenduojama visiems kurso klausytojams įsigyti Šleicherio chrestomatiją, kur esą dainų, pasakų, patarlių: jis ketinąs tą chrestomatiją su klausytojais skaityti. Be to, nurodė ir kitus svarbiausius lietuvių tautosakos rinkinius¹¹. Per paskaitas ir vėliau Fortunatovas galėjo pasakyti nemaža šiltų žodžių apie lietuvių liaudies dainas — jis pats buvo jų rinkęs ir pluoštą išleidęs. Autoritetingo mokytojo žodžiai, matyt, bus įstrigę studento Jablonskio širdyje.

Gyvendamas Mintaujoje, kartu su latviais svarstydamas įvairias kalbos problemas, Jablonskis tuos Fortunatovo žodžius bus suvokęs giliau ir prasmingiau. 1893 m. Jablonskis lietuviams tiesiog duoda latvių pavyzdį, siūlydamas mokytis iš jų: „Latvių vadovai, matydami, kad jų pridirbti žodžiai netinka žmonėms, kurie tankiai net suprasti jų negali (plg. su anksčiau pateiktu latvių autoriaus A. apibūdinimu! — A. P.) jau keletas metų pradėjo rinkti, kiek įmanydami, savo tautos dainas, pasakas ir kitas panašias liekanas; jie tikisi pažinsią tokiu būdu dvasią savo kalbos ir tās taisykles, kurių prisilaiko žemininkų kalba. Latviai turi jau prisirinkę kelioliką didelių tomų savo dainų, kelis tomus savo pasakų, daug mįslių. Žinovai Latvių kalbos kiekvienam norinčiam gerai pažinti jų kalbą ir jieškančiam latv. gramatikų dabar tankiai nurodo tiesiog ant minėtų rinkinių — pasakų, dainų etc.; jie nori tuomi pasakyti, kad tik tenai tegalima išmokti prigulinciai jų kalbos“ (IV 42). Turint tokią Jablonskio aiškinimą, nėra reikalo pateikti nė latvių nuomonių.

Tiesą sakant, ieškoti tautosakos kalboje tų dėsnių, kuriais būtų ugdoma bendrinė kalba, būdinga ne tik latviams ir Jablonskiui. Tai labai platus reiškinys. Pavyzdžiui, sorbai (lužičėnai) XIX a. pabaigoje taip pat joje ieškojo savo bendrinei kalbai šaltinio¹². O slovakų, serbų-chorvatų bendrinės kalbos neabejotinai rėmėsi interdialektais, išryškėjusiais jų tautosakoje¹³. Kol mūsų tautosakos kalba tuo atžvilgiu netyrinėta, sunku kalbėti apie lietuvių tautosakos koinė ar interdialektus ir

⁹ Zr. Березин Ф. М. Академия наук и русский язык (от М. В. Ломоносова до А. А. Шахматова). — «Русская речь», 1974, № 3, с. 8.

¹⁰ Kiek jų pateikta žurnale «Русская речь», 1974, № 3, с. 8.

¹¹ LKLI, f. 52—123, l. 6.

¹² Zr. Petr J. O jazykové praxi u Lužických Srbů. — „Naše řeč“, 1969, Nr. 1, s. 51—52.

¹³ Zr. Кондрашов Н. А. Мин. веик., p. 38; D. Brozovič. Vuk i novostakovska folklorna koine. — „Slavia“, r. 35, 1965, seš. 1, s. 1—27.

apie tai, kiek jais galėjo remtis Jablonskis. Beje, latvių liaudies dainų kalboj kalbininkų pastebėta bruožų, būdingų interdialektams¹⁴.

Iki bendrinės lietuvių kalbos susiformavimo lietuvių literatūra buvo palyginti menka. Jos kalba nevieninga, tarmiška. Literatūroje vyravo religiniai raštai. Tiesa, jų persvara nėra kliūtis, trukdanti jiems tapti bendrinės kalbos šaltiniu: vokiečių, čekų kalbose, pavyzdžiui, kaip tik biblijos vertimai, reiškę aukščiausią nacionalinės to laiko kultūros ir kalbos pakilimą, tapo reikšmingu kalbos normų šaltiniu. To negalima sakyti apie lietuvių religinę literatūrą. Po Bretkūno, Daukšos ir Sirvydo darbų, galėjusių tapti kalbos šaltiniu, ėjo 300—250 metų tarpas, atskyręs juos nuo dabartinės kalbos. Tą tarpą užpildė religinė literatūra, kuri reiškė didžiausią lietuvių raštų kalbos nuopuolį. Toji kalba ryškiausiai rodė dvasinį ir materialinį, politinį lietuvių tautos pavergimą. Priimti tokią raštų kalbą bendrinės kalbos pagrindu būtų reiškę iš esmės pateisinti sunkią praeitį, tautos nelaisvę. To sąmoningi lietuvių patriotai negalėjo leisti, nes tada būtų buvusi paniekinta tikroji, autentiškoji lietuvių kultūra, išlaikyta liaudies, ir tos kultūros išraiška—kalba, taip pat išlaikyta tik liaudies. Todėl religinė literatūra kaip kalbos šaltinis iš principo buvo atmesta.

Lietuvių pasaulietinė literatūra buvo negausi, taip pat nesudarė stiprios bazės bendrinei kalbai. Joje labai prasikišo dialektai. Be to, nemažai daliai pasaulietinės literatūros kūrinių, raštų menkliau mokėjusių liaudies kalbą ir menkesnio talento autorių, buvo labai toli iki idealios, pavyzdingos ir įtaigios kalbos etalono. Todėl suprantama skeptiška Jablonskio pažiūra į ją kaip bendrinės kalbos normos šaltinį: „Iš kitų veikalų medegą gramatikai galima semti tiktai tuokart, jeigu jų rašytojai yra patys parėmę savo darbus ant žmonių kalbos. Tokių raštininkų, išmokusių, kaip reikiant, savo kalbą iš pirmutinio ir sveikiausio šaltinio, tuo tarpu mes nedaug beturime; prie jų skaitliaus iš 18-to ir 19-to amžiaus rašėjų neabejotinai Duonelaitis, Daukantas, Volončiauskis, Baranauskis ir keletas dar kitų darbininkų“ (IV 3).

Liaudies kalbos kaip bendrinės kalbos pagrindo primato kėlimas tuo laiku buvo iš tikrųjų vienintelis realus ir galimas kelias, kuriuo turėjo eiti tiek kalbininkai, tiek ir mūsų visuomenė. Tai buvo ir didžiai demokratiškas kelias: ne primesti liaudžiai „inteligentišką“ kalbą, bet kartu su liaudimi daryti jos kalbą inteligentų ir inteligencijos kalba.

Norminimo kriterijai. Kalbininkas ir apskritai kiekvienas, kas sprendžia bendrinės kalbos norminimo problemas, negali tenkintis tik jos šaltinių nustatymu, nes nė vieno

¹⁴ Zr. Ozols A. Latviešu tautasdziesmu valoda. Rīgā, 1961, lp. 13—15.

šaltinio — nei gyvosios liaudies kalbos, nei tautosakos kalbos, nei pagaliau žymiųjų rašytojų kalbos — negalima be atrankos tiesiog padaryti bendrinę kalbą. Reikalinga didesnė ar mažesnė atranka, kuri neįmanoma be tam tikrų kriterijų, arba principų¹⁵.

Mintaujos laikotarpio straipsniuose Jablonskis yra suformulavęs principą — nemaišyti vieno autoriaus raštuose įvairių tarmių elementų. 1894 m. M. Valančiaus „Vaikų knygelės“ recenzijoje jis rašė: „Man rodos, juog žodžių ir vardų formose ir apskritai sakant gramatikoje neturėtų būt maišomos visokios tarmės mūsų kalbós“ (IV 49). Ir vėliau, iki pat savo mirties, Jablonskis laikėsi ir gynė šį principą (plg. IV 50—51, 332—333, RR¹⁶ I 482).

Jablonskiui, tiesa, ne visur ir ne visada pavyko apginti šį principą: šiandien į bendrinę kalbą yra atėję nemaža ne tik žodžių, kurių nevengė ir pats Jablonskis, bet ir fonetikos, kirčiavimo, morfologijos ir ypač sintaksės dalykų. Kartais jie yra išstūmę vakarų aukštaičių analogiškus elementus ar vartojami greta jų. Tačiau vis dėlto Jablonskio dėka bendrinė kalba yra palyginti vieninga, be tos daugybės morfologijos gretybių, kuriomis pasižymi kai kurios kitos kalbos (pavyzdžiui, čekų). Pasigirsta balsų, kad reikėtų toleruoti gretybes¹⁷. Ką tas duotų? O šis Jablonskio principas XIX a. pabaigoje ir vėliau padėjo išvengti daugybės siaurai vartojamų tarmybių ir pagrindiniais bruožais išlaikę vieningą kalbos sistemą, kuriai turėjo paklusti naujai ateinantys į bendrinę kalbą dalykai. Gretybės kalbos nepalengvina. Jablonskis, žinoma, neturėjo termino „kalbos sistema“, bet, greičiausiai sekdamas latviais¹⁸, vartojo pasakymą „kalbos dvasia“ (plg. „Sekant dvasią kalbos, reikėtų taip sakyti... IV 20, be to, IV 42). Pro šį pasakymą nereikėtų tylo mis praeiti, tuo labiau jį smerkti. Jis nėra niek ne blogesnis už pasakymą „įstatymo dvasia“. Pasakymas „kalbos dvasia“ gal nėra visai tikslus, tačiau nesunku iššifruoti, kad jis išreiškia tam tikrą kalbos sistemos suvokimą. Jo pasigaudavo Jablonskis, kaip ir latvių kalbininkai, tais atvejais, kai reikėdavo pasakyti, jog tas ar kitas bendrinei kalbai teikiamas ar neteikiamas dalykas, daugiausia naujadaras, sutinka arba nesutinka su jos dėsniais, neprieštarauja arba prieštarauja jos sistemai. Kitaip sakant, svarstomasis dalykas, kad ir nepaliudytas gy-

¹⁵ Zr. Piročkinas A. J. Jablonskio kalbos norminimo pagrindai ir principai. — „Kalbos kultūros teorija ir praktika“ (Lietuvių kalbos sekcijos sąs.), 1970, p. 5—11.

¹⁶ Zr. Jablonskis J. Rinktiniai raštai, t. I, II. V., 1957, 1959.

¹⁷ Zr. Sirtautas V. Pastabos apie kalbos norminimą. — „Kalbos kultūros teorija ir praktika“ (Lietuvių kalbos sekcijos sąsiuvinis), 1970, Nr. 5(18), p. 20.

¹⁸ Zr. W. K. Min. str. — „Deenas lapa“, 1889, Nr. 223, lp. 1—2; Par jaunatwasinateem wahrdeem. — „Austrums“, 1892, I, lp. 77.

vosios kalbos, jei jis sutinka su kalbos dvasia, tai sutinka su bendrinės kalbos dėsnių ir polinkių visuma.

„Kalbos dvasios“ principas yra platesnis ir sudėtingesnis, negu analogija. Jeigu teigtume, kad Jablonskis rėmėsi tik analogijos metodu, svarstydamas „įvairius mūsų bendrinės kalbos dalykus“¹⁹, tai gerokai nuskurdintume jo teorines pažiūras į bendrinės kalbos ugdymą. Analogijos metodo neužtenka paaiškinti visoms Jablonskio rekomendacijoms, nes juo lygiai galėtume grįsti ir kai kuriuos jo oponentų kontrpasiūlymus, su kuriais jis kovojo. Jablonskis atsižvelgdavo ir į daugiau kriterijų (principų), trumpai nusakomų „kalbos dvasios“ terminu.

Jau pačioje bendrinės kalbos norminimo pradžioje buvo iškilęs kalbos gryninimo principas. Tiesą sakant, šis principas reiškėsi visada, kai tik buvo mėginama sąmoningai norminti kalbą (prisiminkime Bretkūną, Daukšą, Sirvydą, Daukantą). Jis iškilo aušrininkų ir varpininkų pažiūrose į kalbą dar tada, kai Jablonskis nebuvo parašęs nė vieno straipsnio apie kalbos dalykus. Jablonskis taip pat vadovavosi šiuo principu, normindamas bendrinę kalbą, tačiau tarp jo ir pirmtakų būta didelio skirtumo. Jis skyrėsi ne tik tuo, kad, pavyzdžiui, geriau už V. Pietarį ar M. Miežinį, nustatė lietuviškus žodžius ir svetimuosius. Kad V. Pietaris ir kiti aušrininkai lietuviškais žodžiais laikė barbarizmus, iš esmės nepaneigia fakto, kad jie rūpinosi kalbos grynumu. Jablonskis, svarbiausia, skyrėsi kalbos grynumo sferų supratimu: aušrininkai kovojo tik su vienu kitu žodžiu ir visiškai nekreipė dėmesio į morfologijos, žodžių darybos ir ypač sintaksės grynumą. Jablonskis kaip tik yra ne kartą pabrėžęs reikalą kovoti su sintaksinėmis svetimybėmis. Jau pirmajame savo kalbos straipsnyje jis rašė, kad geistina „rasti dabartiniam kalbamokslį nuožvalgas apie paprastas klaidas šių dienų rašto kalbos, ypač nuorodas apie tikrai lietuvišką santaisą (—Syntax), kurią mes savo raštuose taip baisiai klaipome, atkakliai turėdamiesi sintaksio tų svetimų kalbų, kuriose nuo pat mažų dienų teko mums semti visus mokslus“ (IV 3).

Kur kas giliau suprato Jablonskis ir svetimųjų žodžių keitimo lietuviškais žodžiais problemą. Jis sutiko, kad reikia vengti barbarizmų (IV 10; I 64—65, 67—68). Tačiau ne visus svetimus žodžius jis smerkė. Svarstydamas visą grupę žodžių, padarytų iš slaviškos šaknies *red-*, Jablonskis pirmiausia nustatė, kad jie kilę iš slaviškų šaltinių. Toliau jis aiškino: „Ne gana to: *norint pabaigtinai išrišti klausymą, ką su jais dabar*

¹⁹ Skardžius Pr. Jono Jablonskio nuopelnai ir reikšmė. — „Vairas“, 1940, Nr. 3, p. 180; be to, plg. Palionis J. J. Jablonskio kalbiniai taisyimai. — RR II, p. 14.

daryti, nè ant valandèlès ne reikia užmiršti, jùg didumą jų įvedè „dailindami“ kalbą tik naujesniejie rašytojai: tie patys rašytojai gali jų ir išmesti“ (IV 14, išskirta cituojant. — *Ā.P.*). Toliau nurodoma, kad *rėdas* žmonių mažai žinomas, o *parėdkas* „turi mūsų tarmėse ne vienodą prasmę (Form, Modell, Ordnung, jaunavedžių pulkas), tad sunku bus suprasti, kodėl mes taip stipriai jų laikomės, ypač žinodami, iš-kur jie kilę“ (IV 15). Jiems pakeisti žodynuose ir gyvojoj kalboj žinomas žodis *tvarka*. Vadinasi, Jablonskis, svarstydamas šių žodžių likimą kalboje, atsižvelgė ne tik į tai, kad jie palyginti naujai atsiradę, bet ir į tai, kad tarmėse vartojami skirtingomis reikšmėmis, kad kai kurie mažai žinomi arba yra kuo juos pakeisti. Dar ryškiau iškyla Jablonskio blaivi pažiūra į svetimus žodžius, svarstant naujadarus *rėdytojas* ir dar blogesnį *rėdikas*, kuriais norėta kalbos „grynintojų“ pakeisti žodį *redaktorius*. „Man rodos, — svarstė Jablonskis, — kad, ne turint savo žodžio, būtų kur-kas geriau sakyti kartu su kitomis tautomis *redaktūti*, *redaktorius*, ne kaip be priežasties ir be kokio pamato įvesti kalbon netikusius neologizmus (= naujus žodžius). Dėl tos pačios priežasties ne reikėtų ir visur žinomo žodžio *gubernija* (valdyba) mainyti ant naujo, tik paskutiniam laike gimusio — *rėdyba*“ (IV 15).

Kaip matome, Jablonskis nenukrypo į purizmą, į beatodairišką kalbos gryninimą, bet, spręsdamas svetimųjų žodžių problemą, laikėsi principų komplekso. Ir tais atvejais, kai svetimasis žodis nepažeisdavo lietuvių leksikos sistemos, kai jį paremdavo įsisenėjimo, paplitimo ir kiti motyvai, jo nekeisdavo. Galima manyti, kad pakantumo įsisenėjusiems ir plačiai vartojamiems skoliniams, kuriuos nepigu pakeisti naujadarais, Jablonskis pasimokė iš latvių ar bent buvo jų paskatintas blaviu žiūrėti į skolinių šalinimą iš bendrinės kalbos. Pavyzdžiui, ne kartą cituotas autorius W.K. yra pabrėžęs, kad į liaudies dainų kalbą įėjusių skolinių nepavyks išvaryti²⁰. Jablonskis šiuo požiūriu buvo santūresnis: jeigu tautosakoj vartojamas barbarizmas turėdavo lietuviškų pakaitalų, jį taip pat taisydavo ar bent buvo linkęs taisyti.

Šiuose Jablonskio aiškinimuose slypi ir kitų jo principų užuomazgos — tikslingumo ir paplitimo, kurie išryškės vėlesnėje veikloje.

L e k s i k o s n o r m i n i m a s. Tikriausiai kiekvienos besiformuojančios bendrinės kalbos pradžioje daugiausia problemų kelia du klausimai — rašyba ir leksika²¹. Panašiai buvo ir

²⁰ „Wahrdus, kas jau eeguwaschi patwersmi tautas dzeesmā wairs nekad ne=izdzhis, wiņi paliks...“ (W. K. Muhsu walodas tihritaji... — „Austrums“, 1892, I, lp. 77).

²¹ Зг. Я р ц е в а В. Н. Развитие национального литературного английского языка. М., 1969, с. 95.

„Aušros“, ir ypač „Varpo“ laikais. Kaip tik šiose srityse Jablonskis, remdamasis savo principais, daugiausia nuveikė, ką pripažino ir jo amžininkai. Jiems darė didelį įspūdį Jablonskio straipsnių logika, aiškumas, faktų gausumas. Pavyzdžiui, V. Kudirka „Tėvynės varpuose“ rašė: „[...] pasijutome beturį daug lietuviškų nelegališkų žodžių, iš kurių matyt, kad juos veisė Lietuvis, tik... ne ant lietuviško pamato. Šitame dalyke taip išdykome, kad jeigu ne p. Obelaitis, kuris pradeda pilti mums ant galvos šaltą vandenį, butume visai pasiutę. Ištikro reikia stvertis už galvos, išvydus tokią babilioniją: mokslinyčia, mokslavietė, mokslainė, mokintuvė, mokykla, mokslynė, mokslabutis. Tuos visus žodžius patėmyjęs esu mūsų raštuose, ir visi jie stengiasi išreikšti tą patį dalyką, o kas-žin, ar nors vieną iš jų galima palikti? Su rašysena taipgi *quot capita tot sensus*. [...] Mums visiems kibintojams kalbos ir rašysenos, pridera maldauti K. Ob., idant teiktusi nepraleisti nė vieno mūsų paklydimo ir nesigailėtų šalto vandens“²².

Iki detalių apibūdinti Jablonskio nuopelnus leksikos norminimo srityje šiandien sunkus uždavinys, gal net neįmanomas. Žinoma, nesunku išrankioti iš jo straipsnių taisytas žodžius, bet tai toli gražu ne viskas. O kur dar jo redaguoti dalykai — įvairių sričių straipsniai, grožinės literatūros kūriniai, tautosaka? Redaguodamas jis ne vieną barbarizmą yra pakeitęs dabar plačiai vartojamu bendrinės kalbos žodžiu, paimtu iš liaudies lūpų ar čia pat gimusiu jo galvoje. Prie tų žodžių pridėjome ir tuos, kuriuos jis taisė įvairiomis progomis — pokalbiuose, laiškuose. Dar neturime nė tikslaus Mintaujoje redaguotų darbų sąrašo, dar mažiau išliko tų darbų rankraščių su Jablonskio taisymais. Tad šiuo kartu belieka pasitenkinti apžvalga tų taisytų žodžių, dėl kurių šaltinių nekyla abejonių. Tai Jablonskio straipsniai ir jo redaguotas S. Žiupsnio pasakų rankraštinis rinkinys²³, kurio antroji dalis išleista 1894 m.²⁴

Nustatyti svetimos kilmės žodžius, patekusius į lietuvių kalbą, Jablonskiui palengvino kitų tautų kalbininkų studijos apie ją ir jos leksiką, etimologinius žodynai. Pirmiausia minėtina lenkų kalbininko A. Briuknerio studija „Slavizmai lietuvių kalboje“²⁵. Tiesa, ja remtis reikėjo labai atsargiai, nes Briukneris turėjo tendencijos slavizmais laikyti tikriausius lietuviškus žodžius, dėl vienu ar kitų priežasčių sutampančius su slaviskais. Tačiau jo aiškias klaidas yra nurodę kiti kalbininkai,

²² „Varpas“, 1893, Nr. 4, p. 57.

²³ Lietuvių tautiškos pasakos. — VUB, f. 1—646, l. 212—277.

²⁴ Zr. Musų pasakos. V., 1894. Be to, Miel d a ž y t ė E. „Musų pasakos“. — Kn.: Liaudies kūryba, t. II. V., 1974, p. 231—237.

²⁵ Zr. Brückner A. Litu-slavische studien. I-theil. Die slavischen fremdwörter im litauischen. Weimar, 1877, S. 207.

pvz., A. Becenbergeris, J. Mikola, o vėliau, kai Jablonskio jau nebuvo Mintaujoje, ir J. Endzelynas. Panašiai daugino slaviškų skolinių skaičių lietuvių kalboje ir kitas lenkų kalbininkas J. Karlovičius²⁶. Tačiau Jablonskis nepasidavė šiai tendencijai, kas rodo neblogą jo orientaciją ir žodžių etimologijos srityje. Vis dėlto buvo F. Fortunatovo mokinys! Jis, remdamasis A. Briukneriu, taisė tik neabejotinus barbarizmus, pavyzdžiui: *ale* (I 64, IV 27, LTP 238a)²⁷, *anūkė* (I 67—68), *čėsas* (LTP 239), *čestavoti* (IV 50), *čtvėrtis* (LTP 232), *darmai* (LTP 270), *dūma* (I 67), *dūšia* (IV 4, LTP 239), *erbavinė* (IV 46), *gaspadinė* (I 65, IV 4, LTP 269), *gaspadorius* (I 65, IV 4, 18, 50), *gryčia* (LTP 232), *grūšė* (IV 6), *kytras*, *kytrus* (I 65), *koronė* (IV 4), *kožnas* (LTP 244, 269), *kuknia* (I 67), *kukorka* (I 67), *kvartukas* (I 67), *liekarstva* (I 65), *maskolius* (IV 21), *meška* (IV 50, LTP 243a—244), *mislis* (I 67), *mislyti* (I 65, 67, LTP 238a), *nabašninkas* (IV 19), *navatnas* (I 65), *parėdkas*, *-ka* (IV 14), *pavietrė* (LTP 247), *pečius* (LTP 232), *ponas*, *ponavoti* (IV 4), *pragrajyti* (LTP 232), *pricinia* (IV 27), *prietelis*, *neprietelis* (I 65, IV 50), *pušcia* (LTP 229), *rėdas*, *rėda* (IV 14), *skleinyčia* (I 67, 68), *smertis* (I 65), *sosiedas* (LTP 255a), *spraunas* (I 68), *storonė* (IV 4), *strokas* (LTP 232), *svietas* (LTP 232), *svodba* (I 65), *šerdešninkas* (LTP 232a), *tavoras* (IV 18), *tiešyti* (LTP 229), *urėdninkas* (IV 17), *viedras* (I 67), *žalnierius* (IV 50).

Vis dėlto ir barbarizmus taisyti nebuvo paprasta. Pavyzdžiui, Briukneris skoliniais, atėjusiais iš slavų kalbų, laikė ir tokius žodžius, kaip *basas*, *boba*, *kasa* (organas), *klėtis*, *kumpis*, *kulšė*, *lova*, *plasnoti*, *sarmata*, *sūris*, *šyvas*, *tūkstantis*, *tuščias*, *vilna*... Jablonskis tik dėl vieno žodžio buvo linkęs pritarti Briukneriui: kelis kartus žodį *boba* pakeitė žodžiais *senė*, *senelė* (LTP 226, 238, IV 4), nes jam rodė, kad jis nelietuviškas (I 67). Vėliau, po 1896 m. Jablonskis nė viename straipsnyje tos *bobos* nejudino. 1920 m. K. Būga, gindamas Vaižganto „Pragiedrulius“ nuo nepagrįstų kaltinimų, paminėjo ir žodį *boba*, kad jis, kaip ir žodžiai *stoti*, *loti*, skiriasi nuo slaviškų žodžių balsiu *o* ir yra visai lietuviškas²⁸. Tačiau 1921 m., kad ir žinodamas K. Būgos nuomonę, vis dėlto viename straipsnyje Jablonskis pakeitė žodį *bobutė* žodžiais *senelė*, *senolė* (II 228, 229). Bet gal čia būta kitos priežasties. Pirmiausia jam galėjo kliūti kiek pejoratyvinė žodžio *bobutė* reikšmė ir jo nepaplitimas („suvalkiečiams“ bene įprastesnė „močiutė“), o gal ir noras

²⁶ Zr. Karłowicz J. O języku litewskim. — In: Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału filologii Akademii Umiejętności w Krakowie, t. 2. 1875, s. 135—376.

²⁷ LTP=Lietuvių tautiškos pasakos.

²⁸ Zr. Būga K. Rinkiniai raštai, t. II. V., 1959, p. 40.

šalia žodžių *senelis*, *senolis* turėti tos pačios šaknies moteriškosios giminės formą.

Sekdamas Briukneriu, Jablonskis yra mėginęs taisyti ir žodį *zuikys* (LTP 243a), tačiau ir jis nėra slaviškas: veikiausiai tai iš kuršių kalbos gautas skolinys²⁹.

Jablonskis yra taisyęs ir daugiau slavizmų, kurių nėra Briuknerio studijoje, pvz.: *bujnus*, *bujoti* (I 64), *diedelė* (LTP 238a), *kapalušis* (I 67), *padabnus* (LTP 274), *padlagas* (I 67), *sliedovatelis* (IV 13), *užšumyti* (LTP 239), *veselija* (LTP 275a), *zoslanas* (I 67). Dalį šių slavizmų nesunku buvo nustatyti ir pačiam Jablonskiui. Tam jis turėjo pakankamai mokslo. Štai kaip jis samprotavo dėl žodžio *viekas* (II 12). Pirmiausia Jablonskis nurodė jo reikšmių įvairumą, toliau atkreipė dėmesį, kad žemaičių tarmėse tas žodis išlaiko *ie*: tikrai savi žodžiai, jo nuomone, žemaičių tarmėje *ie* > *y*, *ei*. Analogiškos nuomonės kurį laiką bus buvęs ir K. Būga (1910 m.)³⁰, bet vėliau, greičiausiai J. Endzelyno įtikintas, savo nuomonę pakeitė³¹. Iš tikrųjų, žemaičių tarmėje esama nemaža lietuviškų žodžių su nepakeistais *ie*, kaip *niekas*, *avietė*, *balžienas*, *blakstienas*, *kamienas* ir kt.³² Išeitų, kad Jablonskio klysta, tačiau ir šiuo atveju įdomu ir pamokoma pasekti jo samprotavimų kryptį. O pagaliau vis dėlto niekas neatsakė į Jablonskio pastabą apie žodžio *viekas* reikšmių įvairumą ir to įvairumo kilmę. Tad nereiktų skubėti su sprendimu, kad Jablonskis neteisus.

XIX a. pabaigoje lietuvių bendrinėje kalboje germanizmų būta kur kas mažiau, negu slavizmų, todėl Jablonskis mažiau jų ir taisyė. Pavyzdžiui, jo taisyti germanizmai — *diktesnis* (LTP 232a), *grabė*, *jomarkas* (I 65), *šposas* (I 65). Kaip skolinius iš germanų kalbų jis yra nurodęs ir žodžius *grašis* (IV 10), *kunigas* (IV 9—10), *pinigas* (IV 9—10), tačiau jų netaisė. Germanizmų, žinoma, yra ir daugiau, bet jie Jablonskiui dėl vienu ar kitu priežasčių neužkliuvo. Apie juos Jablonskio laikais jau taip pat būta nemaža literatūros. Pavyzdžiui, jis galėjo būti susipažinęs su V. Prelvico studija apie vokiškų žodžių garsų pakitimą lietuvių kalboje³³. Tačiau Jablonskis skirtingai aiškino formų *kuningas* ir *piningas* kilmę; jam rodėsi, kad jos kilusios iš analogijos su lietuviškais žodžiais, turinčiais galūnes *-ingas*, o Prelvicus teigė, kad tiesiog iš vidurinės vokiečių

²⁹ Zr. ten pat, t. III. V., 1961, p. 203.

³⁰ Zr. ten pat, p. 823 (laiškas J. Endzelynui, 1910.IX.10).

³¹ Zr. Būga K. Ten pat, t. II, p. 647—648.

³² Zr. Zinkevičius K. Lietuvių dialektologija. V., 1966, p. 87.

³³ Zr. Prellwitz W. Die deutschen Lehnwörter im Preussischen und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Litauischen. Göttingen, 1891, S. 14, 30, 60.

kalbos (Mitteldeutsch)³⁴. Ar tik šis Jablonskio aiškinimas nepaimtas iš K. Brugmano?³⁵

Miežinio gramatikos recenzijoje Jablonskis priekaištavo autoriui, kam šis tokius latviškus žodžius, kaip *dažkart, kaut, sarkans, tagad* (IV 4), palaikęs lietuviškais.

Mintaujoje Jablonskis ėmė taisyti ne tik barbarizmus, bet ir hibridus. To, rodos, iki jo niekas iš lietuvių kalbininkų nebuvo daręs. Be hibridų, padarytų iš skolinio *rėdas*, minėtų *ap-rėdyti, nusirėdyti, rėdyba, rėdyti, rėdytojas, rėdikas* (IV 15—16), Jablonskis pradėjo taisyti plačiai vartojamus ne tik raštuose, bet ir žmonių kalboje žodžius su priešdėliu *da-*, kaip *dasizinti, dasiklausti* (IV 50, LTP 238a), *danešti* (LTP 272).

Raštų kalboje plito ir žodžiai su slaviškomis priesagomis. Viena tokių priesagų, kurią Jablonskis taisė, buvo *-avoti: minavoti* (I 56, IV 21), *juokavoti, kritikavoti* (IV 21), *pritrumpavoti* (LTP 232a). Jis taip pat nurodė, kad ir priesaga *-onis*, su kuria daromi tautų vardai, esanti slaviška, ir keitė ją priesaga *-ietis* ar galūniniu vediniu, pvz.: *rymionis*=rymietis (IV 20), *grekonis*=grekas (IV 20), *egipcijonas*=egiptietis (IV 46), iš *inglioniszko*=iš angliško, iš anglių kalbos (I 68).

1893 m. „Varpe“ išspausdintuose „Kalbos dalykuose“ (IV 25—26) Jablonskis plačiai rašė apie lietuvių kalboje vartojamus daiktavardžius su priesaga *-ūnas*: išskyrus *malūną, mairgūną* ir neaiškios kilmės *svogūną*, visi kiti žodžiai turį slavišką priesagą. Todėl Jablonskis pasmerkė tiek naujadarus *šviesūnas, apšviestūnas, tamsūnas*, tiek ir seniai vartojamus liaudies kalbos žodžius *drąsūnas, šykštūnas, laivūnas, narūnas*. Vietoj jų siūlė žodžių su kitomis priesagomis — *šykštuolis, drąsuolis...*, *laivininkas, laivius* ir kt. Tik vėliau, kai 1921 m. K. Būga savo studijoje „Priesagos *-ūnas* ir dvibalsio *uo* kilmė“³⁶ įrodė jos lietuviškumą, Jablonskis pripažino, kad „čia mūsų klystama: priesagos *-ūnas, -uonas, -onas...* yra gyviausias savo kalbos padaras“ (IV 271—272).

Labai smarkiai kaltinti Jablonskio dėl šios klaidos nereikėtų. Jo kaltė nė kiek ne didesnė už to paties K. Būgos kaltę, pripažinusio vienu tarpu, kad daiktavardžių priesaga *-ystė* (*kiaulystė, giminystė*) esanti slaviška, todėl vengtina³⁷. Jablonskis, spręsdamas apie *-ūnas* kilmę, per daug pasitikėjo dide-

³⁴ Zr. ten pat, p. 44.

³⁵ Zr. Leskien A., Brugmann K. Litauische Volkslieder und Märchen. Strassburg, 1882, p. 289 (3 pastaba); be to, žr. Zeidler J.A.W. Deutsche Wörter und Wortstämme in der lettischen Sprache. — In: Magazin hr-gb. von der Lettisch-Litterarischen Gesellschaft, Bd. XVI. Mitau, 1879. Apskritai patikimesnė Prelvico nuomonė.

³⁶ Zr. Būga K. Min. veik., t. II, p. 331—376.

³⁷ Zr. Balčikonis J. Atsiminimai apie K. Būgą. — „Literatūra ir kalba“, 1956, t. I, p. 76.

lio lyginamosios kalbotyros specialisto Augusto Leskyno studija „Vardažodžių daryba lietuvių kalboje“³⁸. Tuo metu patikrinti Leskyno teiginio nesiryžo: neturėjo pakankamai faktų, nebuvo taip įsigilinęs į istorinę gramatiką, kaip K. Būga 1921 m. Tačiau Jablonskio garbei reikia pasakyti, kad jis, nors ir vengė per tuos trisdešimt metų naujadarų su priesaga *-ūnas*, vis dėlto gerokai padidino šio tipo lietuviškų žodžių skaičių. Be Leskyno nurodytų anksčiau minėtų trijų žodžių, Jablonskis dar iki K. Būgos straipsnio, be jo įtakos, ėmė laikyti lietuviškais ir tokius priesagos *-ūnas* vedinius, kaip *perkūnas*, *karaliūnas*, *atskalūnas*, *narūnas*, *palaidūnas*, *žinūnas*, pavardes *Gailiūnas*, *Puodžiūnas*, ..., vietovardžius *Lazūnai*, *Gaižiūnai*...

Šie žodžiai pateikiami 1919 m. ir 1922 m. gramatikoje (RR I 373). Matyt, Jablonskiui visą laiką knietėjo mintis, kad negali būti, jog visoje lietuvių kalboje besama tik trijų savų žodžių su šia priesaga.

Mintaujoje Jablonskis susidarė pažiūrą, kad nedera „lietuvininti“ tų žodžių, kurie į lietuvių kalbą atėjo per kitas kalbas — vokiečių, rusų, lenkų. Pavyzdžiui, jis taisė žodžius *vistorija* ir *vistarija*, keisdamas per rusų kalbą atėjusiu, bet įprastu žodžiu *istorija* (IV 22). Tokių taisyčių ypač pagausės po I pasaulinio karo.

Ankstesniems lietuvių kalbos taisytojams visai nekliuvo vadinamosios kalkės. Jablonskis tokius žodžius, nutolusius nuo lietuviškos darybos, 1890—1894 m. taisė, pvz.: *apsivesti* (I 65, LTP 273), *metturgis* (IV 18), *didžuvė* (LTP 272A), *staldaris* (LTP 270), *viengentis*, *vientautis* (IV 18—19).

Dar sunkiau buvo įžvelgti reikalą taisyti lietuviškos kilmės žodžius, gavusius tik netaisyklingą reikšmę. Ir čia Jablonskis buvo pradininkas ir ilgus metus vienintelis autoritetas. Jau „Varpe“ jis taisė junginius *karčiai verkti*, *karčios ašaros*, keisdamas pasakymais *gailiai*, *graudžiai*, *skaudžiai verkti* (I 68). Iš šios rūšies taisyčių minėtini dar šie: *gležniai* (?) *mylėti* (I 67; plg. *нежно любить*), *czyst-szirdingai* (I 68, plg. *чистосердечно*), *skleinyce* ir *pati sau* (?) kasztuoja labai brangiai (I 68, plg. *сама себе*), *rods-nerods*=*noroms-nenoroms* (LTP 232, plg. *рад-нерад*), *potam*=*paskui* (I 68, plg. *потом*). Pasakymo, ypač tada paplitusio, *uždėti kromą* šaltiniu Jablonskis nurodė lenkų kalbą (IV 23, plg. *założyć kramę*).

Plečiantis bendrinės kalbos vartojimo sferai, įvairių sričių specialistai, visų pirma publicistai, buvo priversti darytis daug naujadarų. Menkiau mokėdami lietuvių kalbą, jie pridarydavo ir tokių naujadarų, kurie buvo nedėsningi. Jablonskis taip pat ėmė kovoti su tokiais vediniais, pvz., *rašėjas* (IV 17), *prekėjas*

³⁸ Zr. Leskien A. Die Bildung der Nomina im Litauischen. Leipzig, 1891. S. 395—397.

(IV 18—19), *Keistutėnė* = Keistutienė, *raseinėtis* (IV 6), *žemdarbysta*, *žemdarbys* (I 56), *prašalietis*, *prašalaitis* (IV 22).

Vertindamas naujadarus, Jablonskis žiūrėjo, kad jie būtų sudaromi su deramomis priesagomis, todėl, pripažinęs, jog su *-tinis*, *-tinė* sudaroma kiek daiktavardžių (*bristinis*, *pintinė*, *grietinė*), nurodė: ši priesaga netinkanti žodžiuose *ateitinė* ir *praitinė* (IV 23—24).

Pirmajame savo veiklos laikotarpyje Jablonskis jau buvo gerai susipažinęs su lietuvių kalbos žodžių daryba ir kartais nebijodavo netgi prieštarauti pripažintiems autoritetams. Pavyzdžiui, jis polemizavo su A. Leskynu dėl priesagos *-tuva* (IV 21). Vokiečių kalbininkas manė, kad žodžiuose *sietuva*, *keltuva*, *praustuva* yra priesaga *-tuva*³⁹. Jablonskio nuomone, pastarieji du žodžiai — tai tarminiai žodžių *keltuvė*, *praustuvė* variantai, o žodis *sietuva*, kaip ir *Lietuva*, turįs priesagą *-uva*. Čia jis rėmėsi latvių kalbos žodžiais *sietus*, *sietava*, kuriais esą galima rekonstruoti lietuvišką žodį *sietus*. Priesagos *-tuva* nenurodė nei P. Skardžius savo „Lietuvių kalbos žodžių daryboje“, nei V. Urbutis akademinėje lietuvių kalbos gramatikoje.

Iki Jablonskio lietuvių kalbininkams, net ir Jauniui, neatėjo į galvą pasižiūrėti, kaip vartojamos būdvardžių priesagos. Jablonskis Mintaujoje jau taisė būdvardžius su priesaga *-iškas*, kurie reiškė priklausymo santykį, pvz.: *ūkiški* (ūkio arba ūkių) augalai (I 65), *tikėjimiškas* (IV 20), *tėvyniškas* (IV 20). Kartą jis pataisė ir *draugijinis* = draugijos (IV 20).

Sekdamas A. Leskynu⁴⁰, Jablonskis būdvardžiuose *dabartinis*, *vienatinis*, *vidutinis*, *viršutinis* matė priesagą *-tinis* (IV 24—25). Iš tikrųjų tokios priesagos nėra: čia turime tris priesagas: *-inis*, *-atinis*, *-utinis*⁴¹. Tačiau šis suklydimas leksikos norminimui nėra svarbus, svarbiau tai, kad Jablonskis neteikė vartoti būdvardžių *vienotinis*, *visotinis*, *visotinas*, *visuotinas*. Nors šios formos ir galinčios, jo nuomone, turėti „šiokių tokių pamatą tam tikrojam tarmėm, bet rašto kalboje, vietoj visų tų skirtumų tegalėtų būti *vienutinis*, *visutinis* (sulyg. *aukštutinis*, *galutinis*), arba *vienatinis* (nū *vienat*) ir pagal jį *visatinis*“ (IV 25). Vis dėlto Jablonskio teiktasis būdvardis neįsigalėjo: iki kokių 1912 m. buvo vartojamas *visuotinas* (susirinkimas), o paskiau imtas teikti būdvardis *visuotinis*, kuris ir dabar yra bendrinės kalbos norma.

1894 m., recenzuodamas J. Basanavičiaus „Etnologiškas smulkmenas“, Jablonskis palietė ir svetimųjų vardų vartojimą lietuvių kalboje. J. Basanavičius juos rašė gana nenuosekliai — visur stengėsi „atstatyti“ tariamai senovišką, pirminę, lietuviš-

³⁹ Zr. ten pat, p. 566.

⁴⁰ Zr. ten pat, p. 407.

⁴¹ Plg. Lietuvių kalbos gramatika, t. I. V., 1965, p. 573, 574.

ką formą, todėl vartojo, Jablonskio žodžiais tariant, gana keistus vardus: *Beržinė, Duna, Gartynas, Miniškis, Naras, Smaleniškis, Vištulė, Vitaviškė*... Skaitytojas vargu ar įspėtų, kokius čia vietovardžius turėjo galvoje autorius. Jablonskis, nesutikdamas su juo, pareiškė esąs tokios nuomonės: „Su svetimų tautų vardais turėtume teip elgtis, kaip norėtume, kad jos, t. y. svetimos tautos elgtųsi su mūsų pačių vardais. Svetimo krašto vardai reikėtų vadinti savaip tik tuomet, jei mūsų žmonės būtų tikrai pripratę prie tokių ypatingų pavadinimų (*Mintauja* = Mitau, *Liepojus* = Libau, etc.). Teisinti naujus vardus nurodymais ant lietuviškumo tų vardų senovėje — mums, bent mūsų mokslininkams, visiškai nederėtų; teip daro tiktai politikai, kuriems rūpi ne tiek mokslas, kiek egoistiški siekiai“ (I 56). Todėl straipsnyje jis siūlė ir toliau vartoti vardus — *Berezina, Dauguva, Gardinas, Minskas, Narevas, Smolenskas, Visla, Vitebskas*. Tame pačiame straipsnyje vietoj *Vilijos* teikė vartoti upės vardą *Nerys*. Jo teikimas, tur būt, ir nulėmė, kad mūsų antroji upė, turinti du vardus — aukštupyje *Vilija*, o žemupyje *Neris*, dabar vadinama vienu vardu — *Neris, -ies*. Vėliau Jablonskis ėmė vietoj *Nerys* teikti moteriškąją formą.

Vis dėlto per darbų daugumą, o kartu ir per skubotumą, ne visada pavykdavo ir Jablonskiui. Sakytumėm, kurioziškas dalykas buvo su žodžiu *savaitė*, tada dažnai rašytu ir *sanvaitė, sqvaitė*. Toks rašymas, matyt, paskatino Jablonskį laikyti šį žodį vediniu iš *sueiti, suveiti* (I 65). Pasirodo, čia būta skolinio iš prūsų kalbos⁴². Jablonskis, vieną kartą šį skolinį pataišęs, vėliau vartojo jį pats, gal įsitikinęs, kad tai senas žodis, ne naujadaras. Ne visos ir jo rekomendacijos buvo priimtos: pasiūlė vietoj naujadarų *tikyba, tikybė* vartoti *tikėjimą*, bet kalboje liko ir *tikyba*.

Jablonskio varytas tuo laiku bendrinės kalbos leksikos norminamasis darbas būtų nepilnas, jei liktų nepaminėta, kad jis bendrinėje kalboje įdiegė nemaža vykusių pakaitalų. Dabar, deja, neįmanoma be didelių ir kruopščių studijų nustatyti bent apytikriai tų žodžių skaičiaus. Nemaža jų bus paleidęs be kurių paaiškinimų, versdamas ar redaguodamas kitų darbus. Čia galima tik nurodyti vieną tokį atvejį. „Varpas“ išspausdino L. Lazarevičiaus apsakymėlio „Mano tėvas“ vertimą, kur vartojamas žodis *sviedinys*. Matyt, tuo metu jis buvo skaitytojams nežinomas, nes išnašoje paaiškinama: *sviedinys* = мячик, Spielball⁴³. Galėtume sakyti, kad tai vertėjo, pasirašiusio inicialais *S.O.L.*, sudarytas ar liaudies kalboje rastas žodis. Bet,

⁴² Zr. Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos leksikos raida. — Kn.: Lietuvių kalbos leksikos raida („Lietuvių kalbotyros klausimai“, t. VIII). V., 1966, p. 112—113.

⁴³ Zr. „Varpas“, 1895, Nr. 1, p. 5.

žinant, jog tais inicialais pasirašė K. Jablonskienė, daugiau tiesos bus, kad šio žodžio kalviu laikysime Jablonskį, tuo laiku mėgusį žodžius su priesaga *-inys*. Jeigu nežinotume, kad 1892 m. Jablonskis „Varpe“ pasiūlė vartoti *tardytoją* (IV 13), tai galėtume manyti, jog jo autorius yra Greitakojis (M. Čepas), kuris jį pateikė kontekste taip, kad jis rodosi pavartotas pirmąjį kartą: „Dabar paimkime tardytoją arba sliedovatelį“⁴⁴. Šiuo kartu, nesiekiant nei sąrašo pilnumo, nei platesnio atskirų žodžių apibūdinimo, pateikiami šie Jablonskio nukalti ar iš tarmių paimti ir įdiegti bendrinėje kalboje mums žinomi žodžiai: *tardytojas* (IV 13), *tvarka* (IV 14), *vedėjas* (IV 15), *vaduotojas* (IV 17), *valdininkas* (IV 17), *viršininkas* (IV 17), *rašytojas* (IV 17), *raštininkas* (IV 17), *prekiautojas* (IV 17), *valdovas* (IV 17), *pirkėjas*, *pirkllys* (IV 18), *pirkinys*, *slėpinys*, *siuvinys*, *mezginys*, *prekymetis*, *šeima*, *šeimininkas*, *turtininkas*, *prekininkas* (IV 18), *tautietis*, *velionis* (IV 19), *rimtas*, *svetimšalis*, *pašalietis*, *stipruma* (IV 22), *ateitis*, *praėjus* (IV 24), *drąsuolis*, *šviesuolis*, *tamsuolis*, *laivininkas* (IV 25), *kareivis* (IV 50, I 51), *giminė* (I 48—49), *griovis* (I 65, dabar — *griovys*), *vesti* (I 65), *bitkrėslė* (I 65), *vaistas*, *mintis*, *keistas*, *bičiulis*, *priešininkas*, *piktadarys*, *mirtis*, *vestuvės*, *juokai* (I 65), *virtuvė*, *kibiras*, *suolelis*, *prikyštė*, *prijuostė*, *skrybėlė*, *dukraitė*, *stiklinė* (I 67).

Keletas tuo laiku teiktų žodžių bendrinėje kalboje neįsigalėjo, pvz.: *prekinėtojas*, *prekiuotojas* (IV 17), *dubininkas* (IV 18), *pirmuolis*, *pirmuoklis*, *pastaruolis*, *laivius* (IV 25).

Jablonskiui yra tekę vieną kitą gerą žodį ginti nuo nepagrįstų įtarinėjimų. Pavyzdžiui, nuo Prūsų (V. Pietario) jis gynė tokius žodžius, kaip *trūkti*, *metas*, *laikas*, *spėka*, *pajėga* (IV 10—12), *tardyti*, *tardymas* (IV 13), Miežinio laikytus lenkiškais žodžiais — *kriokti*, *krikštas* (IV 5).

Taigi per trumpą laiką, iš esmės per ketverius penkerius metus, Jablonskis, dalyvaudamas spaudoje, redaguodamas kitų darbus, gerokai sunormino ir praturtino bendrinės kalbos leksiką, padėjo tuos teorinius norminimo pagrindus, kuriais vadovavosi visą gyvenimą.

Gramatikos norminimas. Formuojantis bendrinei kalbai, ryškiausios morfologinės tarmybės paprastai netoleruojamos, tačiau smulkesniosios dažnai gana ilgai būna vartojamos greta norminių formų. Iki Jablonskio tų morfologinių tarmių, rodos, niekas netaisė, tik jis įvairiomis progomis straipsniuose ėmė reikšti savo neigiamą pažiūrą į jas. Pirmiausia ir daugiausia jis taisė žemaitiškumą.

Labai ryški žemaitiškumą, nors tas reiškinyje pasitaiko ir pažemaitės aukštaičiuose, yra galūnės *-a* numetimas veiksmazo-

⁴⁴ „Ūkininkas“, 1894, Nr. 11, p. 81.

džių trečiajame asmenyje ir balsio *a* išleidimas vienaskaitos vardininke. Jas iš karto Jablonskis ėmė taisyti: *svets*=svečias, *puoš*=puošia, *lepin*=lepina, *neleid*=neleidžia, *šukuo*=šukuoja, *susišiauš*=susišiaušia, *lup*=lupa (IV 49). Mintaujoje Jablonskis taisė ir kamienų galūnių pakeitimą: *sūnai*, *sūnams*=sūnūs, sūnums (IV 49). Gana atkakliai laikėsi įvairios tarminės įvardžių formos: *mumis*=mus (IV 49), *su kuom*, *tuom*, *kuriuom*=kuo, tuo, kuriuo (IV 50), *šituomi*, *tuomi*, *juomi*, *kuriuomi*=šituo, tuo, juo, kuriuo (I 56), *ans*=jis (IV 50).

Žemaitybėmis Jablonskis laikė ir taisė tokius morfologijos dalykus, kaip priešdėlinių veiksmažodžių sangražos dalelės vartojimą po galūnės ir kai kuriuos priešdėlius, pvz.: *temokas* (=tesimoko, tesimokina) rašto (IV 49), *antmovė*, *antsimovė*=užmovė, užsimovė (IV 49), taip pat *priveizėti*=priveizdėti (IV 49).

Raštuose pasirodė netikrų vidaus einamojo vietininko formų, kurias Jablonskis taip pat taisė, pvz.: *namuosnon*, *pragaron*, *sudon*, *akiesnon*=namuosna, pragaran, sudan, akysna (I 28). Nemaža panašių morfologijos „išradimų“ jis pastebėjo M. Miežinio gramatikoje ir savo recenzijoje jas iškėlė (IV 5, 6).

Per šį penkmetį Jablonskis padarė pradžią ir dalyvinių bei padalyvinių formų taisymui: ponas buvo *negeriantis*=negerias (IV 50), sunyko ir Prūsai, *besikoviant* (=besikovodami) su Vokiečiais (I 56). Tačiau paskui apie 15—20 metų jų netaisė.

Jis buvo atkreipęs akis ir į skaičių vartojimą. Viename straipsnyje rašė, kad netaisyklingai vartojamas žodis *metas*: jis reiškias tik laiką, o ne 12 mėnesių, t. y. *metus* (IV 26). Įdomu, kad, redaguodamas „Lietuvių tautiškas pasakas“, Jablonskis mėgino, kur tinka, daugiskaitą keisti dviskaita: *valgikim*=valgikiva; *valgisime*=valgisiva (LTP 256a). Vadinasi, tada jau būta tarmių, kur dviskaita buvo nevartojama, o Jablonskis vis dėlto ją norėjo laikyti bendrinės kalbos norma. Vėliau jis tik reikalaudavo nuosekliai vartoti dviskaitą, nepainioti mišriai su daugiskaita, bet jei kuris autorius jos atsisakydavo, tai nemėgindavo ja keisti daugiskaitos formas.

Vis dėlto morfologijos taisymų nedaug. Žymiai daugiau ir intensyviau Mintaujos laikotarpiu jis rūpinosi sintaksės norminimu. Ypač jo dėmesį buvo patraukusi visiškai svetima lietuvių kalbai kelių prielinksnių vartoseną.

XIX a. pabaigos lietuviškuose raštuose labai paplito prielinksniai *nuo* ir *per*, kuriais buvo žymimas neveikiamojo dalyvio veiksmo atlikėjas (vietoj taisyklingo kilmininko). Tokią prielinksnio *nuo* vartoseną Jablonskis pataisė jau 1890 m. (IV 8), o nuo 1893 m. ėmė taisyti ir analogiškai vartojamą prielinksnį *per*, pvz.: *kojos nuo gervių sukaptos*=kojos gervių sukaptos (IV 50); buvo dovanota *nuo* (?) Marės bobos (?)

(I 68); parašytas *per*...=genit. (be *per*) (I 28); valdomi buvo *per* kunigaikščius, naikinami *per* yvairias tautas; mes randame *per* jį paminėtą vardą=? (I 56). Čia galima būtų pridėti ir tokį prielinksnio *nuo* atvejį, kaip *nuo* ko kalbėti, sakyti=apie ką kalbėti, sakyti (I 65).

Veikiai Jablonskiui į akis krito ir netaisyklingai vartojamas laiko reikšmė prielinksnis *ant*. Jis siūlė sakyti ne *ant ilgo laiko*, bet „ilgam laikui“, kalendorių žymėti „kalendorius 1894-tiems metams“ (IV 26). „Lietuvių tautiškų pasakų“ rankraštyje randame tokį Jablonskio taisyją: *ant galo*=pagaliau (LTP 272a). Tais pačiais 1893 m. jis ėmė taisyti ir prielinksnį *dėl*, vartotą tikslo reikšme: mokyklos *dėl apšvietimo* žmonių=mokyklos žmonėms apšviesti; prielinksnis *dėl*, pridūrė jis, pasakąs tik priežastį (IV 26—27).

Įrodinėdamas, kad pasakymai iš *priežasties karo*, iš *priežasties atradimo akmens*, iš *priežasties valymo kalbos* netinką bendrinei kalbai, nes tai — polonizmai, Jablonskis gana plačiai apibūdino priežasčiai vartojamus prielinksnius *dėl(ei)*, *per*, *nuo*, įnagininko linksnį.

Ieškodamas tinkamo lenkų prielinksnio „z powodu“ ir rusų „по поводу“ vertimo, Jablonskis siūlė vartoti prielinksnį *prie*: „(žodelis) *prie* valymo kalbos“, kaip esą sakoma ir vokiškai: „(Beitrag) zur Reinigung der Sprache“. Jo nuomone, toks pasakymas „tikų ir mūsų kalbos taisyklėmis“ (IV 28). Šiandien mums rodosi kiek keista, kad Jablonskis rėmėsi kitos kalbos analogija. Bet tai ne vienintelis atvejis: ir žodį *pirklys* jis sudarė pagal vokiečių *Kaufmann* ir rusų *kyneų* (IV 18). Vėliau Jablonskis, teikdamas bendrinei kalbai kokį dalyką, niekada nesirėmė kitų kalbų pavyzdžiais.

Minėtas S. Žiupsnio rinkinys „Lietuvių tautiškos pasakos“ teikia mums įdomią progą pasekti tam tikrą Jablonskio pažiūrų evoliuciją. Tekste buvo sakinytis „Įlindau aš *par* tą skylą į dangų“ (LTP 269a), Jablonskis pirma pakeitė (raudonu rašalu) prielinksnį *par* (jis tarmiškas) prielinksniu *per*. Tačiau *per* jam taip pat netiko: po kurio laiko jį pakeitė (pieštuku) prielinksniu *pro*. Vadinasi, dar Mintaujoje jis apsisprendė prielinksnį *per*, vartotą ėjimo *pro* ką reikšme, keisti prielinksniu *pro*⁴⁵.

Mintaujos metais Jablonskis ėmė taisyti ir tokius netaisyklingus pasakymus: kilmininką prie aukštesniojo laipsnio poveiksmio (*blogiau viso ko* I 68); tarinio įnagininką (mės *tokiais turtingais* paliksime LTP 255a, vieni ponai — didžiūnai tebuvo *mokytais* LTP 269); tokias prielinksnines konstrukcijas,

⁴⁵ Tą keitimą pagrindė ir patikslino visai neseniai J. Kilius (žr. jo str. „Dėl prielinksnių *pro* ir *per*“. — „Mūsų kalba“, 1973, Nr. 4, p. 27—31).

kaip: ji paėmė skleincyzę *be klausimo* matutęs = paėmė stiklinę nesiklausus matutės (I 68); *su putra* pripiltas = putros pripiltas (IV 50). Matyt, Jablonskiui rodėsi įtartini tokie pasakymai, kaip *milžimui karvių, sūdymui sviesto*, nes šalia jų davė pakaitalų su bendratimi (IV 29).

Jablonskis tuo metu ėmė ryžtingai taisyti ir šalutinius tikslu aplinkybės sakinius, kurie turi bendratimi išreikštus tarinius (plg. IV 27, I 68), pvz.: [...] nelaimė tiems muzikams — jiems reikia ir užpakalėje turėti akis, *kad nužiurėti* (-ų) urėdą (LTP 255a). Įdomu, kad vienu metu Jablonskis pastebėjo ir netaisyklingai vartojamą šalutinių sakinių neigiamą tarinį, pvz.: Sakyk teisybę, *kas tik neatsitiktų* potam = s. t. kad ir kas-žin kas atsitiktų paskui (I 68).

Jablonskio sintaksiniai taisymai Mintaujos laikotarpiu nebuvo intensyvūs: jis tiesiog nepajėgė aprėpti visų sričių, ir tai dar kartą patvirtina, kad vis dėlto sintaksės norminimas tuo laiku dar nebuvo toks aktualus, kaip leksikos ir rašybos. Vėliau, po 15—20 metų, Jablonskis vėl grįžo prie tų dalykų ir daug intensyviau bei nuosekliau ėmė su jais kovoti.

„Medega sintaksiui“. Vis dėlto Jablonskio sintaksininko reikšmingiausias darbas yra ne taisymai — jie tik parodo Jablonskio sprestų sintaksės norminimo problemų apimtį. Pats žymiausias Jablonskio darbas — straipsnis „Medega sintaksiui“ (IV 28—36), išspausdintas 1893 m. „Varpo“ Nr. 10. Iš tikrųjų čia turime gana išsamią studiją apie naudininko, bendraties, naudininko su bendratimi, vardininko su bendratimi, kilmininko (vieno ir su bendratimi ar siekiniu) vartojimą bendrinėje kalboje. Ši studija, išspausdinta kokiame lingvistiniame žurnale, būtų susilaukusi didelio įvertinimo ir pripažinimo.

Aiškindamas minėtų linksnių vartojimą lietuvių kalboje, Jablonskis vienu kitu deramu atveju rėmėsi latvių kalba, šių konstrukcijų kilme. Todėl straipsnis laikytinas ir istorinės lyginamosios lietuvių sintaksės pradžia. Tokį darbą rašyti galėjo paskatinti V. Milerio straipsnis „Sintaksinės pastabos“⁴⁶, kurio ištrauką, tiesiogiai liečiančią lietuvių kalbos konstrukcijas „naudininkas su bendratimi“ ir „vardininkas su bendratimi“, Jablonskis buvo nusirašęs sąsiuvinyje „Lituanica“⁴⁷. Minčių šaltinis, tur būt, buvo ir latvių kalbininkų darbai bei diskusijos įvairiais analogiškais sintaksės norminimo klausimais.

Straipsnis „Medega sintaksiui“ suskirstytas į aštuonis skyrius (I—VIII). Pirmajame skyriuje, turinčiame du poskyrius (a ir b), apžvelgiami, mūsų terminais tariant, objekto, laiko

⁴⁶ Žr. В. М. Синтаксические замечания. — «Московские университетские известия», 1872, № 4, с. 529—531.

⁴⁷ Žr. LKLI, f. 52—125, l. 3—4.

ir tikslo naudininkai. Nurodoma, kad tokie naudininkai turį atitikmenų latvių kalboje, o naudininkas, kuris pasako, „kokiam daiktui arba kokiai ypatai kas daroma arba reikalinga“, esąs plačiai žinomas visose indoeuropiečių kalbose (IV 29).

Antrajame skyriuje Jablonskis bendraties vartojimą tikslui ir paskirčiai reikšti grindė jos kilme iš *i* kamieno abstrakčiųjų daiktavardžių naudininko linksnio, turėjusio galūnę *-i*, tik vėliau daiktavardžiuose pakeistos galūne *-ai*.

Labiausiai problemiška konstrukcija, naudininkas su bendratimi, nagrinėjama trečiajame skyriuje. Iš esmės ši konstrukcija, Jablonskio nuomone, — tai du naudininkai. Daiktavardžio naudininkas reiškias „kokiam daiktui, kokiam laikui arba kokiam tikslui kas reikalinga ar daroma“, o bendratis, istoriškai naudininkas, dar geriau paaiškinanti tą tikslą, kuriam „tinka ar kuriam vartojamas koks daiktas“. Vis dėlto Jablonskio labai bendrai nusakyta, kada ši konstrukcija vartojama: „[...] ten, kur siekis reikia išreikšti pilnai ir aiškiai, visu sakiniu“ (IV 31). Tas pats formulavimas paliktas ir 1901 m. gramatikoje (RR I 161, § 96), o 1911 m. sintaksėje ir 1922 m. gramatikoje šios konstrukcijos reikšmė, vartojimo atvejai visai neapibūdinami. „Linksniuose ir prielinksniuose“ (1928 m.) gana striukai nurodoma: „Naud-k-as su bendratimi daugiausia [vartojamas] sakinio tikslui reikšti (RR I 598, § 36), kad „Naudininkas su bendratimi ir kitiems galams vartojamas“ (RR I 599). Jablonskio tikėtasi, kad konstrukcijos vartojimas turįs būti aiškus iš pavyzdžių. Deja, tokia nuomonė pasirodė nepagrįsta. Pateikti pavyzdžiai neat-sako į visus kylančius klausimus.

„Medegoje sintaksiui“ yra 18 sakinių su naudininko ir bendraties konstrukcija. Daugiausia „naudininkas su bendratimi“ eina prie daiktavardžio ir išreiškia daikto paskirtį, pvz.: Ne visų burnos *putrai srėbti*. Po vieną pavyzdį randame, kur „naudininkas su bendratimi“ eina prie veiksmazodžio (Tu netinki *šienui piauti*), įvardžio (Pasisamdė mane *sunkiems darbeliams dirbti*, *plonoms drobelėms austi*) ir būdvardžio (Džiovinti vaisiai labai geri esti sausi valgyti ir *sriubai virti*).

Tačiau tiek šie, tiek ir kiti Jablonskio pavyzdžiai nepadedą išspręsti tų ginčytinų atvejų, kuriuos yra svarstę mūsų kalbininkai jau per pastarąjį dešimtmetį⁴⁸.

⁴⁸ Zr. Balčikonis J. Tikslo naudininkas su bendratim. — „Kalbos kultūra“, 1968, Nr. 14, p. 16—17. (Plg. Redakcijos prierašą, p. 17—18); P a u l a u s k i e n ė A. Paskirties arba tikslo naudininkas su bendratimi. — „Kalbos kultūros teorija ir praktika“ (Lietuvių kalbos sekcijos sąs.), 1970, Nr. 5(18), p. 49—53.

Ketvirtajame skyriuje Jablonskis apžvelgė konstrukciją „vardininkas su bendratimi“⁴⁹. Be V. Milerio straipsnio, daug minčių apie šios konstrukcijos vartojimą galėjo teikti latvių darbai⁵⁰. Jablonskis straipsnyje užsiminė ir apie latvių kalboje pasitaikančią vardininko su bendratimi konstrukciją ir pateikė pavyzdį „man tyk *siens* pliaut“ (IV 33), tas rodo, kad jis buvo su minėtais straipsniais susipažinęs. Įdomu, kad ir latviai rėmėsi savo ruožtu lietuvių kalba: K. Petersonas straipsnyje „Kahda analogija leischu un latweeschu walodas“ cituoja du lietuviškus pavyzdžius iš Fortunatovo ir Milerio dainų rinkinio. Kyla net mintis, kad ne be Jablonskio pagalbos autorius bus tuos pavyzdžius gavęs, tuo labiau, kad vienas iš jų cituojamas ir Jablonskio straipsnyje (pvz. 16, IV 32).

Pagaliau apie konstrukciją „vardininkas su bendratimi“ yra rašęs ir F. Kuršaitis⁵¹. Tad Jablonskis prieš akis turėjo nemaža medžiagos, kas nulėmė kiek ir šio skyriaus išsamumą.

Jablonskiui tuo metu vardininkas su bendratimi rodėsi labai gyvas: vartoseną jokių abejonių nekėlė, nors ir pripažino, kad „tūlos mūsų kalbos tarmės“ nebetekusios šios konstrukcijos. Nuo 1892 m. ji nuosekliai vartojama jo paties straipsnių kalboje, tačiau tada kitų kalboje vartojamo su bendratimi galininko jis vardininku pabrėžtinai nekeitė. Vis dėlto bendrinėje kalboje vardininkas su bendratimi neįsigalėjo. Jablonskio laikais dar buvusios gyvos šios konstrukcijos liekanos vakarų aukštaičių ir žemaičių tarmėse sparčiai nyko. Apskritai jos istorija verta atskiros temos.

Straipsnyje „Medega sintaksiui“ apibūdinamas ir konstrukcijos „vardininkas su bendratimi“ vartojimas — prie tarinių, išreikštų bevarde būdvardžio gimine, intranzityviniu ar dažnai beasmeniu veiksmažodžiu, pagaliau ir žodžiais, turinčiais beasmenio veiksmažodžio reikšmę. Vardininko su bendratimi sferos apibūdinimas priklauso tikriausiai pačiam Jablonskiui, nes iki jo niekas taip plačiai sinchroniškai nenagrinėjo šios konstrukcijos.

Nagrinėjant vardininką su bendratimi, kyla bendraties sintaksinės funkcijos problema. Jablonskio nuomone, bendratis čia paprastai „paaiškina ir papildo predikatą“, o kartais, kai prie subjekto nesą veiksmažodžio, bendratis „pildo predikato dar-

⁴⁹ Jablonskio pažiūros ir jų raida apibūdintos plačiau sir. Piročkinas A. J. Jablonskis apie vardininką su bendratimi (Iš lietuvių kalbotyros istorijos). — „Kalbotyra“, 1971, t. XXII(1), p. 61—69.

⁵⁰ Zr. T. Henri Drummenda Wisjaukakais dzihwe [...]. — „Austrums“, 1892, II, lp. 151—152; Petersons K. Kahda analogija leischu un latweeschu walodās. — Ten pat, lp. 142; Petersons K. Peezihme par debitivu. — Ten pat, IV, lp. 296.

⁵¹ Zr. Kurschat Fr. Grammatik der littauischen Sprache. Halle, 1876, S. 406 (§ 1508).

ba“ (IV 32). Vis dėlto toks aiškinimas neatskleidžia iki galo sudėtingų sintaksinių santykių. Šiai Jablonskio pažiūrai kontrargumentų duoda penktasis skyrius, kur aiškinamas sakinyš „nusibosta ilgai *darbas dirbti*“; praleidus veiksnį *darbas*, juo tampa bendratis *dirbti*. Vadinasi, bendratis gali būti ir prie veiksnio. Tada neaišku, kada bendratis eina su tariniu, o kada — su veiksniu.

Seštajame skyriuje, apibūdinęs tikslo kilmininką prie slankos veiksmožodžių ir dalies kilmininką prie galininkinių veiksmožodžių, paskutiniuosiuose dviejuose skyriuose Jablonskis išsamiai apžvelgė kilmininko su siekiniu (supinu) arba bendratimi vartojimą. Iš visų čia nagrinėjamų konstrukcijos „kilmininkas su siekiniu (bendratimi)“ problemų⁵² bene įdomiausia — mėginimas nustatyti jos vartojimo ribas. Jablonskio suformuluota tokia taisyklė: jei, praleidus supiną (bendratį), vienas likęs kilmininkas nevertotinas, tai prie supino (bendraties) turįs būti sakomas galininkas (pvz., „puolė visi bučiuotų *rankas* seneliui“). Vėliau Jablonskis šios taisyklės atsisakė ir reikalavo prie slankos veiksmožodžių vartoti tik kilmininką su bendratimi („puolė visi *rankų* bučiuoti seneliui“). Prie šios pažiūros pasikeitimo, matyt, bus kiek prisidėjusi latvių kalbininko K. Miūlenbacho nuomonė.

Šeštoje straipsnio dalyje, ypač jos istoriniuose aiškinimuose, Jablonskis galėjo remtis V. Mileriu⁵³.

Apie kilmininką su bendratimi yra rašęs čekų kalbininkas Josefas Zubatas viename žurnale⁵⁴, kuris vargu ar buvo Jablonskiui žinomas. Beje, to garantuoti negalima, kol nežinoma, ar su Zubato straipsniu nebuvo susipažinęs K. Miūlenbachas. Siaip ar taip, iš J. Zubato ar iš kitų šaltinių Jablonskis galėjo pasiimti tik konstrukcijos „kilmininkas su siekiniu (bendratimi)“ kilmės aiškinimą, o visa kita yra jo paties darbas.

Į Jablonskio taisyklę, kada sakytinas kilmininkas su bendratimi, jo kolega K. Miūlenbachas vėliau pažiūrėjo kritiškai. Jis išsiteravęs iš lietuvių, kaip tokiais atvejais vartojamas kilmininkas prie slankos veiksmožodžių, ir gavęs vieningą atsaką, kad sakoma tiek „žmogus važiuoja arklio pirkti“, tiek „žmogus važiuoja arklio parduoti“, nors kai kur gali būti ir „arklį par-

⁵² Plačiau žr. Piročkinas A. Dėl kilmininko ir galininko su bendratimi vartojimo tikslo aplinkybei reikšti. — „Baltistica“, 1972, I priedas, p. 131—134.

⁵³ Žr. Miller W. Über den letto-slavischen Infinitiv. — „Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slavischen Sprachen“, 1876, Bd. VIII, S. 168—169.

⁵⁴ Žr. Zubatý J. Altindische Syntax von B. Delbrück. — „Listy filologické“, 1889, t. XVI, s. 62—65.

duoti“. Tad lietuvių kalboje esanti tik liekana konstrukcijos, kur kilmininkas priklauso tiesiog nuo slankos veiksmazodžio⁵⁵.

Jablonskio „Medega sintaksiui“, ypač jos skyriai apie kilmininką su bendratimi, davė impulsą dar keliems K. Miülenbacho straipsniams⁵⁶.

„Medega sintaksiui“ buvo pastebėta ir minėto čekų kalbininko J. Zubato. Jis jau seniai sekė lietuvių spaudą („Aušrą“, „Varpą“), domėjosi lietuvių kalba, palaikė santykius su Prūsijos lietuviais. Tad su Jablonskio straipsniu jis susipažino tiesiog iš „Varpo“, kurį, matyt, gaudavo. K. Miülenbachas, kaip rodo jų susirašinėjimas, nebuvo tarpininkas. Čekų kalbininkas, koresponduodamas su juo dėl kilmininko ir siekinio konstrukcijos, 1894 m. vasario 21 d. laiške, be kita ko, nurodė, kad dabar jis prisimenąs, jog K. Obelaitis lietuvių laikraštyje „Varpas“ aiškinąs šį dalyką taip, kaip ir jis pats, ir čia pat pacituoja Jablonskj: „Jei prie verbo, reiškiančio krypimą, buvo jau genityvas (žiūr. VI, a), tad jis gali pasilikti ir tuomet, kada siekiui išreikšti prie tokio verbo yra da ir supynas“ (IV 35)⁵⁷. K. Miülenbachas atsakydamas savo laišką pradeda sakiniu: „Obelaičio straipsnis man žinomas“. Toliau rašo, kad pažįstąs ir patį Obelaitį, su kuriuo kaip mokytojas dirbąs vienoje gimnazijoje. Iš tikrųjų jis vadinąs Jablonskis, esąs gimimo lietuvis, o Miülenbachui — gyvas lietuvių kalbos šaltinis⁵⁸. J. Zubatas buvo ir nustebintas, ir nudžiugintas tos aplinkybės, kad K. Miülenbachas bendrauja su Obelaičiu. Jis 1894 m. gegužės 24 d. laiške rašė: „Man džiugu, kad Obelaitis ir iš Jūsų darbų man žinomas lietuvių kalbos autoritetas yra vienas ir tas pats asmuo. Tikiuos, kad ateis laikas, kai, Jūsų maloniai tarpininkaujamas, galėsiu laimėti iš jo šio to [...]. Tuo tarpu būkite toks geras p. prof. Jablonskj pasveikinti“⁵⁹.

Šiuo tarpu nežinoma, ar tiesioginiai Jablonskio ir J. Zubato kontaktai užsimezgė, tik J. Zubatas vėliau įtraukė šį Jablonskio straipsnį į tam tikrą kalbotyros bibliografiją, kurios slavistikos skyrių jis redagavo⁶⁰. Tokiu būdu Jablonskio „Medega sintak-

⁵⁵ Zr. Mühlenbachs K. Dazhi jautajumi par latweeschu walodu, t. III. Rīgā, 1902, lp. 72.

⁵⁶ Zr. Mühlenbachs K. Genitiws pee infinitiwa jeb, labaki sakot, pee zurina — „Austrums“, 1895, I, lp. 31—35; Об употреблении родительного падежа вместо винительного в славянских языках.— «Известия отделения русского языка и словестности», 1899, т. IV, ч. 4, с. 1197—1217.

⁵⁷ J. Zubatija vēstules K. Mūlenbacham. — „Filologu biedrības raksti“, 1932, t. XII, lp. 104.

⁵⁸ Zr. K. Miülenbacho (1894 m.) balandžio 8 d. laiškas. — Cekoslovakijos Mokslų akademijos archyvas, J. Zubato fondas.

⁵⁹ J. Zubatija vēstules K. Mūlenbacham. — „Filologu biedrības raksti“, t. XII, lp. 105.

⁶⁰ Zr. Anzeiger für indogermanische Sprach-und Altertumskunde. Beiblatt zu den Indogermanischen Forschungen, Bd. V, 1895, S. 272.

siui“ išėjo į pasaulinės lingvistikos viešumą. Sito jis buvo tikrai vertas.

Apskritai šis straipsnis rodė dideles potencines Jablonskio galimybes: palankesnėmis sąlygomis jos būtų davusios gražių rezultatų. Jablonskis pasireiškė kaip įžvalgus analitikas. Analizės aštrumas tada kaip tik galėjo sintaksėje toli nuvesti.

R a š y b a. Viena iš svarbiausių ir, sakytume, opiausių problemų, su kuria susidūrė kiekvienas XIX a. paskutinių dviejų dešimtmečių lietuvis inteligentas, buvo rašyba. Visiems rūpėjo klausimas: kaip rašyti? Nors nuo pirmosios lietuviškos knygos praėjo beveik 350 metų, tačiau vieningos rašybos vis dar neturėta: beveik kiekvienas autorius buvo ir rašybos kūrėjas. Tiesa, jau XVII a. pastebimas tam tikros raidyno stabilizacijos tendencijos, išryškėjo balsių rašyboje fonetinis, o priebalsių rašyboje — morfologinis principas, bet tų principų griežtai nesilaikė, ir rašyba buvo prieštaringa. Panaši rašybos būklė buvo ir XIX a. antrojoje pusėje⁶¹. Nė patiems autoritetingiausiems ir įtakingiausiems tuo laiku rašybininkams — A. Baranauskui ir K. Jauniui — nepasisekė sukurti tokios lietuvių rašybos, kuri būtų aiški, dėsninga ir visiems priimtina. Lietuvių rašybos chaosas savo viršūnę pasiekė bene „Aušroje“. Negali sakyti, kad jos leidėjai nebūtų suvokę vieningos rašybos svarbos, bet praktiškai išeidavo taip, kad kiekvienas redaktorius (o jų per porą metų pasikeitė net penki) keisdavo laikraščio rašybą. Pavyzdžiui, iš pradžių buvo vartojamos raidės *t*, *sz*, *cz*, nuo penktojo numerio — *š*, *č*, bet nuo šeštojo numerio jos vėl išmetamos. J. Šliūpas kartu išmetė ir *y*⁶² (objektyviai imant, tai buvo žingsnis atgal).

Toks svyravimas būdingas ne tik „Aušros“ bendradarbiams, bet ir atskiriems asmenims: nemaža pavyzdžių yra pateikęs P. Jonikas. Pavyzdžiui, ir Jablonskio rašyba, kaip rodo jo laišakai V. Kudirkai, tuo metu nebuvo nusistovėjusi.

Įvairuojanti rašyba trukdė formuotis ir pačiai bendrinei kalbai, nes „ortografija apskritai vaidina dominuojantį vaidmenį literatūrinės kalbos pačiame suvokime“⁶³. Todėl visai suprantama, kodėl „Varpas“ ryžtingai pasuko rašybos tobulinimo ir vienijimo kryptimi. Jau anksčiau minėta, kad varpininkai pirmajame savo suvažiavime Marijampolėje (1888 m. birželio 29 d.) pritarę P. Kriaučiuo pasiūlymui laikytis Kuršaičio ra-

⁶¹ Plg. Palionis J. Lietuvių literatūrinė kalba XVI—XVII a. V., 1967, p. 50. Palionis J. Lietuvių literatūrinės kalbos normalizacija XIX a. pabaigoje (1880—1901). Filol. mokslų kand. laipsnio disertacija. V., 1952, p. 119—183, VUB 58.

⁶² Zr. Jonikas P. Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antroje XIX a. pusėje. Čikaga, 1972, p. 224—233, 269—287.

⁶³ Успенский Б. А. Доломоновский период отечественной русистики: Адоуров и Тредиаковский. — «Вопросы языкознания». 1974, № 2, с. 15.

šybos. Kurį laiką dar pasvyravę dėl vienos kitos raidės vartojimo, jie veikia atsiskė lenkiškų *sz, cz*, ėmė nuosekliai skirti *é* ir *e*, *i* ir *y*, *uo* ir *ie*. Kiek prie to nuoseklumo prisidėjo tada Jablonskis, dabar nieko negalima pasakyti, nes pirmasis jo straipsnis apie rašybą išspausdintas palyginti vėlai — ketvirtaisiais „Varpo“ metais. Tada Jablonskis jau buvo varpininkų pripažintas dideliu kalbos autoritetu. Tas faktas, matyt, davė pagrindo P. Jonikui lyg ir sumažinti Jablonskio nuopelnus, kad „rašybos ir tarmės srityje Jablonskis tik kiek prisidėjo prie šių dalykų nusistojimo“⁶⁴.

Tačiau tai, kad Jablonskis ilgai neišspausdino straipsnių apie rašybą, vis dėlto dar neleidžia sakyti, jog jis neturėjo jokios įtakos „Varpo“ rašybai. Nemaža čia lėmė jo paties rašyti ir redaguoti straipsniai. Be to, varpininkai susirašinėjo laiškais. Pavyzdžiui, J. Kriaučiūno 1893 m. sausio 5 d. laiške J. Basanavičiui nurodoma, kad dėl rašybos reikėtų pasitarti, ir duodamas Jablonskio adresas Mintaujoje — tegu Basanavičius jam parašas⁶⁵. Be to, dar lieka įvairūs susitikimai, pokalbiai. Todėl net tuo atveju, kai kuris „Varpo“ rašybos pakeitimas siejamas su konkrečiu asmeniu, dar negalima atmesti Jablonskio įtakos. Pavyzdžiui, raidžių *š, č, l* įvedimas priskiriamas Jonui Gediminui-Beržanskiui-Klausučiui⁶⁶, bet ar mes galime būti tikri, kad jos įvestos be Jablonskio inspiracijos?

Pagaliau ir to, kas tikrai žinoma esant Jablonskio, visiškai užtenka, kad jį laikytume pačiu žymiausiu XIX a. pabaigos lietuvių rašybos normintoju.

Būdamas Mintaujoje, Jablonskis išspausdino tik tris straipsnius, skirtus rašybos dalykams. Pirmasis straipsnis „Dar keletas žodžių apie mūsų rašybą“ (III 3—8), sakytume, apibendrina anksčiau pasakytus „Varpe“ samprotavimus apie lietuvių rašybą ir išreiškia Jablonskio programą, jo pagrindinius principus, kuriais vadovavosi paskui visą gyvenimą. Tie principai verti aptarti plačiau: iš jų labiausiai išryškėja Jablonskio pranašumas prieš kitus rašybos reformatorius.

Pirmasis jo principas — surinkti „visa, kas buvo gero kada pasakyta dėl išaiškinimo rašybos dalykų“. Jablonskis gerai suvokė, kad lietuvių rašyba yra jau daug pasiekusi, ir rašybininkas negalės sukurti geros rašybos, nepasirėmęs tais pasiekimais ir jų neįvertinęs. Ar tik ne šis principas paaiškina ir jo vėlesnį nenuoseklumą, nuolaidas kitų kalbininkų projektams? Už tai jis buvo paskiau kaltinamas. Iš tikrųjų koks skirtingas Jablonskis, kai jis gynė — karštai ir atkakliai — kokį nustatytą kalbos dės-

⁶⁴ Jonikas P. Nuo Mažvydo iki Jablonskio. — „Naujienos“, 1964.II.13. Nr. 37, p. 4.

⁶⁵ LKLI, f. 2—1107.

⁶⁶ Zr. Volteris E. Jono Gedimino-Beržanskio-Klausučio 50 metų lietuviško darbo sukaktuvės. — „Iliustruotoji Lietuva“, 1927, Nr. 36(89), p. 293.

nį ir kai lengvai priimdavo kartais, tiesa, ir abejotinus projektus. Juk rašyba, taikomoji lingvistikos sritis, teikia daug galimybių įvairiems lygiaverčiams projektams, ypač jos formavimosi pradžioje. Svarbu, kad tik ji būtų nuosekli.

O Jablonskis nuoseklumo principą ypač atkakliai gynė. Pirmajame straipsnyje jis kaip tik išreiškė pageidavimą, kad „mūsų rašyboje būtų daugiau gramatiškos logikos, kad būtų sergimi įstatymai nuoseklumo“ (III 3). Pateikiame vieną atvejį, kai jis ypač atkakliai (ir visai pagrįstai) laikėsi šio principo.

„Varpe“ jau buvo nuosekliai skiriamas trumpasis [i] ir ilgasis [i:] raidėmis *i* ir *y*, todėl Jablonskis pasiūlė tada nuoseklumo dėlei skirti ir atitinkamai balsius [u] ir [u:] raidėmis *u* ir *ū*. Bet šis siūlymas susilaukė kaip tik atkaklausio prieštaravimo!

Idėja vartoti raides *u* ir *ū* nebuvo visai nauja. Tai jau buvo kėlęs K. Jaunius⁶⁷, bet su šia idėja Jablonskis galėjo susipažinti anksčiau, negu su K. Jauniaus darbais; 1882 m. universitete F. Fortunatovas lietuvių kalbos paskaitose apie lietuvių balsių ilgį sakė: „Tiksliai žymint, būtina viršum raidžių *a*, *e* ir *u* dėti ilgio ženklą, kur jie ilgi. Be kita ko, balsiams *a* ir atvirajam *e* toks ženklas daugiausia nereikalingas, kai tiksliai pažymėtas kirtis, nes *a* ir *e* atvirasis būna ilgi beveik išimtinai kirčiuoti“⁶⁸. Buvo ir dar viena aplinkybė, kuri galėjo subrandinti Jablonskio pasiryžimą įvesti atskirą raidę *ū*, — tai latvių rašybos praktika. Latviai, kad ir ne visai nuosekliai, tam tikrose pozicijose žymėdavo ilgąjį [u:] raide *h* (pvz., *muhsu*).

Šiandien Jablonskio siūlymas skirti rašte atskiriomis raidėmis trumpuosius [i], [u] nuo ilgųjų [i:], [u:] rodosi visai suprantamas ir pagrįstas. Jo teisingumą parodė visa tolesnė lietuvių kalbos rašybos raida, tai patvirtinama ir teoriškai. Įvesdamas *ū*, Jablonskis tuo padėjo paskutinį akmenį foneminės rašybos pagrinde, kuris maksimaliai ekonomišką ir tiksliausiai perteikia kalbos garsinę sandarą. Beje, analogišku pagrindu buvo pirmiausia remiamasi, sudarant tarybiniais metais raidynus kalboms, kurios iki Spalio revoliucijos neturėjo savo rašto⁶⁹. Dėl reikalo būtina skirti *i*, *u* nuo *y*, *ū* Jablonskis savo oponentams atsakė dar kartą straipsniu „Ar reikalingi tam tikri ženklai ilgomjoms *i* ir *u* išreikšti?“ (III 8—13). Rašybai svarbu ne tik apibrėžti, kas turi ar neturi būti žymima, bet ir kuo žymėti. Jablonskis nemažą pirmojo straipsnio dalį paskyrė ir pačių ženklų problemai. Šiuo atveju reikia atsiminti, kad neužtenka turėti gerą principą, nes ne visada pavyksta jį realizuoti. Taip

⁶⁷ Zr. Jonikas P. Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis... p. 208—209.

⁶⁸ LKLI, f. 52—123, l. 6a.

⁶⁹ Разиев А. Т., Исаев М. И. Язык и нация. М., 1973, с. 105—106.

atsitiko ir Jablonskiui: tam tikri nenuoseklumo atvejai yra susiję su tokiomis aplinkybėmis, kaip pirmtakų autoritetas, įprotis, tradicija, techninės galimybės.

Su šiomis aplinkybėmis Jablonskis susidūrė, teikdamas raišes ilgiesiems balsiams *y* ir *ū*. Šalia *y* Jablonskiui rodėsi turinti būti ir raidė „u su antruoju brūkšmeliu ilgesniu į apatšią“, o kol tokios atskiros raidės nesą, reikėsią „kankintis nors paprastu paženklinimu ilgumo, ruoželiu ant balsinės raidės (*ū*)“ (III 4). Tačiau ši mintis taip ir liko neįgyvendinta. Žinoma, galima buvo teikti ir abi raišes brūkšniuotas (*ī*, *ū*), bet ir šiuo atveju vargu ar būtų pavykę įveikti tradiciją.

Nuoseklumo principas nesunkiai laimėjo, pasiūlius rašyti šalia *ie* ir dvibalsę *uo*, bet visai kitaip atsitiko, kai imta svarstyti suvienodinti *č* ir *dž* rašymą. Jablonskio nuomone, rašant priebalsinį dvigarsį raidėmis *dž*, reikėtų rašyti analogišką duslų jį — *tš*. Tą savo mintį jis pakartojo ir trečiajame rašybos dalykų straipsnyje „D-ro J. Basanavičiaus rašyba“ (III 14).

Visuomenė šio projekto nepriėmė, nepabūgusi nusidėti nuoseklumo principui. Ir šiandien nesunku suvokti to priežastis. Viena, nuoseklumas tada reikalautų eiti dar toliau — šalia *dz*, *dž*, *tš* turėti ir *ts*. Antra, rašant *tš*, pralaimima patogumo ir estetiškumo atžvilgiu, o tai taip pat reikšmingi faktoriai rašyboje. Pats Jablonskis, atmesdamas J. Basanavičiaus projektą vartoti raišes *č* (=č)⁷⁰ ir *đ* (=dž), kaip tik tuo ir motyvavo savo nuomonę: „Pritardamas reikalavymui nuoseklumo, aš vienok nenorėčiau sutikti, kad į mūsų raštus kas įvestų dvi *nauji, painiai* išreiškiami raidi“ (III 13).

Abiejų projektų — Jablonskio ir Basanavičiaus — nepasisekimas rodo, kad ir rašyboje negalima vadovautis vienu vienu nuoseklumu⁷¹. Matyt, tuo galima paaiškinti ir kitų projektų nesėkmę. Pavyzdžiui, Jablonskis pirmajame straipsnyje buvo užsiminęs, kad šalia *q*, *ę* reikėtų vartoti raišes *q* ir *ę* („su perpendikuliariniu brūkšneliu per apatinę dalį“ III 7). Jomis būtų žymimi trumpieji *a*, *e*, atsiradę iš tautosilabinių *an*, *en*. Tai palengvintų atskirti kai kuriuos vienaskaitos įnagininkus nuo vardininko ir šauksmininko. Tačiau toks „nuoseklumas“ yra nenuoseklus. Viena, raidėmis *q*, *ę* žymime pirmiausia ne garsų kilmę, o tų garsų kiekybę — ilgį, kuris nepriklauso nuo kirčio

⁷⁰ S. Žiupsnys taip pat gynė raidę *č* (žr. jo pastabas prie „Lietuviškų tautiškų pasakų“, VUB, f. 1—646).

⁷¹ Apie raidyno parinkimo ir sudarymo principus tarybiniais metais žr. Р а з и е в А. Т., И с а е в М. И. Мин. veik., p. 105. Atkreiptinas dėmesys, kad po Spalio revoliucijos teorines ir praktines raidyno problemas sprendė lingvistų kolektyvai, o Jablonskis iš esmės buvo vienas.

(pvz., *šqlù, žąsis, rañkq...*). Antra, skiriant nuo vardininko (*valdžià*) ir šauksmininko (*žėme*) įnagininką (su *valdžià, žemė*), tada nuosekliai reikėtų skirti kilmininką *žolės* ir vardininką *žolės*, vardininką *žąsis, sūnūs* nuo galininko *žąsis, sūnus* ir pan. Tokio reikalo nėra: labai maža kontekštinių situacijų, kurios nepadėtų visų šių linksnių skirti.

Straipsnyje „D-ro Basanavičiaus rašyba“, išspausdintame 1894 m. „Varpe“ Nr. 4, Jablonskis visai teisingai sukritikuoja J. Basanavičiaus mėginimą rašyboje parodyti senąją kalbos būklę, buvusius kalbos reiškinius, kaip dabar netariamą išnykusį *n* (pavyzdžiui, vietoj *ąsa* rašyti *ansa*, vietoj *tęsti* — *tensti, žemę* — *žemen* ir kt.). J. Basanavičiaus projektas labai neapgaltotas: neskyrė *ė* ir *e*, *y* ir *i*, rašė *ŭ*. Turint galvoje autorius įtaką, jis gerokai painiojo visuomenę. Šiame straipsnyje Jablonskis gynė morfologinį galūnių rašybos principą — turį būti rašoma *žalia liepele, brangias dovanas*, o šalia *vaikai, vargais* — *brolėliai, laukeliais, žodžiai, jaučiai*.

Apžvelgę Jablonskio straipsnius, skirtus rašybos dalykams, galime pastebėti, kad jie ne tik neapėmė visos rašybos sistemos, bet ne visada kreipė ją tinkama linkme. Įdomus dalykas, kad Jablonskio teiginiai apie gramatikos ir leksikos reiškinius buvo, apskritai imant, preciziškesni ir taiklesni už pastabas rašybos klausimais. Tokį netolygumą, matyt, galima paaiškinti tuo, kad Jablonskis nepajėgė tada iki galo įveikti Jauniaus (pvz., dėl *tš* rašymo) įtakos. Gramatikos ir leksikos dalykuose jis buvo daug laisvesnis. Tokias Jablonskio rekomendacijas, kaip rašyti *tris, įus* (III 15), *yvairus* (III 16), galime paaiškinti netikslia tų formų etimologija. Suprantama, čia kiek prisidėjo ir perdėtas nuoseklumo reikalavimas.

Jablonskio kalbos darbuose rašybos dalykai yra periferiniai: jis neturėjo laiko ir jėgų jai atsidėti. Tačiau tai, kad lietuvių rašyboje nuosekliai skiriami ilgieji ir trumpieji balsiai, yra toks didelis indėlis, jog jį vis dėlto galima pripažinti žymiausiu „Varpo“ rašybininku. Mintaujoje Jablonskis susidarė tuos rašybos pagrindus ir sistemą, kurie buvo išsamiai apibūdinti po septynerių metų pertraukos 1901 m. gramatikoje.

R e d a g u o t i . d a r b a i. Jablonskis, vadovaudamas „Literatiškajai komisijai“, rūpinosi straipsniais ir vertimais „Varpui“ ir „Ūkininkui“. Todėl 1893—1896 m. „Varpe“ nepaprastai pagausėjo įvairios beletristikos — originaliosios ir verstinės. Tai ypač ryšku po 1896 m., kai, nustojus veikti komisijai, vienas Kudirka, nenorėdamas palikti „Varpo“ be grožinės literatūros, per daugelį numerių leido savo verstą Asnyko tragediją „Kęstutis“ ir „Lietuvos tilto atsiminimus“.

Iki šiol dar niekas nemėgino bent preliminariai apžvelgti 1890—1896 m. Jablonskio redaguotų darbų. Tas jo baras visuomenei beveik nežinomas: jis slypi už autorių ar vertėjų pa-

vardžių. Bet ir parodyti jį sunku, o kartais ir neįmanoma: tiesioginių dokumentų beveik nėra, belieka tik atskirų užuominų rankiojimas ir tų kūrinių kalbos analizė. Tik tokiu būdu pavyktų bent apytikriai apibrėžti šios Jablonskio veiklos mastą ir detales.

Neabejotinai Jablonskio redaguotų dalykų apžvalgą dera pradėti jo žmonos Konstancijos verstais įvairių rašytojų kūriniais. Neįmanoma įsivaizduoti, kad Jablonskis nebūtų jų redagavęs: tai rodo ir pernelyg gera, tiesiog pavyzdinga kalba. K. Jablonskienės vertimų yra palyginti nemaža: 1893 m. buvo išspausdinta jos versta „Arabiška legenda apie žmogaus gyvenimą“ (knygutėje „Šeši skaitymai“. Priedas prie „Ūkininko“ Nr. 5, Tilžė, 1893)⁷², dvi suomių rašytojo P. Peiverintos apysakėlės „Finai ir jų gyvenimas“ bei „Viensėdis ir pirmutinė šalna“, kurios taip pat išėjo priedu prie „Ūkininko“ Nr. 16.

1894 m. buvo išspausdintos dvi L. Tolstojaus apysakos — „Kaukazo belaisvis“ ir „Kur meilė ten ir Dievas“. Pastaroji — kaip „Ūkininko“ priedas. Beje, jos pasirinktos versti ne atsitiktinai, bet kaip atsvara 1891 m. rusiškoms raidėmis išleistiems šių kūrinių vertimams⁷³. Apie jų lygį rodo net antraštė — „Kaukaza nevalnikas (Perlumočita iš rusiška)“.

K. Jablonskienės vertimų buvo išspausdinta ir „Varpe“: 1894 m. (Nr. 1, p. 2—6) — rusų rašytojo V. Garšino „Keturių dienos“, 1895 m. — serbų rašytojo L. Lazarevičiaus „Mano tėvas“ (Nr. 1, p. 1—11), E. Čirikovo „Keleivis“ (Nr. 2, p. 30—32). Paskutinis Mintaujoje verstas jos dalykėlis — „Starosta“, išspausdintas 1896 m. „Ūkininko“ Nr. 2, p. 10—13. Po jo ėjo penkerių metų pertrauka.

Jablonskių namuose buvo svarstomi įvairiausi lietuvių nacionalinio judėjimo klausimai⁷⁴. Tarp jų nemažai buvo tariami ir dėl Mintaujos inteligentų būrelio rašinių: daugumas jų, be abejo, perėjo per Jablonskio rankas, ir sunku patikėti, kad jis nebūtų autoriams pataręs bent kalbos klausimais.

Vienas to laiko veikėjų, Petras Mikolainis, vėliau yra nurodęs tokį faktą: „1892 m. vakacijų laike atvažiavo į Tilžę mūsų kalbos tėvas, Obelaitis — profesorius Jonas Jablonskis iš Mintaujos su rankraščiu „Vyr! pajudinkim žemę“ ieškodamas leidėjo“⁷⁵. Jablonskis, suprantama, šiuo atveju atvažiavo ne kaip paprastas tarpininkas, bet kaip leidinio redaktorius, atgabėjęs labai aktualią ir visiškai spaudai parengtą knygą. To rankraščio autorius buvo A. Kriščiukaitis, žinomas Aišbės slapyvardžiu.

⁷² Veikiausiai tai toji pati „Arabiška legenda“, skaityta minėtame 1893 m. vasario 21 d. vakare Mintaujoje (žr. LCVIA, f. 446, ap. 2, b. 245, l. 391).

⁷³ Zr. Biržiška V. Lietuvių bibliografija, t. III. K., 1929, sk. 817.

⁷⁴ Zr. Petkevičaitė-Bitė G. Krišlai. V., 1966, p. 459.

⁷⁵ Zr. Mikolainis P. Jubiliejus — džiaugsmas, Kapos metų sulaukus (Atsiminimų žiupsnys). — „Lietuvos žinios“, 1928.V.21, Nr. 109(2723), p. 2—3.

Leidėją rasti pavyko: knyga išėjo⁷⁶. Tais pačiais metais yra išėjusi ir antroji A. Kriščiukaičio knygelė — šešių apsakymų rinkinėlis „Kas teisybė — tai ne melas“. Įdomu, kad Jablonskis 1892 m. „Varpo“ Nr. 12 išspausdintame „Kalbos dalykų“ serijos straipsnyje, siūlydamas vartoti žodžius *valdininkas, šeiminkas, tautietis*, nurodė jų šaltinį — Būgnų Antano apysakėles (IV 19). Iš to dar negalime sakyti, kad tų žodžių autorius yra ir A. Kriščiukaitis. Tikriausiai juos, redaguodamas apysakaites, ėmė vartoti Jablonskis — „išmėginimui“. Paskui, įsitikinęs, kad jie visai geri, pasirėmė „svetimu“ darbu. Tokia „klasta“ — gana būdingas Jablonskio metodas.

Hipotetiškai galima spėti, kad ir A. Kriščiukaičio „Naujas elementorius“, kuris pasirodė 1895 m. ir laimėjo „Varpo“ konkurse 50 rb premiją, bus taip pat perėjęs per Jablonskio rankas. Šio elementoriaus premijavimas ir pakartotiniai leidimai (ketvirtasis 1907 m.) rodytų buvus jį gana gerą vadovėlį, kurio autorius, neturėjęs pedagoginio mokslo ir patirties, vienas, be patyrusio pedagogo pagalbos, nebūtų galėjęs parašyti. Šiuo atveju toks patyręs pedagogas, kaip Jablonskis, tikriausiai buvo šalia A. Kriščiukaičio.

A. Kriščiukaitis gana anksti ėmė rašyti lietuvių spaudai — „Aušrai“, „Šviesai“, „Varpui“, kalendoriams, ir, žinoma, būtų nepagrįsta net spėtina teigti, kad visus jo rašinius galėjo taisyti Jablonskis. Tačiau tie darbai, kurie išspausdinti 1891—1893 m., veikiausiai buvo Jablonskio redaguoti. Be minėtų knygųčių, V. Biržiškos bibliografijos duomenimis⁷⁸, išspausdinti šie A. Kriščiukaičio vertimai: 1893 m. knygutėje „Negirdėtas daiktas ir geros rodos mūsų moterėlėms“ (Priedas prie „Ūkininko“ Nr. 10) — Anderseno „Negirdėtas daiktas“, „Lietuvos ūkininkų kalendoriuje“ — J. Fedkovičiaus „Kas kaltas“ (1891 m.), „Varpe“ — I. Turgenevo „Sfinksas“, Flamariono „Būti ar nebūti“ (1892 m.) ir keli straipsniai bei korespondencijos. Originalių kūrinių buvo išspausdinęs dar „Garse“ ir „Ūkininke“.

Antrasis Mintaujos būrelio narys, tuo laiku aktyviai reiškėsis lietuvių spaudoje, buvo Motiejus Čepas. Tiesa, jo rašiniai neprilygsta A. Kriščiukaičio darbams: jis neturėjo beletristo ar publicisto talento, bet vis dėlto 1893—1895 m. *Greitakojo* slapyvardžiu (jis atsiradęs iš to, kad važinėjęs dviračiu) „Ūkininke“ išspausdino plačią korespondenciją apie Žeimio (dabar Žeimelis) banko reikalus, kelis straipsnius juridiniais klausimais ir apie reakcingą carų vidaus politiką. Šiuose straipsniuose rei-

⁷⁶ Pajudinkim, vyrai, žemę! Apysaka. Paraszė vengrisczkai Maurikis Jokai, o trumpai perpasakajo lietuviszkai A. isz. B. Tilžėje. Kasztu dviejų Lietuvos sunų. 1892, 103 p.

⁷⁷ A. Kriščiukaitis ją atidavė varpininkų reikalams.

⁷⁸ Zr. Biržiška V. Min. veik., t. III, sk. 1425.

kėtų ieškoti lietuviškos teisinės terminijos užuomazgų. Juose iš tikrųjų žymūs Jablonskio taisymai, pavyzdžiui, įprastas barbarizmas *nabašninkas* keičiamas žodžiu *velionis*, vartojamas žodis *tardytojas*. Jablonskio stilių atpažįstame net iš atskirų sakiniių, pavyzdžiui: „Žodžiu, daugybė viršininkų ir viršininkėlių lando po mūsų gyvenimą“⁷⁹. Šių straipsnių kalba labai aiški, paprasta, be teisininkų žargono elementų, kurių pats autorius nebūtų išvengęs. Jablonskis galėjo būti jo lygiavertis partneris: su teisės dalykais jis buvo juk gerai susipažinęs, dirbdamas Marijampolės teisme.

M. Čepas išspausdino „Varpe“ tris nedidelius vertimus, päsirašytus *Greitakojo* slapyvardžiu: G. Mačteto „Mikė“ (1895, Nr. 3), I. Turgenevo „Miško sargas“ (1895, Nr. 5) ir baronaitės Zutner „Atsiminimas iš karės prancūzų su vokiečiais“ (1895, Nr. 7). Jų kalba taip pat taisyklinga, graži ir sklaidi, nėra akiai verstų konstrukcijų, taip būdingų visiems to meto (ir vėlesniems) neįgudusiems šiame darbe inteligentams, tik iš didelio reikalo tapusiems vertėjais.

Mintaujoje su Jablonskiu artimai bendravo ir teisininkas Motiejus Lozoraitis, tuo laiku taip pat aktyviai reiškęsis spaudoje. Kaip ir M. Čepas, šis varpininkas, išvykus iš Mintaujos Jablonskiui, liovėsi reiškęsis „Varpe“ ir „Ūkininke“. Varpininkų spaudoje jis pradėjo bendradarbiauti nuo pat jos įsikūrimo, tačiau intensyviausiai rašė 1892—1896 m. Paskaičius jo straipsnius, kyla įspūdis, kad nuo 1893 m. jų kalba yra geresnė. Jei, toliau patyrinėjus, jis pasitvirtintų, be abejo, reikėtų šį pagerėjimą sieti su Jablonskio įtaka. Didžiausias M. Lozoraicio darbas — iš lenkų kalbos versta knygutė „Tamošius Besotis“ (Tilžeje, 1895 m.).

1893 m. pabaigoje į Mintaują buvo paskirtas Juozas Tumas-Vaižgantas, kuris bemat pritapo prie Jablonskio būrelio. Nors jis daugiausia bendradarbiavo klerikaliniuose laikraščiuose, bet 1895 m. „Varpo“ Nr. 2 buvo išspausdinta jo versta lenkų rašytojo H. Senkevičiaus apysakaitė „Būk palaiminta“. L. Gira teigė, kad šią apysakaitę į „Varpą“ įdėjęs Jablonskis⁸⁰.

Palyginti maža duomenų turime apie Jablonskio kalbos konsultacijas autoriams, gyvenusiems ne Mintaujoje. Labiausiai žinoma jo pagalba Julijai Žymantienei-Zemaitėi. Tačiau ir čia yra tiek neišnarpliotų prieštaravimų apie tos pagalbos pobūdį⁸¹, kad darosi neaišku — tikėti ar netikėti G. Petkevičaitės, betarpiškos tų dalykų liudininkės, atsiminimais⁸². Nesiginčijant dėl

⁷⁹ „Ūkininkas“, 1894, Nr. 11, p. 81.

⁸⁰ Žr. Gira L. Kan. Juozas Tumas-Vaižgantas. — Kn.: Vaižganto raštai, t. I, d. I. K.—V., 1922, p. 8.

⁸¹ Plg. Umbrasas K. Ties Žemaitės kūrybos ištakomis. — „Pergalė“, 1970, Nr. 12, p. 95—101.

⁸² Žr. Petkevičaitė-Bitė G. Krislai, p. 461—463.

kity detalių, reikėtų nurodyti, kad daug kas mano, jog G. Petkevičaitė pradedančios rašytojos J. Zymantienės pirmąjį rankraštį įteikė Jablonskiui beveik atsitiktinai, šovus į galvą gerai idėjai. Iš tikrųjų Petkevičaitė, žadėdama duoti jam rankraštį, jau gerai žinojo, kad Jablonskis redaguoja ir taiso įvairius rašinius, kad jam tie rašiniai — ne pirmiena. Ir jos viešėjimas pas Jablonskius 1894 m. nebuvo atsitiktinis, kaip rodosi iš J. Jasaičio knygoje pavaizduotų jos santykių su žymiaisiais to meto veikėjais⁸³. Reikia atsiminti, kad tą pačią vasarą tame pačiame kurorte ji kartu su V. Kudirka, geriausiu ir seniausiu Jablonskio draugu, buvo pakviesta Jablonskių dukrelės krikšto motina. Tai — didelės draugystės, pagarbos ir artimumo išreiškimas. Toks artimumas — ne pirmosios pažinties rezultatas.

Tad kyla klausimas, kada Jablonskiai susipažino su G. Petkevičaitė. Yra duomenų, kad susipažinta ne vėliau kaip 1892 m. Toks teigimas pirmiausia remtinas pačios G. Petkevičaitės laišku Jablonskiui, kur ji 1921 m. prisimena, kaip jie kartą Palangos ar Rygos pajūryje svarstę A. iš B. (Kriščiukaičio) būklę: „Jis yra ką tik baigęs universitetą, neturįs kuo įgyti ar juodo švarko, ar frako (irgi aiškiau nepamenu)“. Kažkas pasiūlęs, kad „Žiburėlis“ užmokėtų už kurį jo raštą. Tačiau laiške ji sakosi gerai neatsimenanti, ar tuomet jo darbas „Pajudinkim, vyrai, žemę“ buvęs „pagamintas“, ar ne⁸⁴. Atsiminimai gana migloti, bet visai aišku, kad A. Kriščiukaitį sušelpiti reikėjo tuoj po universiteto, kurį jis baigė 1890 m. Tai galėjo būti ir 1891 m., kol dar 1892 m. nebuvo išleistos jo knygutės. Tam negalėtų prieštarauti oficiali „Žiburėlio“ įsteigimo data — 1894 m., nes ir iki tol G. Petkevičaitės bevardis moterų būrelis jau teikdavo pašalpu⁸⁵.

Senesnę pažintį rodytų ir daugiau faktų. Pavyzdžiui, 1894 m. išėjusių „Mūsų pasakų“ rinkinyje yra dvi jai (visai pagrįstai) priskiriamos pasakaitės⁸⁶. Tų pačių metų „Varpo“ Nr. 9—12 išspausdintas G. Petkevičaitės apsakymas „Vilkienė“, kurį yra redagavęs Jablonskis⁸⁷. Šį apsakymą G. Petkevičaitė galėjo būti padavusi anksčiau, negu Žemaitės rankraštį. Ruošdamasi į Jablonskius, ji tikėjosi su redaktoriumi aptarti ir savo rankraštį.

Kalbant apie Žemaitės ir Jablonskio kontaktus, paprastai pasitenkinama nurodymu, kad jis suredagavęs „Piršlybas“

⁸³ Zr. Jasaitis J. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. V., 1972, p. 44—45. Be to, plg.: Umbrasas K. Žemaitė. V., 1975, p. 117.

⁸⁴ Zr. Petkevičaitė-Bitė G. Laiškai. V., 1968, p. 134 (be to, plg. p. 597, 604).

⁸⁵ Beje, pati G. Petkevičaitė atsiminimuose „Pirmieji mėginimai“ nurodo, kad „Žiburėlis“ nupirkęs A. iš B. verstą Jokajaus veikalą „Pajudinkim, vyrai, žemę“ (Krislai, p. 444).

⁸⁶ Zr. Biržiška V. Min. veik., t. III, sk. 906.

⁸⁷ Zr. Vaižgantas. Gabriela Petkevičiūtė (Bitė). — Vaižganto raštai, t. XIII. K., 1929, p. 138.

(„Rudens vakarą“), bet paliekamas nuošaliai klausimas, ar jis taisė daugiau jos dalykų, parašytų tuoj po „Piršlybų“. Šis klausimas neiškilo nė A. Sešgelgio studijoje⁸⁸. O juk 1895 m. „Ūkininke“ buvo išspausdinti du Žemaitės kūrinėliai: vaizdelis „Kaip kartais kokioje klebonijoje einasi“ (gegužės mėn. Nr. 10) ir anekdotas „Avinvedys ir jėzuitas“ (birželio mėn. Nr. 12). Abu šie dalykai neabejotinai taisyti: kalba beveik be žemaitiųjų, sklandi, ypač gera pirmojo kūrinėlio. Antrajame palikta kiek barbarizmų — *klioštiorius, zokoninkas, apieravoti, jėrelis, dikti, nedyvai*. Dėmesio verta sudėtinga, niuansuota skyryba. Kas galėjo būti šių kūrinėlių redaktorius?

Žemaitės laiške Višinskiui, rašytame 1895 m. liepos 26 d., Ušnėnuose, minimi kažkokie jos kūriniai: „Siunčiu Jums, mano vaikeliai, mažą velykaitėlį ir savo gavėnios darbelį, perskaitykit, jei kam netiks, nuspispaikit, tik išleiskit [...] Strugoji pasakėlė paprasta, daugumas aną seniai girdėjo, o niekdėliais gal praversti nors dėl pamarginimo balto popieriaus“⁸⁹. Tačiau iš pasakymo „mano vaikeliai“ dar negalima spręsti, kad šiuos kūrinius ji duoda Višinskiui ir kitiems Peterburgo studentams — P. Avižoniui, P. Gaidelioniui, V. Kalniečiui, V. Sirutavičiui — redaguoti. P. Avižonis, pavyzdžiui, Peterburgo universitete ėmė studijuoti tik 1895 m. rudenį, V. Sirutavičius tais metais taip pat baigė gimnaziją.

Todėl labai abejotina, kad vakarykščiai gimnazistai ir pirmojo kurso studentai, ėmę reikštis lietuvių spaudoje keleriais metais vėliau, būtų sugebėję redaguoti Žemaitės kūrinius taip, kaip jie buvo išspausdinti. P. Avižonis jų kalbos mokėjimą taip apibūdino: „Patekęs į Petrapilio studentų tarpą, dideliai nustebau, pamatęs, kad jie, įvairių aukštųjų mokyklų studentai, dar mažiau temoka lietuviškai kalbėti ir rašyti, negu Mintaujos gimnazistai „kūdikiečiai“. Tatai ypatingai aiškiai apsireiškė, kada studentų draugija, Povilo Višinskio suinteresuota Žemaitės rašiniais, buvo ėmusis juos taisyti spaudai. Tuo metu mano draugų kalbos nemokėjimas reiškėsi visų daugiausia jų nemokėjimu kaityti žodžių linksniais ir asmenimis“⁹⁰. Tad geriausiu atveju, jeigu tie kūrinėliai iš tiesų skiriami šiam būreliui, tai jis buvo tarsi tam tikras persiunčiamasis punktas: „vaikelių“ pirminė nuomonė nulemdavo — siųsti toliau ar nesiųsti. O jau paskiau kažkas kitas Žemaitės kūrinius redaguodavo. Labai natūralu manyti, kad, pasisėkus Jablonskiui suredaguoti pirmąjį Žemaitės kūrinį, buvo jam siunčiami ir kiti jos rašiniai. Kad taip galėjo būti, rodytų ir viena P. Avižonio laiške, rašytame 1897 m. gruodžio 15 d. P. Višinskiui, esanti užuomina. Plačiai apibūdi-

⁸⁸ Zr. Sešgelgis A. Žemaitės raštų tekstologiniai klausimai. V., 1968, p. 156.

⁸⁹ Žemaitė. Raštai, t. VI. V., 1957, p. 7.

⁹⁰ Avižonis P. Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos“ istorija. — „Mokykla ir gyvenimas“, 1921, Nr. 1, p. 31.

nęs Žemaitės veikalus, autorius lyg tarp kitko užsimena: „Užklausiau Obelaičio, kiek jisai apturėjo paveikslėlių“⁹¹. Tikriausiai čia kalbama apie Žemaitės „paveikslus“: tais metais ji parašė „Prie užvertos langinės“, „Topylį“, „Sutkus“, „Sučiuptą velnią“. Reikia manyti, kad į Jablonskio rankas kaip tik pakliuvo kas nors iš šių jos kūrinų.

Ne lengviau nuspręsti, ką Jablonskis yra redagavęs iš V. Kudirkos darbų. Viename laiške P. Mikolainiui (vadinasi, ne vėliau kaip iki 1896 m. jo ištrėmimo iš Prūsijos) V. Kudirka užsiminė apie savo M. Rodzevič apysakos „Juoda žemė“ vertimą, įpareigodamas korektūrą nusiųsti į Mintaują, ten žadėję pataisyti⁹². Minimą Rodzevič apysaką kiek pakeistu pavadinimu („Rusvos dulkės“) iš pradžių vertė J. Gediminas-Beržanskis-Klausutis, o 1892 m. Nr. 9—12 ir 1893 m. Nr. 1—10 „Varpe“ spausdinta dalis buvo versta V. Kudirkos. Žodžio „korektūra“ nereikėtų suprasti dabartinę reikšmę: tada jis reiškė ir kalbos taisybę. Tad Kudirka, siųsdamas vertimą į Mintaują, galėjo turėti galvoje Jablonskį.

Jablonskio rūpesčiu ir pastangomis 1894 m. buvo išspausdintas rinkinėlis „Musų pasakos“, išleistas kaip „Ūkininko“ priedas Nr. 11. Rinkinyje įdėta dešimt pasakų, kurių penkios priklauso S. Žiupsniui, pasirašiusiam slapyvardžio *Sauja* sutrumpinimu *S-ja*⁹³. Trys pasakos priklauso A. Atgajiečiui, greičiausiai tai M. Slančiauskas, ir dvi — B. (G. Petkevičaitėi). Jos visos suredaguotos Jablonskio.

Kol Jablonskis gyveno Mintaujoje, aktyvūs lietuvių spaudos bendradarbiai buvo A. Sketeris, L. Didžiulienė-Zmona. Vilniaus universiteto bibliotekoje yra jų rankraščių — A. Sketerio „Nešvarumas ir užsikrėtimas“, L. Didžiulienės „Ne pagal Jurgio kepurė“ su Jablonskio taisymais⁹⁴. A. Sketeris 1894 m. atskiromis knygutėmis išleido du savo kūrinius — „Ant nakvynės“ ir „Vakaras Tilviko pirtelėje“. Argi Jablonskis prieš spausdinimą būtų ir jų netaisęs?

Mintaujoje Jablonskis bandė duoti versti mokiniams ir tokiu būdu juos mokyti lietuvių kalbos. P. Avižonis savo prisiminimuose rašė, kad ketvirtojoje klasėje perskaitęs iš Jablonskio gautą lenkų rašytojo Kraševskio knygą „Kunigas“. Ji taip patikusi, kad ėmęs, Jablonskio padedamas, po truputį versti. „Kol

⁹¹ Petro Avižonio laiškas Povilui Višinskiui. — „Mūsų kalba“, 1975, Nr. 4, p. 67. Kaip žinome, paveikslėliais Žemaitė vadino savo kūrinius — vaizdelius.

⁹² Zr. D-ro Vinco Kudirkos laiškas. — „Varpas“, 1924, Vinco Kudirkos jubiliejinis Nr., p. 96.

⁹³ Zr. Mieldažytė E. J. Jablonskis ir tautosaka. — „Pergalė“, 1970, Nr. 12, p. 142; Mieldažytė E. „Musų pasakos“. — Kn.: Liaudies kūryba, t. II. V., 1973, p. 231—237.

⁹⁴ Zr. Pupkis A. J. Jablonskio rankraštinių palikimas. — „Kalbotyra“, 1962, t. V, p. 53—54. Zr. VUB, f. 646.

gimnaziją baigiau, — teigė P. Avižonis, — buvau visą „Kunigą“ išvertęs, ir didoką mano vertimo dalį buvo Jablonskis savo ranka ištaisęs“⁹⁵. Darbas likęs neišspausdintas: po kiek laiko išėjęs Amerikoje kitas vertimas, bet jis kalbos atžvilgiu negalėjęs lygintis su Jablonskio taisytuoju.

Tai ne vienintelis toks atvejis. V. Mironas yra prisiminęs, kad kažkoks jo kaimynas mėginęs iš rusų kalbos versti Gogolio kūrinėlius. Jis skaitęs artimesniems gimnazijos mokiniams. Tada pamatę, kad vertimas ištaisytas raudonu rašalu — taisęs Jablonskis⁹⁶. Šis vertimas taip pat neišliko.

Tiksliau ir pilniau nustatyti Jablonskio redaguotus dalykus nėra neįmanomas dalykas, tik reikalaujantis ilgo ir kruopštaus tekstologinio tyrinėjimo. Sugretinus su tikrai autentiškais autorių tekstais (pvz., laiškais, dienoraščiais, pirmosiomis straipsnių redakcijomis) išspausdintus dalykus, kuriuos galima laikyti redaguotais, pavyktų palyginti tiksliai nustatyti redagavimo laipsnį, ypač ryškesnių tarmių atstovų, pvz., A. Sketerio, L. Didžiulienės ir kt. Reikia tikėtis, kad mūsų filologai susidomės ir tekstologinėmis problemomis, tada sulauktume tikslesnių duomenų apie Jablonskio redaguotus darbus. Pavyzdžiui, 1905 m. spalio 5 d. laiške J. Basanavičiui Jablonskis nurodė, kad dar Mintaujoje gavęs jo „Arielką“. Jos rankraštį (reikia manyti, pataisytą) nusiuntęs „Ūkininkui“, bet jo neišleido⁹⁷. Kiek tokių išleistų ir neišleistų dalykų tebėra nežinoma?!

ESTŲ ŽEMĖJE

Talino nuotaikos. Po jaukios, artimos, beveik lietuviškos Mintaujos Talinas, tada oficialiai vadintas Reveliu, Jablonskiui rodėsi svetimas ir atšiaurus. Prisiminimuose rašoma, kad čia turėjęs labai blogą butą: „Mediniai apgriuvę namai, kiaurais pamatais ir baisiai šalti“¹. Daug nervų kainavo ir jo jaunesniosios sesers Marytės pasielgimas: nebaigusi gimnazijos, paslapčiomis susituokė su Jablonskio bičiuliu, minėtu M. Čepu, ir abu, palikę savuosius, pabėgo į pasaulio galą, į Čią.

Neabejotina, kad jį slėgė tamsi ir netikra savo tautos ateitis. Gal būt, tik dabar pajuto jos visą tragiškumą. 1895 m. buvo areštuotas L. Vaineikis ir kiti „Atgajos“ nariai. Stiprėjo carinės valdžios persekiojimai. 1897 m. Marijampolės ir Vilkaviškio apskrityje prasidėjo kratų ir areštų banga — tai įsisiautėjęs Ma-

⁹⁵ Zr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 531.

⁹⁶ Zr. ten pat, 537.

⁹⁷ LKLI, f. 2—1010.

¹ „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 539.

rijampolės apskrities žandarų viršininkas A. Vonsiackis užsmaugė nelegalią „Sietyno“ draugiją. Nukentėjo 35 asmenys, tarp jų ir Jablonskio pažįstami. Slėgė netikrumas — netikėtai galėjo žandarams pakliūti į inkriminuojančios medžiagos, ir būtų griuvę visa: pakenčiama materialinė būklė, darbas, kalbininko perspektyvos.

Kaip jautriai Jablonskis žiūrėjo į savo šeimos likimą, rodo toks P. Sniukštos aprašytas epizodas: „Daug dirbdamas Juškevičiaus žodiną redaguodamas, Jablonskis mėgdavo, atėjus šventėms arba atostogoms, keletą dienų pasilsėti, praleisti šeimos arba gamtos glėbyje. Mėgo pavažiuoti į gražias Revelio apylinkes. Atsimenu, kaip birželio mėnesyje Jablonskis, Bulota ir kiti padarėme lietuvių gegužines pajūryje, nuvažiavę apie 20 kilometrų arkliais. Pasigūžinęjį vyrą grįžome jūrių keliu, laivu. Ištiko didelis vėjas ir ko tik nepaskendome. Jablonskis sėdėjo laive išbalęs, sunykęs. Išlipęs iš laivo, jis ūmai atsigavo, įgijo gero ūpo. Aš klausiau jo: „Ponas profesoriau, kodėl tams-ta taip buvai nuliūdęs sėdėdamas laive ir dabar taip ūmai palinksmėjai“ — „Rūpėjo man ji su vaikais. Man žuvus, jie visi paliktų be duonos ir mokslo“, atsakė Jablonskis“².

Tad visai suprantama, kodėl Jablonskis buvo blogai nusiteikęs pirmaisiais metais Taline. Ta nuotaika apibūdinta K. Jokanto tokiais žodžiais: „Viena, kas metėsi į akis, tai nuolatinis liūdėjimas. Atsistos prie krosnies, susimąstys ir tyli ilgą valandą nieko nesakydamas, nieko nematydamas, kas dedasi aplinkui. Buvo numanu, kad viskas čia jam svetima, kad niekas nemiela, niekas netraukia. Į iškėlimą iš Mintaujos žiūrėjo, kaip į ištrėmimą. Niekad neteko matyti jo tokio linksmaus ir gyvo, kaip kad Mintaujoj“³.

Tačiau, objektyviai imant, Jablonskio laimė, kad jis tais metais paliko Mintaują. Naujas gimnazijos direktorius Tichomirovas, skatinamas sustiprėjusių carizmo pastangų slopinti bet kokį moksleivių judėjimą, apsižiūrėjo, kad Mintaujoje esama per daug lietuviškos valstietiškos kilmės moksleivių. Dar blogiau, kad jie demonstruoja savo lietuviškumą. Gimnazijos vadovybė 1896 m. rudenį sumanė apgenėti tam lietuviškumui šakas, įsakydama lietuviams katalikams melstis rusiškai, nors kitų tautų mokiniai meldavosi savo kalbomis. Mokiniai demonstratyviai pasipriešino gimnazijos vadovybės potvarkiui. Kilo didelis triukšmas, ir iš gimnazijos buvo pašalinta bene 100 lietuvių gimnazistų. K. Jokanto nuomone, jeigu „tuo laiku Mintaujoj būtų buvęs J. Jablonskis, bėda už „maištą“ būtų buvusi su-

² Ten pat, p. 540.

³ Ten pat, p. 542.

versta ant jo. Tos nuomonės laikėsi visi, kurie tik arčiau tų dalykų stovėjo⁴.

Atvažiuavęs į naująją vietą, Jablonskis Taline rado tik vieną lietuvių inteligentą — veterinarijos gydytoją Joną Bulotą, atvykusį tais pačiais metais iš Kišiniovo. Vėliau lietuvių ėmė rasti daugiau. Tikėdamiesi Jablonskio pagalbos, ėmė plūsti 1896 m. rudenį ir žiemą išvaryti Mintaujos gimnazijos mokiniai, kurie vylėsi Taline kaip nors tęsti mokslą. Prie Jablonskio namų glaudėsi jauni inteligentai, pvz., A. Bulota, V. Kalnietis, M. Tomkevičius. Jo namuose prieglobstį rado ir politiniai tremtiniai J. Kriauciūnas, buvęs neseniai „Varpo“ redaktoriumi, ir filologijos studentas A. Daniliauskas. Kiek vėliau, 1898 m. pašalintas iš Seinų kunigų seminarijos, Jablonskio pagalbos Taline ieškojo ir Vincas Mickevičius-Kapsukas. Gausėjęs lietuvių būrelis Jablonskiui buvo ne tik moralinė atrama, bet, sumaniai įtrauktas į darbą, gerokai padėjo jam redaguoti Juškų žodyną — perrašinėjo tekstą, buvo gyvas šaltinis vienam kitam žodžiui patikrinti.

Talinas palyginti netoli nuo Peterburgo, ir Jablonskis, pasinaudojęs ta aplinkybe, užmezgė glaudesnius ryšius su Peterburgo lietuviais. Bene artimiausiai susidraugavo su S. Baltramaičiu⁵. Juos tikriausiai siejo meilė lietuviškai knygai. Reikia manyti, kad tada artimiau susipažino Jablonskis ir su E. Volteriu bei jo šeima, kuri buvo tapusi savotišku lietuvių inteligentų centru Peterburge. Juk Volteriai gerai žinomi P. Vaičiainio globėjai. Neatsitiktina, kad Jablonskis įstojo į Peterburgo Lietuvių-žemaičių labdaros draugiją⁶.

Gimnazija. Pamažu Jablonskio nuotaika turėjo gerėti. Prie to galėjo prisidėti ir Aleksandro gimnazijos atmosfera. Čia jis rado direktoriaujantį savo gerą pažįstamą, buvusį Mintaujos gimnazijos direktorių Stepaną Rožankovskį, simpatišką žmogų. Nuo 1897 m. rudens buvo paskirtas naujas direktorius, Piotras Pogodinas⁷, su kuriuo taip pat sugyvenęs gerai. Juos jungė bendri interesai — direktorius, archeologas ir filologas, dėstė graikų kalbą. Be to, Jablonskį galėjo patraukti ir jo liberalumas, kuris vėliau pasirodė apsimestas. Tad jų santykiai, kol Jablonskis pakliuvo žandarams į nagus, buvo artimi. Pavyzdžiui, J. Bulota pasakojo, kaip „vieną kartą prietema išėjo

⁴ Ten pat.

⁵ Pavyzdžiui, 1898 m. spalio 30 d. D. Saulys pas Baltramaičius susipažinęs su Jablonskiu (žr. Lietuviškasis Vilniaus atgimimas (Iš D. Šio prieškarinių užrašų). — „Mūsų Vilnius“, 1932, Nr. 18—19 (92—93), p. 416).

⁶ Žr. Отчет С. Петербургского Литовско-жмудского благотворительного общества. С.-Петербург, 1898, с. 8 (iš Biržiška V. Lietuvių bibliografija, d. IV, t. II. K., 1939, p. DXCVIII).

⁷ Žr. Список лиц служащих по ведомству Министерства Народного Просвещения на 1900 год. С.-Петербург, 1900, с. 788.

Jablonskis pasivaikščioti įsinėres tiktai į pantaplįus (be batų) ir susitiko su Pogodinu, kursai jį taipo nusivedė į savo butą. Kitam kam tatau būtų buvę tai neleistina, bet „Ivan Osipovič takoj slavnyj...“⁸

J. Bulotos teigimu, antrasis artimesnis Jablonskiui kolega buvęs rusų kalbos ir literatūros mokytojas Zacharijus Chodzickis. Matyt, ir čia pirmiausia lėmė profesiniai interesai, o gal ir abiejų partnerių dvasinio nusiteikimo panašumas.

Apie kitus mokytojus Jablonskis buvęs ne per geriausios nuomonės. Jis sakydavęs, kad jie nieku rimtesniu nesiinteresuoją, skaitą vien juodašimtišką laikraštą „Svet“. Tačiau patys mokytojai dėl linksnumo kompanijoje Jablonskį mėgę. Labai norint, būtų galima tiksliau nustatyti visus Jablonskio kolegas: išliko kasmet sudaromi mokytojų sąrašai, pamokų paskirstymai ir kt. Bet tai vargu ar ką daugiau duotų Jablonskio ir pačios gimnazijos charakteristikai. Galima tik tiek pasakyti: kolektyvas buvo išimtinai vyriškas ir palyginti nedidelis. Pavyzdžiui, 1899/1900 mokslo metais dirbo 21 mokytojas⁹: direktorius, inspektorius, kuris dėstė ir rusų kalbą, trys dvasininkai (pravoslavai, liuteronai ir katalikai); senąsias kalbas, be direktoiaus, dėstė keturi mokytojai, rusų kalbą — du, matematiką ir fiziką — du, geografiją ir istoriją — vienas. Įdomu, kad dailyrastį dėstė net trys mokytojai. Be to, buvo po vieną prancūzų, vokiečių kalbos ir gimnastikos mokytoją (šis buvo karininkas, podporučikas).

Kolektyvas buvo labai įvairių tautybių ir religijų. Be rusų, sprendžiant iš pavardžių ir bylose įsegtų trumpų charakteristikų, dirbo dar vokiečių, latvių, lenkų ir net prancūzas. Jablonskis buvo vienintelis lietuvis.

Darbas mokykloje Jablonskiui nebuvo naujas — maža kuo skyrėsi nuo Mintaujos gimnazijos. 1896/1897 mokslo metais Jablonskis per pirmąjį pusmetį turėjo 26 savaitines pamokas, o antrajame pusmetyje, išdalijus buvusio mokytojo Choinackio pamokas, jam laikinai pridėjo dar 6 graikų kalbos pamokas VIII klasėje¹⁰. Bendra savaitinių Jablonskio pamokų suma tą pusmetį buvo 27. 1897/1898 mokslo metais jis turėjo 23 pamokas¹¹. Kitais mokslo metais jis vėl turėjo 23 pamokas ir buvo klasės auklėtojas¹², 1899/1900 mokslo metais — net 28 pamokas ir auklėjamąją klasę, antrąją¹³. Paskutiniaisiais darbo metais, 1900/1901, jam buvo paskirtos 29 savaitinės pamokos (17 lo-

⁸ „Lietuvos mokykla“, V-ju metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 545.

⁹ ECVIA, f. 102, ap. 1, b. 503, l. 20.

¹⁰ Ten pat, b. 498, l. 3, 86a.

¹¹ Ten pat, b. 498, l. 90.

¹² Ten pat, b. 500, l. 30, 35.

¹³ Ten pat, b. 503, l. 16, 20.

tyną kalbos pamokų I, II ir III kl. ir 12 graikų kalbos pamokų IV ir V klasėse), taip pat auklėti III klasę¹⁴.

Darbo užmokestis, suprantama, svyravo priklausomai nuo pamokų skaičiaus: nuo 1850 iki 2180 rublių per metus. Po kelias dešimtis rublių prisidėdavo kas pusmetį už pavaduotas pamokas ir už mokinių sąsiuvinų taisymą. Pats Jablonskis pamokų praleisdavo palyginti labai mažai¹⁵: 1896 m. — 4; 1897 m. pirmajame pusmetyje — 0, antrajame — 4; 1898 m. pirmajame pusmetyje — 4, antrajame — 2; 1899 m. per abu pusmečius ir 1900 m. pirmajame pusmetyje — nė vienos. Toks mažas praleistų pamokų skaičius rodo ne tik nepaprastą Jablonskio stropumą, bet ir neblogą jo sveikatą.

Jablonskio darbas nesiribojo tik pamokomis. Jis lygiai stropiai dalyvavo ir gimnazijos pedagogų tarybos bei gimnazijos ūkio komiteto posėdžiuose.

Pedagogų tarybos posėdžiai, kurių protokolai išlikę nuo 1897 m. lapkričio 20 d. (Nr. 25), vykdavo gana dažnai. 1898 m. pirmajame pusmetyje jų buvo 10, antrajame ir 1899 m. pirmajame pusmetyje — 23, 1899/1900 mokslo metais — 28, 1900 m. nuo rugpiūčio 12 d. iki gruodžio 19 d. įvyko 20 posėdžių, bet šiame paskutiniame posėdyje Jablonskis jau nedalyvavo¹⁶.

Posėdžiuose buvo svarstoma įvairių klausimų. Keliais atvejais jų yra referavęs ir pats Jablonskis. Pavyzdžiui, 1900 m. kovo 30 d. posėdyje (prot. Nr. 20) jis iškėlė reikalą pakeisti iki šiol vartotą gimnazijoje Sidorovo ir Keslerio lotynų kalbos vadovėlį kitu, geresniu vadovėliu — N. Sančiurskio „Trumpa lotynų kalbos gramatika“¹⁷. Posėdyje išdėstyti motyvai rodo Jablonskio pedagogines, metodines pažiūras. Jablonskis ypač buvo nepatenkintas Sidorovo ir Keslerio vadovėliu todėl, kad jo autoriai smarkiai perdirbinėję kiekvieną naują vadovėlio leidimą. Esą sunku pasiekti, kad visi mokiniai turėtų tą patį leidimą. Ir siekti to neverta. Šiame vadovėlyje nesą tiksliai suformuluotų sintaksės taisyklių: autoriai dažniausiai pastabų forma duoda daug nesusijusių ir sunkiai įsimenamų smulkmenų. Todėl mokytojas turįs pats diktuoti daug paaiškinimų ir papildymų. N. Sančiurskio vadovėlis tuo tarpu pateikias pačių reikalingiausių gimnazijos kursui dalykų iš lotynų kalbos, gramatikos reiškiniai aiškinami glaustai, išlaikant griežtą sistemą, o sunkiausiais atvejais dar specialiai atkreipiamas į tai dėmesys.

Pedagogų taryba Jablonskio nuomonei visiškai pritarė ir kreipėsi į apygardos kuratorių leisti dėstyti lotynų kalbą II ir

¹⁴ Ten pat, b. 510, l. 24, 25, 26.

¹⁵ Зг. Циркуляр по Рижскому учебному округу, 1897, с. 303, 1898, с. 128, 158, 632; 1899, с. 96, 514; 1900, с. 139, 491.

¹⁶ ECVIA, f. 102, ap. 1, b. 827.

¹⁷ Ten pat, l. 89, 89a.

III klasėse pagal Sančiurskio vadovėlį. Palankumą N. Sančiurskio vadovėliui Jablonskis išlaikė iki senatvės: 1919 m. išėjo K. Kepalo lietuviškas šio vadovėlio vertimas, kuris buvo Jablonskio taisyta (II 135, 142, 143), o gal ir jo iniciatyva atliktas.

Po pusmečio, 1900 m. rugsėjo 4 d., pedagogų taryba posėdyje (prot. Nr. 5) patvirtino detalias lotynų kalbos dėstymo VIII klasėje ir graikų kalbos III—VIII klasėse programas, sudarytas direktoriaus, J. Jablonskio, K. Kauženo ir G. Heldo (Гельд). Programas nutarta pateikti kuratoriui tvirtinti¹⁸.

Stropumas, aktyvus dalyvavimas pedagoginiame darbe, siekimas jį gerinti rodo, kad Jablonskis ir Taline, ypač paskutiniaisiais metais, nebuvo „žmogus futliare“. Jo darbą vertino ir vyresnybė: 1898 m. rugpiūčio 8 d. jam buvo įteiktas sidabrinis Aleksandro III atminimo medalis. Tiesa, tai nebuvo koks nors ypatingas apdovanojimas. Carinė vyriausybė tų medalių pažėrė nesigailėdama: Aleksandro gimnazijai buvo atsiųsta net šešiolika¹⁹. Tų pačių metų gruodžio 21 d. caro įsaku Nr. 90 Jablonskis pakeliamas kolegijos tarėju²⁰, t. y. tarnybinių rangų lentelėje susilygino su kariniu pulkininko laipsniu.

Direktoriaus gerą nuomonę, kuri tikriausiai nesiskyrė nuo apygardos vadovybės nuomonės, rodo trumpa Jablonskio charakteristika, rašyta 1900 m. rugpiūčio 3 d., pristatant tris mokytojus apdovanoti ordinais. Pirmiausia pristatomas prancūzų kalbos mokytojas Deliavi, priėmęs prieš penkerius metus Rusijos pilietybę. Toliau, kiek atsargiau, nes tai Pabaltijo vokietis, siūlomas vokiečių kalbos mokytojas Beierlė. Apie Jablonskį parašyta taip: „Toliau iš eilės eina apdovanoti teikiamas senųjų kalbų mokytojas [...] I. O. Jablonskis (paskutinis apdovanojimas 1895 m.). Į savo atliekamas dėstytojo pareigas I. O. Jablonskis žiūri uoliai ir stropiai ir jo darbu pasiekiami rezultatai žemesniosiose klasėse [toliau eina nubraukti žodžiai „безусловно выше“ — neabejojamai aukštesni, bet čia direktoriui tokia charakteristika pasirodė jau per daug giriama, todėl jis tęsė kiek santūriau:] nepalieka norėti nieko geresnio“²¹. Tą pačią dieną buvo surašytas ir specialus raštas-anketa (именной лист) Nr. 430, kuriame visi trys mokytojai pristatomi apdovanoti ordinais; Jablonskis — šv. Anos 3-jo laipsnio²². Likimo ironija: caro pasirašytas apdovanojimas buvo paskelbtas tada²³, kai „susikompromitavęs“ Jablonskis jau buvo kelis kartus žandarų

¹⁸ Ten pat, b. 827, l. 113a.

¹⁹ Ten pat, b. 500, l. 40.

²⁰ Зг. Циркуляр по Рижскому учебному округу, 1899, № 1, с. 11.

²¹ ЕСVIA, f. 102, ap. 1, b. 510, l. 27—28.

²² Ten pat, l. 34.

²³ Зг. Циркуляр по Рижскому учебному округу, 1901, № 2, с. 47.

krėstas, kai prieš akis jau buvo atleidimas iš darbo ir „maloningas“ caro raštas ištremti į „ne taip tolimas gubernijas...“

Lietuvių kalbos darbai. Pedagoginis darbas surydavo daug laiko, ir Jablonskiui likdavo jo maža filologijos dalykams. Gyvendamas Taline, Jablonskis atsidėjo dviem pagrindiniams darbams — redagavo Juškų žodyną ir parašė 1901 m. gramatiką. Pats Jablonskis, rodos, šios gramatikos nebuvo laikęs savo pagrindiniu darbu, lygiaverčiu Juškų žodyno redagavimui.

Talino veiklos laikotarpis gerokai skyrėsi nuo Mintaujos metų, kai Jablonskis, neturėdamas prieš akis kokio didesnio darbo, rašė straipsnį po straipsnio, redagavo įvairius kitų autorių darbus, palaikė glaudžius ryšius su „Varpu“. Dabar tų ryšių nebuvo — kartu nebuvo ir paskatų rašyti straipsnius. Todėl iki 1900 m. Jablonskis neišspausdino nė vieno straipsnio persekiojamoje lietuvių spaudoje. Neišspausdino nė vieno straipsnio ir rusų žurnaluose: reikėjo visas jėgas skirti stambiesiems darbams. Tik 1900 m. „Varpe“ Nr. 7, tarsi neiškentęs dėl įvairių nesąmonių, Jablonskis vėl pasirodė su straipsniu recenzija „Prie istorijos musun rašybos“ (III 17—23), kur smarkiai kritikavo J. Basanavičių dėl jo projektų. Išspausdinti straipsnį jį, tur būt, paskatino ir kitos aplinkybės: atgijęs ryšys su varpininkais ir klaidingas įspūdis, kad carizmas nėra toks grėsmingas, kad jis „sušvelnėjo“.

Per tą laiką, suprantama, nedaug teko redaguoti darbų. P. Šniukštos atsiminimuose rašoma, kad Andrius Bulota „buvo priuošęs spaudai Lomonosovo bijografiją, bet cenzūra neleido. Buvo sumanyta apgauti spaudos valdybą manant, kad ji per neapsižiūrėjimą leis spausdinti lietuvių kalba, bet nepavyko. Ta bijografija buvo Jablonskio vertime ištaisyta ir bendrai šeimynos rate skaityta“²⁴. Minimas Lomonosovo vertimas, kaip rodo R. Vėbros publikuotas Jablonskio raštas Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai, buvo jai nusiųstas 1897 m. pačioj pabaigoj²⁵. Tuo savo žygiu Jablonskis prisidėjo prie P. Vileišio, J. Liaugmino, A. Smilgos, J. Abromaičio mėginimų 1896 ir 1897 m. vėl legaliu keliu išspausdinti lietuviškų knygų.

Jablonskis galėjo peržiūrėti ir P. Avižonio knygutę „Apsakymai apie žemę, vandenį ir orą“ (1898). Autorius, jo patartas, išbraukęs tituliniame lape „I dalis“²⁶, bet sunku patikėti, kad Jablonskis būtų apsiribojęs tik tuo vienu patarimu — ne tokios

²⁴ „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 539.

²⁵ Zr. Vėbra R. 1897 m. J. Jablonskio laiškas. — „Literatūra ir menas“, 1966.VI.25, Nr. 26(1024), p. 6. Taip pat žr. Vėbra R. Iš lietuviškos spaudos draudimo istorijos. — „Knygotyra“, 1975, t. 5(12), p. 232—233.

²⁶ Zr. Avižonis P. Atsiminimai apie d-rą V. Kudirką. — „Varpas“, 1924, V. Kudirkos jubiliejinis Nr., p. 160 (prieš tai buvo išspausdinta ir 1898 m. „Ukininke“).

mados jis buvo. P. Avižonis prašė pagalbos ir dėl antrojo savo darbo: 1897 m. per kalėdas atvyko į Taliną, kur Jablonskis jam ištaisė Kuršaičio gramatikos konspektą, davęs jam vardą „Lietuviška gramatikėlė“²⁷.

Juškų žodynas. Daugiausia laiko ir jėgų Jablonskis vis dėlto skyrė Juškų žodyno redagavimui. Iš tikrųjų tai buvo nepaprastos svarbos darbas lietuvių kalbai ir net indoeuropeistikai.

Kaip jau buvo sakyta, tuoj po V. Juškos mirties Lamanskis informavo Jablonskį apie projektą pavesti jam redaguoti Juškų žodyną. Tačiau tik 1897 m. sausio pradžioje akad. A. Sachmatovas oficialiai Jablonskiui pasiūlė imtis žodyno redagavimo²⁸.

Kyla klausimas, kodėl taip ilgai, net septynis mėnesius, buvo laukta su šiuo pasiūlymu. Kažin ar tik dėl to (o gal ir visai ne dėl to), kad Mokslų akademija, kaip teigia B. Tolutienė, ieškojusi kito redaktoriaus²⁹. Galėjo būti ir taip, kad akademijos Rusų kalbos ir literatūros skyriaus vadovai, gerai žinodami Jablonskio rūpesčius, susijusius su persikraustymu į Taliną, kantariai laukė, kol jis pagaliau įsikurs. Reikia apgailestauti, kad neturim jo laiškų Lamanskiui ar kitiems asmenims, rašytų po 1896 m. kelionės į Lietuvą ir persikėlus į Taliną.

Per tą laiką, kuris praėjo nuo Lamanskio užuominos, Jablonskis tikriausiai daug galvojo, kaip reikėtų redaguoti žodyną. Kad ir neturėjo tokio darbo patirties, jam vis dėlto iš karto buvo aišku, jog didelę darbo dalį atims Juškų medžiagos tikrinimas tose vietose, kur ji rinkta. To reikalavo Fortunatovas dar iš V. Juškos³⁰, kas galėjo būti žinoma ir Jablonskiui, nes jau minėtame laiške Lamanskiui jis užsiminė, kad norėtų, turėdamas Juškų rankraščius, patikrinti atskiras vietas.

Atsakyme Sachmatovui Jablonskis išreiškė viltį, kad gausiąs kokių nors instrukcijų, kaip redaguoti žodyną, pirmiausia laukiąs jų iš Fortunatovo. Ne kažkiek pasitikėdamas savo jėgomis, jis ryžosi kreiptis net į A. Baranauską pagalbos, bet šis atsisakė, aiškindamasis darbais³¹.

A. Sachmatovas, gavęs laišką, tuoj, 1897 m. sausio 18 d., Rusų kalbos ir literatūros skyriaus posėdžiui referavo, kad Jablonskis sutinkąs imtis redagavimo. Tada skyrius oficialiai nutarė: 1) pavesti žodyno redagavimą nuo antrojo tomo (*E* raidės) Jablonskiui; 2) perduoti jam spausdintą žodyno dalį ir tuos

²⁷ Zr. Avižonis A. Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos“ istorija. — „Mokykla ir gyvenimas“, 1921, Nr. 1, p. 31.

²⁸ Zr. J. Jablonskio laiškas A. Sachmatovui (1897 m. sausio 11 d.). — „Literatūra ir kalba“, 1961, t. V., p. 319.

²⁹ Zr. Tolutienė B. Antanas Juška leksikografas. — Ten pat, p. 236.

³⁰ Ten pat, p. 234.

³¹ Zr. A. Baranausko laiškas Jablonskiui (1897.V.21). — Baranauskas A. Raštai, t. II. V., 1970, p. 168—169.

rankraščius, kuriuos spaustuvei buvo įteikęs V. Juška (Juškevičius); 3) už redagavimą ir korektūrų skaitymą mokėti po 15 rb už lanką, Visa 1897 m. sausio 31 d. raštu Nr. 41 buvo pranešta Jablonskiui³². Taigi redagavimui skirtą medžiagą jis turėjo gauti vasario pradžioje, bet veikiausiai jos siuntimas užtruko, nes tik balandžio 1 d. laišku Jablonskis informuoja Šachmatovą gavęs Juškų žodyno rankraštį nuo *E* iki *Ež* ir nuo *G* iki *Gi* kartu su išspausdintąja dalimi. Iki tol jis pasirūpinęs visomis reikalingomis redaguoti priemonėmis ir perrašęs į švarraštį (spaudai) rankraštį iki žodžio *gaišti*. Per šventes (tur būt, velykas) jis ketinąs išsiųsti akademijai pirmąjį sąsiuvinį. Baigdamas jis pareiškė vilties, kad toliau darbas eisias lengviau ir dėl jo nesitrukdysiąs³³.

Tačiau juo į girią toliau, juo medžių daugiau. Ir juo daugiau Jablonskis gilinosi į žodyną, juo daugiau radosi neaiškumų. Tai galime aiškiai įsivaizduoti, paskaitę po trijų savačių (balandžio 22 d.) rašytą Rusų kalbos ir literatūros skyriui laišką³⁴.

Laiške Jablonskis rašė, kad kartu siunčia 45 puslapius jo „taisyto“ ir perrašyto rankraščio. Tai buvo tikriausiai tas Šachmatovui žadėtas pirmasis sąsiuvinis. Geriau susipažinęs su rankraščiu, Jablonskis nustatė daug trūkumų, kuriuos jis trumpai referavo Rusų kalbos ir literatūros skyriui. Pirmiausia, ne visada tiksliai išversti lietuviški žodžiai į lenkų arba rusų kalbą: dažniausiai pasigaunamos atsitiktinės jų reikšmės. Antra, netikslī rašyba: ne visada pataikoma rašyti *y*, visai nedaroma skirtumo tarp *u* ir *ū*. Trečia, žymint žodžių kirčius, nesilaikoma vienos tarmės kirčiavimo.

Toliau Jablonskis nurodė, kad visų tų trūkumų negalys ištaisyti, nenuvažiavęs į Lietuvą, todėl noris iki atostogų gauti visą žodyno rankraštį, kad ten galėtų jį patikrinti. Tad tik rudenį jis pradėtų spausdinti antrąjį tomą.

Jablonskio pastabos ir pasiūlymai rodo, kad jis, siekdamas parengti tikrai gerą ar net tobulą žodyną, kaip redaktorius nuėjo žymiai toliau už savo pirmtakus — J. Jušką, F. Fortunatovą ir net V. Jušką, kurie tenkinosi pirmiausia į akis krintančių klaidų pataisymu. Jablonskis, suvokdamas, jog jo radikaliam taisymui, reikalaujančiam daug laiko, gali nepritarti skyrius ir Fortunatovas, kuriam prašė įteikti tuos jo redaguotus 45 puslapius, kad pasakytų savo lemiamą žodį, pasiūlė ir kitą alternatyvą: palikti Juškų vertimą be pakeitimų ir apsiriboti tik pastabomis, papildančiomis ar pataisančiomis tą vertimą.

Siame laiške prasikiša Jablonskio charakterio bruožas — siekti visiško tobulumo. Ir tas bruožas gerokai prisidėjo prie

³² MAAL, f. 9, ap. 1, b. 704, l. 4.

³³ Ten pat, l. 5, 5a.

³⁴ Ten pat, l. 6—8 (Tolūtienė B. Min. veik. — „Literatūra ir kalba“, t. V, p. 320—322).

to, kad Jablonskis, nors ir raginamas Fortunatovo ir kitų akademikų, neįstengė parengti tomo rankraščio ne tik 1897 m., kaip jis buvo ketinęs, bet ir 1898, ir 1899 m.

Fortunatovas, kaip buvo Jablonskio prašyta, Rusų kalbos ir literatūros skyriui netrukus, 1897 m. gegužės 12 d., davė atsakymą, apskritai labai palankų Jablonskiui³⁵. Pritaęs Jablonskiui, kur šis taisė konkrečias klaidas (pvz., *esa* vietoj *esą*), jis vis dėlto, gana atsargiai, siūlė laikytis Antano Juškos varianto, daugelį klaidų laikydamas atsiradusiomis dėl vėlesniųjų redaktorių nenuoseklumo ar neapsižiūrėjimo. Kad to būtų išvengta, jis rekomendavo perduoti Jablonskiui ne tik V. Juškos redaguotą variantą (*E* raidę), bet ir originalą, pirminį tekstą. Kelis kartus patardamas pasižiūrėti į pirmojo tomo pratarmę, Fortunatovas neabejotinai norėjo, kad Jablonskis laikytųsi jo redagavimo principų.

F. Fortunatovo rekomendacija, matyt, paveikė skyrių, ir 1897 m. gegužės 8 d. raštu Nr. 166 Jablonskiui buvo pranešta³⁶, kad jam siunčiama dešimt Juškos žodyno sąsiuvinių su raidėmis *I, J, K, L, M, N, O, P, R, S, Š, T, U, V, Z, Ž*. Jablonskis gegužės 9 d. laišku A. Byčkovui pranešė gavęs tuos sąsiuvinius, tik trūkstą raidės *D* nuo žodžio *durnuoti*. Į Lietuvą ketinęs išvykti birželio 10 d. Nors jis vyksta savo iniciatyva ir lėšomis, bet susidūrimams su policija išvengti praverstų jo kelionei suteikti komandiruotės pobūdį, t. y. būtų naudinga gauti „atvirąjį lapą“ su nurodymu, jog jis vyksta į Kauno guberniją tirti lietuvių tarmių arba rengti spaudai Juškų žodyno³⁷. Jablonskis prašomą raštą (Nr. 943) gavo 1897 m. gegužės 26 d.³⁸

Carinėje Rusijoje, ypač nacionalinių mažumų rajonuose, įtariai policijai užkliūdavo viskas, ir Jablonskio baiminimasis nebuvo be pagrindo. Ypač įtariai žiūrėta į inteligentus, kurie bandydavo suartėti su paprastais žmonėmis, kažką rašydavo, klausinėdavo, aiškindavosi. Jablonskio, žinoma, nebūtų uždarę į kalėjimą, bet savo priekabėmis policija vis dėlto galėjo sugadinti nervų ir net sutrukdyti darbą, atbaidydama nuo bendravimo su juo vietos inteligentus ir paprastus žmones.

Lietuvių visuomenė apie būsimą Jablonskio kelionę buvo taip pat informuota: „Ūkininke“ (1897, Nr. 1, p. 108) Kamblio (=K. Griniaus) korespondencijoje „Veliona“ (Veliuona) rašoma, kad šią vasarą į Veliuoną žadąs atvykti Revelio gimnazijos profesorius Jablonskis, tvarkąs Juškevičiaus žodyną. Korespondencijos autorius apgailestavo, kad žodynas per lėtai spausdinamas.

³⁵ Zr. Tolutienė B. Min. veik. — „Literatūra ir kalba“, t. V, p. 345—347.

³⁶ MAAL, f. 9, ap. 1, b. 704, l. 10.

³⁷ Ten pat, l. 11, 11a.

³⁸ Ten pat, f. 134, ap. 3, b. 1755, l. 17—18a.

Tuo tarpu sunku nustatyti, kur tą vasarą lankėsi Jablonskis. Neaišku, kaip jam sekėsi tikrinti medžiagą. Turime tik vieną kitą labai bendro pobūdžio faktą. Pavyzdžiui, 1896 m. vasarą Jablonskis lankėsi Ukmergės apylinkėse, pabuvęs čia kelias dienas, keliavo pas J. Slapelį į Galsiškių kaimą Kupiškio apylinkėse³⁹. Žmonės labai stebėjėsi, kad toks mokytas ponas kalbinąs visus lietuviškai, užsirašąs visokius daiktus. Kartu tas domėjimasis žmonių gyvenimu ir kalba diegė jiems ir tam tikrą savo vertės pajautimą.

Iš 1897 m. kelionės yra likę penkios užrašų knygelės⁴⁰, numeruotos romėniškais skaitmenimis I—V. Iš jose užrašytų pavyzdžių matyti, kad Jablonskis lankėsi Žagarėje, gal Subačiuje ir Raseiniuose, bet daugiausia buvo Plokščiuose, Veliuonoje, Vilkijoje, Jurbarkė, yra pavyzdžių ir iš Čekiškės, Žemaitijos.

Į panašias ekspedicijas jis vykdavo kas vasarą. Antai 1898 m. vasarą lankėsi Šiluvoje. Dvi savaites su savo pagalbininku jis eidavęs į Šiluvos valsčiaus valdybą teismo dienomis ir užrašinėdavęs įdomesnius kalbos dalykus, išgirstus per bylą. Iš Šiluvos Jablonskis išvykęs į Betygalą⁴¹.

Atrodo, kad tą pačią vasarą jis bus apsilankęs ir Ušnėnuose pas Žemaitę⁴². Jos kalbos pavyzdžių, užrašytų tais metais ar vėliau, esama keliose užrašų knygutėse, ypač jų daug vienoje su užrašu „Žemaitių kalba“⁴³.

1899 m. vasarą Jablonskis vėl buvo Veliuonoje⁴⁴.

Apie 1897 m. kelionės po Lietuvą rezultatus Jablonskis Rusų kalbos ir literatūros skyriui pranešė palyginti vėlai, tik kitų metų kovo 21 d. laišku skyriaus vadovui A. Byčkovui⁴⁵. Paaiškinti, kodėl jis daugiau kaip pusmetį tylėjo, dabar nėra kuo.

A. Byčkovui jis pranešė, kad vasarą buvęs Veliuonoj, Vilkijoj, Jurbarkė, Kaltanėnuose ir Alsėdžiuose. Tose vietose užrašęs dar 2000 žodžių, neįtrauktų į Juškos žodyną; patikrinęs raišes *E, G, I, J, K* ir iš dalies *L*. Tačiau ir dabar likę neaiškios reikšmės žodžių. Grįžęs iš ekspedicijos, Jablonskis, kiek atlikdamas nuo darbo mokykloje, dažniausiai naktimis, ėmė taisyti rankraščių. „Būdavo, prisikrauna aplinkui įvairių žodynų, — rašė vienas šio darbo liudininkas J. Kriaučiūnas, — ir į juos žiūrėdamas ir juos lygindamas, taiso Juškevičios žodyną“⁴⁶.

³⁹ „Kalba“, 1930, t. I, sąs. 2, p. 40—41.

⁴⁰ MAB, f. 99—81 („Kelionė 97 m. I.“); f. 99—62 („II Plokščėi ir Veliuona“); f. 99—58 („1897 III“); f. 99—65 („Veliuona III“); f. 99—57 („1897.V.“).

⁴¹ Zr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 551.

⁴² Zr. Žemaitė. Raštai, t. VI. V., 1957, p. 24—25.

⁴³ MAB, f. 99—66, be to, f. 99—38.

⁴⁴ Ten pat, f. 99—34.

⁴⁵ Zr. Tolutienė B. Min. veik. — „Literatūra ir kalba“, t. V, p. 324—325.

⁴⁶ „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 553.

Taisyimų buvę tiek daug, kad rankraštį su raidėmis *E* ir *G*, kaip nurodė Jablonskis laiške A. Byčkovui, perrašęs iš naujo, o tuos perrašytus sąsiuvinius savo ruožtu nusiuntęs į Lietuvą keliems geresniems kalbos mokovams papildyti ir pataisyti. Todėl spaudai jis norėjo raides *E* ir *G* atiduoti tik mokslo metų pradžioje, rudenį.

Laiškas Byčkovui, sakytume, lydraštis prie referato „Mokslų akademijos leidžiamojo A. Juškevičiaus Lietuvių žodyno kalbos klausimu“⁴⁷. Jablonskis šį referatą bus parašęs kovo mėnesį. Tiek savo apimtimi (apie spaudos lanko dydžio), tiek faktų gausumu ir jų analize čia turime nemenką studiją apie veliuoniškių ir alsėdiškių tarmes, jų santykį su A. Juškos žodyno medžiaga.

Referate Jablonskis pateikė daug įdomių ir subtilių faktų apie abiejų tarmių fonetiką ir kirčiavimą. Ypač vertingos, gerojai aplenkusios kitus dialektologus, buvo jo pastabos apie Alsėdžių šnektos kirtį: bene pirmasis iš lietuvių kalbininkų jis pastebėjo, kad Kalvarijos (dabar Varduva) apylinkių šnekte žodžiai gali turėti du kirčius: pagrindinį ir antrinį.

Iš referato aiškėja ir Jablonskio pažiūros į bendrinės kalbos pagrindą ir jos formavimąsi. A. Juška rinkęs žodynui medžiagos iš įvairių tarmių (žemaičių ir aukštaičių), o užrašydavo ją dažnai be tų tarmių ypatybių. Todėl Jablonskis padarė išvadą, kad ir Juška orientavęsis į „taisyklingą“ lietuvių kalbą, į lietuvišką koinė. Tačiau joje esą nemaža ir žemaitiųjų. Remdamasis Juškos tendencija, jis toliau svarsto, kad reikėtų atsisakyti žodyne tarmiško garsyno ir nuosekliai vartoti vidurinio lietuvių dialekto „tilžiškių“ tarmę⁴⁸.

Kalbėdamas apie vidurinę dialektą (среднелитовское наречие), jis neturėjo galvoje mūsų termino „vidurio aukštaičių tarmė“, kaip tai suprato B. Tolutienė, aiškindama išnašoje, kad „J. Jablonskis aukštaičių-viduriečių tarmei priskiria ir aukštaičius vakariečius“⁴⁹. Jablonskis čia pakartoja F. Kuršaičio terminą „die preussisch mittellitauische Mundart“⁵⁰, kurį savo paskaitose yra vartojęs ir F. Fortunatovas, praplėtes jo reikšmę iki visos vakarų aukštaičių tarmės, buvusios tiek Rusijos, tiek Vokietijos teritorijose⁵¹. Jablonskis lietuvių bendrinės kalbos pagrindu čia aiškiai laiko šios didelės tarmės „tilžiškių“ patarmę. Taigi turime ir tiesioginių duomenų, kad Jablonskis

⁴⁷ Zr. Tolutienė B. Min. veik. — „Literatūra ir kalba“, t. V, p. 326—344.

⁴⁸ Ten pat, p. 343, 344.

⁴⁹ Ten pat, p. 344.

⁵⁰ Kurschat Fr. Grammatik der litauischen Sprache. Halle, 1876, S. VII.

⁵¹ LKLI, f. 52—123, l. 3a.

tuo laiku bendrinei kalbai pagrindo ieškojo ne tik savo gimtojoje šnekoje⁵².

Fortunatovas laiške Rusų kalbos ir literatūros skyriui, rašytame balandžio 21 d., didžiai vertino referato moksliskumą, kruopštumą⁵³. Iš tikrųjų, jei šis darbas būtų buvęs išspausdintas kuriame leidinyje, jis būtų susilaukęs labai didelio atgarsio: šiandien kalbėtume apie Jablonskį dialektologą greta Jauniaus.

Kai kuriems Jablonskio siūlymams Fortunatovas pritarė: sutiko pakeisti savotišką raidę © raide e, nuosekliai skirti *i* ir

y, rašyti *ai*, *ei* vietoj *aj*, *ej*... Ypač vertino Jablonskio pastangas sudėti priegaidžių ženklus. Tačiau jis nesutiko atsisakyti fonetinių tarmybių ir įrašyti Jablonskio rastuosius žodžius: juos būtų galima išspausdinti kaip priedą.

Po 1898 m. kovo 21 d. laiško A. Byčkovui Jablonskis daugiau į Mokslų akademiją nesikreipė ir jai jokios žinios nedavė. Praėjo metai, ir skyriaus vadovai, negaudami iš Jablonskio nei suredaguotų sąsiuvinų, nei apskritai jokių žinių, sunerimo: 1899 m. balandžio 3 d. parašė jam laišką, prašydami informuoti skyrių, kaip rengiamas spaudai antrasis tomas⁵⁴. Ir į šį raštą Jablonskis atsakė neskubėdamas, beveik po mėnesio, balandžio 28 d. laišku⁵⁵, kad galima, kiek tai priklausą nuo jo, pradėti žodyną spausdinti: kartu siunčiąs 109 puslapius teksto spaustuvei. Tame pačiame laiške jis nurodė, kokių reikėsią raidžių žodynui spausdinti.

Skyrius gegužės 25 d. raštu pranešė Jablonskiui, kad jo siųstieji 109 puslapiai (nuo *E* iki *gédétis*) gauti⁵⁶. Tos pačios dienos raštu Nr. 98 buvo nurodyta akademijos spaustuvei pradėti tuojau rinkti antrąjį žodyno tomą, o korektūras siūsti tiesiog į Taliną Jablonskiui⁵⁷.

Pagaliau po dvejų su viršum metų vietoj planuoto pusmečio buvo gauta dalis redaguoto teksto. Skyrių turėjo dar labiau nudžiuginti antrasis Jablonskio laiškas (1899 m. liepos 10 d.), kuriuo pranešė siunčiąs spaudai dar tris žodyno sąsiuvinis (p. 110—201). Iki rugpiūčio 15 d. Taline jo nebūsią — vykštąs į Kauno guberniją toliau tikrinti medžiagos⁵⁸.

Ir vėl Jablonskis ilgam nutilo: skyrius negavo nei naujų redaguotų sąsiuvinų, nei Jablonskiui nusiųstų korektūrinių lapų. O jų, kaip rodo 1900 m. rugsėjo 23 d. (daugiau kaip po metų

⁵² Plg. Rimša V. Rytų Prūsijos lietuvių kalbos elementai dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje. — „Kalbotyra“, 1972, t. XXIV(1), p. 75—81.

⁵³ Zr. Toluťienė B. Min. veik. — „Literatūra ir kalba“, t. V, p. 348—352.

⁵⁴ MAAL, f. 9, ap. 1, b. 704, l. 38.

⁵⁵ Ten pat, l. 39, 39a.

⁵⁶ Ten pat, l. 42.

⁵⁷ Ten pat, l. 43.

⁵⁸ Ten pat, l. 44.

nuo paskutinio Jablonskio laiško!) skyriaus raštas, jam buvo nusiųsti net trys lankai. 1899 m. liepos 31 d. — pirmoji ir antroji forma; rugpiūčio 17 d. — trečioji ir ketvirtoji; rugsėjo 5 d. — penktoji ir šeštoji; spalio 21 d. — septintoji ir aštuntoji; spalio 29 d. — devintoji ir dešimtoji; 1900 m. sausio 28 d. — vienuoliktoji ir dvyliktoji⁵⁹.

Skyriaus vadovams buvo nesuprantamas toks delsimas. Nežinome, ar atsakė ką Jablonskis į šį raštą. Kas nutiko Jablonskiui?

1901 m. gramatikos priešistoris. Pagrindinė priežastis, neleidusi 1900 metais Jablonskiui įvykdyti savo pažadų, buvo ta, kad jis įsikinkė rašyti lietuvių kalbos gramatiką. Į šį naują darbą įsitraukė, sakytume, prieš savo valią, nors geriausiai suvokė, kaip gramatika reikalinga lietuvių visuomenei.

Lietuvių nacionalinis judėjimas augo. Augo sunkiai, žiauriai persekiojamas. Kartu su juo augo spauda, o su ja ir poreikis turėti „tikrą“, norminę gramatiką. Visos iki tol išleistos ar parašytos gramatikos, visuomenės supratimu, buvo dar „netikros“. Visi, pavyzdžiui, suvokė, kad tiek F. Kuršaičio, tiek nepausdinta, bet plačiai žinoma K. Jauniaus gramatika yra geros, bet vis dėlto dar ne pačios tikrosios. Svarbiausia, kad jos neišsprendė tarmės pagrindo ir rašybos problemų.

Gramatikos labiausiai pasigedo ne tiek Lietuvoje ar Rusijoje gyvenantys lietuviai, kiek Amerikos emigrantai. Tai paradoksas, bet vis dėlto taip buvo. Kelių Lietuvoje platinamų laikraščių redaktoriai šiaip taip pajėgdavo, remdamiesi F. Kuršaičio, A. Sleicherio gramatikomis, Jablonsko straipsniais ir konsultacijomis, išlaikyti kalbą kiek vieningesnę, apdorotą. Ypač tai sakytina apie „Varpą“, iš kurio tiesiogiai mokėsi „Ūkininkas“. Paskui juos sekė „Tėvynės sargas“ ir „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“. Visai kita situacija buvo Amerikos lietuvių spaudoje. Čia nevaržomi drakoniškų įstatymų ir draudimų kaip grybai po lietaus ėmė dygti įvairių įvairiausi leidiniai. Jų redaktoriai buvo iš skirtingų tarmių, menkos kalbos kultūros žmonės, kurie, ir suvokdami reikalą rašyti vieninga, bendrine kalba, nepajėgė savarankiškai kreipti savo redaguojamų leidinių jos linkme. Siandien, pavarčius XIX a. pabaigos lietuvių laikraščius, iš karto į akis krinta didžiausias kalbos skirtumas: amerikiečių kalba tarsi būtų koks žargonas, o „Varpo“, — kad ir archaiška, vis dėlto mums gana pakenčiama.

Amerikos lietuviai, turėdami prieš akis kitų tautų pavyzdį, ryžosi pasirūpinti gramatika, kuri jiems būtų kalbos vadovas. 1896 m. JAV lietuvių emigrantų organizacija Susivienijimas lietuvių Amerikoje savo XI seime priėmė nutarimą paskelbti lietuvių kalbos gramatikos konkursą. Nebuvo ko tikėtis, kad

⁵⁹ Ten pat, l. 45, 45a.

tokią gramatiką parašytų kas iš emigrantų, tai konkurso organizatoriai savo atsišaukime kreipėsi į lietuvių filologus, esančius tėvynėje. Konkurso laimėtojui buvo skiriama 100 dolerių premija: „Jausdami vėl, kad lietuviszką gramatiką priderancziai gali suraszyti tiktai tas, kuris gerai moka lietuviszkąją kalbą, — apsvarstę tą viską, jus tik, Lietuvos filologai, kviečiame prie minėto darbo, ukvatydami prie raszymo netaip menka premija, szimtu amer. dolerių, kuriūs įstengėme ant konkurso paskirti, kaip reikalingumu anos „knjgos gramatikų“, tuom labjaus, kad užmanymas jos paraszymo iszėjo isz lupų, kurios niekad nevėblijo lotyniszkų nė grekiszkų dėklinacijų, t. y. iszdygo isz tarpo paczių žmonių“⁶⁰.

Šio konkurso idėją tikriausiai rėmė ir lietuvių inteligentai tėvynėje.

Deja, konkursas nesusilaukė didesnio atgarsio. Po trejų metų tas pats laikraštis „Tėvynė“ pasipiktinęs rašė: „Lietuvos inteligencija taip yra ap sunkusi, kad ir szimtas dolerių negalėjo paraginti prie darbo. Nei vienas isz jos apszviestūnų neiszreiskė noro paimti tą szimtinę“⁶¹. V. Kudirka, taip pat nusivylęs konkurso rezultatais, rašė į Ameriką J. Žilinskiui: „Man rodosi, jis (konkursas. — A.P.) pasiliks bergždžiu ir šituo keliu mūsų gramatikos neįsitaisysime. Greičiau ir tikriau atliksime darbą patys, be autoritetų-tinginių, išversdami sau sutrumpintą Kuršaičio gramatiką, kurios šiandien prisilaiko beveik visos redakcijos ir kuri ikišiol yra geriausia“⁶².

Ką turėjo galvoje V. Kudirka, piktai sakydamas „be autoritetų-tinginių“? Ar tik ne Jablonskį? Juk, rimtai pagalvojus, tuo metu didžiausi kalbos autoritetai buvo A. Baranauskas, K. Jaunius ir Jablonskis. Iš pirmojo, vyskupo ir lenkomano, nors ir parašiusio jau 1875 m. „Mokslą lietuviškos kalbos“, sunku buvo tikėtis, kad dalyvaus tokiaame konkurse. Nebuvo ko tikėtis ir iš Jauniaus. 1895 m. parvežtas į Kauną iš Kazanės psichiatrinės ligoninės, jis, tiesa, 1895 m. davė Šiaulių tarmės aprašą, 1897 ir 1898 m. — Panevėžio tarmės aprašą, bet vis dėlto vargu ar būtų įstengęs imtis tokio darbo. Pavyzdžiui, 1897 m. vasarą jis sirguliavo⁶³.

Tiesa, dar buvo kalbos autoritetas P. Kriaučiūnas, 1895—1897 m. aktyviai dalyvavęs Rusijos Geografijos draugijoje.

Tačiau „Tėvynė“ paskelbto kreipimosi žodžiai, kad gramatikos sumanymas kilęs iš lūpų, niekad nevėbliojusių „lotyniszkų ir grekiszkų dėklinacijų“, — ryškiausia užuomina, kad jos turįs imtis Jablonskis. Bet jis, įsitraukęs į Juškų žodyno redagavimą,

⁶⁰ „Tėvynė“, 1896, Nr. 11, p. 169.

⁶¹ „Tėvynė“, 1899, Nr. 1, p. 25—26.

⁶² Cit. iš Būtėnas J. Vincas Kudirka. K., 1937, p. 161.

⁶³ Zr. Petkevičaitė - Bitė G. Krislai. V., 1966, p. 510.

visai neketino dalyvauti konkurse. Pateikti menką, atmestina parašytą gramatiką nenorėjo, o rimtai gramatikai jautėsi neturįs nei laiko, nei pagaliau ir pasirengimo. Juškų žodynas buvo ne mažiau svarbus darbas už gramatiką, ir mesti jį pačioj pradžioj, kai turėjo dėl jo tiek daug iliuzijų, jam rodėsi nerimta. O V. Kudirka, matyt, širsdamas ant Jablonskio už atsisakymą bendradarbiauti „Varpe“ ir nežinodamas jo darbo sunkumo ir svarbos, paskubėjo apkaltinti tinginyse.

Ir vis dėlto tas „autoritetas-tinginys“ tapo pirmosios norminės lietuvių bendrinės kalbos gramatikos autoriumi, paskelbtojo konkurso laimėtoju.

Kaip sakyta, visi lietuvių inteligentai ir apskritai raštą vartojantys žmonės jautė lietuviškos gramatikos trūkumą. Atsiradavo tokių, kurie šiaip ar taip mėgindavo tą spragą užkišti. Pavyzdžiui, Mintaujos „Kūdikio“ nariai 1893 m. bandė nusirašyti Jauniaus gramatiką⁶⁴. 1897 m. studentai Dorpate Jauniaus gramatiką be autoriaus žinios hektografavo. G. Petkevičaitės teigimu, tai padaręs Pranciškus Vanagas⁶⁵, o P. Avižonio — P. Jakubėnas.

Pagaliau pats Avižonis, pastebėjęs savo draugus studentus Peterburge nemokant linksniuoti ir asmenuoti, parašė „konspektą, kuriame be kokių aiškinimų ir be kokių taisyklių buvo surašyta visų linksniuojamųjų kalbos dalių linksniavimų ir asmenavimų pavyzdžiai“⁶⁶. Konspektą 1897 m. per kalėdas nuvežęs į Taliną Jablonskiui. Tą gramatikėlę, po Jablonskio redakcijos, 1898 m. vasarą, būdamas Naumiestyje, palikęs V. Kudirkai peržiūrėti ir, jei bus galima, išspausdinti Tilžėje. Išspausdinti nepavykė, ir Kudirka grąžinęs su savo pastabomis. „Lietuviškos gramatikėlės“ likimu V. Kudirka yra rūpinęsis ir vėliau laiškuose, rašytuose 1899 m. (žr. XXI, XXIII laišką). Pavyzdžiui, porą mėnesių prieš mirtį, 1899 m. rugsėjo 13 d., rašytame laiške jis ragino prispirti (!) Obelaitį ją baigti ir pataisyti⁶⁷.

Kai P. Avižonis sužinojęs apie gramatikos konkursą, tai sėdęs ir padaręs savo „Lietuviškos gramatikėlės“ nuorašą, kurį nusiuntęs į Ameriką. Po metų gavęs atsakymą, kad konkursui buvusios atsiųstos dvi gramatikos (antroji iš Rytprūsių). Jo gramatikai trūksta lietuviškų terminų ir nekaitomų kalbos dalių. Jei papildytų, galėtų ją premijuoti. Už „Lietuvišką gramatikėlę“ skirsią tik pusę premijos. Tada P. Avižonis kreipėsi į

⁶⁴ Zr. Avižonis P. Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos“ istorija. — „Mokykla ir gyvenimas“, 1921, Nr. 1, p. 30.

⁶⁵ Zr. Petkevičaitė-Bitė G. Krislai, p. 515.

⁶⁶ Avižonis P. Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos“ istorija. — „Mokykla ir gyvenimas“, 1921, Nr. 1, p. 30.

⁶⁷ Zr. D-ro Vinco Kudirkos laišakai. — „Varpas“, 1924, Vinco Kudirkos jubiliejinis Nr., p. 116.

Jablonskį, ar jis nesutiktų už pusę premijos gramatikėlę patobulinti. Šis sutikęs.

Be kita ko, 1898 m. pačioj pabaigoj ar 1899 m. pačioj pradžioj P. Avižonio „Lietuviška gramatikėlė“ buvusi Peterburge „atmušta kažkokia mašinėlė“, studentų vartojama „profesorių paskaitoms atmušti“ (tiražas — 100 egz.)⁶⁸.

Gavęs Jablonskio sutikimą, P. Avižonis nuvyko į netoli Kelmės buvusį Putvinskių dvarą, kur tą vasarą viešėję Jablonskiai. Čia abu su Jablonskiu tobulinę gramatikėlę. Skaitant atsiminimus, abejonių kelia nevienodos datos. P. Avižonis cituotuose atsiminimuose ir kiti autoriai⁶⁹ nurodo 1899 m. vasarą. Bet yra ir antra versija — gramatika buvusi taisoma 1900 m. vasarą⁷⁰. Pagaliau ir pats P. Avižonis vėliau rašė, kad amerikiečių pasiūlymą pataisyti konkursui pristatytą gramatiką gavęs 1899 m. rudenį, o ją su Jablonskiu V. Putvinskio dvare taisęs 1900 m. vasarą⁷¹. Šią datą paremia dar vienas P. Avižonio nurodymas: po tos atmintinos vasaros tuoj laikęs gydytojo egzaminus⁷². Tačiau P. Avižonis medicinos mokslus baigė 1900 m. Be to, jei 1899 m. vasarą jau būtų buvusi ji parašyta, tai kam būtų reikėję V. Kudirkai raginti prispirti Jablonskį taisyti „Lietuvišką gramatikėlę“? Pagaliau kiltų klausimas, kodėl P. Kriaušaičio gramatika buvo išspausdinta po dvejų metų. Nors lietuvių spaudą ir persekiojo, bet knygos, straipsniai buvo spausdinami labai operatyviai.

Tik 1900 m. pradžioje lietuvių laikraščiuose pasirodė informacija, kad P. Avižonis susitaręs su Revelio gimnazijos profesoriumi Jablonskiu pataisyti konkursui atsiųstą gramatiką⁷³. O tų pačių metų rugsėjo pabaigoje „Tėvynėje“ A. Kaupas vėl informavo, kad P. Kriaušaičio gramatika jau spausdinama Tilžėje pas Mauderodę; jos parengimas užtruksiąs, nors P. Kriaušaitis žadėjęs baigti iki velykų⁷⁴.

Vadinasi, atsiminimų netikslumai neturėtų mūsų klaidinti — P. Kriaušaičio gramatika buvo parašyta 1900 m. vasarą.

Jeigu amerikiečiai rugsėjo mėnesio pabaigoje gavo žinią, kad gramatika spausdinama Tilžėje, tai galima spėti, kad į Tilžę ji buvo nugabenta rugpiūčio mėnesį. Tai padarė J. Tumas,

⁶⁸ Zr. Avižonis P. Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos“ istorija. — „Mokykla ir gyvenimas“, 1921, Nr. 1, p. 32.

⁶⁹ Zr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 552.

⁷⁰ Zr. Putvinskiene E. Iš mano atsiminimų. — „Trimitas“, 1932, Nr. 10, p. 184.

⁷¹ Zr. Avižonis P. Zodis kitas apie Joną Jablonskį. — „Kalba“, 1930, t. I, sąs. 2, p. 53.

⁷² Zr. ten pat, p. 55.

⁷³ Zr. Kaupas A. Lietuviškos Gramatikos Reikaluose. — „Tėvynė“, 1900, III.31, Nr. 11, p. 81.

⁷⁴ Zr. Kaupas A. Lietuviška Gramatika. — „Tėvynė“, 1900.IX.29, Nr. 37, p. 303—304.

su kuriuo P. Avižonis susitarė susitikti Varniuose, kad ten įteiktų jam rankraštį. J. Tumas sutiko prižiūrėti korektūrą ir informuoti Susivienijimą lietuvių Amerikoje apie jos spausdinimą⁷⁵. Pasak Avižonio, Jablonskis būtinai norėjęs gramatiką spausdinti Tilžėje, nes Amerikos spaudiniai būdavę pilni klaidų, dėl jų gramatika būtų nustojusi savo vertės.

Kaip A. Kaupas spėjo, taip ir buvo: gramatiką spausdino palyginti ilgai: ji pasirodė 1901 m. pavasarį. „Varpas“ skyrelyje „Nauji raštai“, matyt, tik ką išėjusią gramatiką anonsavo gegužės mėnesį⁷⁶. Išleista buvo 3000 egz. tiražu.

1901 m. „Lietuviškos kalbos gramatika“ išėjo Petro Kriaušaičio slapyvardžiu: *Petras* — Avižonio vardas, o *Kriaušaitis* — Jablonskio slapyvardis, pakeitęs įprastinį *Obelaitį*, kurį tuo metu jau žinojo žandaras Vonsiackis.

Pripažįstant du gramatikos autorius, vis dėlto reikia turėti galvoje, kad jų indėlis nebuvo vienodas. Didžiausiu P. Avižonio nuopelnu reikia laikyti iniciatyvą ir entuziazmą, išjudinusį Jablonskį. Net ir „Lietuviška gramatikėlė“, kurios autoriumi laikomas P. Avižonis, reikia neužmiršti, buvo taip pat Jablonskio peržiūrėta, pataisyta ir papildyta. Pats P. Avižonis savo atsiminimuose beveik tiksliai nusakė, kas 1901 m. gramatikoje liko iš jo gramatikėlės: „Tame vadovėlyje jau sunku beįžiūrėti gramatikėlė, tik vokiškieji žodžių terminai ir į skliaustelius sulindę lotyniškieji terminai ją kiek beprimena“⁷⁷. Apie Jablonskio darbą gražiai liudija ir toks P. Avižonio pasakymas: „Jablonskis būdavo diktuoja, o aš rašau“⁷⁸. O rašyti reikėjo nemažai: per pusantro mėnesio visas vadovėlis, P. Avižonio teigimu, buvęs du, o vietomis net tris kartus perrašytas. Tad nenuostabu, kad dirbta įtemptai — sėdėję nuo ankstyvo ryto iki vėlaus vakaro, net dvaro darbininkai stebėjęsi, kad „ponai“ vis sėdį ir rašą.

P. Avižonis, atsikėlęs anksti rytą, perrašydavo viską, kas per dieną po pusryčių būdavo padaryta. Pavakariais eidavo visa kompanija pasivaikščioti, bet ir tada jų kalba sukdavosi apie gramatikos terminus, definicijas, pavyzdžius. Jaunieji Jablonskio talkininkai nuo gramatikos kiek nutoldavo tik nuvažiavę į Suvaltuvos dvarą, kur buvo jaunų, linksmų Putvinskienės seserų Gruzdyčių...

Tokiomis tai aplinkybėmis atsirado epochinis lietuvių bendrinės kalbos veikalas. Čia galėtume pridurti dar vieną aplinkybę: kad Jablonskis, metęs į šalį Juškų žodyną, taip karštai, vi-

⁷⁵ Zr. J. M-a [Murka]. Kelios pastabos dėl Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos“. — „Mokykla ir gyvenimas“, 1921, Nr. 1, p. 32—33.

⁷⁶ Zr. „Varpas“, 1905, Nr. 5, p. 60.

⁷⁷ Avižonis P. Žodis kitas apie Joną Jablonskį. — „Kalba“, 1930, t. 1, sąs. 2, p. 53.

⁷⁸ Ten pat, p. 54.

somis jėgomis ėmėsi gramatikos, bus prisidėjusi V. Kudirkos mirtis — tai buvo nerašyto jo testamentu įvykdymas.

1900 m. spalio 9—11 d. įvyko 15-asis Susivienijimo lietuvių Amerikoje seimas, kuris nutarė: „1. Išmokėti 100 dol. autoriui lietuviškos gramatikos ir ją atspausdinti“⁷⁹. P. Avižonis tą premiją gavęs ir pusę nusiuntęs Jablonskiui į Taliną⁸⁰. Dalis gramatikos tiražo nukeliavo į Ameriką. Dėl jo kilo ginčų ir intrigų tarp senojo Susivienijimo lietuvių Amerikoje ir nuo jo atskilusio klerikalinio Susivienijimo lietuvių katalikų Amerikoje⁸¹. Vis dėlto gramatika liko senojo susivienijimo žinioje⁸². Įdomu, kad 1902 m. gegužės 20—22 d. Bostone vykęs šio susivienijimo seimas priėmė nutarimą: „3. Gramatikos autoriui užmokėti 75, likusius nuo paskirto konkurso“⁸³. Kadangi P. Avižonis jų visiškai nemini, tai reikia manyti, kad jie buvo skirti Jablonskiui, tuo metu ištremtam į Pskovą.

1901 m. išspausdintas dar vienas Jablonskiui priskiriamas darbas — tai „Sunadvokatis“⁸⁴. V. Biržiška manė, kad šią knygutę yra išvertę V. Kudirka ir J. Jablonskis⁸⁵. Labiausiai kyla abejonė dėl V. Kudirkos — ar iš tikro jis vertęs ją su Jablonskiu. Didžiausias kontrargumentas yra Jablonskio pasakymas „Sukčių“, antrojo šios knygutės leidimo, recenzijoje: „Šitą vertimą, tų pačių žmonių (V.K. ir J.J.) dabar vėl kiek taisytą, išleido Mokyklų knygynėlis“ (II 245). Vadinasi, tą antrąjį leidimą (1921 m.) taisė abu vertėjai: antrasis vertėjas negalėjo būti V. Kudirka, miręs 1899 m. Tad veikiausiai Jablonskis vertė kartą su Vincu Kalniečiu.

„LIETUVIŠKOS KALBOS GRAMATIKA“

1900 m. vasarą parašyta, o kitais metais išleista P. Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatika“¹ dabar rodosi gana kuklus darbas. Pavyzdžiui, A. Šleicherio ir F. Kuršaičio gramatikos

⁷⁹ Iš Amerikos. — „Varpas“, 1901, Nr. 1, p. 11.

⁸⁰ Zr. Avižonis P. Zodis kitas apie Joną Jablonskį. — „Kalba“, t. 1, sąs. 2, p. 1—53.

⁸¹ Zr. Amerikietis. Iš Amerikos. — „Varpas“, 1901, Nr. 10, p. 115—117.

⁸² Zr. K - a s. Lietuvių draugystės užsieniuose. — „Varpas“, 1902, Nr. 1, p. 7.

⁸³ Iš Amerikos. — „Varpas“, 1902, Nr. 7, p. 165 (iš „Vienybės lietuvininkų“ Nr. 20, 23, „Lietuva“, Nr. 22).

⁸⁴ Zr. Sunadvokatis. Pagal Elizos Orzeskienės apysaką „Niziny“. Parašė TV, 1901, 48 p.

⁸⁵ Zr. Biržiška V. Lietuvių bibliografija, IV d., t. 1. K., 1935, p. CCCIII.

¹ Lietuviškos kalbos gramatika. Rašytojams ir skaitytojams vadovėlis. Parašė Petras Kriaušaitis. Tilžėje 1901. Spausdinta pas Otto v. Mauderode, (Jablonskis J. Rinkiniai raštai, t. I. V., 1957, p. 59—180).

kur kas solidesnės. F. Kuršaičio veikalas turi keturis kartus daugiau puslapių už šį vienos vasaros darbą. Ir pateiktų kalbos faktų požiūriu P. Kriaušaičio gramatika gerokai atsilieka nuo savo mokslingųjų pirmtakų.

Vis dėlto bendrinės kalbos istorijoje P. Kriaušaičio gramatika savo reikšme nenusileidžia A. Šleicherio ir F. Kuršaičio tomams, o gal net juos pralenkia. Ji „didžiai reikšminga dėl to, kad joje pirmą kartą lietuvių kalbos moksle buvo teisingai nušviestas literatūrinės kalbos ir tarmių santykis, įtvirtinta XIX a. pabaigoje iškilusi į lietuvių literatūrinės kalbos pagrindą aukštaičių vakariečių (pietiečių) tarmė, kad joje buvo padėti tvirti pamatai visai tolimesnei lietuvių literatūrinės kalbos kūrybai bei normalizacijai“², — taip įvertino jos reikšmę J. Palionis savo įžanginiame straipsnyje Jablonskio rinktiniam raštamam.

Gramatiką, be „Prakalbos“, sudaro tarsi keturios nevienodos apimties dalys. Pirmajai daliai skirtini skyreliai antraštėmis „Apie kirčius“ (§§ 1—2), „Žodžių garsai ir skiemens“ (§§ 3—23). Juos dabar laikytume fonetikos skyriumi. Antroji, pagrindinė ir didžiausia, dalis Jablonskio pavadinta „Kalbos dalimis“ (§§ 24—189). Ji apima morfologijos dalykus. Trečioji dalis skirta sintaksei, tikriau — linksnių ir kitų formų (laikų, dalyvių) vartosenai, apžvelgiamai skyriuje „Keli sintaksio įstatymai“ (§§ 192—223). Paskutinioji dalis, pati trumpiausia, „Keli žodžiai apie gramatikos rašybą“ (§ 224), aiškina kelis aktualesnius tuo metu principinius rašybos atvejus, daugiausia susijusius su tarminiais skirtumais. Smulkesnių rašybos nuorodų yra ypač pirmojoje dalyje.

R a š y b a. 1901 m. gramatikos reikšmė lietuvių kalbos rašybai remiasi, žinoma, ne tuo vienu specialiai jai skirtu paragrafu, kur, be kita ko, čia keliama dalykų, nepriklausančių tikrąja to žodžio prasme ortografijai. Visa gramatika buvo rašybos pavyzdys: ji pateikė sistemą tų principų, kuriuos Jablonskis 1892—1894 m. kėlė savo straipsniuose. Tai sistemai apibūdinti reikėtų skirti kiek vietos, kad galėtume teisingiau įvertinti Jablonskio atlikto darbo mastą ir nuspręstume, kiek ji artima mūsų rašybai.

Kiekvienos rašybos pagrindą sudaro ženklai, t. y. raidės. Dėl raidžių skaičiaus ir formos, kaip žinome, XIX a. pabaigoje buvo daug nesutarimų. 1901 m. gramatikoje iš esmės vartojamas toks pat raidynas, kaip ir šiandien. Matyt, daugiau redagavimo dalyku laikytinas nurodymas, kad svetimiems žodžiams dar reikalingos raidės *f* ir *ch*. Šiuo metu *ch* nelaikome atskira raide, o

² Palionis J. J. Jablonskis ir jo lietuvių kalbos vadovėliai. — Kn.: Jablonskis J. Rinktiniai raštai, t. I. V., 1957, p. 23 (toliau raštai nurodomi tekste sutrumpinimu RR).

raidžių junginiu, kaip ir *dž*. Liko praleista raidė *h*, nors galėtume spėti, kad Jablonskiui rodėsi, jog lietuvių kalbai nereikalinga *h*, kaip ji nevartojama ir rusų kalboje.

Prieš penkerius šešerius metus Jablonskis „Varpe“ buvo siūlęs raidę *č* pakeisti junginiu *tš*. 1901 m. gramatikoje vartojama raidė *č*, bet senosios savo idėjos nebuvo ir šiuo kartu atsisakęs („Jeį rašome *vedžiau* (*dž*), reikėtų rašyti ir *metšiau* (*tš*)“). Kadangi raštuose taip nebuvo vartojama, Jablonskis pritaikė prie „paprastosios“ grafikos ir teberašė: *mečiau*, *jaučio*, *čiaudulys* (RR I 179). Gramatikoje rašoma ir raidė *ū*, nors užsimenama, kad prie rašybos nuoseklumo prisidėtų specialus ženklas ilgajam *ū*, kaip esąs specialus ženklas *y* (RR I 180). Vadinasi, Jablonskis, leisdamas visuomenei savo pirmąją norminamąją gramatiką, taikėsi prie visuomenės įpročių. Tai kompromisas, kurių Jablonskio rašybininko kelyje vėliau buvo dar daugiau. Ir nesakytume, kad tie kompromisai būtų buvę nereikalingi. Dėl jų kaltinti Jablonskio, gerai pagalvoję, negalėtume.

Rašybos esmę, pagrindinį turinį sudaro vis dėlto ne raidynas, ne ženklai, bet tų ženklų vartojimas, jų taikymas. Kada tuos ženklus reikia pritaikyti konkrečiai kalbai, atsiranda tokia daugybė jų vartojimo atvejų ir galimybių, kad, tiesą sakant, gali būti sudarytos kelios lygiavertės rašybos sistemos. Kiekvienas rašybininkas, įvilkdamas į rašybos rūbus tą daugybę atvejų ir galimybių, vadovaujasi tam tikrais principais, arba pagrindais. Pavyzdžiui, P. Jonikas yra nustatęs net vienuolika jablonskinės rašybos (vartojamos ir dabar) pagrindų³. Jų atsirastų dar vienas kitas (pvz., vienos tarmės) pagrindas, bet, neketinant čia nagrinėti Jablonskio rašybos 1901 m. gramatikoje pagal šiuos principus, tikslus skaičius mums neturi reikšmės. Iš jų daugumo geriausiai įsivaizduojame, su kokiais sunkumais susiduria kiekvienas išsamesnis rašybos svarstymas.

1901 m. gramatikos rašybai apibūdinti užteks šiuo kartu dviejų principų — garsinio ir kilminio, nes į juos suvedami beveik visi kiti principai. Vadinamojo tradicinio principo rašybos atvejų joje yra maža. Pavyzdžiui, pirmaisiais dviem nepavyktų išaiškinti, kodėl rašoma *piauti*, *biaurus*.

Garsinio ir kilminio pagrindo sfera kiek skiriasi, žymint balsius ir priebalsius. 1901 m. gramatikoje balsiai iš esmės žymimi garsiniu pagrindu: rašoma taip, kaip bendrinėje kalboje tariama. Todėl specialiomis raidėmis nuosekliai skiriami trumpieji ir ilgieji balsiai. Balsių *a*, *e*, *i*, *u* ilgis žymimas dvejopai: *a*, *e*, kurie pailgėja dėl kirčio, specialaus ženklo neturi, o tie *a*, *e*, kurie pailgėjo, išnykus tautosilabiniam *n*, rašomi nosinėtomis raidėmis (*ažuolai*, *skęstu*). Šių raidžių vartojimas remiasi dviem

³ Zr. Jonikas P. Jablonskinės rašybos pagrindai. — „Zidinyas“, 1940, t. XXXI, p. 43—51.

pagrindais — garsiniu ir kilminiu. Garsinis pagrindas išskyla tada, kai *q, ę* yra be kirčio (pvz., *žqsis, šqlù*). Jei tokių balsių ilgio niekuo nežymėtume, nusižengtume garsiniam pagrindui. Tada jų rašyba būtų nepaaiškinama jokių pagrindu.

Antra vertus, *q, ę* rašymas paremtas ir kilme, bet vieno kilminio pagrindo čia neužtenka, ne jis svarbiausias faktorius. Jei nebūtų ilgio, tai čia nevertotume atskiro ženkle (*q, ę*), kaip ir daugelyje galūnių (pavyzdžiui, su rankà<su *rankán, su katè<su *katén). Vadinasi, fonetinis pagrindas verste verčia kokiu nors būdu žymėti nekirčiuotą ilgąjį *a* ir *e*. Suprantama, galima tą ilgį parodyti ir kitaip, pavyzdžiui, brūkšneliu, bet tai iš esmės nekeičia principo. Fonetinis pagrindas pagaliau ir paverstė niekais visus projektus atsisakyti nosinių raidžių.

Kitas dalykas, kai rašome *i, u*. Jų rašymas nėra susijęs su ilgiu, priklausančiu nuo kirčio. Todėl ilguosius *y, ū* galėtume žymėti visose pozicijose vienodai: tiek kirčiuotus ir nekirčiuotus, tiek kilusius iš *in, un*. Vienu atveju taip ir daroma: esamojo laiko šaknyje dabar rašome *byra* (<*binra), *pūva* (<*punva). Tačiau kilminį pagrindą kitais atvejais paremia analogija ir tradicija, todėl šalia *vaiką, eglę* rašome *brolių, sūnų* (ne *broly* ir *sūnū*), o paskui juos *sūnū, nėštų, mýlīs*.

1901 m. gramatikoje Jablonskis, remdamasis tokiais ar panašiais samprotavimais, o kartais gal ir intuityviai, visur vartojo nosines balseis tiems ilgiesiems bendrinės kalbos balsiams, kurie atsirado iš tautosilabinių dvigarsių, išnykus *n* prieš *j, l, m, n, r, s, š, v, z, ž* arba galūnėje. Todėl jis, skirtingai nuo mūsų rašybos, nuosekliai rašė nosines balseis esamojo laiko šaknyje, kur buvo intarpas *n*, pvz.: *bąla, šąla, tęžta...*, *įra, bįra, gįja, kįla, rįja, šįla...*, *buva, griuva, žuva...*

Jablonskis iš savo tarmės vartojo būsimąjį laiką be *n*, kuriuo baigiasi bendraties kamienas. Todėl jis rašė *gyvęs, pasęs, pįs, gįs...* Rašymas *męs, trįs, jųs* remiasi tarmėmis, kurios čia turi *n*, bet tai nėra kilmės dalykas.

Pagrįsdamas balsių rašybą, Jablonskis pirmenybę davė kilminiam pagrindui, rašydamas *a, e*, ir *ai, ei* galūnėse po minkštųjų priebalsių. Šį pagrindą nustatyti galima ir iš analogijos: tos pačios kilmės formantas (galūnė, priesaga) turi būti vienodai rašomas tiek po kietojo, tiek po minkštojo priebalsio, pvz.: *daigai* ir *dagiai*, *gira* ir *giria*, *renka* ir *lenkia*, *bernavas* ir *velniavas*. Tuo tarpu šaknyse Jablonskis visur rašė *e, ei*, nors tarmėse čia girdimas ir *a* atspalvis (RR I 64). Iš tarimo Jablonskis rašė *šeip, teip* (RR I 139).

Žodžio pradžioje esančių balsių *a* ir *e* bei dvibalsių *ai* ir *ei* rašymas yra ne rašybos, bet tarmės dalykas. Pasižiūrėjus į 1901 m. gramatikoje pateiktus žodžius, galima nustatyti, kad daugiau žodžių prasideda su *a, ai*, negu su *e, ei*. Pavyzdžiui, rašoma *ántis, ańtis* (p. 62), *alus* (64), *alga, anga, anyta, apa-*

čia, avietė (75), akis, ašis (76), akmuo (77), ašmens (78), akti (133) ir elnias (67), ežeras (69), eilia, eila, eilė (75), esu, esi (111), eiti (115). Toks šių žodžių rašymas rodo, kad Jablonskis daugiau bus rėmęs Prūsų lietuvių ir žemaičių tarmėmis, negu gramatikoje deklaruota „suvalkiečių“ tarme, kur, ypač Zana-vykuose, kaip tik dažniausiai žodžio pradžios $a > e$ (*ekmuo, entis, ešmuo* ir kt.)⁴.

Priebalsių rašyba taip pat remiasi iš esmės dviem pagrinda-
dais — garsiniu ir kilminiu. 1901 m. gramatikoje, kaip ir mums įprasta, garsiniu pagrindu buvo rašomi tie priebalsiai, kurie eina prieš balsius arba kurie sandūroje su kitais priebalsiais duslumo skardumo atžvilgiu nesikeičia (pvz., *l, m, n, r*). Žodžio gale ir kelių dusliųjų skardžiųjų priebalsių sandūroje nebuvo laikomasi kurio vieno pagrindo. Kai kada žiūrėta principo nerašyti to, ko netariame (šis principas — tai garsinio pagrindo atvejis).

Ištisai kilminiu pagrindu 1901 m. gramatikoje buvo rašomi priešdėlių priebalsiai sandūroje su šaknies priebalsiais, pvz.: *nebeišspiausi, atsigulęs, atvežti, išgirsti* ir kt.

Kitose sandūrose priebalsiai buvo rašomi ne vienu pagrindu. Pavyzdžiui, fonetinio pagrindu atmaina, kaip minėta, yra tokia jau vėliau Jablonskio suformuluota taisyklė: „Ištisiniame žodyje to garso, kurio, ką tarydami, visai negirdime, — nė nerašome“ (III 123). 1901 m. gramatikoje šis principas nenusakytas, bet jį galime įžiūrėti šiais atvejais: 1) kai prie šaknų, kurios baigiasi priebalsiais *s, š, z, ž*, prisideda priesagos *-s, -st-, -sl-*, rašoma tai, kas girdima, pvz.: *knisiu* (iš *knis + s + iu*), *kimšiu* (iš *kimš + s + iu*), *vešiu* (iš *vež + s + iu*), *lūštu* (iš *lūž + st + u*), *grištu* (iš *griž + st + u*), *mėšlai* (iš *mėž + sl + ai*). Ortodoksiškas nuoseklumas čia reikalautų išlaikyti priesagas, kaip ir žodžiuose *rašy + s + iu, mėg + st + u, mok + sl + as*. Kadangi dviejų priebalsių rašymas sudaro daug keblumų, Jablonskis ryžtingai atsisakė kilminio pagrindo. Vis dėlto garsiniu pagrindu rašyti *lūštu, tyštu* taip pat nėra visai patogiu: kovojant su būtojo kartinio laiko ir bendraties rašybos analogija (*lūžo, lūžti*), visą laiką reikia turėti galvoje esamojo laiko kamieno darybą. Todėl ilgainiui, Jablonskiui gana atkakliai priešinant, čia nutolta nuo 1901 m. gramatikos rašybos (rašome *lūžtu, tyžtu* vadinamuoju vienos šaknies pagrindu)⁵.

Fonetiniu pagrindu buvo rašomi 1901 m. gramatikoje ir tokie liepiamosios nuosakos atvejai, kaip *suk, bėk*. Tuo Jablonskis nutolo nuo F. Kuršaičio⁶ ir K. Jauniaus⁷, rašiusių čia *sukk, bėgk*.

⁴ Zr. Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. V., 1964, p. 112 (§ 118).

⁵ Zr. Jonikas P. Min. str. — „Židyns“, 1940, t. XXXI, p. 46—47.

⁶ Zr. Kuršaitis Fr. Grammatik der litauischen Sprache. Halle, 1876, S. 275.

⁷ Zr. Jaunius K. Lietuvjų kalbos gramatika. Peterburgas, 1911, p. 171.

Šaknies galo priebalsiai prieš priesagas *-dav-*, ir *-damas-* 1901 m. gramatikoje buvo rašomi ne vienu pagrindu. Vienais atvejais čia laikomasi kilminio pagrindo, todėl rašyta *sukdavęs, vilkdavęs, sukdamas*, t. y. išlaikomas bendratis kamienas. Kitais atvejais, kai susidurdavo *d+d* arba *t+d*, kur pirmieji priebalsiai dėl disimiliacijos yra pavirtę pučiamuoju priebalsiu. Jablonskis čia rašė *z*, pvz.: *mezdavęs, pasimelzdavęs, ėzdinti, vezdinti*. Vėliau ir čia buvo pritaikytas vienos šaknies pagrindas (pagal bendratį rašome *mesdavęs, ėsdinti, vesdinti, bet mezdavęs*).

Kad rašybą apsunkina garsinio ir kilminio pagrindo kaitaliojimas, rodo 1901 m. gramatikos taisyklė, aiškinanti, kaip rašyti žodžius, kur „priebalsės *zg* prieš *k* ir *t* virsta į *gs* (tariama „ks“), prieš *d* — į *gz*, prieš *s* — į *g*“ (RR I 67). Pavyzdžiui, žodis *mezgu* turi šiuos variantus: *megstas* (dabar — *megztas*), *megsti* (megzti), *mezgdinti* (taip pat), *megsiu* (taip pat), *megsk* (dabar — *mezsk*). Laikantis P. Kriaušaičio gramatikos rašybos, kiekvienai šio žodžio formai įsiminti reikia atskiros taisyklės. Todėl įsigalėjo tik dviem taisyklėmis paremtas rašymas: visur išlaikomas *gz*, išskyrus būsimąjį laiką, kur *z+s=s* (kaip ir *zyti* — *zysiu*).

Iš kilmės Jablonskis tada rašė priebalsius *b, g, z, ž* bendratyje prieš *-ti*, pvz.: *dirbti, bėgti, bruzti, mėžti*. Apskritai galėtume sakyti, kad kilminis pagrindas išlaikomas ir kitose iš bendratis išvestose formose, kur turime nepilnąją asimiliaciją. Todėl 1901 m. rašyta *dirbk, bėgsiu* (bet *bėk, vešiu*, kur yra pilnoji asimiliacija), *vežk, bruzk, mėžk, paversčiau, įbrischiau* ir pan.

Kilminiu pagrindu 1901 m. gramatikoje buvo rašomi ir keli atskiri žodžiai, kurių santykis su kitais giminiškais žodžiais nėra labai ryškus. Todėl šiandien daugumas jų rašomi fonetiškai, pvz.: rašyta *augštas, augštaitis* (aukštas), *kibšas* (RR I 67). Tačiau toks rašymas Jablonskiui buvo ne visai priimtinas. Jis čia pat nurodė, kad šiuos žodžius, kaip ir žodžius *džiaugsmas, rūgštus, migšas* ir *augti, surūgti, prikibti, užmigti, džiaugtis, susnigtas, sujungtas, žįgti*, norėtų rašyti su dusliaisiais priebalsiais *k, p, s*. Taip nedaręs tik dėl „baimės“ per daug atsiskirti nuo „paprastosios rašybos“ ir suardyti „rašytojų vienybę“ (RR I 67). Vadinasi, P. Kriaušaičio gramatika ne visai tiksliai rodo paties Jablonskio rašybos pažiūras. Jam artimesnis buvo fonetinis rašybos pagrindas, bet turėjo atsižvelgti į tuo metu išryškėjusią tendenciją daugiau remtis kilminiu pagrindu, kuris tam tikrais atvejais vėliau buvo pakeistas labiau apibendrintu vienos šaknies pagrindu.

Bendrinės lietuvių kalbos istorijoje sukėlė ir net dabar kelia įnirtingų ginčų priebalsio *j* rašymas. P. Kriaušaičio gramatikoje tai „pusbalsei“ skirtas specialus paragrafas (§ 14). Čia pasakyta apie ją palyginti nedaug: *j* rašoma žodžio pradžioje prieš

balsę arba viduryje tarp balsių (*Jonas, joja*); toji raidė liekanti ir po priešdėlio (*atjoja*). Tačiau, pasižiūrėję į tekste išmėtytus pavyzdžius, galime nustatyti, kad *j* rašoma ir visur prieš *ie*, kur tik tariama, pvz.: *jie, jieškokis* (98), *pasijieškotų* (100). Gramatikoje neaiškinama, kas rašoma po priebalsių *p, b*, kur girdimas *j*, bet tekste skaitome: *neišspiausi* (102), *spiauti, spiauna, spiovė* (132), *piovē* (172). Tą rašymą Jablonskis perėmė iš F. Kuršaičio⁸.

Raidė *j* gramatikoje rašoma ir vienaskaitos vietininko linksnyje, nukritus balsiui *e*, pvz.: *rankoj, valdžioj, troboj, pelėj* (74), *vagyj* (76).

1901 m. gramatikoje buvo be kokių suformuluotų taisyklių nustatytas ir žodžių rašymas kartu ar atskirai. Tur būt, jos nuopelnu reikėtų laikyti neigiamojo priešdėlio *ne-* rašymą drauge su veiksmažodžiais (98) ir būdvardžiais (81).

Mums šiandien į akis krinta nepaprastas brūkšnelių vartojimas žodžiams jungti. Dabar, išskyrus tokius įvardžius irrieveiksmius, kaip *kas-ne-kas, kur-ne-kur*, tų brūkšnelių nerašome. P. Kriaušaičio gramatikoje Jablonskis jungė brūkšneliais dalelytes *bet, kaž-, kaž(in), ne, kai, pat, nors* prie įvardžių irrieveiksmių, pvz.: *bet-kas, kaž-kas, kaži-kas, ne-kas, kit-kas, kai-kurs, toks-pat, teip-pat, kai-kur* ir kt.

Brūkšneliu buvo jungiami ir du įvardžiai *tas-pats, kits-kito, viens-antro*, įvardis prie būdvardžio aukščiausiajam ir visų aukščiausiajam laipsniui sudaryti (*visų-didžiausias, ko-geriausias, visų-gerasis*). Taip pat brūkšneliu buvo jungiami samplai kinių kiekinių ir kelintinių skaitvardžių, reiškiančių dešimtis, dėmenys, pvz.: *dvi-dešimti* (greta dvidešimt), *tris-dešimtys, tris-dešimtas, keturias-dešimtas... devynias-dešimtas*.

Įdomu, kad gramatikoje dalelytė *per* prie būdvardžių irrieveiksmių laikoma prielinksniu, vartojamu priešdėlio vietoj, todėl ji rašoma kartu: *perdidelis, perilgas, permažas, perdaug* didelis (RR I 150). Kartu rašoma *perdaug* ir prie veiksmažodžių, kur *daug* iš tikrųjų yra savarankiškas ir dabar rašomas atskirai, plg.: „bijomės“ *perdaug* atsiskirti nuo „paprastosios rašybos“ (RR I 180).

Neaišku, kuo grindė ir tokių žodžių, kaip *nėvienas, aleivienas*, rašymą (93).

Galima spėti, kad žodžių rašymą kartu ir skyrium Jablonskis su P. Avižoniu mažiau svarstė ir veikiausiai sekė rusų arba lenkų rašybos pavyzdžiu.

Fonetika. Su rašyba siejasi ir fonetikos dalykai. Jų, išskyrus kirčiavimą, daugiausia reikėjo rašybai paaiškinti.

Įdomu, kad gramatikoje pirmiausia kalbama apie kirčius.

⁸ Rimša V. Rytų Prūsijos lietuvių kalbos elementai dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje. — „Kalbotyra“, 1972, t. XXIV (1), p. 81.

Pirmajame paragrafe paaiškinami kirčių ženklai: jų esą trys — „brūkšnelis“, rodantis „tvirtapradį ilgumą“, kurį apibūdino taip: „pirmoji dalis skiemens, turinčiojo šitą kirtį, reikia tarti augščiaus ir stipriaus arba tvirčiaus, negu antroji“. Antrasis ženklas — tai „brūkšnelis ~“, rodantis tvirtagalį ilgumą: „antroji dalis skiemens, turinčiojo šitą kirtį, reikia tarti augščiaus ir stipriaus, negu pirmoji“. Trečiasis ženklas — „brūkšnelis“, reiškiantis „trumpumą skiemens, turinčiojo kirtį“. Tuos kirčius Jablonskis vadino šiais vardais: dešininis, kairinis ir riestinis. Kaip matome, tuo metu Jablonskis dar neturėjo priegaidės termino.

Jablonskio vartojami kirčio ženklai ir „tvirtapradžio bei tvirtagalio ilgumo“ apibūdinimas rodytų, kad šie dalykai aiškunami iš F. Kuršaičio gramatikos⁹. Bet yra ir vienas skirtumas: ir mišriųjų dvigarsių su *i*, *u* tvirtapradė priegaidė žymima dešiniu ženklu (*pilkas, tiltas, pūlti, jūngas*). Dabar čia mes, sekdami F. Kuršaičiu, rašome *pilkas, tiltas, pūlti, jūngas*. Tą savo skirtumą Jablonskis aiškino tarimu: Kuršaičio „tarmėje *i* ir *u* dvibalsėse tariama neilgai. Kadangi visą skiemenį, kuriame yra dvibalsė su *i* arba *u*, tariame ilgai, ir daugelyje Lietuvos tarmių tos *i* ir *u* minėtuose žodžiuose yra tariamos netrumpai, todėl rašome: *gúirė, púlti, jūngas* ir t. t.“ (RR I 65—66). Įdomus Jablonskio pažiūrų į bendrinės kalbos fonetiką atvejis!

Skyrelyje „Apie kirčius“ labai trumpai užsimenama ir apie nevienodą kirčiavimą tarmėse. Vieni saką *káupas, žirgas*, kad *áugtų*, kad *matýtų*, o kiti — *kaūpas, žiřgas*, kad *aūgtų*, kad *ma-týtų*. Tačiau savo nuomonės dėl jų teikimo bendrinei kalbai Jablonskis nepasakė. Jis taip pat nustatė, kad Šiaurės Lietuvoje žemaičiai ir aukštaičiai dažniausiai nutraukia kirtį nuo žodžių galūnių ir saką: *ařklis, vřšta, gėrus árklus* (= arkl̄ys, višt̄a, gėr̄us árklus).

1901 m. gramatikoje kirčiavimo dalykų yra ir kituose skyriuose. Pavyzdžiui, sukirčiuoti linksniuotėse ir asmenuotėse pateikti žodžiai ir jų formos. Iš jų galėtume susidaryti, kad ir ne visai pilną, Jablonskio teikiamos kirčiavimo sistemos vaizdą. Ypač nuosekliai sukirčiuoti linksniuojamųjų kalbos dalių pavyzdžiai — tiek paradigmose, tiek tekste. Toliau, pradedant veiksmazodžio skyriumi, kirčiuojama ne viskas. Pavyzdžiui, §§ 79—98 pavyzdžiai visiškai nekirčiuoti, nors ten kalbama apie tokias formas, kaip dalyviai ir padalyviai. Iš dalies sukirčiuoti ir veiksmazodžių (§§ 111—124) pavyzdžiai. Tokį kirčiavimo ne-nuoseklumą reikėtų aiškinti laiko stoka, skubėjimu parengti rankraštį spaudai, o gal ir vengimu pernelyg apsunkinti spaus-tuvę.

⁹ Plg. K u r s c h a t Fr. Min. veik., p. 61.

Apie lietuvių kalbos garsus 1901 m. gramatikoje kalbama labai glaustai. Garsai sudarą tris skyrius — bales (*vocales*), pusbales (*semivocales*) ir priebales (*consonantes*). Tuo metu Jablonskis tyčia ar netyčia neskyrė garsų ir raidžių, kas mokyklinėse gramatikose buvo dažnas reiškinys.

Jablonskis „bales“, t. y. balsius, skyrė į „grynąsias bales“ *a, e* (jos galinčios būti ilgos ir trumpos), *i, u* (trumpos), *o, é, y, ū* (ilgos) ir į „nosburnines“ bales — *a, e, i, u*, kurios visada esančios ilgos. Toliau dar yra „plačiųjų balsių“ ir „siaurųjų balsių“ skyreliai. Jablonskis taip skirstė ir 1922 m. gramatikoje (RR I 188).

„Pusbalsėmis“ vadinami priebalsiai *j, l, m, n, r, v*. Šią garsų grupę Jablonskis bus skyręs F. Kuršaičio pavyzdžiu¹⁰. Jablonskio aiškinimu, *l, m, n, r* prieš priebalsius ir žodžio gale (t. y. kada sudaro mišrųjų dvigarsį) esą „balsės“, o prieš bales — „priebalsės“, o *j, v* tik žodžio gale pavirsta „balsėmis“ (pvz., *taυ>tau, lovoj*). Dabartinėse gramatikose „pusbalsių“, kaip trečiosios garsų grupės, neskiriame. Tačiau *j, v* iš tikrųjų žodžio gale turi daug mažiau šlamesių, negu kitose pozicijose, ir su priešais esančiais balsiais sudaro antrinės kilmės dvibalsius¹¹. Vis dėlto jie, kaip ir sonantai *l, m, n, r*, tėra tik priebalsių rūšis.

Priebalsių grupei skiriami šie garsai: *b, p, g, k, d, t, s, š, z, ž*. Jai, matyt, Jablonskis norėjo priskirti ir raidėmis *c, č* ir *dž* žymimus garsus, kur „girdime du garsu krūvon sulietu: *ts, tš* ir *dž*“ (RR I 63), taip pat svetimuose žodžiuose vartojamus *f* ir *ch*.

1901 m. gramatikoje apibūdinti dvibalsiai („tikrosios dvibalsės“) *ai, au, ei, ui, ie, uo* ir mišrieji dvigarsiai („netikrosios arba mišriosios dvibalsės“) *al, el...* (RR I 63). Šios garsų rūšys aiškinamos dviejuose atskiruose paragrafuose, kuriuose tie dvigarsiai iliustruojami pavyzdžiais su tvirtaprade ir tvirtagale prieгаide.

Tuo ir baigiasi lietuvių bendrinės kalbos garsų klasifikacija ir charakteristika P. Kriaušaičio gramatikoje. Toliau keliuose skyriuose (§§ 10—13) apibūdinama, kaip atskirus bendrinės kalbos garsus taria tarmės. Taigi užkliudomi jau dialektologijos dalykai. Pirmiausia nurodomas bendrinės kalbos („augštaičių“) *é, o* išvertimas žemaičių tarmėse į *ie, uo* (žodžio pradžioje — *jie, vuo*) ir dvibalsių *ie, uo* — į *ei, ou* ir *y, ū*. (Jablonskis čia nepamatinėjo trečiojo tų dvibalsių atliepimo — žemaičių donininkų *é* ir *o*.) Tos žinios nurodomos tam, kad žemaičiai donininkai lengviau susigaudytų, kur rašyti *é, o, ie, uo*. Žemaičiai, kurie vietoj dvibalsių *ie, uo* turi *y, ū* (dūnininkai), pabrėžiama gra-

¹⁰ Plg. ten pat, p. 22.

¹¹ Lietuvių kalbos gramatika, t. I. V., 1965 (toliau tekste LKG I), p. 68, 86.

matikoje, negalėsią iš to nustatyti bendrinės kalbos *ie*, *uo*, nes jie vienodai tarią *rýtas* ir *rietas*, *grúdas* ir *grúodas* — kaip *rýts* ir *grúds*.

Rytų aukštaičių tarmėse bendrinės kalbos nekirčiuotieji *ie*, *uo* ir balsiai *ė*, *o* tariami beveik vienodai¹². Todėl rašybos reikalui gramatikoje patariama žiūrėti, kaip tariami to paties žodžio kirčiuoti dvibalsiai. Rytų aukštaičiai taip pat sunkiai skiria ilguosius ir trumpuosius balsius, todėl jie dažnai rašą *y*, *ū* visur, kur turi kirtį.

Taigi šiomis pastabomis apie kelių bendrinės kalbos garsų atliepimą tarmėse buvo norima palengvinti tarmių atstovams suvokti rašybos dalykus.

Atskirame skyrelyje „Priebalsių įstatymai“ apžvelgiami keli priebalsių modifikacijos ir kaitos atvejai: priebalsių minkštumas prieš priešakinės eilės balsius ir to minkštumo žymėjimas prieš užpakalinės eilės balsius raide *i*; minkštųjų priebalsių *t*, *d* virtimas į *č*, *dž*, dusliųjų ir skardžiųjų priebalsių kaita, metatezė (*zg* prieš *k* ir *t* pavirsta į *gs*...), priebalsio praleidimas (jie jau mūsų apibūdinti, kalbant apie rašybą, kuriai suvokti ir buvo skiriami). Dėl reikalo pagrįsti nosinių balsių rašymą gana plačiai nagrinėjami ir tautosilabinio *n* išnykimo atvejai. Tiesa, jie čia ne visi. Kiti atvejai išryškėja morfologijos skyriuose. Nelaukiant, kol bus apibūdinami tie morfologijos skyriai, šiuo sykiu vertėtų atkreipti dėmesį į ilgąsias įvardžių *ji*, *ta*, *ši*, *kuri*... vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko galūnes, kur ilgiui žymėti rašomos nosinės, pvz.: su *ja*, *tą*, *šią*, *kurią*, *katrą*. taip pat *jas*, *tąs*, *šiąs* (RR I 91, 93). Tokios galūnės būdingos kai kurioms vakarų aukštaičių šnektoms. Jablonskis, pateikdamas tas ilgąsias formas pirmoje vietoje, o trumpąsias skliausteliuose (su *ja*..., *jas*) neabejotinai ketino pirmąsias teikti bendrinei kalbai kaip normines. Tuo jis 1901 m. gramatikoje skyrėsi nuo F. Kuršaičio, kuriam trumposios buvo pagrindinės¹³. Vėliau Jablonskis tos ilgosios galūnės bendrinei kalbai jau ne teikė, bet veikiausiai ne dėl F. Kuršaičio įtakos: trumposios galūnės yra labai paplitusios, ir sunku buvo tikėtis, kad ilgosios įsigalės bendrinėje kalboje.

Tame pačiame „Priebalsių įstatymų“ skyrelyje Jablonskis užkliudė ir *i* ir *u* kamienų daugiskaitos vardininko galūnių *-ys* ir *-ūs* kilmę ir rašybą. Jam rodėsi, kad ir čia derėtų rašyti iš kilmės *-įs* ir *-ūs*, kaip jas teikė ir aiškino K. Jaunius¹⁴. Iš tikrųjų šių kamienų daugiskaitos vardininkų galūnės *n* nėra turėjusios¹⁵. Jablonskis, kad ir kiek svyruodamas, priėmė F. Kuršai-

¹² Plg. Zinkevičius Z. Min. veik., p. 87—90.

¹³ Zr. Kurschat Fr. Min. veik., p. 236, 240.

¹⁴ Zr. Jaunius K. Min. veik., p. 60, 61.

¹⁵ Zr. Zinkevičius Z. Min. veik., p. 232, 250.

čio rašymą. Paskutinis, kuris iki 1910 m. gynė nosines šiose galūnėse, buvo K. Būga. Tačiau tų metų rugsėjo 24 d. laiške J. Endzelynui prisipažino klydęs¹⁶.

Kaip fonetikos reiškinių Jablonskis apžvelgė ir vakarų aukštaičių šnektose („tūlose rašomosios kalbos tarmelėse“) paplitusią bendratį su *-yti* vietoj *-inti*, pvz.: *pyti* (pinti), *gýti* (ginti), *geryti* (gerinti). Jablonskio nuomone, šių veiksmazodžių *-yti* atsiradęs iš analogijos su būsimojo laiko formomis *pįsiu*, *gįsiu*. Esą tarmių, kur *n* iš bendraties įsibrovęs į būsimąjį laiką: *pinsi*, *ginsi*, *gerinsi*. „Rašant tokias formas, — pabrėžė Jablonskis, — reikėtų būtinai sekti bendras įstatymas ir rašyti: *pinti* — *pįsiu*; *gerinti* — *gerįsiu*; *pažinti* — *pažįstu*, *pažįsiu*; *žįsti* — *žindu* — *žįsiu*“ (RR I 69). Vis dėlto šis teikimas bendrinės kalbos nebuvo priimtas, ir šiandien *n* būsimejame laike išlaikomas.

Fonetikos dalykų apžvalga leidžia spręsti, kad ši P. Kriaušaičio gramatikos dalis palyginti nepilna, nenuosekli (ne visa priklauso fonetikai, kas laikoma fonetiniu reiškiniu). Ji teturėjo tikslą pateikti vadovėlio skaitytojams pačių minimaliausių žinių, be kurių negalima pramokti rašybos. Lietuvių kalbos garsų klasifikacijai šiandien galėtume teoriniu požiūriu daug ką prikišti: per tuos tris ketvirčius amžiaus fonetika nužengė labai toli.

Tačiau toks fonetikos dalykų paprastumas, sakytume, netgi primityvumas, tuo laiku buvo neišvengiamas ir net teigiamas gramatikos bruožas. Tie dalykai pasidarė prieinami ir suvokiami labai plačiam ir įvairiam to meto lietuvių būriui. Gramatika, neapsunkinančia eilinio skaitytojo mokslininku ir preciziškumu, kuris neišvengiamai verčia detalizuoti, pasinaudojo ne tik turintis filologinį išsilavinimą ar bent apskritai išprusęs inteligentas, bet ir daugybė gimnazijos nebaigusių asmenų — vaistininčių, buhalterių, kunigų, amatininkų, aktyvių lietuviškosios spaudos dalyvių.

Morfologija. Žymiai plačiau ir sistemingiau, negu fonetikos dalykai, nušviesta lietuvių bendrinės kalbos morfologija. Gramatikoje jai skirta dominuojanti dalis — beveik trys ketvirtadaliai visos knygos. Kadangi neįmanoma apžvelgti ir apibūdinti visų morfologijos dalykų, tai čia pirmiausia keliamos tos gramatikos ypatybės, kurios padeda išryškinti jos reikšmę lietuvių bendrinės kalbos raidai, o kartu ir savitumą.

Morfologijoje pirmiausia susiduriame su kalbos dalių problema. Jablonskis dėl šios problemos daug galvos nesuko — kokių naujų teorijų nekūrė. 1901 m. gramatikoje nurodomos tuo metu tradicinės devynios kalbos dalys: daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis („išvardis“), veiksmazodis,rieveiksmis, prielinksnis, jungtukas („sąjunga“) ir jaustukas („jausmazodis“).

¹⁶ Žr. Būga K. Rinktiniai raštai, t. III. V., 1961, p. 823.

Lietuvių kalbos gramatikų tradicijoje labiausiai neapibrėžta buvo nekaitomųjų kalbos dalių vieta. Danieliaus Kleino gramatikoje (1653 m.) buvo atskirų skyrelių nekaitomosioms kalbos dalims —rieveiksmiui, prielinksniui, jungtukui ir jaustukui¹⁷. Tačiau XIX a., pavyzdžiui, F. Kuršaičio gramatikoje dalisrieveiksmių apžvelgiami būdvardžių skyriuje kaip jų vediniai, o kita dalis — sintaksės skyriuje kartu su veiksmažodžių valdomais linksniais¹⁸. Prielinksniai ir jungtukai taip pat pakliuvo į sintaksę. K. Jauniaus gramatika baigiasi veiksmažodžiu. Prieveiksmai čia taip pat aiškinami kartu su būdvardžiais, o kitos nekaitomosios kalbos dalys, kurių nurodomos aštuonios (skaitvardis nelaikomas atskira kalbos dalimi), trumpai minimos skyrelyje „Žodžių lankstymas“¹⁹.

P. Kriaušaičio gramatikoje kalbos dalys apibūdinamos taip pat tradiciškai, pagrindu imant jų turinį (daiktavardis — daikto vardas) arba funkciją („išvardis yra žodis, kuris kalboje užvaduoja ypatos arba daikto ir jų ypatingumo vardą“).

Iš visoms kaitomosioms kalbos dalims bendrų gramatinių kategorijų dabar į akis pirmiausia krinta tai, kad 1901 m. gramatikoje nuosekliai kalbama apie tris skaičius — vienaskaitą, daugiskaitą ir dviskaitą. Tiesa, joje nurodyta, kad yra „vietų, kur dviskaitos vietoje žmonės yra papratę vartoti daugskaitą; yra vietų, kur vienas kokis dviskaitos linksnis bėra vartojamas (*dù laukù, dvì šalì*)“ (RR I 72). Taigi Jablonskis aiškiai matė, kad dalis tarmių jau neturi trečiojo skaičiaus, bet čia pat pažymėjo, kad vis dėlto „dviskaitos linksnius įrašome vadovėlio pavyzdžiuose“. Matyt, dėl dviskaitos nesutarė ir 1900 m. vasarą susirinkę talkininkai, jei buvo reikalo tai specialiai pabrėžti, o analogiškai ne visose tarmėse vartojama iliatyvo forma, kad ir paminima, paradigmos nepateikiama. Skirtumą nulėmė veikiausiai toji aplinkybė, kad dviskaita buvo būdinga žemaičių ir vakarų aukštaičių šnektoms, o iliatyvas — rytiečių.

Atmetus iliatyvą, 1901 m. gramatikoje kalbama apie šešis įvardžio ir septynis daiktavardžio, būdvardžio ir skaitvardžio linksnius: vardininką, šauksmininką, kilmininką („kiltininką“), naudininką, galininką („priekininką“), įnagininką („įrankininką“) ir vietininką.

Daiktavardžių ir būdvardžių linksniavimas yra susijęs ir su linksniuotėmis. P. Kriaušaičio gramatikoje, kaip ir mums įprasta, skiriamos penkios daiktavardžių ir trys būdvardžių linksniuotės („linksniavimai“). Kiek skiriasi būdvardžių linksniuotė eilė: dabartinė trečioji linksniuotė (*medinis,-ė*) joje laikoma ant-

¹⁷ Zr. Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. V., 1957, p. 229, 239, 505—511.

¹⁸ Zr. Kuršat Fr. Min. veik., p. 220—221, 385.

¹⁹ Zr. Jaunius K. Min. veik., p. 88—92, 47—48.

raja, o mūsų antroji (*gražus,-i*) — trečiaja²⁰. Antrajai (*medinis*) linksniuotei Jablonskis tada priskyrė taip pat aukštesniojo laipsnio vyriškąją giminę ir būdvardį *didelis* (RR I 82, 87). Šiuos skirtingų linksniuočių būdvardžius suplakė į vieną linksniuotę, remdamasis labai formaliu požymiu — vienaskaitos vardininko galūne *-is*, visai neatsižvelgdamas, kad skiriasi jų daugiskaitos vardininkas ir naudininkas. P. Kriaušaičio gramatikos daiktavardžių linksniuotės iš esmės nesiskiria nuo F. Kuršaičio klasifikacijos²¹. K. Jaunius gramatikoje taip pat penkios linksniuotės, bet čia pirmajai linksniuotei priskiriami vyriškosios giminės žodžiai su *-as*, *-ias* galūnėmis ir moteriškosios giminės daiktavardžiai su *-a* ir *-i* galūnėmis (*žmona, marti*). Antroje linksniuotėje atsидūrė *brolis, našlys* ir *našlė, saulė*²².

Būdvardžių linksniuotėmis P. Kriaušaičio gramatika artimesnė K. Jauniui, kuris ketvirtajai linksniuotei priskyrė veikiamuosius dalyvius²³. F. Kuršaitis būdvardžius skirstė pagal tris kamienus: *-a, -ia* (*tuščias, medinis*) ir *-u; didis*, jo nuomone, galėtų būti *i kamieno*²⁴.

Šie pavyzdžiai rodo, kad Jablonskis net ir tokiais, mums rodosi, paprastais dalykais turėjo gerokai pasukti galvą ir kad jis nebuvo aklas kurio savo pirmtako pasekėjas. Jam sunkumų buvo ir daugiau.

Linksniuočių pagrindą, kaip žinome, sudaro kamiengalių skirtumai, tačiau ne visi kamienai yra vienodai išlaikę savo būdingąsias galūnes. Kai kuriuose linksniuose kamienų galūnės myšta. Tas mišimo procesas visose tarmėse nėra vienodai toli nuėjęs. Netgi gana artimose šnektose tas pats linksnis gali turėti skirtingas galūnes. Gali būti, kad ir toje pačioje šnektoje paraleliai vartojamos kelios galūnės. Todėl Jablonskiui buvo nelengva atrinkti iš tokios galūnių įvairovės bendrinei kalbai teiktinias formas.

Lyginant Jablonskio teiktąsias daiktavardžių formas su mūsų dabartinėmis, reikėtų pripažinti, kad jos maža skiriasi. Pavyzdžiui, visiškai sutampa pirmųjų trijų daiktavardžių linksniuočių galūnės. Ketvirtosios linksniuotės skiriasi tik vienaskaitos vietininko galūnė: vietoj bendrinėje kalboje šiandien vartojamos galūnės *-(i)uje* 1901 m. gramatikoje yra galūnė *-(i)ūje* (*sūnūje, žmogūje, vaisiūje*). Z. Zinkevičiaus teigimu, ši galūnė dabar tarmėse neaptikta ir Jablonskio, kaip ir Jaunius, grama-

²⁰ LKG iš esmės grįžo, sąmoningai ar nesąmoningai, prie 1901 m. gramatikoj pateiktos būdvardžių linksniuočių tvarkos (žr. Lietuvių kalbos gramatika, t. I, p. 479—492). Vis dėlto šiam „grįžimui“ vargu ar galima pritarti.

²¹ Zr. Kurschat Fr. Min. veik., p. 138—140, 142—210.

²² Zr. Jaunius K. Min. veik., p. 51, 52.

²³ Zr. Jaunius K. Min. veik., p. 79—84.

²⁴ Zr. Kurschat Fr. Min. veik., p. 211.

tikoje galinti būti paimta iš Kuršaičio²⁵. Jablonskiui, kuris apskritai didelės reikšmės teikė bendrinės kalbos sistemingumui, šitokia galūnė labai tiko prie *i* kamieno galūnės *-yje*.

Daugiau skirtumų turi penktoji linksniuotė. Pirmiausia krinta į akis 1901 m. gramatikoje šios linksniuotės šauksmininkai *akmuol, mėnuol, sėser!, dūkter!, bet šunie!* Daugiskaitos vardininko teikiamos formos *ākmens, sēsers, dūkters* ir *šunes*. Nuo šiandieninių normų skiriasi moteriškosios giminės vienaškaitos įnagininkai — *seserimi, dukterimi*. Tą pačią galūnę gauna ir daiktavardis *šuo* — *šunimi*. Nuo visos paradigmos skiriasi vienaskaitos naudininkas *šun* ir daugiskaitos naudininkas *mėnesim* (gal korektūros klaida vietoj *mėnesiams?*).

Šie skirtumai nesutampa ir su F. Kuršaičio bei K. Jauniaus gramatikomis. Sunku dabar pasakyti, kuo vadovavosi Jablonskis, penktąja linksniuote nutoldamas nuo savo pirmtakų. Veikiausiai to priežastis — noras prisitaikyti prie kai kurių tarmėse likusių ir paplitusių išimčių, pavyzdžiui, forma *šun*, ypač žinoma kauniškių šnektose²⁶ (plg. „Ne šun dešra!“). Jose taip pat gyvos ir formos *ākmens, sēsers* ir *šunes*²⁷. Vadinasi, būta atvejų, kai Jablonskis nusigręžė nuo F. Kuršaičio ir K. Jauniaus gramatikų ir bendrinės kalbos normas grindė savo gimtąja tarme.

Neįvardžiuotiniai būdvardžiai 1901 m. gramatikoje linksniuojami taip, kaip iki šiol buvome įpratę linksniuoti ir mes. Tačiau jeigu LKG naujovę (beje, labai abejotinos vertės) — šauksmininkus *medini, geresni, dideli, kairi* (?) šalia vardininko *medinis, geresnis, didelis, kairys* — iš tikrųjų priimsime kaip bendrinės kalbos faktą, o ne gramatikos autorių išradimą²⁸, tai turėsime vienintelį skirtumą.

Įvardžiuotinių būdvardžių linksniavimas 1901 m. gramatikoje gerokai skiriasi nuo dabartinės paradigmos. Čia, pavyzdžiui, ištisai pateikiamos ilgosios, pilnosios formos: *baltamjam, baltajai; baltamjame; baltiejei(-jie, -ji); baltiemsiems, baltomsioms; baltomsiomis*. Tokios galūnės P. Kriaušaičio gramatikoje laikomos norminėmis ne tik dėl to, kad iš esmės tos pačios duodamos F. Kuršaičio²⁹ ir K. Jauniaus³⁰ gramatikose, bet ir dėl to, kad jos buvo labai gyvos vakarų aukštaičių šnektose, dabar vadinamose kauniškių tarme. Pavyzdžiui, Z. Zinkevičiaus apskaičiuota, kad „vakarų aukštaičių kauniškių tarmėje

²⁵ Zr. Zinkevičius Z. Min. veik., p. 249.

²⁶ Zr. ten pat, p. 258.

²⁷ Zr. ten pat, p. 260.

²⁸ Zr. Lietuvių kalbos gramatika, t. I, p. 486. Įdomu, kad Z. Zinkevičius (min. veik., p. 268) tik iš Dusmenų pateikė kelis pavyzdžius su šauksmininkais *dideli arkly, geležini jauti*.

²⁹ Zr. Kurschat Fr. Min. veik., p. 246, 248–249.

³⁰ Zr. Jaunius K. Min. veik., p. 112, 115.

jos sudaro 75% visų galūnių³¹. Nuostabos kiek kelia daugiskaitos vardininko galūnė *-jei*, kuri iš tikrųjų turėtų būti *-jai* (*baltiejai*). Tai daiktavardinė galūnė, būdinga žemaičiams ir pažemaitėi³². Jablonskiui bus rodęsi, kaip ir Jauniui³³, kad tas *-ei* kilęs iš *-ie*. Neaišku, kodėl tuo laiku Jablonskis davė jai pirmenybę.

P. Kriaušaičio gramatikoje nurodomi trys būdvardžių laipsniai: nelyginamasis, arba pirmasis, aukštesnysis, arba antrasis, ir aukščiausiasis, arba trečiasis. Pažymėtina, kad aukštesnysis laipsnis šalia *-ėsnis* (*-ėsnė*) turi ir *-ėsnis* (*-ėsnė*). Galūnė su ilgu *ė* tikriausiai taip pat paimta iš F. Kuršaičio, bet ji pasitaiko ir tarmėse (Prūsų lietuvių, Zietelos)³⁴.

Aukščiausiasis laipsnis sudaromas su *-ausias* (*-ausia*), bet skliausteliuose pateikta ir *-ausis* (*-i*). Vyriškosios giminės būdvardžiai su *-ausis* vartojami labai plačiai: galūnę *-is* nurodo ir kiti šaltiniai³⁵. Neaiškumą kelia moteriškosios giminės galūnė *-ausi*. F. Kuršaitis šalia dviejų vyriškosios giminės formų pateikė tik vieną moteriškąją formą *-ausia*, o K. Jaunius — dvi („*-j a ū s ė arbá j a ū s j a*“)³⁶. Z. Zinkevičiaus „Lietuvių dialektologijoje“ taip pat nėra užuominos, kad šalia *-ausia* būtų ir *-ausi*. J. Kabelka yra nurodęs, kad tokia galūnė vartojama K. Donelaičio raštuose: iš tikrųjų „Vasaros darbuose“ pasakyta: „*didžiausi* bei *brangiausi* dovana“ ir „*vyriausi* reikmenė“³⁷.

1901 m. gramatikoje trumpai parodyti pavyzdžiais ir kiti būdvardžių laipsniai: *geresnis* (rašoma priesaga *-el-*, būdinga rytų aukštaičiams), *visų geriausias*, *ko* (*kuo*) *geriausias*, *gerių* (*gerų*) *geriausias*, *visų gerasis*, *užvis geresnis*, *sau geriausias*, *pats gerasis*. Kaip matome, tai šnektose pasitaikančios formos, kurioms visoms vargu ar tiktų laipsnio vardas. Įdomu, kad praleistos tokios plačiai vartojamos formos, kaip *gerokas*, *apygeris*. Verta nurodyti, kad Jablonskis tada sprendė problemą, kurie būdvardžiai laipsniuojami, o kurie ne. Sprendimas išėjo ne visai tikslus: „Būdvardžių, padarytųjų iš kitų kalbos dalių, tokių, kaip antai: *medinis* (iš: *medis*) [...], negalima laipsniuoti. Bet ir tarp jų yra tokių, kurie turi laipsnius: *šakotas*—*šakotėsnis* (*-šakočiáusias*), *dušblinas*—*dumblinėsnis*, *paskutėnis*—*paskučiausias*“ (RR I 87). Vadinasi, tuo

³¹ Zr. Zinkevičius Z. Min. veik., p. 279.

³² Zr. ten pat, p. 269.

³³ Zr. Jaunius K. Min. veik., p. 113.

³⁴ Zr. Zinkevičius Z. Min. veik., p. 105.

³⁵ Plg. Kurschat Fr. Min. veik., p. 218; Zinkevičius Z. Min. veik., p. 276.

³⁶ Zr. Jaunius K. Min. veik., p. 91.

³⁷ Zr. Kabelka J. Kristijono Donelaičio raštų leksika. V., 1964, p. 63, 72, 259.

metu Jablonskis su savo talkininkais skubėdamas neįstengė nusakyti, kodėl vieni būdvardžiai laipsniuojami, o kiti — ne.

Skaitvardis visose gramatikose apibūdinamas kur kas trumpiau, negu daiktavardis ar būdvardis. Taip yra ir P. Kriaušaičio gramatikoje (RR I 87—90). Joje skiriami kiekiniai („tikrieji“) ir kelintiniai („paeiliniai“) skaitvardžiai. Jų kaityba ir kitos gramatinės kategorijos iš esmės nesiskiria nuo dabartinių. Suprantama, vartojama dviskaita. *Tūkstantis* kaitomas dvejopai: moteriškosios giminės *tūkstanties* ir vyriškosios — *tūkstančio*...

Atskiruose paragrafo poskyriuose apibūdinami dauginiai ir kuopiniai skaitvardžiai. Beje, skaitvardžiais laikomi ir tokie iš skaitvardžių kilę būdvardžiai, kaip *vieneriopas*, *vienodas*, *dvejopas*, *vienlinkas*..., *dvigubas*..., *dveigys*, *treigys*, *ketvergis*... ir net *mitulus* (vienerių metų gyvulus).

Įvardžiai P. Kriaušaičio gramatikoje apibūdinami plačiau, negu skaitvardžiai. Nurodomi šeši jų semantiniai skyriai: asmeniniai („ypatiniai“), savybiniai („savinamieji“), parodomieji („rodomieji“), klausiamieji, santykiniai („apsakomieji“), nepibrėžiamieji („nerišiamieji“). Sangražinį įvardį *savęs* Jablonskis priskyrė prie asmeninių. Vėlesnėse savo gramatikose (pavyzdžiui, 1922 m.) Jablonskis skyrė aštuonias įvardžių semantines grupes (RR I 225). Iki paskutinio laiko taip buvo skirstoma ir mokykliniuose vadovėliuose. Tačiau akademinė gramatika (atsitiktinai ar neatsitiktinai?), galima sakyti, kar-toja 1901 m. gramatikos įvardžių skyrius³⁸.

Įvardžių kaitymas beveik sutampa su mūsų dienų bendrinės kalbos normomis. Tiesa, 1901 m. gramatikoje duodama nemaža paralelinių įvardžio kirčiavimo atvejų, o pastabose nurodoma ir daug tarminių formų, kurių pats Jablonskis, gal būt, nelaikė norminėmis. Iš pagrindinių formų skiriasi įvardžių *aš*, *tu* daugiskaitos vietininkai: kaip norminės pateiktos senosios *i* kamieno lytys su trumpuoju kamiengaliu (*mumise*, *jumise*), o šalia jų — F. Kūrsaičio ir K. Jauniaus gramatikų formos *mūsyje*, *jūsyje*. Tačiau bendrinėje kalboje nė viena iš jų neįsigalėjo: jas nurungė lytys *mumyse*, *jumyse*, sudarytos iš daugiskaitos naudininko-įnagininko linksnių su *i* kamieno galūne *-yse*.

Moteriškosios giminės įvardžiai, kurie šiaip ar taip nurodo daiktą (*ji*, *ta*...), kaip minėta, vienaskaitos įnagininke ir daugiskaitos galininke turi ilgą tvirtapradę galūnę (*já*, *tá*, *jás*, *tás*), o skliausteliuose šalia duodamos trumposios — *jà*, *tà*, *jàs*, *tàs*, kurios šiandien yra norminės. Tokie įvardžiai, kaip *tokia* (jie nurodo ypatybę), *pati*, turi trumpąsias galūnes; tokios jos pateiktos ir 1901 m. gramatikoje.

³⁸ Zr. „Lietuvių kalbos gramatika“, t. I, p. 667.

Įvardis *pats* yra išlaikęs daugiau *i* kamieno galūnių: vienskaitos įnagininke — *patimi* ir vietininke — *patime*. Dabar bendrinėje kalboje vartojama *pačiu, pačiame*. Jablonskiui pirmosios formos galėjo būti žinomos ne tik iš F. Kuršaičio gramatikos³⁹, bet ir iš gimtosios tarmės.

Pati sudėtingiausia ir įvairiausia kalbos dalis yra veiksmažodis. P. Kriaušaičio gramatikoje jis apibūdinamas išsamiau, negu kitos kalbos dalys (RR I 97—137). Jeigu dar pridėsime sintaksės skyriuje atsidūrusį dalyvių ir padalyvių vartosenos aiškinimą (RR I 166—177), tai veiksmažodžiui bus skirta beveik pusė knygos. Tuo stebėtis nereikia: veiksmažodžiui nemaža vietos skiriama ir kitose gramatikose. Pavyzdžiui, akademinėje gramatikoje iš abu tomus sudarančių 1531 puslapio jis aiškina mas per 418 puslapių.

1901 m. gramatikoje veiksmažodžiais vadinami žodžiai, kurie „reiškia daikto veiksmą (actio) arba stovį (status)“. Tad ši kalbos dalis taip pat nusakoma jos turiniu, jos reikšme. Apibrėžime nurodyti ir du pagrindiniai veiksmažodžių reikšmės skirtumai. Jų pagrindu vieni veiksmažodžiai apibūdinami kaip tikrieji (*dirbu, nešu, rašau*), o antri — kaip netikrieji (*drebu, sėdžiu, galiu*). Tai mūsų darybiniai ir nedarybiniai veiksmažodžiai. „Tikrieji“ veiksmažodžiai savo ruožtu dar skirstomi į pereinamuosius ir nepereinamuosius. Mūsų terminai „galinininiai ir negalininiai“ veiksmažodžiai su jais ne visai sutampa: „pereinamieji“ gali turėti tiesioginį papildinį, išreikštantą ne tik galininku (moko *sūnų*), bet ir kilmininku (ponai nedirba *žemės*, ligonis klauso *gydytojo*, prašyk *tėvo*).

Nedideliame P. Kriaušaičio gramatikos skyrelyje „Veiksmažodžio prasmė“ apibūdinamos kai kurios kitos veiksmažodžių reikšmės. Jos aiškinamos kartu su veiksmažodžių daryba, su tam tikromis priesagomis, pirmiausia su tomis, kurios nevienodai vartojamos tarmėse. „Apie kitų veiksmažodžių prasmę, — pabrėžiama gramatikoje, — apie tokius, kaip antai: *kárstyti, iminėti, imstýti, stoviniuoti*... mes tuo-tarpu nekalbėsime: jie beveik visose tarmėse vartojami vienodai“ (RR I 137). Toks atsisakymas vis dėlto rodo, kad Jablonskis jau 1900 m. buvo pasirengęs kalbėti ir apie veiksmažodžio reikšmes.

Jablonskis gramatikoje skyrė trejopus priežastinius veiksmažodžius: 1) „Priežastiniai neveikiamosios prasmės veiksmažodžiai“ (*sverdinti, skéldinti, dirbdinti, lakininti, pasisiūdinti, rašydinti*); 2) priežastiniai veiksmažodžiai su pradedamąja reikšme (v. inchoativo-causativa), pvz.: *ardyti, gydyti*...; 3) „priežastiniai veikiamosios prasmės žodžiai“ (verba activo-causativa), pvz.: *kepinti, deginti, lesinti*... (RR I 135—137).

³⁹ Žr. Kurschat Fr. Min. veik., p. 242.

Pirmieji veiksmažodžiai padaromi su priesaga *-dinti*, antrieji — su priesaga *-dyti*, arba *-yti* (tai priklauso nuo žodžio šaknies gale esančio garso, pvz.: iš *pū-ti* daroma *pūdyti*, *šal-ti*—*šaldyti*, bet iš *mig-ti* — *migyti*. iš *mok-ti* — *mokyti*). Tretieji daromi su priesaga *-inti*, pvz.: *lesinti*, *sodinti*, *mokinti*.

Priesaga *-dyti* esanti vartojama ir „tankinamųjų veiksmažodžių (verba frequentativa) darymui“, pvz.: *šauti* — *šaudyti*, *stumti* — *stumdyti*. Gramatikoje taip pat primenama, kad ne iš kiekvieno veiksmažodžio padaromos visos reikšmės. Tuo atžvilgiu kritikuojamas F. Kuršaitis, kad nežinojęs dėsnių, jog iš negalininkinių veiksmažodžių neišvedami „priežastiniai neveikiamosios prasmės su priesaga *-dinti*“ (RR I 136), kaip *eidinti*, *bėgdinti*, *važiuodinti*, *gulėdinti*.

Šiandien, žinoma, veiksmažodžių leksinės-gramatinės reikšmės apibūdinamos išsamiau ir tiksliau. Jos paprastai siejamos su veikslu, apie kurį 1901 m. gramatikoje nėra neužsiminta. Tolesnė bendrinės kalbos raida nepateisino ir Jablonskio noro griežtai skirti priesagų *-(d)yti* ir *-inti* reikšmes. Pavyzdžiui, Jablonskis skyrė *mokyti* (daryti, kad išmoktų, § 126) ir *mokinti* (daryti, kad mokėtų, § 128).

Savo pirmojoje gramatikoje Jablonskis kalbėjo apie tris veiksmažodžių rūšis — veikiamąją, „grįžtamąją“ ir neveikiamąją (RR I 107—108). Vėliau, 1919 m. ir 1922 m. gramatikoje, grįžtamoji rūšis jau nebuvo skiriama.

Didelis P. Kriaušaičio gramatikos skirtumas nuo vėlesniųjų Jablonskio ir mūsų dienų gramatikų yra nuosakų skaičius — jų ten nurodytos net šešios: tiesioginė („reiškiamasis sakymas“), liepiamoji, geidžiamoji, tariamoji, bendratis („nereiškiamasis sakymas“), siekinys („siekiamasis sakymas“).

Kalbėdamas apie veiksmažodžių skaičius, Jablonskis išreiškė nuomonę, kad vienaskaitos trečiasis asmuo yra įgijęs ir kitų skaičių reikšmę (RR I 100). Ši užuomina rodo, kad Jablonskiui nebuvo svetimi ir kalbos istorijos klausimai, nors šiuo atveju jo nuomonė nebuvo originali. Ji taip pat ir dabar ginčijama.

1901 m. gramatikoje plačiau apibūdinami keturi vientisiniai ir šie sudurtiniai laikai: tiesioginės nuosakos esamasis, būtasis kartinis ir būsimasis atliktinis laikas ir būtasis kartinis pradėtinis laikas, taip pat tariamoji sudurtinė nuosaka. Nusakomos jų reikšmės. Visi kiti laikai ir nuosakos pateikiami asmenavimo paradigmos. Būdinga, kad sudurtiniai laikai neatskiriami nuo vientisinių laikų: jie visi sudaro vieną nuoseklią paradigmą.

Vientisinių laikų kaityba ir sudurtinių laikų daryba tokia pat, kaip mūsų dabartinės bendrinės kalbos formų. Tik šalia pagrindinių formų *esu*, *esi*, *esame*, *esate* lentelėse pateikiamos skliausteliuose ir gretiminės formos *ėsu*, *esmi*, *ėsi*, *ėsume*, *ėsame*, *ėste*, *ėsate*. Trečiajam asmeniui pateikiamos dvi formos —

ėsti (pflegt zu sein, kommt vor) ir *yra* (ist). Geidžiamosios nuosakos duodamos trys formos: *tedirbie, tesakai; tedirba, tesako* ir *tegul dirba, tegu sako*. P. Kriaušaičio gramatikoje užsiminta, kad tarmėse esą ir ypatingų laiko formų, kaip *miegmi, esmi; miegti, sniegti*, kurios dabar retai bevartojamos (RR I 108). Tų formų Jablonskis bendrinei kalbai jau neteikė.

Tariamąsios nuosakos pavyzdžiuose (RR I 120) šalia pagrindinėmis laikomų formų *sukčiau, suktum, suktute*, sutampančių ir su mūsų norminėmis lytimis, skliausteliuose yra ir *sukčia, sukčio, suktumei, suktumėte*. Matyt, tuo laiku Jablonskiui dar buvo sunku ryžtis palikti tik vieną formą, kai vakarų lietuvių tarmėse plačiai vartojama ir kitų, ypač su *-čia*. Panašiai žiūrėta ir į sangražinių veiksmažodžių bendratį: nurodant, kad tai žemaitybė, pirmenybė teikiama senesnėjai formai *sukties*, bet šalia rašoma ir *suktis* (RR I 122).

Gramatikoje labai glaustai apibūdinti ir veiksmažodžių struktūriniai tipai — veiksmažodžių skyriai (RR I 128—135). Veiksmažodžiai pirmiausia skirstomi į pirminius ir antrinius, o šie savo ruožtu — į dvylika skyrių (penki pirminių ir septyni antrinių). Šiam skyreliui Jablonskis pavyzdžiu bus turėjęs Jauniaus rankraštinę gramatiką⁴⁰.

Mūsų dalyviai, pusdalyviai ir padalyviai 1901 m. gramatikoje vadinami vienu vardu — veiksmažodžiais (RR I 105). Jie skirstomi į linksniuojamuosius veikiamuosius veiksmažodžius (dalyvius), turinčius keturis vientisinius laikus (*velkqs, -anti; vilkqs, -usi; vilkdavqs, -usi; vilksiqs, -ianti*), ir keturis sudurtinius laikus: *esqs pavargqs, buvqs beeinqs, buvqs pavargqs, būsiqs pavargqs*. Prie šios grupės pridedamas ir „bendralaikis veiksmažodis“ (mūsų pusdalyvis), kuris turįs tris skaičius, dvi gimines ir tik vieną vardininko linksnį. „Nelinksniuojamieji veikiamieji veiksmažodžiai“, kurie turį keturis laikus, — tai mūsų padalyviai.

„Linksniuojamųjų neveikiamųjų veiksmažodžių“ (dalyvių) laikai yra šie: esamasis („pereinamasis“), būtasis („pereitasis“) ir būsimasis. Ketvirtąją formą sudaro „neveikiamasis būtinasis veiksmažodis“, t. y. reikiamybės dalyvis.

Bene pačią originaliausią ir vertingiausią gramatikos dalį sudaro skyrelis „Veiksmažodžiai“ (RR I 166—177), kur apžvelgiama dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių vartosena. Iš pavyzdžių gausumo ir analizės gilumo galima spėti, kad Jablonskis turėjo parengęs dalyvių ir padalyvių vartosenai skirtą straipsnį ar bent jo apmatų, kuriuos suvartojo savo gramatikai. Sunku patikėti, kad tokį skyrių būtų buvę galima parašyti paskubomis per taip trumpą laiką. Be iš anksto surinktos me-

⁴⁰ Plg. Jaunius K. Min. veik., p. 129—154.

džiagos ir jau apgalvotų išvadų tokiomis sąlygomis, kokiomis buvo rašoma ši gramatika, tai neįmanoma.

Šiame skyriuje pateikiama daug pavyzdžių: jų šaltinių nustatymas ir analizė taip pat prisidėtų prie kai kurių gramatikos istorijos dalykų išaiškinimo.

Gana išsamiai aprašytas dalyvių vartojimas pažyminiu ir įvairių tipų tariniu, pvz.: *buvo valgęs, sakėsi buvo valgęs, sakėsi buvo beeinąs*, taip pat netiesioginėje kalboje. Plačiai, su daugybe pavyzdžių, parodoma, kaip vartojamas dalyvis ir padalyvis papildiniui reikšti, kaip jais pasakomos įvairios aplinkybės. Ypač vertingi tie skyreliai, kur aiškinamas neveikiamosios rūšies dalyvių vartojimas daikto paskirties reikšme (pvz., *kuliamoji mašina, valgomas kambarys*). Čia Jablonskis pateikė daug vertingų tokios vartosenos pavyzdžių, „nugirdėtų šnekamojoje kalboje ir ištrauktų iš dainų, mįslių, pasakų ir kelių mūsų raštenybės veikalų“ (RR I 175). Tie pavyzdžiai, aiškino Jablonskis, reikalingi tik neveikiamųjų dalyvių reikšmei paaiškinti, o „klausimų, kurie kyla iš tos jų prasmės ir jų ypatingo vartojimo sakinyje, šitame atvejuje“ visai neliesiąs. Atrodo, kad Jablonskis prieš akis turėjo ir platesnę studiją apie dalyvius. Deja, tokios studijos dėl įvairių priežasčių jis neparašė.

Turint galvoje kuklius autorių tikslus, palyginti plačiai 1901 m. gramatikoje nušviestos nekaitomosios kalbos dalys, ypačrieveiksmis ir prielinksnis.

Prieveiksmiai (RR I 138—142) pagal reikšmę neskirstomi. Plačiau aiškinami būdvardinės kilmėsrieveiksmiai, o daiktavardiniai, įvardiniai ir kt.rieveiksmiai aiškinami tik pavyzdžiais. Atskirai pakalbama ir apie „tariamuosiusrieveiksmius“ — dalelytes.

Prielinksniai gramatikoje skirstomi į tikruosius ir netikruosius, arbarieveiksminius. Jie pateikiami abėcėlės tvarka: iš viso jiems skiriama 40 paragrafų (RR I 142—154). Atskirų prielinksnių detalus apibūdinimas ir pavyzdžių įvairumas taip pat rodytų, kad šiais dalykais Jablonskis ėmė domėtis kur kas anksčiau. 1900 m. vasarą jis buvo jau gerokai išstudijavęs prielinksnių vartoseną, ir gramatika tebuvo tik tų ilgų studijų apibendrinimas.

Palyginti striukiau buvo aprašyti jungtukai (RR I 155—157). Daugiausia sustota prie sujungiamųjų jungtukų *ir, bei, nė, o, bet, arba, ar*. Apie prijungiamųjų jungtukų vartojimą buvo patarta spręsti iš pateiktų pavyzdžių (RR I 157).

Dar siauriau aprašytas jaustukas (RR I 157—158). Iš jaustukų išskiriami garsažodžiai, vėliau tapę atskira ištiktukų kalbos dalimi.

Gramatikos dalyje „Keli sintaksio įstatymai“, be minėtų dalyvinių formų, apžvelgiama ir naudininko, bendraties, naudininko su bendratimi, vardininko su bendratimi, kilmininko

ir kilmininko su bendratimi vartosena. Šiai daliai, kaip nurodoma ir pačioje gramatikoje (RR I 158), buvo suvartoti Kaz. Obelaičio straipsniai. Iš tikrųjų ši dalis — tai kiek pagedagutas, pritaikytas gramatikos reikalui ir papildytas keliolika naujų pavyzdžių straipsnis „Medega sintaksiui“. Iš teorinių naujovių reikėtų pirmiausia nurodyti tai, kad 1901 m. gramatikoje kilmininkas teikiamas tikslui reikšti ir tokiais atvejais, kaip „puolė visi *rankų* bučiuotų“, „Stankūnas nubėgo *pinigų* sudėtų advokatui“. „Medegoje sintaksiui“ čia buvo galininkai *rankas*, *pinigus*. Matyt, pakeisti nuomonę bus paskatinusi K. Miülenbacho pareikšta abejonė, ar gyvoji kalba čia daranti skirtumą.

Gramatikos normatyviškumas. 1901 m. gramatika yra norminio pobūdžio, tai bendrinės kalbos vadovėlis. Tačiau ši ypatybė, jos paskirtis dar visai nereiškia, kad joje buvo tik norminės formos ir konstrukcijos. Norminėmis 1901 m. gramatikos formomis ir konstrukcijomis reikėtų laikyti tas, kurios pateikiamos paradigmos arba kurios pabrėžtinai nurodomos kaip bendrinės kalbos dalykai. O tos, kurios pateikiamos pastabose („pasergėjimuose“), atskiruose paragrafuose ar jų padalose, kartais skliausteliuose, dažniausiai yra nenorminės. Panašų norminių ir nenorminių kalbos dalykų santykių matome vėlesnėse lietuvių kalbos gramatikose. Be nenorminių formų apibūdinimo neišsivertė ir akademinė LKG. Tai visai natūralu: norminės formos gyvena tarsi nenorminių formų fone.

P. Kriaušaičio gramatikos nenorminiai dalykai yra dvejopo pobūdžio: vieni jų yra tarmybės, o antri — įvairūs svetimi lietuvių kalbai reiškiniai.

Pirmųjų nenorminių kalbos reiškinų yra daugiausia. Čia atsidūrė trumpieji vietininkai (*svetųj*, *svety*, *rankoj*, *ranko...*, *laukuos*), kurie šiandien nevaromi iš bendrinės kalbos (juos vėliau gynė ir Jablonskis). Nenorminiais gramatikoje laikomi ir įnagininkai *vagiūn*, *rañkoms*, *troboms*. Jie vėliau ilgai kovojo dėl vietos bendrinėje kalboje, bet vis dėlto, išskyrus poeziją, jos negavo. Gretimine forma gramatikoje buvo laikomi tokie įvardžiuotiniai būdvardžiai, kaip *senasai*, *gražiasai*, *senoja*, *gražioja*. Apskritai imant, ne visada būna aišku, kaip žiūrima gramatikoje į kai kurias už paradigmos apžvelgiamas formas. Būtų galima pageidauti griežtesnio požiūrio, bet čia turime atsiminti, kad iš gramatikos pirmiausia reikalauta rašybos mokslo ir kad tada dar bendrinės kalbos ribos iš tikrųjų nebuvo visai ryškios.

Antrųjų nenorminių kalbos dalykų, svetimųjų konstrukcijų, 1901 m. gramatikoje yra kur kas mažiau, negu tarminių, užtat jie aiškiau ir įsakmiau atriboti nuo bendrinės kalbos. Tad galėtume sakyti, kad 1901 m. gramatika yra ir pirmasis lietuvių bendrinės kalbos kultūros vadovėlis. Ji iš esmės tęsia Jablons-

kio kalbos taisymus, išspausdintus „Varpe“. Kai kas tēra tik tuose straipsniuose taisyty dalykų pakartojimas. Pavyzdžiui, pakartotinai taisomi netaisyklingi prielinksniai *ant* laiko reikšme, *dėl*, *iš priešasties*, *nuo*, *per*, prieveiksmio aukštesniojo laipsnio valdomas kilmininkas, kilmininko ir veiksmažodinių daiktavardžių naudininko junginys. Kai kurie anksčiau taisyti dalykai gramatikoje aiškinami plačiau, detaliau (pavyzdžiui, *per* vartojimas).

P. Kriaušaičio gramatika buvo papildyta ir naujais taisymais: per tuos kelerius metus, kai Jablonskis nerašė straipsnių, jis ir toliau stebėjo kalbą, rinko medžiagą, analizavo ir darė išvadas. Jų pateko ir į šią gramatiką. Čia taip pat daugiausia taisyta prielinksnių. Pavyzdžiui, neteikiamas prielinksnis *apie* su veiksmažodžiu *rūpintis*. Jablonskis rašė: „Vietoje „rūpinties *apie* vaikus“ reikėtų, sekant žemaičių šnekamąją kalbą, sakyti: „rūpinties *vaikais*“ (RR I 144, išnaša). Pirmą kartą imama taisyti ir prielinksnius *pas* (aš klausiau *pas* jį, prašiau *pas* tėvą, *pas* jį yra daug pinigų), prielinksnis *po* su naudininku, prielinksniai *pro* ir *už*. Čia bandomas taisyti ir pasakymas *kaslink*: nurodoma, kad jis esąs „pagautas iš oro“ (RR I 148). Straipsniuose Jablonskis tą *kaslink* ėmė taisyti kiek vėliau, 1904 m. (IV 55).

Naujais taisymais reikėtų laikyti ir nedviprasmiškai gramatikoje iškeltą reikalavimą skirti įvardžių *koks* ir *kuris* reikšmes, kai jais kas klausiama, pavyzdžiui, *kokiais* metais? ir *kuriais* metais? (RR I 96). Bet įdomu, kad tuo metu Jablonskis dar neskyrė įvardžių *kuris* ir *katras* reikšmių. Vėliau įvardžio *koks*, vartojamo *kuris* reikšme, iki pat 1920 m. netaisė (IV 223). Po Jablonskio griežtai skirti įvardžius *koks* ir *kuris*, rodos, niekas nereikalavo. Toks griežtas skyrimas vis dėlto yra kiek dirbtinis ir kalbos duomenimis vargu ar pateisinamas.

1901 m. gramatikoje Jablonskis ėmė taisyti ir tam tikrus sangražinius veiksmažodžius, kurie, jo nuomone, esą vartojami rusų kalbos pavyzdžiu, kaip antai: *sakosi* (=sakoma), *statosi* ant lentos stiklas (statomas ant lentos stiklas), taip pat *matosi* (=matyti), *girdisi* (=girdėti). Šie sangražiniai veiksmažodžiai vėlesnių kalbininkų buvo vertinami nevienodai: pirmieji du ir kiti analogiškai atvejai, kur sangražinis veiksmažodis vartojamas vietoj neveikiamojo dalyvio, buvo visų gana vieningai taisomi. Antruosius (*matytis*, *girdėtis*, pridėkime ir *norėtis*) kai kas mėgino teisinti. Jie dabar gana dažnai vartojami spaudos kalboje.

Jablonskis mėgino taisyti ir nesangražinius veiksmažodžius, keisdamas juos lietuvių kalbai būdingesniais sangražiniais, pavyzdžiui: *padaryk sau* (=pasidaryk), *prileido* į savo tvenkinį daug lydekų (=prisileido į tvenkinį, prisileido į savo tvenkinį

daug lydekų), briedis *neprileidžia* prie savęs šunų (=briedis neprisileidžia šunų, neprisileidžia prie savęs šunų).

P. Kriaušaičio gramatika reikšminga ir tuo, kad joje pirmą kartą imamos taisytirieveiksmių darybos ir vartosenos klaidos. Pavyzdžiui, Jablonskis viename „pasergėjime“ nurodė, kadrieveiksmius *neatbūtinai, teipgi, visgi, suvis* reikėtų keisti žodžiais iš „žmonių kalbos“ — *būtinai, teippat, tik (vistik), visai (visišškai)* (RR I 141).

Pirmą kartą čia Jablonskis pradėjo taisyti irrieveiksmius *vienpusiai, vienašaliai, bešaliai, vienbalsiai, pusbalsiai*. Šierieveiksmiai esą padaryti iš daiktavardžių. Gyvojoj kalbojrieveiksmiai taisyklingai daromi iš būdvardžių su priesaga *-iškas*, todėl, „prisitaikant prie žmonių kalbos, reikėtų sakyti ir rašyti“: *vienašališkai, bešališkai, pusbalsiu, vienu balsu* (RR I 141). Prie šios rūšies netaisyklingųrieveiksmių Jablonskis paskiau grįžo po vienuolikos metų (IV 101—102).

Jablonskio pažiūrų raidai nušviesti labai svarbus ir tas faktas, kad jau 1901 m. gramatikoje jis ėmė reikalauti netiesioginei kalbai išreikšti vartoti dalyvius, vadinamąją netiesioginę nuosaką (RR I 171—172).

1901 m. gramatikoje sudėti Jablonskio taisymai rodo, kad jis visą laiką atkakliai dirbo, aiškindamasis bendrinės kalbos normų problemas, ir šioje srityje buvo nemaža pasiekęs. Jablonskis, jau visiškai subrendęs kalbos normintojas, savo žvilgsniu aprėpia beveik visas pagrindines bendrinės kalbos norminimo sritis.

Bendrinei kalbai augti ir jos kultūrai diegti buvo reikšminga ir gramatikos „Prakalba“ (RR I 59—61), kur Jablonskis išdėstė anksčiau savo straipsniuose keltus kalbos norminimo principus. Jeigu kas anksčiau tik tarp kitko paminėtus norminimo principus galėjo ir nepastebėti, tai dabar visiems buvo aišku, kuo reikia vadovautis bendrinėje kalboje. Čia labai aiškiai buvo pasakyta, kad „rašomosios kalbos tiesas visuomet įgija kokia-norint viena tarmė“ ir kad dabar „paskutinį laiką ėmė rašyti daugybė žmonių „suvalkietišškai“, beveik teip, kaip rašoma Prūsų lietuvių raštuose“. Toliau Jablonskis apibūdino pačius pagrindinius „rašomosios tarmės“ ir kitų tarmių santykių bruožus, neatribodamas bendrinės kalbos nuo tarmių, bet ir jų netaišydamas. Tokių pastabų apie bendrinės kalbos ir tarmių santykį tada visiškai pakako: reikalauti detalesnės programos reikštų reikalauti neįmanomo dalyko.

G r a m a t i k o s t e r m i n a i. 1901 m. gramatika reikšminga dar vienu dalyku — kalbos mokslo terminologija. Tiesa, jau Jablonskio pirmtakai stengėsi kurti lietuviškus kalbos terminus. Ryškiausių pradžių davė A. Baranauskas ir K. Jaunius. P. Kriaušaičio gramatikoje, žinoma, buvo pasinaudota senesniais, kitų kalbininkų terminais. Ir vis dėlto netikėtai ir staigiai pri-

spirtas per tokį trumpą laiką parašyti lietuvių kalbos vadovėlį. Jablonskis susidūrė su dideliais sunkumais.

Be abejonės, Jablonskiui į akis krito K. Jauniaus terminų dirbtinumumas, jų sudarymas pagal lotynų ir kitų kalbų žodžių darybos modelius: gausybė sudurtinių žodžių, nedarių priesagų, netikslus jų reikšmių suvokimas. Jablonskio kritišką pažiūrą rodo, kad šalia tokių dabar mums abejonių nekeliančių terminų, kaip *daiktavardis*, *skaitvardis*, *veiksmazodis*, apibrėžimuose pateikė dubletinių terminų su priesaga *-ininkas* (pavyzdžiui, *daiktininkas*, *skaitininkas*, arba *skaitlininkas*, ir *veiksmininkas*). Apskritai tuo laiku Jablonskis buvo labai linkęs sudaryti terminus su priesaga *-ininkas*: be minėtų trijų, su šia priesaga jis sudaro visus linksnių pavadinimus, pakeitusius K. Jauniaus terminus *vardinis*, *gimtinis*, *duotinis*, *apskūstinis*, *šauktinis*, *padarginis* ir *vietolinksnis*. Vietoj K. Jauniaus *įvardovietės* Jablonskis sudarė terminą *išvardis*. Iš senųjų terminų liko *būdvardis*, K. Jauniaus *jausmazodis*. Įdomu, kad Jablonskis, rodos, vengęs sudurtinių žodžių, K. Jauniaus sudarytą terminą *dalyvis*, atsiradusį pagal rusų *npучаctвe* ar lotynų *participium*, pakeitė terminu *veiksmavardis*.

K. Jaunius ypač mėgo terminus su priesaga *-inis* (pvz., *darytinis* ir *kentėtinis* veiksmas, *rodytinis*, *sankalbinis* ir *lieptinis* sakymo būdas ir t. t.). Jablonskis juos daugiausia keitė terminais su neveikiamaisiais dalyviais. Gal neapsiriksime, sakydami, kad visi šio tipo terminai 1901 m. gramatikoje priklauso Jablonskiui, pvz.: *nelyginamasis* laipsnis; *savinamieji* išvardžiai (savybiniai įvardžiai), *rodomieji* (parodomieji), *klausiamieji*, *apsakomieji* (santykiniai), *nereiškiamieji* (nežymimieji, neapibrėžiamieji) išvardžiai; *pereinami* ir *nepereinami* (galininkiniai ir negalininkiniai) veiksmazodžiai; *grįžtamasis* (sangražinis) įvardis ir veiksmazodis; *sakomasis*, *reiškiamasis*, *liepiamasis*, *geidžiamasis*, *tariamasis* sakymas (nuosaka), *nereiškiamasis* sakymas (bendratis), *siekiamasis* sakymas (siekinys); *pereinamasis* (esamasis), *pereitas pasakojamasis* (būtasis kartinis), *pereitas* paprastasis (būtasis dažninis), *būsimasis* laikas; *(ne)linksniuojamasis* *veikiamasis* dalyvis; *jungiamasis* veiksmazodis ir kt.

Toks neveikiamųjų dalyvių vartojimas visai sutiko su Jablonskio pažiūromis, išdėstytomis skyriuje apie dalyvių reikšmę. Vėliau Jablonskis kai kurias dalyvines konstrukcijas pakeitė kitokios darybos terminais, net kiek grįždamas prie terminų su priesaga *-inis*. Be kita ko, ir 1901 m. gramatikoje yra terminų su priesaga *-inis*. Dalis jų veikiausiai eina iš K. Jauniaus gramatikos, pavyzdžiui: *nosburninės* balsės, *paeiliniai* skaitvardžiai, *pirminiai* ir *antriniai* veiksmazodžiai, *sudurtiniai* laikai, *priežastiniai* veiksmazodžiai ir kt. Pats Jablonskis galėjo sudaryti tokius šios rūšies terminus, kaip *sudurtiniai* laikai, *būd-*

vardiniai prieveiksmiai. Vienas kitas galėjo atsirasti dėl šios tokios K. Jauniaus terminų įtaka: *dešininis*, *kairinis* ir *riestinis* kirtis (plg. K. Jauniaus *smailinį* ir (*ap*)*riestinį* priedėdės ženklą), *ypatiniai* išvardžiai (plg. *esybėvardinės* arba *personinės* įvardovietės) ir kt.

Nemaža sudėtinių 1901 m. gramatikos terminų sudaryta ir su įvardžiuotinais būdvardžiais. Čia taip pat pastebima K. Jauniaus įtaka, pvz.: *grynosios* balsės, *tikrosios* ir *netikrosios* dvibalsės, *vyriškoji* ir *moteriškoji* gintis (K. Jaunius — *gymė*), *hendrosios* ginties daiktavardis, *dvilypuotasis* būdvardis, *tikrasis* skaitvardis.

Paties Jablonskio gali būti sudaryti šie terminai: *tikrieji* ir *netikrieji* (tikriniai ir bendriniai) daiktavardžiai, *bevardė* gintis, *vientisasis* (nejvardžiuotinis) būdvardis, *netikrasis* veiksmožodis, *vientisasis* veiksmožodžių laikas, *tikrasis* prielinksnis ir kt.

Iš K. Jauniaus gramatikos bus atėję ir sudėtiniai terminai su kelintiniais skaitvardžiais, kaip *pirmasis linksniavimas*, iš dalies — *pirmoji* ypata (K. Jauniaus — *pirmasis* asmuo arba *pirmoji* persona). Kaip ir K. Jaunius, Jablonskis vartojo terminų ir su nederinamuoju pažyminiu, pvz.: *kalbos* dalis, *daiktavardžių* linksniavimas, *būdvardžių* laipsniavimas.

1901 m. gramatikoje vartojama nemaža vienžodžių terminų. Jų šaltiniai nėra vienodi. Vieni jų paimti taip pat iš K. Jauniaus, pvz.: *linksnis*, *balsė*, *dvibalsė*, *pusbalsė*, *rašyba*, *laipsnis*. Tačiau kiti K. Jauniaus terminai Jablonskiui nebuvo priimtini, todėl kai kuriuos pakeitė, pavyzdžiui: *tarsnį* — *garsu*, *sąjamą* — *skiemeniū*, *gymę* — *gimtimi*, *santarą* — *priebalsiu*. Jablonskis taip pat nebuvo patenkintas K. Jauniaus terminais *vienskaitlis*, *daugiskaitlis*, *dviskaitlis*. Matyt, jau tada jam buvo kilusi mintis, kad bendrinei kalbai neteiktinas žodis *skaitlius*, gramatikoje užtat visur vartojo žodį *skaičius*. Todėl joje pasirodė ir nauji terminai — *vienskaita*, *daugskaita* ir *dviskaita*.

Beskubant kurti lietuviškus terminus, ne visa spėta gerai apgalvoti. Pavyzdžiui, Jablonskis vartojo terminą *pabaiga* vietoj K. Jauniaus *galūnės*, o ji reiškė žodžio dalį, susidedančią iš priesagos ir galūnės, pvz.: „aukštesniojo laipsnio galūnė yra *-ėsnis* (*-ėsnis*)...“ (RR I 87). Vėliau Jablonskis termino *pabaiga* atsisakė.

Trumpai ir toli gražu neišsamiai apžvelgus 1901 m. gramatikos terminus, galima padaryti vieną kitą išvadą. Nors Jablonskis kritiškai žiūrėjo į K. Jauniaus terminus, vis dėlto tęsė jo terminologijos tradiciją. K. Jaunių galėtume vadinti šios gramatikos terminų dvasios tėvu. Visiškai atsakyti šios tradicijos nebūtų buvę racionalu. Viena, būta tikrai gerų K. Jauniaus sudarytų terminų; antra, visuomenė iš hektografuotų K. Jauniaus gramatikos užrašų buvo susipažinusi su jo termi-

nais ir prie jų pripratusi; trečia, radikaliai terminų reformai Jablonskis neturėjo nė laiko. Tačiau ir 1901 m. gramatikos terminai nebuvo galutiniai: vėliau pats Jablonskis ir iš dalies kiti kalbininkai juos tobulino ir tikslino. Tad P. Kriaušaičio gramatikos terminai buvo tarpinė grandis, jungianti senąją ikijablonskinę terminiją su 1919 m. gramatikos, o kartu ir su mūsų dienų kalbos terminais.

Gramatikos atgarsis. Jablonskio ir P. Avižonio darbas sulaukė nepaprastai didelio ir karšto lietuvių visuomenės atgarsio: būta nemaža ir liaupsinamųjų žodžių, ir teisingos kritikos, ir nepagrįsto piktinimosi, ir pagaliau naujų projektų, kaip gerinti lietuvių rašybą, kaip kurti ir toliau ugdyti bendrinę kalbą. 1901 m. gramatika, tur būt, vienintelis lietuvių literatūroje veikalas, kuris buvo gerokai iškritikuotas dar neišėjęs iš spaudos. Tai J. Tumo-Vaižganto nuopelnas. Kaip žinoma, jis, gavęs Varniuose gramatikos rankraštį, nugabeno jį į Tilžę ir paskui prižiūrėjo spausdinimą. Tačiau jis tuo kurjerio ir prižiūrėtojo vaidmeniu nesitenkino. Kadangi tuo metu, kaip dažnai ir dabar, būta įsitikinimo, kad kalbos klausimus gali svarstyti kiekvienas mokantis lietuviškai, tai ir J. Tumas, susipažinęs iš rankraščio su gramatika, 1900 m. rugpiūčio mėnesio „Tėvynės sargo“ numeryje pasiskubino išspausdinti skyrelyje „Mūsų rasztai“ lyg ir recenziją, lyg ir pristatomąjį straipsnį visuomenei. Jis rašė: „Bus tai pirmutinis bandymas suvienyti lietuviszką rašybą. Skaitytojai tejsitėmija, juog su sziuo Nr. „TS“ ir Nr. 2 „Zinyčios“ pradėjome raszyti sulyg tą bendrą gramatiką. Laukite jos ir pirkite, nes laikas jau pradėti vienaip raszius“⁴¹. Toliau jis pasiaiškino, kad raides š, č į „Tėvynės sargą“ įvesią nuo Naujųjų metų.

Kiek vėliau tų pačių metų „Zinyčioje“ J. Tumas parašė išsamią gramatikos apžvalgą⁴².

Jablonskį kiek netaktiška J. Tumo kritika, matyt, įskaudino, kad po kelerių metų, 1906 m., jis su kartėliu rašė: „Kitą-kart, pasirodžius menkai Kriaušaičio gramatikėlei (ji, kaip yra žinoma, buvo paskubos darbo vaisius, sudurstytas iš visokių galelių), tuojau pasirodė ir šiokių tokių jos kritikų; buvo pagaliaus žmonių, kurie kritikas rašė dar nematę pačios gramatikos, dar prieš pasirodant pačiai gramatikai“ (I 141).

Ši Jablonskio užuomina apie neskaičiusius gramatikos skubius recenzentus bene skirta K. Būgai, kuris tais pačiais metais, kaip ir J. Tumas, viename straipsnyje užkliudė P. Kriaušaičio rašybą: „P. Kriauszaicziui atspausdinus savo „Lietuviszkos

⁴¹ „Lietuviszkos kalbos gramatika“. — „Tėvynės sargas“, 1900, Nr. 8, p. 68—69.

⁴² Zr. V a i š g a n t a s. Lietuviškos kalbos gramatika. — „Zinyčia“, 1900, Nr. 2, p. 52—61.

kalbos gramatiką“, paremtą ant vienos, „raszomosios“ (suvalkiečių) kalbos, o daugumai laikrascių ją priėmus, mūsų rašybos klausimas padarys žingsnį tolyn, bet vis-gi bus tol lyg galo: abejojame, beg bus be paklydimų prieš sulyginamąjį kalbų mokslą; beg nereiks, suvalkiečių tarmę priėmus į pamatą, szis-tas pataisyti, kitoms tarmėms nurodant, kaip nesykį ir pats autorius darė (raszo męs, nors užnemunėje teip niekur nesako)“⁴³.

Išėjus P. Kriaušaičio gramatikai, tuoj pasirodė dvi recenzijos. „Varpe“ rašybos dalykus gana išsamiai apibūdino Juozas Bagdonas, bene buvęs tuo metu laikraščio redaktoriumi. Jo recenzijos tonas piktokas, priekabus, kai kurie kontrargumentai visai nepagrįsti. Tačiau gana teisingos jo pastabos dėl Jablonskio rašybos svyravimų, dėl jo pareiškimų, kad gramatikoje rašas vienaip, nors pats esąs įsitikinęs kitaip. Vis dėlto galutinė išvada buvo pernelyg griežta, nepakankamai įvertinanti pirmosios lietuvių bendrinės kalbos gramatikos reikšmę. Straipsnį jis baigė taip: „Dėl daugybės (!) prieštaravimų ir neaiškumų gramatika Kriaušaičio daugelyje atsitikimų negal būt vadovu [...]. Tuom tarpu ta gramatika suteikia tik gausią medegą gramatikai-vadovėliui sustatyt ir toli pirmyn pastumia mūsų rašybos reikalus“⁴⁴. Recenzijos autorius, kaip sakoma, per medžius miško nematė.

Apytikriai tuo pačiu laiku parašė būdingą, kritišką recenziją ir A. Jakštas-Dambrauskas. Pagrindinis puolimo objektas buvo tai, kad Kriaušaičio gramatika iškėlė „suvalkiečių“ tarmę ir kad dabar reikės rašyti ta tarme⁴⁵. Su A. Jakšto-Dambrausko priekaištais nesutiko Andrius Dubinskis⁴⁶. (Abi recenzijos iš tikrųjų buvo jų kiek anksčiau kilusios diskusijos apie kalbą tęsinys.) Po šio straipsnio A. Jakštas ir toliau nerimo, puolė P. Kriaušaitį, dėstė savo rašybos principus, reikalaudamas „taikinti tarmes“ ir eiti „savo keliu“, ne svetimųjų. Tas kelias — laikytis A. Baranausko ir K. Jauniaus teorijų⁴⁷.

Gana operatyviai Kriaušaičio gramatiką recenzavo Nebylys JAV ėjusioj „Vienybėj lietuvininkų“ (1901 m., Nr. 32). Dau-

⁴³ Pagal K. Sėlj. Genys margas... o lietuviszka raszyba dar margesnė. — „Tėvynės sargas“, 1900, Nr. 9, p. 17.

⁴⁴ Ne Philologas. Kalbos dalykai. Lietuviškos kalbos gramatika [...]. — „Varpas“, 1901, Nr. 10, p. 117—119.

⁴⁵ Zr. A. J. Apie Kriaušaičio „Gramatikos“ rašybą. — „Zinyčia“, 1901, Nr. 3, p. 86—88.

⁴⁶ Zr. Ukiškis. Apie Kriaušaičio gramatikos rašybą (Atsakymas p. A. J. ant jo straipsnio, tilpusio „Zinyčioje“ 1901 m. Nr. 3). — „Zinyčia“, 1902, Nr. 4—5, p. 103—109.

⁴⁷ A. J. Dar keletas žodžių apie lietuvišką raštišką kalbą ir rašybą (Atsakymas p. Ukiškiui). — „Dirva-Zinynas“, 1903, sausis, p. 116—123.

giausia šiam recenzentui kliuvo priešdėlių *į-, im-, in-* rašymas, šalia *suktume* pasigedo ir *suktumėme*⁴⁸.

Jablonskis, ištremtas toli nuo Lietuvos, Pskove, vis dėlto reagavo į J. Bagdono kritiką straipsniu „Dar apie mūsų rašybą (Atsakymas vadovėlio recenzentui)“ (III 23—29). Čia jis dar kartą paaiškino ir motyvavo, kodėl reikia rašyti *ū*, kodėl, rašant *tš*, nebūtina rašyti *ts*.

Vis dėlto J. Bagdono ir ypač A. Jakšto arogantiškos recenzijos lietuvių inteligentams sukėlė tam tikro nepasitikėjimo P. Kriaušaičio gramatika ir jos rašybos principais, nes autoritetingiausi spaudos organai „Varpas“, „Ūkininkas“ ir „Vienybė lietuvininkų“ neskubėjo jų priimti. Pavyzdžiui, tik nuo 1903 m. antrojo numerio „Varpo“ redakcija įsivedė vieną kitą P. Kriaušaičio gramatikos dalyką⁴⁹. Ir būdinga, kad įsivedė tuos rašybos ir morfologijos dalykus, kuriuos Jablonskis minėjo tik kaip pageidautinus šalia teikiamųjų, pvz., galūnių *-įs (akįs)* ir *-ūs (sūnuš)* rašymą, trumpąsias įvardžių įnagininko ir galininko formas (*ja, jas*). Po pusmečio „Varpas“ ir „Ūkininkas“ žengė dar vieną žingsnį prie Kriaušaičio rašybos⁵⁰. Po kiek laiko buvo įvykdyta trečioji „Varpo“ rašybos ir kalbos reforma⁵¹. Svarbiausias dalykas šiuo kartu buvo raidė *ū*. Pagaliau imta rašyti ir įvardžiutinius būdvardžius kriaušaitiškai — *mažąja, mažąsias*. Tačiau „Varpas“ pasirinko sutrumpėjusias jų formas *gerieji, geruosius*, nes galūnės čia sutrumpėjusios dėsningai. „Varpas“ gynė savo teisę rašyti šalia *sukčiau, suktum, suktume, suktute* ir *sukčia, suktumei, suktumėme, suktumėte*.

Sios ir kitos „Varpo“ išlygos rodo, kad lietuvių bendrinės kalbos normų nustatymas nebuvo toks paprastas, neprieštaringas dalykas, kokį kartais mums rodo vienas kitas straipsnis. Procesas buvo labai sudėtingas. Ne visada čia buvo teisingas ir Jablonskis, bet labai dažnai nebūdavo atsižvelgiama ir į jo teisingus pasiūlymus.

Tačiau gramatikos autoritetas juo toliau, juo labiau augo. Visi, kam rūpėjo pramokti lietuvių kalbos ir jos rašybos, stengėsi tą gramatiką įsigyti ir ją studijuoti. Būta net graudulį keliančių faktų: iš vadinamosios „Literatų kaso“ apyskaitų matome, kad kažkokiam „neturtingam sandarbininkui“ buvo skirta viena markė pašalpos Kriaušaičio gramatikai nusipirkti⁵². „Lietuviškosios kalbos gramatika“ 1903 m. jau buvo tolimosios

⁴⁸ Zr. „Varpas“, 1902, Nr. 5, p. 118.

⁴⁹ Zr. Mūsų rašyba. — „Varpas“, 1903, Nr. 2, p. 25—26.

⁵⁰ Zr. Nuo Redakcijos. — „Varpas“, 1903, Nr. 8, p. 177.

⁵¹ Zr. Mūsų rašyba. — „Varpas“, 1903, Nr. 11, p. 249—251.

⁵² Zr. Literatų kasa 1901 m. — „Varpas“, 1902, Nr. 1, p. 24.

Odesos lietuvių studentų slaptoji bibliotekoje⁵³. Ją į Lietuvą nešė knygnešiai, ji ėjo per rankas.

1905 m. pradžioje E. Volterio ar tiesiog Mokslų akademijos iniciatyva buvo kreiptasi į Jablonskį su prašymu leisti išversti Kriaušaičio gramatiką į rusų kalbą. Jablonskis, atsakydamas E. Volteriui dėl šio pasiūlymo, tų metų vasario 15 d. laiške rašė: „*Kriaušaičio gramatiką, aišku, „leidžiu“ versti į rusų kalbą kiekvienam, kas norės. Bet, prisipažįstu, savo „prašymu“ Jūs manęs nenudžiuginote: ši gramatika parašyta labai paskubomis, aš pats dabar mielai sumalčiau ją į miltus (tiktai gaila, kad kol kas nėra kitos spausdintos gr-kos), šiais metais ketinu išleisti naują, kuri bus visiškai pirmojo leidimo perdirbinys*“⁵⁴. Toliau Jablonskis dar kartą pabrėžė, kad E. Volteris galys daryti kaip išmanęs, bet jis pats niekam nepatariąs dabar išleisti rusiškai šį kompiliacinį galutinai neapdorotą darbą. Matyt, atsižvelgus į kritišką paties Jablonskio nuomonę ir susigundžius greitai (tais pačiais metais!) sulaukti visiškai perdirbto naujo leidimo, P. Kriaušaičio gramatika rusų kalba nebuvo išleista⁵⁵. Deja, antroji Jablonskio morfologija pasirodė tik po aštuoniolikos metų.

ŠIAURAUŠ VĖJO GENAMAS

Kai 1900 m. vasarą, apsuptas artimų žmonių, džiaugdamašis kiekvienu naujai pastebėtu kalbos reiškiniu ar vykusiu terminu, rašė savo pirmąją gramatiką, kai, ieškodamas retos poilsio valandėlės, linksmi leido laiką V. Putvinskio dvareliuose Pavėžupyje ir Graužikuose, kažin ar Jablonskis juto, kad kažkur toli niaukstosi padangė, kad iš lengvo kyla baisi audra, kuri neišvengiamai į savo sūkurį įtrauks ir jį — didokos šeimos tėvą, griežtą gimnazijos mokytoją, Rusijos Mokslų akademijos leidinio redaktorių, žmogų, kuris, karštai mylėdamas savo tautą, savo pavergtą liaudį ir niekinamą kalbą, vis dėlto vengė politikos. Greičiausiai iš karto ją, artėjančią audrą, pajuto. Tai rodo ir naujas slapyvardis — *Kriaušaitis* vietoj įprastinio *Obelaitis*. Juto, bet, nesijausdamas kaltas, vylėsi, kad ir šį kartą, kaip ir 1896 m., audra praslinks kur pakraščiu, neužkliudžiusi jo.

⁵³ Zr. Zemaitis Z. Iš atsiminimų apie J. Jablonskį. — „Literatūra ir kalba“, 1956, t. I, p. 33.

⁵⁴ MAAL, f. 138, ap. 2, b. 321, l. 3 ir 3a.

⁵⁵ Lietuvos TSR Knygų rūmų darbuotojas J. Tumelis visai neseniai kažkuriame Leningrado archyve esąs radęs gramatikos rusiškąjį vertimą. Ją vertęs vėliau žymus kalbininkas slavistas Maksas Fasmeris.

Klaidingos versijos. Jablonskio kratos ir bylos sudarymo aplinkybės jo amžininkai savo atsiminimuose nušviečia neteisingai, vadovaudamiesi subjektyviais įspūdziais ir prielaidomis. Pavyzdžiui, J. Bulota, stengdamasis diskredituoti Vinčą Mickevičių-Kapsuką, po dvidešimt metų visą dalyką pavaizdavo taip: „Kratos priežastys ūmai paaiškėjo: Revelyje mokėsi Mickevičius (Kapsukas). Jisai syki parašė į Palangą d-rui Vaineikiui laišką, prašydamas pasiųsti jam lietuviškų laikraščių, ir pasirašė „Mickus“. Tą laišką žandarai Liepojoj — tuomet ten veikė pagarsėjęs anuo laiku Vonsiackis — perskaitė ir Vaineikiui nusiuntė. Vaineikis atsakė su nusistebėjimu: „Kokių tau laikraščių?! — Turi Revelyje Jablonskį, nueik į jį ir gausi, kokių tik norėsi“. Antrašas buvo paduotas Jablonskio „Mickui“. Žandarai, žinoma, perskaitė ir šį laišką, bet jau jo tikruoju antrašu nepasiuntė, o pasiliko jį sau, kaipo corpus delicti, ir padarė kratas ir pas Jablonskį ir pas Vaineikį. Pas Vaineikį surado pavardes dar kitų lietuvių veikėjų“¹. Iš šio pasakojimo matyti autoriaus noras pažeminti ir L. Vaineikį: žiūrėkit, koks jis buvęs neatsargus! To meto buržuaziniai lietuvių veikėjai vis dėlto laikėsi tam tikrų konspiracijos taisyklių ir laiškuose labai retai nurodydavo tikrąsias pavardes. Pagaliau ir toks žandarų laiškų tikrinimas gana abejotinas.

Pagal J. Bulotos versiją išeity, kad Vaineikis ir Jablonskis buvo krėsti tuo pačiu metu ir kad žandarai turėję daiktinį įrodymą, jog V. Mickevičius palaikąs su jais ryšius. Iš tikrųjų nuo L. Vaineikio kratos iki Jablonskio kratos praėjo daugiau kaip penki mėnesiai. Tai rodo, kad žandarai, t. y. Vonsiackis, iš karto neturėjo jokių duomenų apie tiesioginius Vaineikio ir Jablonskio santykius. Ir vėliau jie negavo jokių duomenų, kad Jablonskis būtų su juo susirašinėjęs, nors žinojo, kad jie pažįstami. Taip pat neįtikėtina, kad žandarai, turėdami tokį daiktinį įrodymą, kaip V. Mickevičiaus laiškus ir L. Vaineikio atsakymą, būtų Kapsuką be niekur nieko paleidę, kaip ir dar tris visai nežymius asmenis (Aleksandrą Antanaitį, Gustavą Falcą ir Petrą Janauską)².

Nepagrįstas ir J. Kriaučiūno mėginimas apkaltinti L. Vaineikį „baustinu neatsargumu“: kratant pas jį rastas lietuvių inteligentų sąrašas, kur buvęs ir Jablonskio adresas. „Žinoma, veikiai po to, — rašė Kriaučiūnas, — tapo suimta daug asmenų“³. Tokio sąrašo tikrai nebuvo. Kaip matysime toliau, Vonsiackis tik pamažu rinko faktus apie Vaineikio ir kitų lietuvių ryšius. Žinoma, tam tikrų duomenų rasta ir iškrėtus Vaineikį, bet apie Jablonskį jų neaptikta.

¹ „Lietuvos mokykla“. V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 546.

² TSRS CSVRA, f. D-7, ap. 1900 m., b. 294, l. 304 (teisingumo ministerijos 1901 m. rugsėjo 5 d. raštas Nr. 2234 vidaus reikalų ministrui).

³ „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 548.

Tiesioginė Jablonskio kratos priežastis — pas Vaineikį rastas Andriaus Bulotos adresas: „Ревель Розенкранцевая 245 Булаты через Шнюкшто“. Žandarai nesunkiai nustatė, kad tai mokytojo Jablonskio adresas ir kad pas jį gyvena Andrius Bulota. Jie nustatė ir tai, kad Petras Šniukšta, Maskvos universiteto studentas, pernai važinėjo iš Palangos į Taliną ir buvo apsistojęs Jablonskio bute. Be to, žandarams buvo žinoma, kad Jablonskis ir A. Bulota palaikė artimus santykius su policijos sekamais Jonu Kriauciūnu ir Antanu Daniliausku⁴. Jau nuo 1899 m. gegužės mėn. Jablonskiui dėl ryšių su J. Kriauciūnu ir politiškai susikompromitavusiu kunigu J. Tumu buvo nustatytas slaptas policijos sekimas (был подчинен негласному надзору)⁵.

Šių aplinkybių žandarams visiškai pakako, kad, kilus įtarimui, padarytų Jablonskio bute kratą. Ir jeigu ką galima kaltinti „baustiniu neatsargumu“, tai tik patį J. Kriauciūną. Jis, kaip pasakoja savo atsiminimuose, žinojęs, jog žandarai domisi Jablonskio veikla, netgi jam „pasiūlė gausaus šelpimo, laisvę ir gerą vietą“, kad suteiktų jiems „kai kurių žinių apie Jablonskį ir apie tuos žmones, kurie apie jį sukasi ir su juo susineša“⁶. J. Kriauciūnas tai pranešęs Jablonskiui ir kitiems, kad pasisaugotų, bet pats ir toliau be kokio didelio reikalo trynėsi apie Jablonskį, numanydamas, kad tuo jį stato į pavojų. O Vaineikio kaltinti, kad žandarai pas jį rado įvairių nesuslėptų siūlų galų, vargu ar dera: kuo didesnio masto darbas varomas, tuo didėja atsitiktinumų galimybė.

Areštų ir kratų banga Audra, kuri XX a. pradžioje nusiaubė didelį lietuvių inteligentų būrį, prasidėjo 1900 m. balandžio 25 d., kai pasienio sargai, pabaidę grupę kontrabandininkų,ėjusių netoli Palangos per sieną, pačiupo du jų numestus ryšulius su rusiška antivyriausybine literatūra⁷ ir juos pristatė rotmistrui Andrejui Vonsiackiui, Kuršo gubernijos žandarų valdybos viršininko padėjėjui Liepojoje ir Gruobinio apskrityje. Persekioti lietuvių veikėjams jis jau turėjo patirties, kurią įsigijo, siautėdamas prieš penketą metų Marijampolėje: čia, būdamas apskrities žandarų viršininku, sudarė garsiąją „Sietyno“ bylą⁸.

⁴ TSRS CVSRA, f. D-7, ap. 1900 m., b. 294, l. 248 (A. Vonsiackio 1900 m. lapkričio 28 d. raštas Nr. 2614 policijos departamentui).

⁵ Ten pat, f. 102, ap. 1900 m., b. 1116, l. 4a; be to, žr. Estijos gubernijos žandarų valdybos viršininko raštą (1899 m. gegužės 12 d., Nr. 218) policijos departamentui (ten pat, f. 102, ap. 1899 m., b. 1164, l. 1—2a).

⁶ „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921 (1922), p. 548.

⁷ Smulkiają įvykių eigą pateikia byla «О водворении в пределы России транспорта преступных изданий на русском и литовском языках» (TSRS, CVSRA, f. D-7, ap. 1900 m., b. 294, l. 357).

⁸ Žr. K a p s u k a s V. Raštai, t. 1. K., 1960, p. 481—482 (pastabos).

Vonsiackis, gavęs knygų ryšulius, stengėsi ieškoti ir kamuolio — organizacijos ar grupės, kuri rūpinosi tos literatūros transportavimu į Rusiją⁹. Rado dar du knygų ryšulius, vieną su lietuviška spauda, adresuotą į Šiaulius. Jis įtarė, kad platinti Šiauliuose galėjo Ambrozaitis, buvęs policijos priežiūroje. Pas kontrabandininkų tarpininką Paulauską (Pavlovskį) pavyko sučiupti laišką, gautą iš Berlyno. Jo autorius buvo davęs nurodymų Paulauskui, kur siųsti ryšulius su knygomis. Laiške jis prašė Paulauską perduoti „поклон доктору“. Tos užuominos užteko, kad Vonsiackis įtartų Palangos gydytoją Liudą Vaineikį.

Gegužės 15 d. į Palangą komandiruojamas poručikas Markovskis turėjo padaryti kratą Vaineikio bute. Tačiau dėl kažkokių nežinomų aplinkybių krata tada nebuvo padaryta. Sprendžiant iš Vaineikio rašto, rašyto 1901 m. gruodžio 21 d. Mintaujos kalėjime vidaus reikalų ministrui, jis buvo laikomas vienutėje griežtai izoliuotas nuo 1900 m. gegužės 26 d.¹⁰, tad kratytas ir areštuotas galėjo būti gegužės 24—25 d. Per kratą iš L. Vaineikio paimtos kaip daiktiniai kaltės įrodymai šešios medicinos užrašų knygutės, šeši atvirukai, viena vizitinė kortelė, penki laiškai ir du laiškai su gaidomis¹¹. Keliomis dienomis anksčiau buvo krėstas Jonas Ambrozaitis. Rasta Vaineikio telegrama ir vienas laiškas¹². Nors tardomas Vaineikis niekuo nepripažino, bet Vonsiackiui tos medžiagos užteko, kad suvoktų, jog jam pavyko sučiupti pagrindinę didelio, organizuoto lietuvių būrio figūrą¹³.

Vonsiackis birželio mėn. išsirūpino, kad būtų tikrinama visa per paštą einanti Vaineikio korespondencija¹⁴. Imta krėsti ir areštuoti visus lietuvius, turėjusius artimų ryšių su Vaineikiu ir Ambrozaičiu, ypač dalyvavusius Palangos spektaklyje. Tokiu būdu į žandarų tinklą pakliuvo liepojiškis Juozas Fišeris (Осип Фишер), važiuavęs birželio 11 d. į Šiaulius susitikti su Ambrozaičiu, Augustinas Baranauskas, traukinių konduktorius Petras Radulis.

Liepos 21 d. Liepojoje buvo areštuotas Augustinas Janulaitis. Pas liepojiškį Eduardą Januškevičių, turtingą namų savininką, per kratą buvo rasta dokumentų apie lietuviškus spektaklius. Vonsiackis nustatė, kad Vaineikio užrašuose ir laišk-

⁹ Nuosekliai visa su detalėmis aprašyta štabssrotmistro Fedorenkos raporte Nr. 2 (1900 m. gegužės 16 d.). — TSRS CVSRA, f. D-7, ap. 1900 m., b. 294, l. 49—50a.

¹⁰ Ten pat, b. 294, l. 330.

¹¹ Ten pat, l. 13a ir 15 (daiktinių įrodymų aprašai).

¹² Ten pat, l. 14.

¹³ Zr. Vonsiackio raštą (1900 m. birželio 18, Nr. 917) policijos departamentui. — Ten pat, l. 55.

¹⁴ Ten pat, l. 66—66a (policijos departamento 1900 m. birželio 27 d. raštas Nr. 3070).

kuose dažnai minimas „Kunigaikštis“ — tai Vladislovas Mon-girdas, kurio tėvas prie Palangos turėjo dvarą. Jis taip pat bu-vo areštuotas.

Vonsiackis ištiesė savo nagus ir toliau: rugpiūčio 18 d. bu-vo areštuotas po kratos Aleksote Rokas Šliūpas, o dešimčia dienų anksčiau Archangelsko gubernijos Turčasovo kaime bu-vo krėstas gydytojo Jurgio Aleknos (Олехно) butas: rasti keli „Varpo“ numeriai ir du Vaineikio laišakai. Pats Alekna kažkur dingo.

Rugsėjo 7 d. Maskvoje krėstas ir areštuotas Gabrielis Landsbergis. Pagrindą davė birželio 12 d. policijos sulaikyta L. Vaineikiui siūsta korespondencija¹⁵. Pas Landsbergį rasti laišakai nuvedė žandarus prie Motiejaus Čepo, Barguzino mies-to (Užbaikalėje) taikos teisėjo ir teismo tardytojo. Rugsėjo 27 d. buvo suimtas Kretingos gydytojas Feliksas Janušis.

Vonsiackis galėjo triumfuoti. Bet šioje byloje teko jam pra-ryti ir kartumynų. Kad būtų suprantamesnė caro Rusijoje vy-ravusi pažinčių ir kyšių atmosfera, verta papasakoti, kaip Vonsiackiui nepasisekė M. Čepo, vedusio Jablonskio seserį, areš-tas. Vonsiackis telegrama Užbaikalės srities gubernatoriui paprašė suimti M. Čepą ir, lydimą sargybos, atsiųsti į Liepoją¹⁶. Tačiau M. Čepo būta ne pėsčio — turėta užtarėjų. Ir policijos departamento direktorius nurodė Vonsiackiui, kad areštuoti M. Čepą nesą jokio pagrindo, todėl reikią jį paleisti¹⁷. Kitu raš-tu (1900 m. lapkričio 3 d. Nr. 4709) policijos departamentas Vonsiackiui pranešė, kad Čepas kelyje buvęs paleistas ir, atvy-kęs į Peterburgą, policijos departamente davęs paaiškinimų dėl bylos, į kurią jis patrauktas. Toliau Vonsiackiui buvo re-komenduota, atsižvelgus į nusikaltimo menkumą ir į tai, kad kaltinamasis esąs jau Teisingumo ministerijos atleistas iš dar-bo, pasitenkinti M. Čepo atžvilgiu tokia kardomąja priemone, kuri nevaržytų jo kelionių ir galimybės susirasti lėšų pragyve-nimui (pavyzdžiui, ne didesniu kaip 100 rb užstatu). Bylą Vonsiackis turįs kuo greičiau baigti.

Tačiau įdomiausia rašto pabaiga, skambanti kaip pasity-čiojimas iš visų stropiojo žandaro pastangų. Tai tikras antausis už nuopelnus: kadangi jo spalio 28 d. telegrama Nr. 01733 (jo-je, matyt, Vonsiackis aiškinosi dėl M. Čepo arešto pagrindo) nebuvo siųsta skubiu reikalu, departamentas esąs privers-tas prašyti Vonsiackį ateityje valdžios lėšų ekonomijai apdai-

¹⁵ Ten pat, l. 149 (priedas prie Maskvos oberpolicmeisterio 1900 m. rugsėjo 8 d. rašto Nr. 10458).

¹⁶ Ten pat, l. 184 (Vonsiackio 1900 m. spalio 1 d. raštas Nr. 2013).

¹⁷ Ten pat, l. 185 (policijos departamento direktoriaus nešifruota 1900 m. spalio 5 d. telegrama Vonsiackiui).

riau naudotis telegrafo ryšiais! Pasirašė departamento direktorius Zvolianskis¹⁸.

Šį faktą reikėtų prisiminti vėliau, kai bus kalbama apie Jablonskio pastangas ir viltis išsisukti iš bylos. Tos viltys iš tikrųjų rodėsi gana realios: byla nebuvo tokia fatališka, tik reikėjo turėti įtakingų užtarėjų, ir Jablonskis būtų išvengęs tragiškų padarinių. Žinoma, reikėjo mokėti ir pasiteisinti dėl savo santykių su Vaineikiu ir lietuviškais laikraščiais, kaip tai matyti iš M. Čepo parodymų Vonsiackiui, surašytų 1900 m. lapkričio 9 d. Liepojoje, t. y. tuo metu, kai Jablonskis jau buvo įtrauktas į bylos sukūrį. Reikia manyti, kad ir Jablonskis būtų tai mokėjęs, jei už jo pečių būtų stovėjęs pats teisingumo ministras ar policijos departamento direktorius.

Jablonskio krata. 1900 m. spalio 25 d. potvarkiu nutarta iškrėsti Taline susispietusius lietuvius: Joną Jablonskį ir pas jį gyvenusius Andrių Bulotą, Vincą Kalnietį, Joną Kriaučiūną ir Antaną Daniliauską. Pastarieji keturi kratai, matyt, buvo gerai pasirengę — žandarai iš esmės nieko nerado, todėl į bylą įtraukė juos tik kaip liudininkus. Tačiau ir čia būta dramatiškų epizodų, kurių vieną yra aprašiusi G. Petkevičaitė-Bitė¹⁹. A. Bulota nespėjęs išgabenti didelės valizos, pilnos įvairios kompromituojančios Talino lietuvių medžiagos. Užkluptas per kratą Jablonskio bute, jis buvęs nuvestas į savo kambarį tame pačiame name ant aukšto. Jį saugojęs policijos pristavas latvis Janė, kuris įprašytas išėjęs ant laiptų. A. Bulota, pasinaudojęs tuo, įstūmęs valizą pro duris į gretimą kambarį, kur gyvenęs gimnazijos mokytojas rusas Šapčenka. Šis suvokęs reikalą ir kontrabandą priglaudęs... Naudodamasis pristavo Janės „nematymu“, A. Bulota sudeginęs dar pluoštą pašto kvitų.

Jablonskio kratos smulkmenas galima geriausiai atkurti iš jo paties raportų mokyklos direktoriui P. Pogodinui²⁰. Krata padaryta spalio 30 d. vakare, 18.30 val. Buvo paimtos visos lietuviškos knygos, daug leidinių vokiečių ir lenkų kalbomis ir šis tas rusų kalba. Žandarai paėmė taip pat visą rankraštinę medžiagą, laiškus, atskiruose lapeliuose surašytus žodžius ar sakinius, kuo nors įtartinus. Jablonskis, matyt, norėdamas sustiprinti savo vyresnybės akyse įspūdį, jog krata be pagrindo, rašė: „Kadangi krėtę pareigūnai, matyt, veikė skubotai, tai jie neapsižiūrėję paėmė net tokias knygas, kaip Veismano žodyną, Kocho graikų kalbos gramatiką, senųjų kalbų programas ir daugelį panašių dalykų“²¹.

¹⁸ Ten pat, l. 209—209a.

¹⁹ Zr. Petkevičaitė-Bitė G. Krislai. V., 1966, p. 437—440.

²⁰ Zr. Piročkinas A. J. Jablonskio bylos medžiaga. — „Kalbotyra“, 1971, t. XXIII(1), p. 113—124.

²¹ Ten pat, p. 115.

Lapkričio 1 d. po pietų (17 val.) žandarmerijoje, dalyvaujant prokuroro padėjėjams, vertėjui ir cenzoriui, visa paimtoji medžiaga Jablonskio akyse buvo patikrinta. Tai truko keturias valandas. Jablonskiui gražino dalį knygų ir lietuviškų žodžių sąrašus, bet pasiliko XIX a. spausdintas lietuviškas knygas, rankraščius su tautosaka, visus laiškus ir neleksinio pobūdžio pastabas. Tarp paimtų popierių Jablonskis raporte direktoriui paminėjo laiško gimnazijos draugui (V. Kudirkai) juodrašį, kurįs rodąs, jog jis, Jablonskis, griežtai atsisakęs bendradarbiauti užsienyje leidžiamuose lietuvių laikraščiuose.

Visa paliktoji medžiaga buvo nusiųsta Vonsiackiui, ir šis, atidžiai ištyręs kiekvieną užrašą, rado daugiau inkriminuojančių dalykų. Kaip kaltės įrodymieji daiktai byloje nurodomi: 1. Nusikalstamo turinio straipsnio rankraštis „Apsidraudimo draugija nuo persekiojimo“; 2. Du laišakai; 3. Užrašų knygutė; 4. Spausdintas lapas su rusišku ir lietuvišku tekstu²². Apie pirmąjį rankraštį duomenų yra pateikęs J. Bulota: „[...] Jablonskis buvo parašęs, dar lyg tyčia raudonu rašalu, maždaug projektą įstatų tokiu vardu: „Brolija savitarpinio apsidraudimo sušelpimui lietuvių veikėjų, nukentėjusių dėl persekiojimo vyriausybės“. Tą projektą Jablonskis buvo skaitęs susirinkusiems pas jį patį vietos lietuviams inteligentams, ir perskaitęs kažin kur buvo nukišęs, tur būt, įdėjo į kokias knygas ir pamiršo, į kurias. O kada sužinojo, kad bus krata (mat, apie ją jam buvo slaptai pranešta), taip greitai jo nesurado, bet žandarai surado“²³.

Ir vis dėlto net šie įkalčiai palyginti su M. Čepo ar kitų pakliuvusių veikėjų antivalstybinės veiklos įrodymais buvo tokie menki, kad Vonsiackis iš jų vienų gal ir nebūtų įstengęs Jablonskiui sudaryti bylos. Tačiau jų reikšmė nepaprastai padidėjo, kai areštuota Jablonskio žmonos giminaitė Elžbieta Jodinskaitė, jauna, nepatyrusi mergina, nežinodama, kaip per tardymą elgtis ir ką sakyti, išpasakojo tardytojui, be daugelio slaptų dalykų, ir tai, jog Jablonskis rašas į „Varpą“ slapyvardžiu *Obelaitis*. Tai ir reiškia, išvertus į rusų kalbą, Jablonskį²⁴. Ji taip pat pasakė A. Sketerio, M. Čepo ir M. Pečkauskaitės slapyvardžius — *Nenuorama*, *Greitakojis* (reiškias dviratininką), *Šatrijos Ragana*. Slapyvardis *Žmogus* galįs priklausyti Janulaičiui. Be to, ji nurodė, kas Mintaujoje yra lankęsis pas Jablonskius.

²² TSRS CVSRA, f. D-7, ap. 1900 m., b. 294, l. 18 (daiktinių įrodymų aprašas).

²³ „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 545.

²⁴ TSRS CVSRA, f. D-7, ap. 1900 m., b. 294, l. 256—256a (1910 m. lapkričio 24 d. parodymų protokolo kopija).

Vonsiackis, gavęs tokių svarbių žinių apie Jablonskio veiklą, pareikalavo, kad Talino žandarų valdyba ir prokuratūra pakartotinai jį ištardytų. Tardymas įvyko lapkričio 29 d.²⁵

Per tardymą Jablonskis pirmiausia aiškinosi dėl rastų pas jį anksčiau minėtų kaltinamųjų įrodymų. Raporte gimnazijos direktoriui, referuodamas apie antrąjį tardymą, jis sakėsi tuos užrašus visai užmiršęs. Jie buvę surašyti prieš trejus metus (vadinasi, 1897 m.), kai, paveiktas sunkiai sergančio bičiulio V. Kudirkos įspūdžio, skatinamas gailesčio jausmo jam ir kitiems, svarstęs tuose užrašuose galimybę organizuoti savitarpio pagalbos draugiją, kuri „šelpėtų tais atvejais, kai tektų kam iš lietuvių kentėti vargą už tėvynės ribų“²⁶. Tų užrašų jis niekur neskelbęs, tik laiške nupasakojęs jų turinį V. Kudirkai, kad jį paguostų.

Šiandien mums, kaip tada ir žandarams, gana aišku, kad tų užrašų turinys nėra toks nekaltas, kaip raporte vaizduoja Jablonskis. Tai draugijos įstatų projektas, atsiradęs veikiausiai kaip atgarsis į 1895 m. ir 1897 m. buvusias „Sietyno“ ir „Atgajos“ bylas. Tai buvo ir savotiškas nujautimas, kad ir jam pačiam ateityje gali praversti draugijos pašalpa...

Jablonskis tokios baigties rimtai bijojo. Todėl, kaip rodo jo aiškinimasis dėl laiškų Kudirkai, stengęsis neperžengti teisėtumo ribų: dėkojęs, kad šis neišspausdinęs Jablonskio projektų, apie kuriuos jam užsiminęs tik kaip senam draugui. Raporte Jablonskis labai pabrėžė, kad Kudirka jį laikęs parsidavėliu, nes dėl tam tikrų priežasčių (jų Jablonskis nenurodė) atsisakęs bendradarbiauti lietuvių laikraščiuose. Jablonskio nuomone, laiškai Kudirkai kaip tik rodą jo lojalumą valdžiai.

Bet tuose laiškuose, matyt, buvo ir žandarus įsiutinęs sakiny, kuris byloje niekur nefigūruoja: drovėjosi net žandarai kartoti tokią charakteristiką! Jablonskis šį sakinį pacitavo savo laiške (1900 m. gruodžio 8 d.) F. Koršui: „[...] užuos (пронюхают) kokį niekniekį šungalviai, ir sveiks dingęs (и пиши пропалую)“²⁷. Toliau Jablonskis rašė Koršui, kad žandarai žodį „šungalviai“ išversdinę žodžiu „прохвосты“ (niekšai, šunsnuokiai) ir kad dėl tokio vertimo jis neprieštaravęs. F. Koršas pakiau Jablonskį baręs, kad šis nemokėjęs pasiteisinti: „reikėję „šungalvis“ išversti jiems rusų „Kinokefalu“ (vieno šventojo vardu) ir viskas būtų niekais, girdi, nuėję...“ — rašė savo atsiminimuose apie Koršą Jablonskis (I 189).

Žandarai paėmė ir užrašų knygutę juodais kolenkoro viršeliais. Joje buvo įrašas apie lietuviškų knygų ir laikraščių siun-

²⁵ Zr. Piročkinas A. Min. str. — „Kalbotyra“, t. XXIII(1), p. 113—124.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Jablonskio laiškai F. Koršui. — TSRS Valstybinė Lenino biblioteka, Rankraščių skyrius, F. Koršo fondas.

tą į Luokę. 1900 m. gruodžio 18 d. raporte gimnazijos direktoriui²⁸ Jablonskis aiškino, kad tas įrašas esąs ne jo, kad knygutę, prirašytą lietuvių filologijos dalykų (žodžių, patarlių, mįslių ir kt.), gavęs iš nežinomo asmens ir kad iki tol nebuvęs jos žiūrėjęs, todėl net nežinojęs įrašo.

Ketvirtasis daiktinis įrodymas buvo dviem kalbomis — rusų ir lietuvių — spausdintas „pranešimas“ apie Vilniaus lietuvių prašymą vyskupui leisti vienoje bažnyčioje lietuviškas pamaldas. Tas „pranešimas“ buvęs leistas cenzūros, ir Jablonskis nesiteisindamas tik nusistebėjo, kad neišmanęs, kuo tas dokumentas praversias žandarų valdybai kaip daiktinis įrodymas.

Rotmistras Vonsiackis, gavęs Jablonskio tardymo medžiagą, aišku, buvo nepatenkintas jo atsakymais. 1900 m. gruodžio 15 d. raštu Nr. 2791 policijos departamentui jis pranešė, kad mokytojas Jablonskis nepateikęs kokių nors dėmesio vertų pateisinamųjų duomenų, todėl jis nutaręs patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn kaip kaltinamąjį pagal baudž. statuto 252 ir 318 str., o kardomąja priemone paskirti 500 rb užstatą. Reikiamus dėl šio dalyko nurodymus jis nusiuntęs Estijos gubernijos žandarų valdybai²⁹.

Šis Vonsiackio potvarkis paskirti kardomąja priemone 500 rb užstatą Jablonskiui buvo labai keblus. Vargu ar jis turėjo santaupų. Reikėjo skolintis, nes, nepateikęs užstato, galėjo pakliūti į kalėjimą.

Estijos gubernijos žandarų valdyba, gavusi Vonsiackio raštą, gruodžio 15 ir 16 d. rotmistro Štolcenburgo kanceliarijoje³⁰ tardė Jablonskį, kaltinamą pagal minėtus baudž. statuto straipsnius. Diena vėliau rašytame raporte direktoriui Pogodinui Jablonskis smulkiai išdėstė tardymo eigą³¹.

Pirmąją tardymo dieną Jablonskis turėjo aiškintis dėl straipsnių, išspausdintų „Varpe“ slapyvardžiu Obelaitis. Tai, tardytojų nuomone, esąs įrodymas, kad jis „Varpo“ bendradarbis ir žinąs apie nusikalstamą organizaciją. Ir toliau buvo remiamasi anksčiau minėtais daiktiniais įrodymais. Jablonskį tardytojai daug klausinėję apie jo gyvenimą ir veiklą.

Gruodžio 16 d. jis turėjo parašyti žandarams pasiaiškinimą. Iš jo matyti, kad Jablonskis atkakliai neigė viską, ko žandarai negalėjo konkrečiai įrodyti, o rėmėsi tik prielaidomis. Kad būtų ryškesnė jo taktika, pateikiame ilgoką raporto ištrauką:

1) Nė jokios nusikalstamos „lietuvių organizacijos“, kurios nariai yra Vaineikis, Sliūpas, Požėla, Cepas, Mongirdas, Landsbergis, Janulaitis, Kairiškštis ir kt., aš nežinau, netgi netikiu, kad tokia organizacija egzistuo-
tu;

²⁸ Zr. Piročkinas A. Min. str. — „Kalbotyra“, t. XXIII(1), p. 119.

²⁹ TSRS CVSRA, f. D-7, ap. 1900 m., b. 294, l. 258.

³⁰ Zr. Piročkinas A. Min. str. — „Kalbotyra“, t. XXIII(1), p. 118.

³¹ Ten pat, p. 118—124.

visi išvardytieji asmenys, kiek man žinoma, išmėtyti po visą plačiąją Rusijos žemę, vieni jau pagyvenę, kiti tik įžengią į brandų amžių, vargu ar jie gali susiburti vienon draugėn. Jeigu šie asmenys, ko aš negalvoju, ir sudaro kokią nors vieną draugę, tai bet kokiu atveju aš nesu šios draugės narys. Juos pažįstu, bet su jais nebendravau*. Su *Kairiūkščiu* buvau susitikęs kažkada Maskvoje prieš kokį 12 metų; jį prisimenu labai miglotai; su *Janulaičiu* atsitiktinai susipažinau praėjusią vasarą pas grafą Vlad. Zubovą (Kauno gub.) per vakarienę; *Vaineikis*, kai gyvenau Mintaujoje, atsiuntė man iš Maskvos rankraštinį lietuvių pasakų rinkinį, paskui su juo nesusitikinėjau ir nesusirašinėjau; *Cepas* yra vedęs mano seserį, bet jau bus penkeri ar šešeri metai nuo to laiko, kai su juo nutraukiau pažintį dėl visiškai intymaus pobūdžio priežasčių; *Mongirdą* aš laikiau netgi lenku; pas *Sliupą* aš kokią dešimt dienų viešėjau prieš dvejus metus ir laikiau jį tik geru gydytoju (ir damų kavalieriumi) ir t. t. Nė su vienu iš jų mažiausia penkerius metus nesusirašinėjau³².

Jablonskis kategoriškai neigė, kad jam kas siuntęs lietuviškus leidinius ir kad pats juos platinęs. Niekada nedalyvavęs lietuvių spektakliuose ir baliuose. Niekas nežinąs apie tų spektaklių, leistų atitinkamų valdžios organų, tikslus ir gautas už bilietus lėšas.

Raporte, kaip ir žandarams rašytame pasiaiškiniame, daug vietos skirta slapyvardžiui *Obelaitis*. Pirmiausia Jablonskis pateikė gana formalų pasiteisinimą: „Varpo“ laikraštyje tokio slapyvardžio nesą, ten po keliais nekalto turinio filologiniais straipsniais pasirašyta slapyvardžiu *Kazim. Obelaitis*. Tačiau jis pats „Varpui“ straipsnių nesuntęs. Toks slapyvardis galėjęs atsirasti ir be jo žinios: daug kas iš lietuvių prašę jį įvairių kalbos paaiškinimų, kurių niekada neatsakęs. Rašytojams parašydavęs nemaža kuo išsamiausių atsakymų, kuriais jie galėję pasinaudoti savo straipsniuose „Varpui“. Jis galįs nurodyti daugelį pavyzdžių, kai be autorių žinios būdavę išspausdinami jų darbai (pvz., K. Jauniaus ir A. Baranausko gramatikos), bet tų autorių niekas už tai negalįs apkaltinti.

Pagaliau ir tuo atveju, jeigu ir sutiktume, kad filologiniai straipsniai esą jo, — ar iš to išeitų, kad jis kaltas pagal nurodytus kodekso straipsnius? „Niekada! — ryžtingai paneigė Jablonskis. — Filologinių straipsnių autorius visada lieka tik tai filologinių straipsnių autorius ir už juos niekaip neatsako, kad ir kur jie būtų spausdinami. Vargu ar atsiras mūsų įstatyme koks nors straipsnis, ribojąs tokių straipsnių spausdinimą tik tam tikruose organuose, svarbu ne tai, kokiuose organuose rašoma, o tai, kas rašoma“³³.

Jablonskis, gindamasis nuo kaltinimų, išanalizavo ir baudž. kodekso 252 str. Tas straipsnis, Jablonskio samprotavimu, nu-

* Apie „santykius“ arba „nuolatinius santykius“ su išvardytais asmenimis nekalbama ir šių metų gruodžio 10 d. potvarkyje (Jablonskio išnaša — A.P.).

³² Ten pat, p. 119.

³³ Ten pat, p. 123.

matąs bausmes autoriams, kurių straipsniai nukreipti prieš vyriausiosios valdžios teises arba prieš valstybės įstatymų nustatytą valdymo būdą, t. y. prieš Rusijos monarchiją, arba pagaliau prieš sosto paveldėjimo tvarką. Čia nesą nieko bendro tarp jo užrašų ir kūrinių, kuriuos 252 str. kvalifikuoja kaip nusikalstamus. Jablonskis šį savo aiškinimą baigė taip: „Vyriausybė ir ypač Vyriausioji Valdžia vadinasi lietuviškai „Vyrjau-sybė“; šio žodžio, kiek menu, ten (draugijos įstatuose. — A.P.) nėra: lietuvius „persekioja“, kai randa pas juos lietuviškų kny-gelių, vietinė valdžia, esanti arčiausia liaudies“.

Pasiaiškini-mo gale Jablonskis atrėmė kaltinimus, kad jis artimai pažinęs Kudirką ir į bylą įtrauktus asmenis. Tuo esą galima apkaltinti daugybę lietuvių ir rusų kilmės žmonių. Jis iš tikrųjų žinąs daug ko apie lietuvių sunkią būklę, kilusią dėl spaudos draudimo, bet tas neduodą pagrindo tvirtinti, jog jis turįs žinoti ir apie egzistuojančią nusikalstamą lietuvių orga-nizaciją.

Iki šio paskutinio tardymo Jablonskis, matyt, turėjo vilties, kad byla gali baigtis laimingai. Tuo, rodos, pradėjo tikėti ir jo vyresnybė — mokyklos direktorius ir kt. Viename laiške akad. F. Koršui, išsiųstame 1900 m. gruodžio 8 d. iš Talino (TSRS valst. Lenino biblioteka Maskvoje, F. Koršo fondas), Jablonskis savo būklę nušvietė taip: „Byla, matyt, pradeda krypti į normalią vėžę. Mano direktorius, P. Dek. Pogodinas, taip už-gulęs mane, jau ima žiūrėti į bylą kiek protingiau. Teisininkai, rodos, jį ramina. Jie linkę manyti, kad juridinio klausimo čia negalį būti, ypač jei būtų nagrinėjamos pastabos, susietos su rastu pas mane laiško juodraščiu. Jeigu žandarai neiškels man kaltinimo, galimas daiktas, byla baigsis griežta pastaba su įrašymu tos pastabos į mano formuliarą. Bet tokia bylos baigtis manęs negąsdintų: ordinarai, inspektorystė ir kiti panašūs malonumai manęs nė kiek nedomina“.

Vadinasi, Jablonskis, polemizuodamas su žandara-is dėl teisinio jo bylos pagrindo, buvo konsultavęsis su teisės specialistais. Jablonskio pasiaiškinimai būtų buvę svarūs viešame teisme, kur neužtenka užuominų, šnipų parodymų, spėliojimų, aliu-zijų, bet reikia turėti ir konkrečių faktų. Kiekvienas bešališkas teismas Jablonskiui primetamų kaltinimų nebūtų patvirtinęs, tačiau jis, deja, negalėjo tikėtis normalaus, viešo teismo: carinė Rusija savo politinius priešus pasmerkdavo be teismo, nesismulkindama dėl visokių procedūrinių dalykų ir teismui pri-valomų juridinių principų.

D r a u g a i ir n e d r a u g a i. Jablonskio krata ir jam su-daryta byla sulaukė didelio jo kolegų, viršininkų ir visuomenės atgarsio. J. Bulota taip pavaizdavo buvusį sąmyšį: „Pakilo didžiausias triukšmas: „A žnajte, Ivan Osipovič...?! Nu kto by mog podumat...“ sutikdavo mane kuo ne kiekvienas mūsų

bendrų pažįstamų. Visas apsimestasis Pogodino liberalumas ir draugingumas išnyko. Dabar jis Jablonskį žudė dar pikčiau, negu kiekvienas ištikimas caro valdininkas“³⁴.

Jablonskio būklė, tolesnis likimas labai priklausė ir nuo to, kaip į viską pažiūrės mokslo apygardos kuratorius Švarcas, buvęs Maskvoje jo profesoriumi. Jis buvo gana įtakingas, turėjo nemažą ryšių aukštosiose sferose ir galėjo Jablonskiui tikrai padėti. Kuratoriaus kanceliarijoje ir pačiam kuratoriui didelę įtaką turėjo N. Zajončkovskis. Apie jį Jablonskis rašė 1900 m. gruodžio 7 d. akad. F. Fortunatovui: „Labai daug man kenkia šioje byloje toji aplinkybė, kad N. Č. Zajončkovskis, naudojasis dabar kaip apygardos inspektorius ypatinga įtaka apygardoje, visada buvo priešiška nusiteikęs mano atžvilgiu. Kad jis manęs „nemyli“, apie tai buvo žinoma ir iš P. Dek. Pogodino. Per tardymą jis spėjo pabūti Liepojoje, pasimatyti su Vonsiackiu (K. Z. Vald. V. padėjėju) ir parvežti iš ten visą istoriją apie mano piktybiškus veiksmus („apie lietuvių patriarcho machinacijas“)³⁵.

K. Jokantas savo atsiminimuose yra pateikęs Jablonskio ir Zajončkovskio pokalbį apie spaudos draudimą: „Žinai, Tamsta, už tokius nusikaltimus Prancūzijoje tiesiog mirčia baudžia. Tik pas mus Rusijoje taip lengvai į tai žiūrima“, protavęs Zajončkovskis. „Prancūzijoje spausdintas žodis niekam nedraudžiamas, ten ir tokių nusikaltimų negali būti, geriau apie tai nekalbėkime“, aiškinęsis J. Jablonskis“³⁶. Beje, tai Zajončkovskis labiausiai stengėsi, kad 1896 m. atsisakę rusiškai melstis Mintaujos gimnazistai būtų kuo žiauriau nubausti.

Nuvykęs į Rygą aiškintis pačiam kuratoriui Švarcui, Jablonskis tikriausiai juto nepalankią jam nuotaiką. Tikėdamasis, kad toji nepalanki nuotaika tėra tik jam keliamos bylos ir Zajončkovskio intrigų padaras, kad kuratorius Švarcas, buvęs jo profesorius, apskritai nėra prieš jį nusiteikęs, Jablonskis, matyt, ryžosi kreiptis paramos į įtakingus asmenis. Jie galėjo padėti, išsklaidydami ne tik Svarco nepalankumą, bet ir užtardami aukščiau Švietimo ministerijoje, o gal ir Vidaus reikalų ministerijoje. Ką duoda tokie užtarimai, geriausiai rodė M. Čepo pavyzdys.

Didžiausia Jablonskio užtarėja šioje byloje galėjo būti Rusijos Mokslų akademija. Jos palankumas „lietuvių klausimui“ buvo Jablonskiui gerai žinomas. Joje buvo autoritetingų mokslininkų, kurie jį gerai pažinojo ir didžiai vertino. Jie — akademikai A. Šachmatovas, F. Fortunatovas ir F. Koršas — visada ras lengvinančių ir pateisinančių Jablonskį aplinkybių ir tokiu

³⁴ „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 345.

³⁵ MAAL, f. 90, ap. 3, b. 110, l. 5a.

³⁶ „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 550.

būdu išsuks jį iš grėsmingojo verpeto. Koks čia nusikaltimas turėti lietuviškų draudžiamų knygų — juk jis lietuvių kalbos žodyno, leidžiamo tos pačios akademijos, redaktorius!

Matyt, akad. F. Koršas sunaikino pirmąjį Jablonskio laišką, kuriuo šis kreipėsi pagalbos. Tas laiškas galėjo būti rašytas lapkričio mėn. pabaigoje, nes antrasis laiškas (gruodžio 8 d.), cituotas anksčiau, tėra atsakymas į F. Koršo laišką. Jablonskio atsakymas prasideda žodžiais: „Dėkoju, dėkoju, dėkoju!.. Prie to, kas Jums žinoma, laikau savo pareiga pridėti dar štai ką“. Ir toliau eina pasiaiškinimas dėl „šungalvių“ ir A. Švarco bei N. Zajončkovskio pažiūros į jį. Vadinasi, nušviečiamos aplinkybės tik patikslina pirmajame Jablonskio laiške aprašytą bylos vaizdą.

Jablonskio padėkos žodžiai leidžia spręsti, kad F. Koršas nedelsdamas atsakė jam ir pažadėjo imtis priemonių, kurios padėtų pakliuvusiam į bėdą buvusiam mokiniui.

Iš tikrųjų akad. F. Koršas labai energingai stoji ginti savo mokinio.

Policijos departamento bylose išliko agentūrinio būdu (t. y. per šnipus) gauto F. Koršo laiško nuorašas. 1900 m. gruodžio 6 d. F. Koršas rašė kuratoriui A. Švarcui dėl Jablonskio bylos. Šis laiškas, neoficialiais keliais patekęs net į policijos departamentą, sukėlė sąjūdį, kurį rodo (vidaus reikalų) ministro padėjėjo rezoliucija: „Prašau pasitarti“ (Прошу переговорить). Policijos departamento direktorius užrašė rezoliuciją, kad IV skyrius pateiktų pažymą apie Jablonskį. Laiško nuorašas toks svarbus akad. F. Koršui apibūdinti, kad jį pateikiame ištiesą:

Rašau jums ekstraordinarinį, skubų laišką (послание) dėl papiktinamos bylos. Talino gimnazijoje yra mokytojas Jablonskis, lietuvis, bendraująs su Akademija lietuvių kalbos žodyno leidime. Suprantama, kad tokiam darbui jam reikalingos lietuviškos knygos, nors ir būtų jos spausdintos lotynišku raidynu net užsienyje. Jablonskis žinomas kaip mokslo žmogus, svetimas politikai. Jį krėtė ir rado: 1) raštelį apie lietuvių savitarpio pagalbos draugiją, rašytą prieš kokius 3-jus metus ir likusį niekam nepanaudotą, 2) dabar jau mirusiam žemiečiui rašyto laiško juodrašį, kur Jablonskis teisinasi dėl apkaltinimo išdavus tėvynainius, nurodydamas savo lietuvių kalbos studijas, 3) sąsiuvinėlį su lietuviškais žodžiais, patarlėmis ir pan., 4) cenzūros aprobuotą „pranešimą“ su išdėstytu Vilniaus lietuvių prašymu katalikų arkivyskupui leisti lietuviškus pamokslus. Tokių įrodymų pagrindu galima patraukti (притянуть) ne tik kiekvieną lenką arba suomį, bet ir totorių ir kiekvieną raštingą kitatautį. Akademija nori ryžtingai užtarti savo bendradarbį, o aš, savo ruožtu, pasirūpinsiu dėl jo pas Ministrą. Esu įsitikinęs, kad ir jūs imsitės žygių apginti savo pavaldiniui nuo tokio grubaus pasikėsینimo į jo gerovę³⁷.

Įsivaizduokime, kad taip pat energingai būtų užtaręs ir kitas Jablonskio mokytojas, o dabar tiesioginis viršininkas

³⁷ TSRS CVSRA, f. 102, ap. 1900 m., b. 1116, l. 1.

A. Švarcas. Deja, jo pažiūra į Jablonskį buvo visai kita. Tik nežinodamas tikrosios A. Švarco pažiūros ir pervertindamas pašalpos paskyrimą, J. Bulota galėjo rašyti, kad net „pasižymėjusiam juodašimčiui švietimo ministeriui pagailo Jablonskio, ir jisai ramino Jablonskį žadėdamas jam vėl mielai suteikti savo apygardoje vietą, kaip tik šis atliksias savo bausmę; o vieną kartą pasiuntė jam Pleskavon dargi 100 rublių iš gimnazijos lėšų už kažin kokias būsias nepamokėtas, Jablonskiui nežinomas, pamokas“³⁸.

Deja, išlikę A. Švarco laišakai F. Koršui rodo, kad jis niekino Jablonskį ir lietuvių tautą, kaip ir visas mažąsias tautas, kad buvo veidmainys ir demagogas.

Atsakydamas į cituotą F. Koršo laišką, A. Švarcas pirmiausia įspėjo jį būti atsargų kalbantis su švietimo ministru dėl Jablonskio. F. Koršas visko nežinąs, ir A. Švarcas jam išdėstė žandarų versiją, kad Jablonskio laiško Kudirkai juodraštis esąs fiktyvus, kad Jablonskis nuslėpęs apie savitarpio pagalbos draugijos įstatų projektą. Vis dėlto jis, A. Švarcas, ramindamas F. Koršą, sakėsi padėsiąs Jablonskiui³⁹ (t. y. pasistengsiąs būti kilnus).

Tuoj pat kitą dieną A. Švarcas vėl parašė laišką F. Koršui: dėkojąs už labai įdomias žinias, galįs nemanyti, jog dėl kažkokio rotmistro pranešimo lengvabūdiškai atleistų mokytoją, užimantį etatinę vietą ir dar turintį krūvą vaikų. Tačiau toliau A. Švarcas atkakliai stengėsi įdiegti mintį, kad Jablonskis nesąs „švarus“, kad jis kažką slepiąs nuo F. Koršo, nesakąs jam visko, pavyzdžiui, to, jog Švarcas jį guodęs ir pataręs ieškoti užtarimo akademijoje⁴⁰.

F. Koršas buvo ne tik didelis filologas, bet ir įžvalgus žmogus: jis tuoj suprato, jog A. Švarcas ieško tik kliaučių, kad pateisintų savo nenorą iš esmės padėti Jablonskiui. (Pats faktas, kuriuo išsidavė A. Švarcas, buvo jo „patarimas“ kreiptis į akademiją.) F. Koršui buvo aiškios ir to nenoro tikrosios priežastys. Jis, kiek galima spręsti iš trečiojo A. Švarco laiško, rašyto gruodžio 17 d., smarkiai supykęs, išbarė savo buvusį kolegą, o dabar didelį viršininką⁴¹. Sis ėmė teisintis, kad gyvenąs intrigu, apkalbų ir gandy atmosferoje. Toliau jis rašė, kad pačiam Jablonskiui aiškinęs, jog padėti ar išgelbėti jo negalėtų ne tik jis pats, kuratorius, bet ir N. Bogolepovas (švietimo ministras), nes žandarai su niekuo nesiskaitą. Jis turįs žinių, kad Jablonskis dabar kaltinamas 252 ir 318 str., kurie numatą katorgą ir ištrėtimą.

³⁸ „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 546.

³⁹ A. Švarco laiškas F. Koršui (1900 m. gruodžio 9 d., Ryga). — TSRS Valstybinė Lenino biblioteka, f. 465, l. 1.

⁴⁰ Ten pat, l. 3—5.

⁴¹ Ten pat, l. 6—7.

Jį, matyt, rengiasi pasodinti. „Ir gaila man, atvirai kalbant, ne jo, o jo vaikučių ir vargšės žmonos...“ — patetiškai ir kartu veidmainiškai baigė A. Švarcas Jablonskio būklės svarstymą.

Toliau visas laiškas skiriamas „lietuvių klausimui“, kuris sprendžiamas aiškia juodašimtiška dvasia. F. Koršas kaltinamas, kad jis menkai orientuojąsįs tame dalyke!

Polemika su F. Koršu tęsėsi ir gruodžio 24 d. laiške⁴². A. Švarco pažiūrą į mažąsias tautas geriausiai apibūdina jo laiške, rašytame 1901 m. sausio 9 d., vokiškai pacituota kažkokio „žymaus filologo“ mintis: „Istorija nežino jokios egzistavimo teisės kokiai bekultūrei tautai ar jos kalbai. Jeigu tauta pasidaro priklausoma nuo svetimos kultūros, tai gana nesvarbu, ar jos giliuosiuose sluoksniuose kalbama kita kalba: ir jie iš tikrųjų priklauso tautybei, kurios kultūrą ji priima, ir jie turi vienąsyk perimti viešpataujančiąją kalbą, kaip ir daugybė tarmių, kurių sunykimas yra kiekvienos kultūros kalbos sąlyga“⁴³.

Sunku ir net naivu tikėtis, kad A. Švarcas, turėdamas tokį kredo, iš principo būdamas priešingas lietuvių ir latvių (jie taip pat minimi viename laiške) nacionaliniam judėjimui ir jų beviltiškomis, jo nuomone, istorijos pasmerktoms pastangoms, imtų gelbėti to judėjimo dalyvius. Tų tautų atstovai jam rodėsi verti tik paniekos. Pavyzdžiui, Treilandas-Bryvzemniekas, kurį Kapustinas vadino latvių kunigaikščiu ir poetu, jam tebuvo kvailokas nacionalistas. Tik nenorėdamas pasirodyti F. Koršui esąs tikras carbernis, stengėsi įtikinti jį ir Fortunatovą, kad nieko negalys padėti Jablonskiui ir esąs geras jau todėl, kad neskubas atleisti susikompromitavusio mokytojo. Tačiau A. Švarcas visada stengėsi Jablonskį sukompromituoti F. Koršo akyse, nors elementarus padorumas neleistų taip charakterizuoti kitam mokytojui jų mokinio, pakliuvusio į nelaimę: „Apskritai Jabl. man pačiam nedarą tokio įspūdžio, kaip Jums: jis labai kvailas — tai tikra, bet muzikiško suktumo (хитрости мужицкой) turi nemaža“⁴⁴. Kuratorius savo laiškuose, pabrėždamas pavardės nelietuviškumą, ypač dažnai rašydavo „pan Jablonski“, tarsi šis būtų koks lenkas, prisiplakęs prie lietuvių judėjimo.

Susikomplikavus bylai, Jablonskis, tikriausiai nelaukdamas A. Švarco patarimo, kreipėsi ir į kitus įtakingus rusų mokslininkus. Pavyzdžiui, 1900 m. gruodžio 7 d. laiške F. Fortunatovui, išdėstęs visą bylos esmę, Jablonskis informuoja adresatą,

⁴² Ten pat, l. 8—9.

⁴³ Ten pat, l. 10a. („Die Geschichte kennt kein Existenzrecht eines kulturlosen Volkes oder seiner Sprache. Gerät ein Volk in Abhängigkeit von einer fremden Kultur, so ist es ziemlich gleichgültig, ob es in seinen tieferen Schichten mit einer anderen Sprache redet: auch sie gehören in Wahrheit dem Volkstum an, dessen Kultur sie beherrscht, und sie müssen einmal zu der herrschenden Sprache übergehen, so gut wie vielen Dialekte, deren Untergang jede Kultursprache zu Voraussetzung hat“).

⁴⁴ Ten pat, l. 8a.

kad A. Sachmatovas žadęs akademijos skyriuje iškelti klausimą dėl 27 lietuviškomis raidėmis spausdintų knygų⁴⁵ grąžinimo Jablonskiui. Vadinasi, Jablonskis A. Sachmatovui buvo nurašęs laišką kiek anksčiau, negu F. Fortunatovui, jei spėjo jau gauti atsakymą. Deja, to meto Jablonskio laišakai A. Sachmatovui nerasti (veikiausiai adresatas juos sunaikino), o su F. Fortunatovu jo santykiai buvo oficialesni, negu su F. Koršu ir A. Šachmatovu.

Vis dėlto galime spręsti, jog tiek F. Fortunatovas, tiek A. Šachmatovas ėmėsi žygių, kad akademija užtartų savo bendradarbį. 1900 m. gruodžio 19 d. raštu Nr. 505 akademikas sekretorius M. Suchomlinovas kreipėsi akademijos prezidento vardu į policijos departamento direktorių S. Zvolianskį dėl paimtų iš Jablonskio 27 lietuviškų knygų⁴⁶. Rašte nurodoma, kad Basanavičiaus pasakos (išleistos Amerikoje), lietuvių buities vaizdeliai, populiarūs astronomija, įvairios religinio turinio knygelės ir pan. reikalingos Jablonskiui kaip Rusų kalbos ir literatūros skyriaus leidžiamo žodyno redaktoriui.

Tolesnė bylos eiga. Policijos departamento direktorius gruodžio 20 d. raštu Nr. 5411 nedelsdamas įsakė Vonsiackiui ne tik neatidėliojant (безотлагательно) grąžinti visus minėtus leidinius ir apie įvykdymą pranešti departamentui, bet dar rekomendavo iš Jablonskio paimti tokį užstatą, kurį jis įstengtų įnešti (в сумме, соответственной его имущественной состоятельности)⁴⁷. Policijos departamento direktoriaus rekomendacija, tiesa, kiek pavėlavo: prieš kelias dienas Talino apygardos prokuroras kreipėsi į savo kolegą Liepojoje, prašydamas atsižvelgti į Jablonskio neturtą ir pasitenkinti policijos priežiūra, kaip kardomąja priemone. Vonsiackis policijos departamentui (gruodžio 17 d. raštas Nr. 2816) pranešė, kad, tenkindamas Talino prokuroro siūlymą, jis pakeitęs kardomąją priemonę — pasitenkinęs policijos priežiūra⁴⁸.

Policijos departamento ir Talino prokuroro rekomendacijos sušvelninti kardomąją priemonę leido tikėtis, kad ir visa byla pakryps į gerąją pusę. Tačiau Vonsiackis nerimo. Atsakydamas policijos departamentui dėl Jablonskio kardomosios priemonės pakeitimo, jis pridėjo, kad laiką savo pareiga pateikti bylai dar vieną daiktinį įrodymą, charakterizuojantį Jablonskio asmenybę ir tą tvirkinamąją įtaką (растлевающее влияние), kurią turinčios panašios asmenybės lietuvių moksleiviams⁴⁹. Prie rašto pridėtas Taline gyvenančio kažkokio Mockaus, buvusio Šiaulių gimnazijos septintosios klasės mokinio, laiškas kažko-

⁴⁵ MAAL, f. 90, ap. 3, b. 110, l. 3.

⁴⁶ TSRS CVSRA, f. D-7, ap. 1900 m., b. 294, l. 260—261.

⁴⁷ Ten pat, l. 264—264a.

⁴⁸ TSRS CVSRA, f. 102, ap. 1900 m., b. 294, d. 30, l. 5—5a.

⁴⁹ Ten pat, l. 6—6a (Vonsiackio 1900 m. gruodžio 26 d. raštas).

kiam savo bičiuliui Jasaičiui, pradžios mokyklos mokytojui Suvalkų gubernijoje. Laiške aprašomas Šiaulių mokinių gyvenimas: esą lietuvių gimnazistų ir gimnazisčių draugijų, gimnazijoje siautėjęs kažkoks lenkomanas kunigas. Jis skundžias lietuvius, įvedęs lenkiškas pamaldas. Buvę proklamacijų, su jomis sugautas vienas gimnazistas. Rygoje esą areštuota 100 žmonių. Nutilusios kalbos apie spaudos grąžinimą lietuviams. Peterburgo dvasinėje akademijoje esąs kunigas Jaunius, kuris filologų susirinkimuose daug šnekąs apie lietuvių kalbą. Gale laiško pridėtas Jablonskio adresas, kad Jasaitis parašytų Mocukui atsakymą. Kaip matome, laiško turinys nieko nesako apie „tvirkinamąją“ Jablonskio įtaką. Vis dėlto šis laiškas yra, matyt, nusvėręs bylą Jablonskio nenaudai.

Pats Jablonskis visą šią Mockaus istoriją yra aiškinęs F. Koršui po to, kai buvo atleistas iš darbo (kitų dokumentų neturime): „Ministro nutarimą atleisti mane paveikė daugiausia, kuratoriaus žodžiais tariant, kažkoks laiškas, rašytas kažkokio jaunuolio; iš šio laiško esą galima spręsti, kad aš užsiėmęs „agitacija“*. Šito laiško man iki šiol kažkodėl nepateikė. Antra vertus, man žinoma, kad Taline, Liepojos reikalavimu, ieškoję kažkokio Mockaus, kuris buvęs kažkada mano pansionininku. Bet apie tą „Mockų, gimnazijos mokinį“, Taline nieko nesužinojo, nes Talino gimnazijose jokio Mockaus niekada nebuvo, lygiai kaip aš niekada nesu turėjęs pansionininko su tokia pavarde, ir jokio Mockaus aš nepažįstu [...]. Apie slaptąjį dokumentą man kalbėjo kuratorius. Jeigu Jūs žinosite apie šį daikt. [inį] įrodymą tik iš manęs, nerašykite apie jį kuratoriui: gali būti, kad jis pranešė apie jį man konfidencialiai, ir aš neturiu teisės naudotis jo pranešimu. Šiaip ar taip, šitas dokumentas primena man Dreifuso bylą⁵⁰, baigė savo aiškinimą Jablonskis. Tolesni tyrinėjimai gal padės atskleisti ir šį Jablonskio bylos epizodą, kuris dabar tikrai primena Dreifuso bylą.

Gruodžio 28 d. kuratorius A. Švarcas tarėsi su švietimo ministru N. Bogolepovu dėl Jablonskio atleidimo⁵¹, ir buvo nuspręsta pasiūlyti jam paduoti prašymą, kad atsisakytų nuo darbo mokykloje. Jablonskis, neturėdamas kitos išeities, gal dar kiek padelsęs, 1901 m. sausio 8 d. parašė reikalaujamą prašymą⁵². Rašydamas šį skaudų, tiesiog tragišką dokumentą, Jablonskis vis dar vylėsi, kad nebus baudžiamas ir galės grįžti į mokyklą, jei ne Rygos apygardoj, tai kur nors kitur. Sausio

* „Agitatoriumi aš niekada nebuvo“ (Jablonskio išnaša. — A. P.).

⁵⁰ Jablonskio 1901 m. sausio 12 d. laiškas F. Koršui. — TSRS Valstybinė Lenino biblioteka, F. Koršo fondas.

⁵¹ Tai minima Jablonskio laiške F. Fortunatovui (1901 m. sausio 2 d.). — MAAL, f. 90, ap. 3, b. 110, l. 9.

⁵² Zr. P i r o č k i n a s A. Min. str. — „Kalbotyra“, t. XXIII(1), p. 114 (faksimilė), 124—125 (tekstas).

12 d. laiške F. Koršui Jablonskis užsiminė, kad iki išėjimo iš darbo tikėjęsis, F. Koršo padedamas, patekti į Varšuvos mokslo apygardą, kurios kuratorius G. Zengeris, rodos, buvęs palankus „lietuvių klausimui“, ir gauti vietą Marijampolėje. Būtų tada dėstęs lietuvių ir senąsias klasikinės kalbas, redagavęs žodyną...

Ir vėliau Jablonskis išreiškė viltį grįžti į mokyklą. Viename laiške (be datos) F. Koršui, rašytame greičiausiai tą pat dieną, kaip ir Lamanskiui (balandžio 21 d.)⁵³, nes jų turiniai iš esmės sutampa, jis džiaugėsi gavęs iš Lamanskio žinią, jog byla baigsis laimingai. Ji esanti Peterburgo teismo rūmų prokuroro (iš tikrųjų padėjėjo Meisnerio) rankose. Tiek Koršą, tiek Lamanskį Jablonskis prašė padaryti viską, kad jo būtų greičiau baigtų ir jis galėtų kreiptis į mokslo apygardą ir ministeriją dėl mokytojo vietos. Po kiek laiko Jablonskis per A. Bulotą nusiuntė F. Koršui trumpą laiškėlį (taip pat be datos), prašydamas patarti, kuria kryptimi veikti, kad nuo naujųjų mokslo metų pradžios, jei sėkmingai baigtusi byla, galėtų gauti mokykloje darbą⁵⁴.

Veikiausiai Jablonskis šias savo viltis siejo, bylai pasibaugus laimingai, su G. Zengeriu ir pasikeitimais ministerijos vadovybėje. 1901 m. vasario 14 d. įvyko pasikėsinimas prieš švietimo ministrą N. Bogolepovą (mirė kovo 2 d.). Į jo vietą buvo paskirtas P. Vanovskis, generolas adjutantas, buvęs karo ministras, kraštutinis konservatorius. G. Zengeris tapo ministro pavaduotoju (po metų, kai Jablonskis jau buvo Pskove, — ministru). S. Vitė savo atsiminimuose G. Zengerį charakterizavo kaip labai dorą, bet nepraktišką žmogų, klasiką, kuris tiek žavėjęsis klasikinėmis kalbomis, kad labai puikiai išvertęs į lotynų kalbą Puškino „Eugenijų Oneginą“. Zengeris, Vitės teigimu, vedęs ministeriją tvarkos, bet ne reakcijos dvasia⁵⁵.

Tačiau Jablonskio viltims nebuvo lemta išsipildyti: 1901 m. gegužės 12 d. jis parašė du laiškus F. Koršui ir V. Lamanskiui⁵⁶, kad šiandien sužinojęs, jog jį rengiasi atiduoti dvejus metus viešajai policijos priežiūrai, t. y. ištremti.

Tuo metu, kai Jablonskis, atleistas iš tarnybos, dar vylėsi gera bylos baigtimi, Vonsiackis varė tolyn savo darbą. Tiesa, nedaug jam beliko to darbo: 1901 m. vasario 12 d. surašė baigiamąją tardymo išvadą (Постановление № 196)⁵⁷, kurią po dviejų dienų nusiuntė policijos departamentui (1901 m. vasario

⁵³ MAAL, f. 35, ap. 1, b. 1613, l. 18—19.

⁵⁴ Analogiško turinio laišką A. Bulota perdavė ir V. Lamanskiui (taip pat be datos). — MAAL, f. 35, ap. 1, b. 1613, l. 21—21a.

⁵⁵ Витте С. Ю. Воспоминания, т. 2 (1894—октябрь 1905). М., 1960, с. 204—205.

⁵⁶ MAAL, f. 35, ap. 1, b. 1613, l. 20—21a.

⁵⁷ TSRS CVSRA, f. D-7, ap. 1900 m., b. 294, l. 291—293.

14 d. raštas Nr. 298)⁵⁸. Išvadoje kaltinami 39 žmonės: 35 lietuviai, du vokiečiai ir du latviai. Neidėjiniais nusikaltėliais pripažinti keturi asmenys, recidyvistais — Vaineikis, Kokas (vokietis), Birbalas, Ambrozaitis ir Baranauskas, atlikę bausmes už analogiškus politinius nusikaltimus. Iš kaltinamųjų pripažino kalti jiems pateiktais kaltinimais tik kontrabandininkai Kukukas ir Baba (abu latviai) ir vežėjas Paulauskas (Pavlovskis). Kaltinamoji Jodinskaitė nepripažino kalta, bet davė bylai didžiai išsamių parodymų. „Visi kiti kaltinamieji be argumentų (голословно) nepripažino savęs kaltų ir sau pateisinti nepateikė kokių nors vertų dėmesio parodymų, neduodami tinkamų paaiškinimų nė dėl paimtų iš jų aiškiai nusikalstamų daiktinių įrodymų“⁵⁹.

Jablonskis įrašytas tarp tų pabrėžtinai išvardytų kaltinamųjų, kurie materialiai rėmė užsienyje leidžiamus „nusikalstamus leidinius“, buvo jų bendradarbiai, spausdino juose savo straipsnius, pasirašytus slapyvardžiais ar anonimiškus. Šiai kaltinamųjų kategorijai priklausė A. Janulaitis, G. Landsbergis, M. Cepas, E. Brazdytė (Braždys) ir A. Sketeris.

Vonsiackis savo rašte nesiūlė kaltinamiesiems kokių bausmių, nes tai nepriklausė jo kompetencijai. Todėl nuostabu, iš kur Jablonskis gegužės mėn. pradžioje jau sužinojo, kad jam numatoma dvejų metų vieša policijos priežiūra. Vonsiackio parengtoji byla iki galutinio sprendimo turėjo gerokai paklajoti po įvairias carinės valdžios instancijas, kol 1901 m. rudenį imta svarstyti, kokias skirti kaltinamiesiems bausmes. O dar ilgiau užtruko, kol tos bausmės gavo juridinę galią. Tad susidarė metų tarpas, kada Jablonskio ir kitų bylos dalyvių būklė buvo gana neaiški. Kurie sėdėjo kalėjime, kaip L. Vaineikis, laukė sprendimo kalėjime, o kurie buvo policijos priežiūroje, kaip Jablonskis, laukė jo be darbo, be aiškios padėties visuomenėje.

Z o d y n o r e d a g a v i m a s. Kaip žinome, ir iki bylos Juškų žodynas buvo redaguojamas gerokai lėčiau, negu tikėjosi pats Jablonskis ir pageidavo akademija. 1900 m. rugsėjo 16 d. Rusų kalbos ir literatūros skyrius savo posėdyje, kaip ir apibendrinamas redagavimo rezultatus, konstatavo, kad Jablonskiui pateikta apie tris spaudos lankus korektūrų, bet negrąžinta nė vienos skilties⁶⁰. Skyrius kreipėsi į Jablonskį, reikalaudamas pasiaiškinti. Tuo tarpu užgriuvo Vonsiackio byla, ir Jablonskis, aišku, vos beturėjo laiko įvairiems raportams ir pasiaiškinimams rašyti. Vis dėlto 1900 m. lapkričio 23 d. skyrius, kaip rodo prieraišas prie išrašo, gavo Jablonskio ištaisytas 1—13 formų korek-

⁵⁸ Ten pat, l. 290.

⁵⁹ Ten pat, l. 290.

⁶⁰ MAAL, f. 9, ap. 1, b. 518, l. 214.

tūras, kurios buvo perduotos akad. A. Šachmatovui. Kiek vėliau, 1900 m. gruodžio 8 d. laiške F. Koršui, Jablonskis užsiminė, kad A. Juškos teksto visai nekeičias ir neapdorojas, taisą tik lietuviškų žodžių vertimą ir greitai išsiųsias spaustuvei raidę *D*. Daugiau apie žodyno redagavimą sužinome iš laiško F. Fortunatovui, rašyto gruodžio 7 d.⁶¹ Redagavimas užtrukęs, aiškino Jablonskis, dėl daug priežasčių. Taline sunku tikrinti žodžius; tikrinant vienos raidės žodžius, būtina patikrinti ir beveik visą žodyną. Kauno kunigų seminarijos inspekcija jau seniai uždraudusi savo auklėtiniams susirašinėti filologijos klausimais su Jablonskiu. Todėl reikia dažnai važiuoti į Kauno guberniją ar laiškais klausinėti lietuvius, gyvenančius įvairiose gubernijos vietose. A. Juškos kirčiai nepatikimi: jo vartojamoji kalba buvusi lenkų, todėl jis nesupratęs lietuvių kalbos dvasios ir dėsnių. Yra kalboje gretimųbių. Baigdamas Jablonskis žadėjo greitai parengti rankraštį iki raidės *G*, pasitenkinti tuo, ką turi, ir mažiau taisyti.

Kad ir slegiamas sunkios bylos ir su ja susijusių rūpesčių dėl netikros ateities, Jablonskis vis dėlto stengėsi žodį tesėti: 1901 m. sausio 15 d. jis pranešė akademijos spaustuvei siunčias Juškų žodyno p. 292—326, o raidės *G* pabaigą atiduosias spaustuvei artimiausiu laiku⁶².

Bėgo pilnos nerimo dienos. Jablonskis, likęs be darbo, kiek leido nuotaika, toliau redagavo žodyną. V. Požėla atsiminimuose rašė, kad tada Jablonskis „dažnai gaudavo ir tinginio. Tuomet per ištisas dienas jis nieko nedirbdavo: „Trūksta akstino“, sakydavo. Gyvenimo sąlygose sunku buvo rasti to akstino. Kasdieniniai vargai jį spaudė ir varžė: čia duona, vaikai, čia policija ir uždaras gyvenimas“⁶³. Jo sunkią materialinę būklę atjautė ir kai kurie buvę kolegos, ir, matyt, jų rūpesčiu imtasi žygių paskirti jam bent vienkartinę pašalpą. Apygardos kuratorius, gavęs mokyklos direktoriaus teikimą, 1901 m. vasario 16 d. raštu Nr. 48 prašo Švietimo ministeriją leisti skirti Jablonskiui 150 rb pašalpos⁶⁴. Švietimo ministerija paskiria 100 rb (raštas kuratoriui Nr. 70, 1901 m. vasario 28 d.). Tad kovo mėnesio pradžioje Jablonskis buvo sušelpas 100 rublių, kurių ilgam negalėjo užtekti. Taline iš tikro ne ką galėjo atsidėti ir žodynui, nes dabar vargu ar apie jį spietėsi lietuvių, iš kurių jis ištraukdavo nemaža kalbos dalykų.

Sios dvi aplinkybės — negalėjimas Taline redaguoti žodyną ir pragyventi, — matyt, sukėlė mintį važiuoti į Lietuvą, į Žeimelį, pas žmonos brolių gydytoją A. Sketerį.

⁶¹ MAAL, f. 9, ap. 3, b. 110, l. 6—7.

⁶² Ten pat, ap. 1, b. 518, l. 134.

⁶³ „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 555.

⁶⁴ ECVA, f. 384, ap. 1, b. 3792, l. 87.

Zeimelyje. Visų sunkumų, susijusių su išvažiavimu iš Talino (Jablonskis, būdamas viešojoje policijos priežiūroje, turėjo išsirūpinti leidimą), tuo tarpu nežinome, tačiau slaptų seklių įrašai rodo, kad 1901 m. gegužės 26 d. Jablonskis „laikinai“ išvyko iš Talino į Kauno gubernijos Panevėžio apskritį, į Zeimelį⁶⁵, kur tą pačią dieną ir atvyko⁶⁶.

Apie kelionę patiriame iš K. Jablonskienės laiško, rašyto kažkokiam artimam bičiuliui K. Pševlockiui tuoj po atvažiavimo į Zeimį (Zeimelį), birželio 3 d.⁶⁷ Laiškas gerai pavaizduoja visą atmosferą: „Rašau pieštuku, nes tik viena plunksna atliekama tēra pas brolių, o tēja plunksna rašo Jonas“. Aprašiusi kelionės nesėkmes (bagžas smarkiai pavėlavęs, parvažiavę be jo, dabar neturį nė marškinių vaikams permainingi), paprašiusi atvežti 6 sagutes Jonui „kamizelkai“ ir mėnesinių ridikėlių sėklos, pasiguodusi dėl motinos sunkios ligos, Jablonskienė baigė laišką: „Prašau dovanot už tokį rašymą skubinu be galo Jonas ragina nes tuoj eina ant pačtos“. Po kelių dienų, birželio 6 d., Jablonskis išsiuntė Mokslų akademijos spaustuvei du lankus žodyno korektūrų (7-tą ir 8-tą formą), kaip jis nurodė savo pasiaiškinyje Rusų kalbos ir literatūros skyriui 1901 m. rugsėjo 4 d., kai spaustuvė kažkodėl negavo šios banderolės⁶⁸.

Atvykęs į Zeimelį, Jablonskis atsikvėpė laisviau: viena, svainis Adomas Sketeris padėjo išlaikyti šeimą — jai negrėse bado ir skurdo pavojus, o antra, čia nebuvo tokia slogi atmosfera, kaip Taline. Svarbiausia — niekas netrukdyt redaguoti žodyno. Nors Jablonskis buvo viešojoje policijos priežiūroje ir neturėjo teisės be specialaus leidimo važinėti, bet žandarai tik sekė, kaip jis visą vasarą ir rudenį keliavo po Pušaloto ir Kupiškio⁶⁹, o gal ir kitas vietas Zemaitijoje ir Siaurės Lietuvoje. Tokio žandarų „liberalizmo“ priežastis veikiausiai buvo dar 1897 m. gegužės 26 d. Vidaus reikalų ministerijos išduotas „atvirasis lapas“ Nr. 943 važinėti po Kauno guberniją. Apie šį „atvirąjį lapą“ patiriame iš Jablonskio laiško, rašyto 1901 m. gruodžio 31 d. A. Sachmatovui⁷⁰, kur ištisai cituojamas Kauno gubernatoriaus raštas Panevėžio ispravnikui (1901 m. gruodžio 12 d. Nr. 143), kad Jablonskis neturįs teisės naudotis šiuo „lapu“. Praėjo gerokai laiko, kol vietos žandarai susigaudė, kad tas „atvirasis lapas“ jau negalioja.

Todėl vietiniai žandarai, vengdami galimų komplikacijų ir nemalonumų, jei paliestų turintį „atvirąjį lapą“ asmenį, tik sekė

⁶⁵ Сведения полученные при наблюдении с 1-го января по 1-е июля 1901 г. — TSRS CVSRA, f. 102, ap. 1899 m., b. 1164, l. 83.

⁶⁶ Ten pat, l. 89.

⁶⁷ LKLI, f. 1—2251.

⁶⁸ MAAL, f. 9, ap. 1, b. 518.

⁶⁹ Plg. „Lietuvos mokykla“, V-ųjų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 553.

⁷⁰ MAAL, f. 134, ap. 3, b. 1755, l. 17—18a.

jo keliones. Vieną kelionę jie aprašė 1901 m. liepos 7 d. rašte Nr. 846 Vitebsko gubernijos žandarų valdybos Daugpilio viršininkui⁷¹. Pranešama, kad Jablonskis birželio 28 d. naktį iš Maldeikių dvaro (Panemunės vlsč., Zarasų apskr.) išvykęs į Daugpilį pas laivyno atsargos kapitoną Bratkauską neva tartis dėl Maldeikių dvaro pirkimo. Tai negalinti būti tiesa, nes, rašto autoriaus žiniomis, Jablonskis labai neturtingas ir gyvenęs iš svainio A. Sketerio lėšų. Iš Daugpilio Jablonskis ketinąs važiuoti į Mintaują. Toliau priduriama, kad jis įtariamas prisidėjęs prie lietuviškų atsišaukimų išlipinimo. Apie šiuos įtarinėjimus yra rašęs ir K. Jokantas: 1901 m. birželio 23 d. juodu iš Kupiškio pėsti ėję į K. Jokanto tėviškę; kitą dieną, per šv. Joną, pasirodę tuo keliu daug išmėtytų ir išlipdytų proklamacijų. Žandarai ėmę tardyti žmones, kur, kada ir su kuo Jablonskis vaikščiojęs, ką sakęs⁷². Tačiau ko tada Jablonskis vyko į Daugpilį, lieka neaišku.

Šiaip ar taip, Jablonskis ta atvanga gerokai pasinaudojo. 1901 m. spalio 12 d. jis pranešė A. Šachmatovui, kad Rusų kalbos ir literatūros skyriui išsiuntęs visą žodyno pirmojo tomo antrosios dalies rankraštį. Laiške reiškiamą viltis, kad būtų gera išspausdinti jį iki Naujųjų metų. Likę visai nedaug: parašyti pirmojo tomo baigiamąjį žodį. Jis būsiąs baigtas bet kokiu atveju iki gruodžio 1 d....

Tai buvo viena iš kelių artimiausių Jablonskio svajonių. Ir realiausių. Jis vis dar tikėjo ir laiminga bylos baigtimi: 1901 m. gruodžio 7 d. data pažymėtame (ne Jablonskio?!) laiške A. Šachmatovui jis rašė: „Yra pagrindo manyti, kad bylos baigtis (исход) galima ir palanki“⁷³. Labiausiai nemaloni Jablonskiui baigtis — viešoji policijos priežiūra. Tokiu atveju jis prarastų teisę gauti iš Rygos mokslo apygardos pašalpą, lygią metinei algai, ir negalėtų važinėti po kitas gubernijas — Vilniaus, Gardino (Jablonskis net tikėjosi likti Kauno gubernijoje!), kurių tarmes jis maža pažįstąs. Jablonskis kūrė planus persikelti į Šaulius ir ką veikti, išleidus Juškų žodyną! Jį reikėsią papildyti, o tam būtina išstudijuoti visas tarmes. Čia jis svarsto, kaip tarmių studijoms įsigyti „Russelot'o aparatą“⁷⁴.

Tačiau labiau ir labiau veržėsi lankas, kuris turėjo uždusinti Jablonskio svajones. Tiesa, Jablonskis dar to neįjautė. Net ir minėtas kategoriškas policijos reikalavimas nesinaudoti „atviroju lapu“ ir be atskiro leidimo neišvažiuoti iš Žeimelio Jablonskiui dar nieko nesakė. Jis stoji į kovą su žandara ir, Šachmatovo ir akademijos padedamas, 1902 m. sausio 29 d.

⁷¹ MAB, f. 99—103, be 1.

⁷² Zr. „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), 553.

⁷³ MAAL, f. 134, ap. 3, b. 1755, l. 10a.

⁷⁴ Ten pat, l. 14—16 (1901 m. gruodžio 13 d. laiškas A. Šachmatovui).

(Nr. 1031) išsirūpino naują „atvirąjį lapą“, kuris paties caro Nikolajaus II vardu įpareigojo visus asmenis ir vietas organus, pavaldžius Vidaus reikalų ministerijai, teikti jo pateikėjui visokeriopą teisėtą pagalbą⁷⁵. Šį taip svarbų raštą Jablonskis gavo paštu vėliau, vasario 12 d.⁷⁶ Tai buvo džiugi pergalė.

Visai neseniai sausio 21 d. raštu Nr. 78 Rusų kalbos ir literatūros skyrius buvo nudžiuginęs Jablonskį dar viena gera naujiena: jam buvo paskirta 1200 rb metinė stipendija, ir Jablonskis, kad ir įspėtas kiek anksčiau A. Šachmatovo apie jos paskyrimą, sujaudintas rašo padėkos laišką, pasižadėdamas padaryti viską, kad pateisintų skyriaus viltis⁷⁷. Ši stipendija gerokai palengvino Jablonskio ir jo šeimos materialinę būklę.

Būta ir debesėlių: spaustuvė labai lėtai spausdino Jablonskio suredaguotą antrąją dalį, kurios buvo tikėtasi sulaukti apie Naujuosius metus. Anksčiau, rašė Jablonskis A. Šachmatovui, žodyno spausdinimas trukdėsi dėl jo priežasties: Taline buvę sunku redaguoti. Tad dabar reikėtų spausdinimą paspartinti. Kol nebuvo išspausdinto žodyno, Jablonskis nesiskubino siųsti ir pabaigos žodžio...

1901 m. pabaigoje ir 1902 m. pradžioje Jablonskis laiškuose A. Šachmatovui sakėsi norįs važiuoti į Alsėdžius, bet nesiryžęs, nes Vonsiackis grasino pasodinsiąs į kalėjimą, jei išdrįsįs pakilti be leidimo Zeimelį. O leidimo Vonsiackis nedavė. Apie šį Vonsiackio grasinimą Jablonskis parašė A. Šachmatovui jau pakeliui į Alsėdžius, Šiauliuose, 1902 m. vasario 17 d.⁷⁸ Vadinasi, Jablonskis, vos gavęs laukimą „atvirąjį lapą“, nepaisydamas Vonsiackio grasinimų, išsiveržė į Alsėdžius.

Alsėdžių ekspedicija. Šios kelionės maršrutą ir nemaža detalių mums duoda LTSR Mokslų akademijos centrinės bibliotekos rankraščių skyriuje esanti Jablonskio užrašų knygutė⁷⁹. Jos priešpaskutiniuose dviejuose puslapiuose pieštuku surašyta kelionės finansinė apyskaita⁸⁰, kurią, kaip vertingą dokumentą, pateikiame visą:

Turėta **30.50**

Kelionė (ligi Šiaulių) 50+69+20+108+15	= 262 k.
Markės 50+42	= 92 k.
Plunksnos, pieštukai, sąsiuvos etc.	= 147

⁷⁵ MAAL, f. 9, ap. 1, b. 518, l. 141.

⁷⁶ Ten pat, l. 139—139a.⁹

⁷⁷ Ten pat; b. 704, l. 49 (1902 m. vasario 3 d. laiškas skyriui).

⁷⁸ Ten pat, f. 134, ap. 3, b. 1755, l. 21—22a. Caro žandarų, sekusių Jablonskį pranešimuose nurodoma, kad iš Zeimelio išvykęs vasario 18 d. (žr. Linkuvos punkto puskarininkio raštą (1902 m. balandžio 4 d.) Nr. 38. — MAB, f. 99—103).

⁷⁹ MAB, f. 99—72.

⁸⁰ A. Pupkis straipsnyje „J. Jablonskio rankraštinių palikimas“ („Kalbotyra“, 1962, p. 52) apsiriko, kad tai kelionės iš Talino apyskaita.

Vakarienė	—10
Peilis	—25
Notarijus	—25
Laikrodis	120
Hotel dvi dieni	155
Vežėjas ir nešėjas	—35
Geležinkelis	—87
Vežėjas ir nešėjas	—37
Arbata	10
Viekšniuose nakvynė	30
Tabakas ir gilzės	75
	<hr/>
	11 r. 10 k.
Dešros Zeimy	1 —
	<hr/>
	12 r. 10 k.
Sagutės	5
	<hr/>
	12 15
Duona	5
Iš Viekšnių išvažiuodamas turėjau	17,82
	<hr/>
Siuntimas į Irbitą	29 k.
	12,20
	<hr/>
	12,49
Kirpėjui	25
	<hr/>
	12 r. 74
Kelionė 90+15	108+108 =
	15 20
	<hr/>
	3 r. 46
	<hr/>
	15
Arbata ir sargas (2+5+8) =	16 r. 35 k.
arb.	

Atvažiavęs į Alsėdžius turėjau 14 r.

Toje apyskaitoje labai svarbus įrašas „siuntimas į Irbitą“. Irbite gyveno teisininkas Kazimieras Drąsutavičius, „Varpo“ ir „Ukininko“ bendradarbis⁸¹. 1902 m. Irbite jis išleido hektografuotą lietuviškų botanikos terminų žodynelį. Ar tik Jablonskis nebuvo gavęs to žodynelio rankraštį pataisyti? Bet gali būti, kad Jablonskis šį „siuntimą“ skyrė ir J. Juškytei, kuri 1901 m. pas tą patį Drąsutavičių buvo namų mokytoja⁸².

Visus kitus galinčius kelti klausimų dalykus paaiškina 1902 m. vasario 20 d. Viekšniuose rašytas A. Šachmatovui laiškelis⁸³, taip pat vertas pacituoti ištisas:

⁸¹ Zr. Višinskis P. Raštai. V., 1964, p. 431, 433 (pastaba 12).

⁸² Zr. Petkevičaitė-Bitė G. Laiškai. V., 1968, p. 135 (paaiškinimas).

⁸³ MAAL, f. 134, ap. 3, b. 1755, l. 23—23a.

Geriausiasis

Aleksejau Aleksandrovičiau!

Aš važiuoju į Alsėdžių m-lį (per Telšių m., Kauno gub., į Alsėdžių m-lį, — toks mano adresas). Atvirojo lapo kopiją, patvirtintą notaro, aš nu-siuočiau į Liepoją, norėdamas tokiu būdu išvengti galinčių kilti nemalonių ir nesusipratimų.

Visą bylą, turimomis čia žiniomis, vasario 27 ar kovo 5 Teisingumo Mi-nistras referuos Valdovui. Tokiu būdu administracinis sprendimas gaus pa-galiau Aukščiausiosios valdžios sankciją. Kaip gera būtų, jei šiuo sprendi-mu nebūtų atimtos man tos teisės, kurių duoda mano turimas atvirasis lapas!

Jeigu Vonsiackis sužinos apie šį sprendimą anksčiau už mane ir jis bus nepalankus man, jis gali pasirūpinti nugabenti mane elapu į „nuolatinę gyvenamąją“ vietą.

Jūsų

J. Jablonskis

Vieکشنیų m-lis, Telšių ap.

Kauno g., 1902 m. vas. 20 d.

Alsėdžiuose Jablonskis gyveno iki kovo 26 d.⁸⁴, o į Žeimelį grįžo kovo 29 d.⁸⁵ Tad Alsėdžiuose jis išbuvo nepilnas penkias savaites. Zandarai, sekę jo buvimą Alsėdžiuose, paliko mums įdomių žinių. Pavyzdžiui, Kauno gubernijos žandarų valdybos viršininko padėjėjas Raseinių, Telšių ir Šiaulių apskrityse savo kolegai, viršininko padėjėjui Panevėžio mieste, rašė, kad Jablonskis apsigyvenęs pas valstietį Florijoną Būbele, taip pat nepatikimą žmogų, 1863 m. „lenkų maišto“ dalyvį. Jis ne kartą kratytas, bendradarbiaująs užsienyje leidžiamuose leidiniuose ir juos kartu su klebonu Eidimtu platinąs. Jablonskis trynęsis (вращался) tarp kunigų ir valstiečių, dėdamasis komandiruotas Mokslų akademijos rašyti lietuvių-žemaičių kalbos žodyno, bendravęs su kitais litvomanais⁸⁶.

Į Alsėdžius Jablonskis atvažiavo jau ne pirmąjį kartą. Juose jis galėjo būti ir 1897 m. vasarą⁸⁷, ir vėliau. Tad čia rado senų, gerų pažįstamų, ir nereikėjo gaišti, kol susidarys tinkami kon-taktai su gerai vietos tarmę mokančiais žmonėmis. Matyt, iš pirmojo apsilankymo jau buvo pažįstamas ir su F. Būbele.

Laukdamas bylos sprendimo, pilnas nerimo ir negeros nuo-jautos, Jablonskis Alsėdžiuose labai smarkiai dirbo. Vėliau jis taip įvertins šią žiemą Lietuvoje: „Viena žiema, kurią turėjau laimės praleisti Lietuvoje ir pabūti tada tarp liaudies, man davė bene daugiau medžiagos, negu visos kelionės, atliktos vasaro-

⁸⁴ МАВ, f. 99—103 (1902 m. balandžio 6 d. pranešimas Nr. 530 Linkuvos punkto puskarininkui).

⁸⁵ Ten pat (1902 m. balandžio 7 d. pranešimas Nr. 549 Kauno gubernijos žandarų valdybos viršininkui).

⁸⁶ Ten pat (1902 m. balandžio 2 d. pranešimas Nr. 526).

⁸⁷ Я б л о н с к и й И. Послесловие (ко втор. выпуску I тома А. В. Юшке-вича). — В кн.: Литовский словарь А. Юшкевича. т. I. С.-Петербург, 1904, с. III.

mis⁸⁸. Iš šios medžiagos bene žymiausiąją dalį sudaro tai, kas Alsėdžiuose ir jų apylinkėse surinkta. LTSR Mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyriuje saugomi tos ekspedicijos užrašai. Pirmos knygelės viršelyje Jablonskis užrašė: „I kelionė 1902. **Alsėdei**, Vasario mėnuo“⁸⁹. Ji prirašyta pilna. Prie kai kurių pavyzdžių pieštuku parašyta *sint.* ir *gr.* Kai kur yra pastabėlių apie tarimą. Pavyzdžiui, Jablonskiui iš karto buvo neaišku, kokio ilgio balsis girdėti žodyje *apkyrau*, todėl prie pavyzdžių *apky (?) rau apkyr* prirašyta pastaba: „y aiškei girdėjau nuo Bub...“

Toliau iš eilės eina mokyklinis sąsiuvinis linijomis. Viršelyje pieštuku įrašyta: „Alsėdė. 1902. Vasaris ir pradžia kovo mėn.“⁹⁰. Sąsiuvinyje įvairi kalbos medžiaga: žodžiai, formos, jų vartojimas. Pavyzdžiui, viename puslapyje surašyti mėnesių žemaitiški pavadinimai.

Trečia užrašų knygelė turi Jablonskio užrašą: „**Alsėde** 1902 m. 3. Kovo mėnuo“⁹¹. Joje bene reikšmingiausia tai, kad Jablonskis pastebėjo žemaičių kirčiavimo savotiškumą: „aš įdeviàu* (antras akcentas): didelis skirtumas tarp įdaviau (Suv.) ir Als. „įdeviàu“. Knygutėje yra pavyzdžių ir iš Platelių (Plätelė).

Paskutiniai užrašai yra mokykliniame liniuotame sąsiuvinyje⁹², pirktame veikiausiai Šiauliuose, nes viršelyje yra firminė etiketė «Книжный магазин и Письменные Принадлежности М. Карана г. Шавли». Joje pieštuku įrašyta „Alsėdė||Kovo mėnuo||1902 m. IV“.

Didžiausias kalbos šaltinis ir, matyt, pagalbininkas Alsėdžiuose buvo minėtasis F. Būbelė. Gaila, kad apie jį teturime tik tiek žinių, kiek surašė savo raporte žandarai ir Jablonskis, reikšdamas padėką Juškų žodyno pirmojo tomo baigiamajame žodyje. „Aukščiau esu sakęs, kad žodyno tekstui patikrinti man ypač daug medžiagos davė Alsėdžių šnekta. Tą aplinkybę, nepriklausomai nuo nurodytos ten priežasties, aš aiškinu dar ir tuo, kad Alsėdžiuose man teko naudotis vietos seno gyventojų Fl. K. Būbelio maloningumu, kantrybe ir nepaprastu savo kalbos mokėjimu“⁹³. Apie Būbelės indėlį Jablonskis yra kalbėjęs ir V. Požėlai: „Pamenu kaip šandie, — rašė atsiminimuose

⁸⁸ Ten pat, p. LIV.

⁸⁹ MAB, f. 99—72.

⁹⁰ Ten pat, f. 99—29.

⁹¹ Ten pat, f. 99—64.

* „nelengva yr atskirti kur yr didysis akcentas“ (Jablonskio išnaša. — A. P.).

⁹² Ten pat, f. 99—30.

⁹³ Яблонский И. Мин. veik. — В кн.: Литовский словарь А. Юшкевича, с. VII.

V. Požėla, — koku džiaugsmu parvažiavęs jis (Jablonskis. — *A.P.*) rodė man surašytų lakštelių krūvą. „Tai — sako — Bubliko turtas. Jo vieno beveik“. Dažnai po to aš girdėdavau Mokytoją apie Bubliką pasakojant ir nugirstuosius iš jo žodžius ir sintaksės ypatybes⁹⁴. Matyt, F. Bublikas būta iš tų šviesiųjų liaudies asmenybių, kurias sutikti yra didžiausia kiekvieno rinkėjo laimė ir svajonė. Jos stebina kiekvieną savo protu, didžia išmintimi ir inteligencija.

Nuosprendis. Būnant Alsėdžiuose ir skubant rinkti medžiagą, tikrinti žodyną, Jablonskį slėgė nežinia, netikri gandai ir užuominos dėl bylos baigties. Kovo pradžioje jis gavo žinę, kad caras jau pasirašęs nuosprendį, bet koks tas nuosprendis, Jablonskis dar nežinojo⁹⁵. Ir kovo 20 d., kaip matyti iš tos dienos laiško A. Šachmatovui⁹⁶, nuosprendis dar nebuvo tiksliai žinomas. Laiške Jablonskis teisinosi, kam vis dėlto važiavęs į Alsėdžius: A. Šachmatovas, matyt, dėl tos kelionės priekaištavo. Į Žemėlį ketinas grįžti balandžio 1 d. Tačiau tos dienos Alsėdžiuose nesulaukė: gautoji žinia apie nuosprendį privertė jį išvykti kovo 26 d.

Nuosprendis buvo baisus smūgis visiems Jablonskio planams. Smūgis brendo palengva ir neišvengiamai. Bet jis buvo vis dėlto didesnis ir skaudesnis, negu Jablonskis, taip pat ir jo artimi žmonės, tikėjosi.

Teisingumo ministerija, pasirėmusi Peterburgo teismo rūmų prokuroro išvada, papildomu susirašinėjimu ir daiktiniais įrodymais, raštu (1901 m. rugsėjo 5 d. Nr. 2234)⁹⁷ vidaus reikalų ministrui pasiūlė tokias bausmes: L. Vaineikiui — išsiųsti 4 m. į Viatkos guberniją viešai policijos priežiūrai; A. Janulaičiui ir J. Ambrozaičiui — analogiška bausmė 3 m., įskaitant jų iškalėtą laiką. Trys kontrabandininkai buvo siūlomi nubausti 6—4 mėn. kalėjimu. Kitus nubausti dvejų metų viešąja policijos priežiūra, neleidžiant tos bausmės atlikti sostinėse, sostinių ir Pabaltijo gubernijose, taip pat Pavyslio, Šiaurės ir Šiaurės vakarų kraštuose ir tose fabrių vietovėse, kur jų buvimą Vidaus reikalų ministerija pripažintų kenksmingą. Šiai grupei priklausė Steponas *Žiupsnys*, Vladislavas *Mongirdas*, Feliksas *Janušis*, Juozas *Fišeris*, Gabriėlius *Landsbergis*, Matas *Čepas*, Jonas *Jablonskis*, Adomas *Sketeris*, Stanislovas ir Elena *Lukauskai*, Vincas *Virbalas*, Jonas *Bendikas*, Augustinas *Baranauskas*, Petras *Radulis*, Vladislavas *Požėla*, Jurgis *Alekna* ir Jonas *Danilevičius*; vienu metų viešos policijos priežiūros su ištrėmimu — Povilas *Kairiūkštis*, Rokas *Šliūpas*, Vaclovas *Čeponis*, Zigman-

⁹⁴ „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 555.

⁹⁵ MAAL, f. 134, ap. 3, b. 1755, l. 25—25a. (1902 m. kovo 9 d. Jablonskio laiškas A. Šachmatovui).

⁹⁶ Ten pat, l. 26—26a.

⁹⁷ TSRS CVSRA, f. D-7, ap. 1900 m., b. 294, l. 304—305.

tas *Baniulaitis*, Pranciškus *Janulaitis*, Emilija Petronėlė *Brazdytė* (Braždys), Domicėlė Elzbieta *Grauzinytė* (Graužinas) ir Jonas *Valenta*. Elzbietai *Jodinskaitei* ir Juozui *Bendikui* — vienus metus viešosios policijos priežiūros pasirinktoje vietoje. Šešių žmonių bylą pasiūlyta nutraukti.

Vidaus reikalų ministerijos policijos departamentas 1901 m. gruodžio 25 d. sudarė projektą⁹⁸, kuriame sugriežtinamos bausmės L. Vaineikiui (ketverius metus ištremti į Rytų Sibirą), A. Janulaičiui (trejus metus ištremti į Rytų Sibirą), J. Ambrozaičiui (ketverius metus į Viatkos guberniją). Projektas pakliuvo kažkokiems aukštiesiems viršininkams, kurie jį smarkiai koregavo: jie turėjo teisę bausmę sumažinti ir padidinti! Galutinė policijos departamento išvada 1902 m. vasario 4 d. rašte Nr. 617, patvirtintame paties vidaus reikalų ministro D. Sipiagino (po dviejų mėnesių, balandžio 2 d., jis bus nužudytas), bausmės kai kam dar pagriežtėjo: L. Vaineikiui paskyrė 5 m. ištėmimą į Rytų Sibirą. Tačiau įdomiausia išvada dėl M. Čepo: „Tardymo išaiškinta kaltinamojo Motiejaus Čepo nusikalstamoji veikla priklauso 1893—1898 m. laikui, ir paskui, tarnaudamas dvejus metus, minėtas kaltinamasis nebuvo pastebėtas dėl ko nors įtartino. Dėl to, aš manyčiau, šią bylą prieš Čepą toliau nutraukti“⁹⁹.

Šią išvadą pateikėme ne tam, kad mestume kokį šešėlį M. Čepui: galima tik džiaugtis, kad jis, nepakenkęs savo draugams, galėjo išsisukti nuo sunkios bausmės. Ši išvada tik rodo, kad ir Jablonskis, turėdamas įtakingų pažinčių, būtų galėjęs atsipirkti lengvesne bausme. Tuo labiau, kad jo „nusikaltimai“ vis dėlto nebuvo tokie ryškūs: M. Čepas, žiūrint žandarų akimis, buvo pagautas *in flagranti*.

Teisingumo ministras, gavęs pastarąjį vidaus reikalų ministro raštą apie bausmių „suderinimą“, turėjo pateikti galutinę išvadą carui tvirtinti. Beje, dar galėjo pasigailėti caras, bet tvirtinimo aktas būdavo mechaniškas, taigi Jablonskio dabar niekas negalėjo išgelbėti. 1902 m. vasario 27 d. aukščiausiasis Rusijos valdovas teikėsi patvirtinti administracinį bylos sprendimą¹⁰⁰.

Jablonskis, grįžęs į Žeimelį, kovo 31 d. parašė laišką A. Sachmatovui, guosdamasis, kad su juo žiauriai pasielgta: to jis nesitikėjęs¹⁰¹. Tokį sprendimą, jo nuomone, nulėmę ne tik dabartiniai neramumai, bet ir jo bendravimas su išvarytais studentais, padėjusiais jam perrašyti žodyną. Išvykęs iš Lietuvos, jis nesitikįs gerai atlikti darbą, už kurį gaunąs akademijos pašalpą.

⁹⁸ Ten pat, l. 306—307.

⁹⁹ Ten pat, l. 332a.

¹⁰⁰ CVIAL, f. 1405, ap. 521, b. 452, l. 27—133.

¹⁰¹ MAAL, f. 134, ap. 3, b. 1755, l. 27—28a.

bet ir atsisakyti jos nesiryžtas — reikia gyventi... Toliau jis išreiškė svajonę išsirūpinti bausmės atidėjimą 5—6 mėnesiams, kad per tą laiką galėtų Veliuonoje, Pušalote, Kaltinėnuose, Lyduvėnuose ir Kelmėje patikrinti Juškų medžiagą. Juk jis agitacija tikrai neužsiims, tuo galinti policija įsitikinti...

Grįžus į Žemelį, beliko tik laukti paliepimo važiuoti iš Lietuvos. Pačiam kur nors vykti kalbos tirti nebuvo jau galima: tas „atvirasis lapas“, saugojęs jį nuo žandarų, dabar buvo ne-naudingas, ir Jablonskis 1902 m. balandžio 5 d. laišku informavo Rusų kalbos ir literatūros skyrių, kad grąžinąs jį saugoti akademijai¹⁰².

Carinės biurokratijos mašina sukosi gana lėtai: 1902 m. balandžio 1 d. policijos departamento raštą Nr. 4409, kad turįs pasirinkti ištrėmimo vietą, Jablonskis gavo tik gegužės 14 d.¹⁰³ Jis pasirinko Pskovą, savo išsvajotą miestą, kai su Lamanskiu svarstė galimybes persikelti į Peterburgą arba arčiau jo... Jis pasižadėjo po kelių dienų išvykti nurodytu maršrutu — per Pavenėžį.

Kol atėjo policijos departamento pranešimas, Jablonskis vargu ar begalėjo ką dirbti. Veikiausiai jis puoselėjo savo svajonę — išsirūpinti, kad bausmės atlikimą kurį laiką atidėtų. Toji svajonė pagimdė didelį, keturių puslapių prašymą vidaus reikalų ministrui¹⁰⁵, parašytą gegužės 13 d. Vidaus reikalų ministerija jį gavo po vienuolikos dienų, kai Jablonskis jau buvo Pskove, ir, aišku, nepatenkino.

D a r b a i. Baigėsi vienas reikšmingas Jablonskio gyvenimo periodas — pilnas audrų, tragiškų dienų, netikrumo dėl rytojaus. Kad ir koks buvo tas periodas sunkus, bet Jablonskis dirbo! Per tą laiką baigė redaguoti Juškų žodyno pirmojo tomo antrąją dalį — raides *E* ir *G*, apimančias 328 puslapius.

Kad Jablonskio nepalaužė caro žandarų persekiojimai, jų priekabės, byla, darbo netekimas ir ištrėmimas, rūpesčiai dėl šeimos, rodo ir tas faktas, kad 1902 m. „Varpe“ (rugpiūčio mėn. numeryje) buvo išspausdintas jo straipsnis apie Bagdono priekaištus „Lietuviškos kalbos gramatikai“ (III 23—29). Nedaug kas, pakliuvęs už bendradarbiavimą lietuviškoje spaudoje, būtų ryžęsis vėl joje spausdinti savo straipsnį!

Jablonskio darbu būtų galima laikyti ir kelių 1902 m. išėjusių M. Valančiaus knygelių¹⁰⁶ redagavimą. 1900 m. vasarą pas Putvinskius buvo nurašinėjama M. Valančiaus „Palangos Juzė“

¹⁰² Ten pat, f. 9, ap. 1, b. 518, l. 140—140a.

¹⁰³ TSRS CVSRA, f. 102, ap. 1899 m., b. 1169, l. 25.

¹⁰⁴ Ten pat, l. 26.

¹⁰⁵ Ten pat, l. 20—21a.

¹⁰⁶ Valančius M. Paaugusių žmonių knygelė. Tilžė, 1902; Valančius M. Palangos Juzė. Tilžė, 1902.

ir „Antano Tretininko pasakojimai“¹⁰⁷, o „Paaugusių žmonių knygele“ anksčiau gavęs perrašyti P. Avižonis¹⁰⁸. „Antano Tretininko pasakojimai“ išėjo vėliau, 1906 m.

Jablonskį taisius „Palangos Juzės“ kalbą teigė A. Merkelis¹⁰⁹ ir paskiau, jau tarybiniais metais, šios knygutės redaktorius A. Kalnius¹¹⁰. Ateityje reikėtų detaliau apžvelgti Jablonskio redagavimo pobūdį, principus. Tada išaiškėtų ir tikslesnis šių M. Valančiaus darbų redagavimo laikas.

TREMTINIO DALIA

P s k o v e. Į Pskovą, kur turėjo išbūti iki 1904 m. vasario 27 d., Jablonskis atvyko gegužės 20 d.¹ Atvyko ne vienas: pasiėmė kartu ir vyriausiąjį, dešimtmetį sūnų Konstantiną. Nežinia, ar kartu su jais atvyko ir svainis A. Sketeris, kuris taip pat pasirinko Pskovą savo ištrėmimo vieta. Gegužės 28 d. laiške Jablonskis pareiškė viltį, kad, gal būt, čia atvažiuosianti ir šeima². Bet jis vis dar vylėsi grįžti į Kauno guberniją: tikėjosi, kad Vidaus reikalų ministerija atsižvelgs į jo prašymą! Jeigu ir šį sykį atsakytų neigiamai, tai, rašė toliau laiške Jablonskis, žmona ketinanti paduoti malonės prašymą caro vardu. Jis taip pat rūpinosi, ar akademija neatsisakysianti jį šelpti ir čia, Pskove, kur jis galys duoti labai maža naudos.

Siaip ar taip, pirmasis Jablonskio laiškas Šachmatovui nebuvo beviltiškas. Beje, iš laiško galima spręsti, kad A. Sachmatovas pirmas parašė jam laišką. Ši aplinkybė rodo nepaprastą didžiojo rusų kalbininko nuoširdumą Jablonskiui.

Jablonskis apsigyveno pas Kočianovskąją (Velikije Lukų g., Lapotnikovos namai). Apie Jablonskio gyvenimą Pskove trūksta smulkesnių žinių. Tėra likęs tik laiškas A. Šachmatovui. Nežinome, ar jų daugiau neišliko, ar abiejų kalbininkų susirašinėjimas kurį laiką buvo nutrūkęs. Beveik neišliko laiškų ir kitiems asmenims. Tad daugiausia žinių gauname iš oficialiųjų raštų Mokslų akademijos Rusų kalbos ir literatūros skyriui, gubernatoriui ir prašymų vidaus reikalų ministrui.

¹⁰⁷ „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs. 1921(1922), p. 552.

¹⁰⁸ Zr. Avižonis P. Žodis kitas apie Jablonskį. — „Kalba“, 1930, t. I, sąs. 2, p. 53—54.

¹⁰⁹ Zr. Merkelis A. J. Jablonskio bibliografija. — „Archyvum philologicum“, 1931, t. VII, p. 20.

¹¹⁰ Zr. Kalnius A. „Palangos Juzės“ leidimai. — M. Valančius. Palangos Juzė. K., 1947, p. 138.

¹ Zr. MAAL, f. 134, ap. 3, b. 1755, l. 29 (Jablonskio 1902 m. gegužės 14 d. laiškas Šachmatovui).

² Ten pat, l. 30.

Apie savo atvykimą į Pskovą, nurodydamas ir naująjį adresą, Jablonskis Rusų kalbos ir literatūros skyriui pranešė trumpu laišku (1902 m. gegužės 30 d.)³. 1902 m. liepos 15 d. jis paprašė skyrių pranešti akademijos išdininkui, kad skirtąją pensiją siųstų jam į Pskovą nurodytu adresu⁴. Iki tol pinigai buvo siunčiami žmonai.

Liepos mėnesio pradžioje Jablonskis per Pskovo gubernatorių ėmė rūpintis, kad gražintų jam žandarų paimtą užrašų knygutę su filologiniais užrašais⁵. Matyt, ten surašyti dalykai Jablonskiui buvo labai brangūs, kad jis ryžosi klibinti gubernatūrą ir policijos departamentą.

Po vasaros Jablonskis 1902 m. lapkričio 26 d., atkakliai norėdamas ištrūkti iš Pskovo, vėl su prašymu kreipiasi į vidaus reikalų ministrą⁶. Svarbiausias dalykas, kurio jis prašė, — įskaityti į bausmę tą laiką, kurį jis išbuvo viešojoje policijos priežiūroje Taline ir Žeimelyje. Jis taip pat prašė atsižvelgti į tokias lengvinančias aplinkybes, kaip gerą darbą mokykloje, už ką jis buvo apdovanotas ordinu, ir į sunkias dabartines šeimos gyvenimo sąlygas. Be to, jis negalįs Pskove gerai atlikti akademijos jam pavesto uždavinio — redaguoti Juškos žodyną. Jablonskio pažiūroms ir stiliui būdinga tokia prašymo vieta:

„Nusižengimas inkriminuojamas man lotyniškai lietuviško šrifto lietuvių raštijai draudimo, pagimdžiusio daug bylų, ir kaip to rezultatas, — persekiojimas asmenų, šiaip ar taip priitariančių skleidimui tarp lietuvių leidinių suprantama liaudžiai kalba, pagrindu. Neturėdamas galimybės išdėstyti visas apgailėtinos (прискорбного дела) bylos, kiek ji mane palietė, aplinkybes, — o man, suprantama, ir negali būti žinoma viskas, kas šioje byloje kalbėjo prieš mane, — ir todėl nė kiek negalvodamas šiuo metu teisintis, aš manau, kad vis dėlto dabar pats laikas prašyti Jūsų Ekscelenciją priimti mano patikinimą, kad *priešvalstybine veikla nei lietuvių kalba, nei jokia kita kalba savo gyvenime neužsiimsiu*“⁷ (išskirta Jablonskio. — A.P.).

Šį prašymą Pskovo gubernatorius gruodžio 5 d. nusiuntė vidaus reikalų ministrui kartu su lydraščiu Nr. 2460, kur buvo išvada, kad Jablonskis Pskove pasižymėjęs visiškai nepriekaištingu elgesiu ir niekuo neišreiškė kenksmingo minčių būdo (не проявил ни в чем неблагонамеренного образа действия)⁸. Jablonskio prašymas buvo atmestas. Tada 1903 m. sausio 14 d. Jablonskis griežėsi paskutinės galimybės — rašo malonės prašymą carui. Tai didelis memorandumas carui, apimęs keturis

³ MAAL, f. 9, ap.1, b. 518, l. 142.

⁴ Ten pat, l. 143.

⁵ TSRS CVSRA, f. 102, ap. 1889 m., b. 1164, l. 28.

⁶ Ten pat, l. 31—32.

⁷ Ten pat, l. 31a.

⁸ Ten pat, l. 30.

prašyminio popieriaus puslapius⁹. Reikėjo gerokai pasukti galvą, ne kartą braukyti ir taisyti, kol tokį raštą sukūrė: vis dėlto rašoma carui, nors Jablonskis kažin ar turėjo iliuziją, kad šį jo prašymą skaitys pats „tėvelis“.

Labai reikšmingas faktas — Jablonskis ir šiuo metu nepripažįsta kaltas, bet pasižada niekada jokia kalba neužsiimti antivyriausybine propaganda. Prašymas carui iš esmės pakartoja tai, kas buvo išdėstyta paskutiniame Jablonskio rašte vidaus reikalų ministrui: prašo arba perduoti jo bylą viešam teismui, arba, įskaičius buvimą policijos priežiūroje, sutrumpinti ištrėmimą Pskove. Jablonskis prašymą įteikė Pskovo gubernatoriui, kuris savo ruožtu persiuntė „aukščiau“.

Sudėtingoje carinės biurokratijos mašinoje buvo daugybė ratų, o kartu ir galimybė, kad kuris jų pasisuks ne Jablonskiui naudinga kryptimi. Tačiau šį kartą viskas ėjo gerai ir sklandžiai, nes kylanti revoliucijos banga privertė caro vyriausybę, net pačius reakcingiausius ir nuožmiausius jos narius ieškoti naujų metodų ir taktikos. Jablonskio likimas priklausė nuo naujojo vidaus reikalų ministro V. Plėvės.

V. Mickevičius-Kapsukas jį taip charakterizavo: „Plėvė — „gudrus kaip žaltys“. Pagaliau jis pamatė, kad ne taip lengva yra numarinti tą revoliucijos kirminą, pamatė, kad nei policijos kardai, nei kazokų kančiai ir kareivių šaudyklės, nei rykštės ir ir baisiausi kankinimai kalėjimuose, nei Kišiniovo skerdynės — niekas neįstengia suturėti to darbininkų judėjimo, ir jis vietoj vilko nasrų parodė lapės uodegą“¹⁰. Tad ir Jablonskiui Plėvė buvo maloningas, nes revoliucinė situacija privertė ieškoti būdų, kaip tinkamiau išspręsti ir nemalonų „lietuvių klausimą“.

Caro administracijai jau buvo visai aišku, kad lietuvių spaudos draudimą reikės atšaukti. Įvairios aukštosios instancijos susirašinėjo, svarstydamos tik, kokiu laipsniu ir kokia forma tai padaryti¹¹. Panaikinus draudimą, Jablonskį ir taip paleistų, tad aukštiesiems caro pareigūnams pasitaikė gera proga pasirodyti liberaliems, kilniaširdžiams ir tuo laimėti tautinių mažumų buržuazinių veikėjų, su kuriais reikės ateityje ieškoti sąjungos prieš proletariatą, paramą. Iš čia ir palankus Vilniaus generalgubernatoriaus P. Sviatopolko-Mirskio raštas vidaus reikalų ministrui (1903 m. vasario 18 d. Nr. 342), kad nesą kliūčių leisti Jablonskiui atlikti bausmę Kauno gubernijoje¹².

Tokiomis aplinkybėmis 1903 m. kovo 12 d. Jablonskiui buvo suteikta „malonė“ — likusį bausmės laiką atlikti Kauno guber-

⁹ Ten pat, l. 35—36a.

¹⁰ K a p s u k a s V. Raštai, t. I. V., 1960, p. 282.

¹¹ Zr. Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla. Parengė A. Tyla. V., 1973, p. 60—61, 85—142.

¹² TSRS CVSRA, f. 102, ap. 1899 m., b. 1164, l. 39.

nijoje. Vadinas, iki 1904 m. vasario 27 d. jį pasmerkė ir toliau būti viešojoje policijos priežiūroje¹³.

Jablonskis — ne vienintelis Vaineikio bylos dalyvis, kuris prašė caro malonės. Pavyzdžiui, dar anksčiau už jį iš Pskovo išvyko A. Sketeris.

Į šios bylos dalyvių pastangas ištrūkti iš tremties, paduodant carui malonės prašymus, revoliucionieriai žiūrėjo neigiamai. Pavyzdžiui, V. Mickevičius-Kapsukas 1904 m. laikraštyje „Draugas“ labai griežtai, piktindamasis smerkė malonės prašymų davimą carui. Jis rašė: „Draugai ir ne draugai, buvusieji kankiniai, ar jūs žinote, kad revoliucinėse kitų tautų (pvz., žydų, lenkų, latvių, rusų) partijose toks pasielgimas užtraukia tiems žmonėms neišdildomą dėmę? Ar jūs žinote, kad už tokius prašymus ten išmetami žmonės iš partijų, atstumiami visų revoliucionierių, niekas jiems rankos nebeduoda!“¹⁴

V. Mickevičiaus-Kapsuko požiūris — tai revoliucionieriaus požiūris; jo reikalavimai — tai revoliucionieriaus reikalavimai. O iš to didelio būrio nuteistųjų, tarp kurių pateko ir Jablonskis, beveik visi, išskyrus Vaineikį, gal dar Janulaitį, buvo labai toli nuo revoliucionierių idealų ir jų kovos. Tai daugiausia liberalios buržuazinės ideologijos žmonės, paprasti „kultūrininkai“, nesikėsina į pačią santvarką, nekovoja su pačia vyriausybe. Ir Jablonskis, formaliai žiūrint, nė kiek nemelavo, kategoriškai pareiškdamas malonės prašyme carui, kad nelaikąs savęs kaltu dėl „baisaus nusikaltimo“ — antivyriausybinės propagandos¹⁵. Jis, kaip ir daugumas to meto lietuvių inteligentų, tiktai piktinosi vyriausybės neteisingumu ir stengėsi, išlaikydamas „legalumo rėmus“, iškovoti iš jos šiokių tokių nuolaidų kultūriniam lietuvių tautos gyvenimui, buvo vienas iš tų, kurie „vienai ar kitaip prijautė suprantama liaudžiai kalba leidinių skleidimui tarp lietuvių“¹⁶.

Jiems buvo būdingos ir tam tikros iliuzijos žiūrėti į carą kaip į „aukščiausiojo teisingumo“ įkūnijimą, ir todėl Jablonskis nesijautė daręs neleistiną žingsnį, kreipdamasis į jį malonės. Čia reikia turėti galvoje dar vieną aplinkybę. Revoliucionierius, sąmoningai pasirinkęs kovos kelią, nei kalėjime, nei ištrėmimo neprarasdavo savo kovos tikslo — jis ir toliau likdavo kovotojas. O Jablonskis dėl ištrėmimo į Pskovą nepaprastai krintosi ir sielojosi. Jo gyvenimo tikslas buvo lietuvių kalba ir, kaip pirmasis etapas į jį, Juškų žodynas. Ištrėmimas, atėmęs galimybę gauti vietą mokykloje ir pasmerkęs jį su visa šeima

¹³ Ten pat, l. 43 (Teisingumo ministerijos 1903 m. kovo 12 d. raštas Nr. 1620 Vidaus reikalų ministerijai).

¹⁴ K a p s u k a s V. Min. veik., t. I, p. 222.

¹⁵ TSRS CVSRA, f. 102, ap. 1899 m., b. 1164, l. 36a. (Jablonskio malonės prašymas carui).

¹⁶ Ten pat, l. 35a.

skurdui, užkirto kelią į šį didįjį gyvenimo tikslą. Šis moralinis-psichologinis faktorius Jablonskį smarkiai veikė, smarkiau, negu mes galime dabar įsivaizduoti. Kur kas skaudžiau, negu kitus bylos dalyvius. Pavyzdžiui, tiek Vaineikis, tiek Sketeris ir ištrėmime galėjo dirbti savo gydytojo darbą.

Tad suprantama toji Jablonskio dvasinė būklė, kurią vienas kitas liudininkas apibūdino kaip labai niūrią. Pavyzdžiui, apie Jablonskį Pskove rašė K. Jokantas: „Lankiau juos (Jablonskį ir Sketerį. — A. P.) ar porį sykių, būdamas studentu. Vargingai gyveno mūsų mokytojas — vienas, be šeimos; ši buvo likusi Lietuvoje. Gero ūpo, žinoma, negalėjo ten rasti. Kilo abejonių, ar paskiau bepriims kur mokytojauti. Jei nepriimtų, išstarnautieji emeritūros metai niekais nueitų. Sunkios vis mintys gulė ant krūtinės, atsiliepdamos ir darbo našumui“¹⁷.

Pskove Jablonskis, kaip ir Sketeris, J. Bulotos liudijimu, su vietos visuomene nebendravęs. Abu svainiai po kiek laiko taip susipykę, kad negalėdavę kalbėtis. Matyt, tokiu kritišku metu ir iškilo anksčiau buvusių nesutarimų, pažiūrų skirtumų. J. Bulota atvažiavęs iš Talino juodviejų taikyti¹⁸. Nors jis gyrėsi Jablonskį ir Sketerį sutaikęs, tačiau, rodos, ir toliau jų santykiai buvo ne per geriausi. Viename laiške iš Pskovo Jablonskis rašė Višinskiui: „Adomas Sketeris — čia buvo toks daktaras — jau išvažiavęs į Zeimį“¹⁹. Sakinio netiesioginė nuosaka („jau išvažiavęs“) ir įterptinio sakinio įvardis „toks“ geriausiai rodo, kad Jablonskis savo svainiui neturėjo šiltesnių jausmų — jis buvo jam visai svetimas, net apie išvažiavimą patyrė ne pats, bet kaip gandą.

Kad ir labai nenusiteikęs, Jablonskis vis dėlto stengėsi ką nors veikti — tai padėdavo jam užsimiršti ir nusiraminti. Pavyzdžiui, Pskove jis lankė bitininkų kursus. J. Balčikonis spėjo, kad jis galėjęs net, gal būt, galvoti iš to amato turėti kokį pelną (I, p. XXI).

Pagaliau reikėjo galvoti, kaip atsilyginti akademijai už jos ir toliau teikiamą pašalpą. Tiesą sakant, akademija buvo labai kantri ir Jablonskio nebombardavo raštais, ragindama rašyti „Pabaigos žodį“, dėl kurio trukdėsi žodyno spausdinimas. Pagaliau 1903 m. sausio 17 d. Jablonskis nusiuntė „Pabaigos žodį“, bet ir tai ne visą — be paties galo ir be „Pataisymų ir papildymų“²⁰, žadėdamas juos duoti kuo artimiausiu laiku.

Negalėdamas pats važiuoti į Lietuvą rinkti medžiagos, Jablonskis stengėsi ir Pskove vaduotis gerai savo tarmę mokan-

¹⁷ „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 550.

¹⁸ Žr. ten pat, p. 596.

¹⁹ VUB E 33 (laiškas be vietos, datos ir adresato; rašytas po 1903 m. kovo 5(18) d., nes cituojamos tos dienos laikraščio „Novoje vremia“ ištraukos).

²⁰ MAAL, f. 9, ap. 1. b. 518, l. 145.

čiais korespondentais. Vienas tokių ankstyvesniųjų korespondentų buvo K. Jokantas. VUB yra išlikę keturi jo laišakai, rašyti Jablonskiui į Pskovą²¹. Tai daugiausia K. Jokanto atsakymai į konkrečius Jablonskio „anketos“ klausimus. Pavyzdžiui, gruodžio 28 d. laiške atsakyta į 41 klausimą, sausio 1 d. laiške, kurio išliko tik dalis, — į klausimus Nr. 24—47.

Jablonskis susirašinėjo ir su P. Višinskiu. Iš anksčiau minėto 1903 m. laiško, rašyto kovo mėn., patiriame, kad K. Jablonskienė buvusi Peterburge ir sužinojusi, jog jam busių leista grįžti į Kauno guberniją. Jablonskis čia rašė, kad žodyno antrosios dalies laukiama prieš velykas. Jis užsiminė ir apie savo „vertalą“, pavadintą „Tikra teisybe“. Vadinasi, Pskove jis mėgino ir versti.

Būdamas Pskove, Jablonskis parašė ir atsiminimų pluoštelį „Iš atsiminimų vieno iš daugelio“, kuris buvo išspausdintas 1903 m. „Varpe“ Nr. 3 (I 69—73). Žandarų pamokytas, kaip pavojinga pasirašyti išversta pavarde, šį kartą jis pasirinko kitą slapyvardį — *Kirvelis Nusmuko*. Šiame slapyvardyje ir Jablonskio liūdesys, ir ironija...

Beje, V. Biržiška nepagrįstai priskyrė Jablonskiui slapyvardžiais *Nusmukęs kirvelis* ir *Kirvelis* pasirašytas korespondencijas 1903 m. „Tėvynės sarge“²²: nei turiniu, nei kalba jos visai nebūdingos jam.

Šiauliuose. Gavęs leidimą atlikti baismės dalį Kauno gubernijoje ir pasirinkęs gyvenamąją vietą Šiaulius, į juos Jablonskis atvyko 1903 m. kovo 31 d.²³ Vėl Lietuvoje, su savaisiais... Tačiau ir toliau jis buvo policijos priežiūroje, neturėjo teisės be jos leidimo važiuoti į kitą guberniją, gauti darbo mokykloje, vadinasi, ir kokių pajamų.

Kaip Jablonskį varžė policijos priežiūra, rodo ir toks faktas. 1903 m. spalio pabaigoje Griškabūdyje mirė jo tėvas, ir Jablonskis, kad galėtų nuvykti į laidotuves, turėjo prašyti policijos leidimo. Kauno gubernatorius telegrama (1903 m. spalio 29 d.) kreipėsi į policijos departamentą, kad leistų Jablonskiui penkias dienas išvykti į Griškabūdį. Policijos direktorius kitą dieną užrašė rezoliuciją, kad sutinkąs duoti prašomą leidimą²⁴.

Ir vis dėlto jis buvo Lietuvoje. Tarp savųjų! O tų savųjų Šiauliuose būta tikrai nemažo būrio. Kurtuvėnuose gyveno P. Višinskis. Mieste rado bendro likimo draugų, nuteistų Vai-

²¹ VUB, f. E 33 (1902 m. gruodžio 25 d., gruodžio 28 d., 1903 m. sausio 1 d. ir vasario 2 d.).

²² Žr. Biržiška V. Lietuvių bibliografija, t. III, sk. 1266, 1463.

²³ TSRS CVSRA, f. 102, ap. 1899 m., b. 1164, l. 52 (Kauno gubernatoriaus 1903 m. lapkričio 13 d. pranešimas Nr. 2157 policijos departamentui). Kitame dokumente (ten pat, l. 49), nurodoma, kad atvykęs kovo 30 d.

²⁴ Ten pat, l. 50.

neikio byloje: S. Ziupsnį ir V. Poželą. Šiauliuose spietėsi ir nemažas būrys aktyvių gimnazistų, buvusių studentų ir kitokių su anticarine veikla susijusių žmonių. Pavyzdžiui, Antanas Povylčius nuo 1902 m. gabeno draudžiamą spaudą, taip pat ir lenininę „Iskrą“.

A. Povylčiaus prisiminimais²⁵, Šiauliai tuo metu buvo didžiausias draudžiamosios literatūros transportavimo punktas. Peterburgo, Daugpilio, Vilniaus slaptųjų organizacijų atstovai čia ieškodavę knygnešių literatūrai gabenti. Pats Povylčius, gyvendamas Gubernijos dvare, turėjęs geras sąlygas: literatūrai slėpti galėjęs naudotis dideliais dvaro ir „bravoro“ sandėliais. 1903 m. pavasarį, vieną šventadienio rytą, pas jį atėjęs ir Jablonskis su Venclauskiu literatūros pasižiūrėti. Tai buvusi jo pirmoji pažintis su Jablonskiu. Jis gyvenęs Daunoro namuose Posadnoje gatvėje. Pas Jablonskį ėmę lankytis įvairūs Šiaulių lietuvių veikėjai. Įėjusi moda vasarą daryti Ginkūnų beržynėlyje lietuviškas gegužines, kur ateidavo ir Jablonskis. Neatsisakęs net nuvažiuoti į Povylčiaus tėviškę raginti valstiečių, kad jie skirstytųsi į vienkiemius.

Matyt, Šiaulių inteligentai susirūpino ir Jablonskio materialinėmis sąlygomis: nuo 1903 m. žiemos jis ėmė tvarkyti Zubovų archyvą. Jam talkininkavę trys studentai — V. Požėla, J. Vaitiekūnas ir O. Puodžiūnaitė.

Grafai Dimitrijus ir Vladimiras Zubovai lietuvių nacionaliniam judėjimui, o vėliau ir revoliucionieriams (V. Kapsukui) yra padėję labai daug. Dar spaudos draudimo metais savo dvaruose jie steigė lietuviškas mokyklas ir jas išlaikė²⁶, padėjo plauti užsieninę lietuvių spaudą. Tad, suprasdami Jablonskio darbų reikšmę, jie veikiausiai, duodami jam tvarkyti archyvą, siekė ne tiek sau naudos, kiek jam padėti. Tuo labiau, kad Jablonskis buvo su jais pažįstamas dar iš Talino laikų.

1903 m. rudenį ar žiemą Jablonskis ėmėsi vienos nelegalios veiklos formos, kurios anksčiau, dirbdamas mokykloje, vengė. Nei Mintaujoje, nei Taline jis nebūrė lietuvių moksleivių mokyti gimtosios kalbos. Čia, Šiauliuose, jis nepabūgo „vesti iš kelio“ gimnazistų slaptuose lietuvių kalbos kursuose. Caro laikų gimnazijos nuostatai draudė bet kokią vadovybės neapbruotą mokinių veiklą. Ir Jablonskis, kaip tremtinys, ir mokiniai būtų smarkokai nukentėję už tuos slaptuosius kursus. Tai gerai suvokė ir pats Jablonskis: tų kursų dalyvio, vėliau profesoriaus M. Račkausko atsiminimuose vaizdingai aprašyta, kaip, susi-

²⁵ Zr. Povylčius A. Lietuvių sąmonės kėlimas. Iš kultūros kovų kronikos Šiaulių apygardoje. — „Mūsų senovė“, 1921, kn. 1, p. 34—39. Povylčiaus atsiminimais naudojames, nušviesdami kai kuriuos Jablonskio gyvenimo Šiauliuose epizodus.

²⁶ Plačiau žr. Petkevičaitė-Bitė G. Pasikalbėjimai. V., 1967, p. 266—269.

tikęs pirmą kartą su savo klausytojais, paprašė priverti langines²⁷. M. Račkauskas yra paskelbęs ištraukų iš tuose kursuose Jablonskio diktuočių mokiniams užrašų ir kelis diktantų pavyzdžius²⁸. Pamokos būdavo sekmadieniais. Iš pradžių į jas ateidavo keliolika mokinių, bet veikiai didesnė jų dalis nubyrėjusi, iki metų galo likę tik septyni. V. Biržiška yra nurodęs šiuos kursų lankytojus: Balį Dirmantą, Joną Mikulskį, Melchiorą Račkauską, Viktorą Biržišką, Stasį Gaudešį, Klemenšą Skabeiką, Bronių Sipavičių, Juozą Ignotą. Kartais šiame būrelyje pasirodydavęs tada Šiauliuose gyvenęs Tartu universiteto studentas Juozas Vaitiekūnas²⁹.

Mergaičių gimnazijos mokinės lankė atskirus lietuvių kalbos kursus: jų dalyvės (devynios mokinės) yra nusifotografavusios su Jablonskiu (IV 16—17).

Nei vieni, nei kiti kursai nebuvo tikra mokykla, bet vis dėlto mokinius šiek tiek pralamdydavo — supažindindavo su lietuvių bendrine kalba, ja sudomindavo. „Jablonskis, — prisiminė V. Biržiška, — tose pamokose turėjo su mumis, žemaičiukais, daug vargo, visų pirma, stengdamasis mus išmokyti gerai ir taisyklingai tarti ir kirčiuoti“³⁰. Pamokose būdavęs labai švelnus ir kantrus.

Atsidūręs Šiauliuose, perėjęs tremties pragarą, Jablonskis, kaip matome, pasidarė ryžtingesnis. Tai reikėsi ir kitais atvejais. Pavyzdžiui, J. Bagdonas aprašė vieną epizodą, rodantį Jablonskio drąsą: „Esant Jablonskiams Šiauliuos ištrėmimo ir policijos priežiūroj, teko man jų šeimynoj būti, dargi nakvoti. Aš buvau atvykęs iš Tilžės incognito, be reikalingų dokumentų, todėl viešbuty nakvoti nebuvo galima. Pas policijos prižiūrimą apsistoti buvo nepatogu, bet nebuvo kur kitur dėtis. Vis tik nepastebėjau pas J. J-į nė kokios baimės arba nepasitenkinimo dėl mano atsilankymo“³¹.

1904 m. pavasaris Jablonskiui buvo laimingas: baigėsi viešoji policijos priežiūra. Tiesa, kovo 19 d. jis pasirašė tam tikrą policijos departamento raštą, kad neapsigyvensiąs sostinėse ir Peterburgo bei Maskvos gubernijose³². Tačiau tai negalėjo gądinti jam nuotaikos — svajonė įsikurti Peterburge buvo jau seniai dingusi.

²⁷ Žr. Račkauskas M. Iš atsiminimų apie J. Jablonskį. — „Kalbotyra“, 1962, t. V, p. 65.

²⁸ Račkauskas M. Iš Šiaulių gimnazijos mokinio atsiminimų apie J. Jablonskį. — „Šviesos keliai“, 1931, Nr. 6, p. 419—423.

²⁹ Jablonskis Šiauliuose 1903 ir 1904 metais (prof. V. Biržiškos atsiminimų nuotrupa, užrašyta K. Girvilo). — „Gimtoji kalba“. Bendrinės kalbos laikraštis, 1960, Nr. 3(9), p. 55.

³⁰ Ten pat.

³¹ „Lietuvos mokykla“, V-ju metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 599.

³² TSRS CVSRA, f. 102, ap. 1899 m., b. 1164, l.56.

Spaudos draudimą panaikinus. Netrukus Jablonskį nudžiugino dar viena taip ilgai laukta žinia — caras 1904 m. balandžio 24 d. (naujuoju stiliumi — gegužės 7 d.) patvirtino prieš keliolika dienų Ministrų tarybos priimtą nutarimą panaikinti draudimą lietuviams savo raštuose vartoti lotyniškąją abėcėlę. Beveik keturiasdešimt metų trukusi nedidelės engiamos tautos kova dėl savo spaudos pasibaigė carizmo pralaimėjimu.

Spaudos draudimo panaikinimas sujudino visą lietuvių visuomenę. Sukruto ir šiauliškiai. Jau gegužės 7 d. Jablonskis rašo laišką P. Višinskiui, kad šis atvažiuotų rytoj į Šiaulius. Vincas Janavičius norėtų pasitarti dėl laikraščio leidimo. Rytoj būsiąs Sviatopolkas-Mirskis, su kuriuo žadąs Janavičius apie šį sumanymą pakalbėti. O Jablonskis važiuosiąs į Vilnių pasižiūrėti³³. Reikia manyti, kad sumanytojo laikraščio redaktoriumi buvo numatomas Jablonskis. Net klerikalai, taip pat sujudę svarstyti spaudos leidimą, tikėjosi Jablonskį panaudoti savo reikalams. Pavyzdžiui, kun. Balvočius, pasirašinėjęs *J. Geručio* slapyvardžiu, viename laiške (Dusetos, 1904 m. balandžio 27 d.) kreipėsi į A. Jakštą-Dambrauską su tokiu planu: „Nenustumk p. Jablonsko, kurs dabar gyvena Šiauliuose ir galėtu buti naudingas spaudos dalykuose. Tegu jis nėra maldininkas, bet yra karštas tėvynmeilis ir garbingas mokslavysis. Maldininkus rasime paskui...“³⁴ Tuo labiau idėja panaudoti Jablonskį laikraštyje (jei ne oficialiuoju, tai bent faktiniu redaktoriumi) turėjo kilti jam artimos ideologijos žmonėms, susibūrusiems Šiauliuose.

Aukščiausiu Šiaulių lietuvių sąjūdžio, kilusio panaikinus spaudos draudimą, tašku reikia laikyti 1904 m. birželio 12 d. D. Zubovo Kairių dvare įvykusi didelį vakarą. Jis sukėlė daug kalbų, gandų ir patraukė žandarų dėmesį. Kauno gubernijos žandarų valdybos viršininkas Slichtingas netgi parašė policijos departamentui išsamų raportą³⁵ (1904 m. birželio 20 d. Nr. 2958). Tas vakaras buvo paminėtas ir lietuvių spaudoje³⁶. Vakarą organizavo komitetas: Jablonskiai, P. Višinskis, M. Januševičius, A. Žviedrys, S. Žiupsnys ir A. Povylius³⁷. Tačiau žandarų šnipai, matyt, organizatorių komiteto nežinojo.

Žandarų valdybos viršininko raporte šiauliečių vakaras vadinamas grandioziniu: jame dalyvavę 150—200 žmonių, daugiausia inteligentinės jaunuomenės, ne tik iš Šiaulių, bet, gan-

³³ VUB, E 33(1904 m. gegužės 7 d. laiškas).

³⁴ VUB, f. 1, D 279, Nr. 44 (už šio dokumento nurodymą dėkoju V. Bogušui. — *A.P.*).

³⁵ TSRS ČVSRA, f. D-00, ap. 1904 m., b. 9, d. 16, l. 9—11.

³⁶ Zr. *Siaulietis*. Šiauliai. — „Ūkininkas“, 1904, Nr. 11, p. 316—319.

³⁷ Zr. *Povylius A. Min. veik.*, p. 38 (čia klaidingai nurodyta vakarą buvus Aleksandrijos dvare).

dais remiantis, iš Rygos, Liepojos, Varšuvos ir kt. Jis užtrukęs nuo 8 val. vakaro iki 5 val. ryto. Visi kalbėję išimtinai „žemaitiškai“. Tuo vakaru buvęs išreikštas džiaugsmas dėl atgautos spaudos.

Stropūs žandarų šnipai aprašė ir vakaro programą: klojime buvę vaidinami „gyvieji paveikslai“ — sėdintis senis su didele barzda ir „bandūra“ (kanklėmis) ant kelių, o prie jo kojų verkianti dukra žemaičių drabužiais³⁸; jaunas karys, vaizdavęs Konradą Valenrodą iš Mickevičiaus poemos (?!); kelios dešimtys „žemaičių“ valstietiškais tautiniais drabužiais, su dalgiais, grėbliais ir piautuvais, o jų priešakyje keturios merginos, dainavusios „žemaitiškai“ dainą „Oi, tu mano aštrus dalgeli“. A. Povylius pastarąjį paveikslą pavadino „Šienpioviais“. Pertraukas buvo dainuojamos „žemaitiškos“ dainos.

Raporte išvardijami ir žymieji to vakaro dalyviai. Dvaro šeimininko grafo D. Zubovo nebuvę. Maisto produktus ir gėrimus pristatę iš V. Zubovo, kuris vakare taip pat nedalyvavo, dvaro. Tačiau čia dalyvavusi jo žmona Sofija Zubovienė: ji ėjusi šeimininkės pareigas. Vyriausieji šventės tvarkytojai — grafo D. Zubovo dvarų valdytojas Janavičius (žinomas savo nepatikimumu), grafo Zubovo sūnus Vladimiras (nurodo savo „doneseniją“ apie jį Nr. 1278, rašytą 1904 m. kovo 15 d.) ir dvaro buhalteris Januševičius.

Žandarų žiniomis, be to, šventėje dalyvavo: „buvęs viešoj policijos priežiūroje buvęs Liepojos (?) gimnazijos mokytojas Jonas Jablonskis su žmona; esąs viešoj policijos priežiūroj Jonas Ambrozaitis; sekamasis Vladislavas Putvinskis; gydytojai Birutavičius ir Cumftas, Aleksandrijos dvaro valdytojas Šimkevičius, Šiaulių savitarpio pagalbos draugijos buhalteris Sutkevičius, keletas laikinai gyvenančių Šiauliuose studentų ir šiauliškių gimnazistų“.

Iš atvykusių svečių raporte minimi: esanti neviešoje policijos priežiūroje litvomanė Marija Pečkauskaitė (nurodomas ir ankstesnis „donesenijos“ numeris), taip pat žinomas litvomanas kunigas Juozas Tumas (jis, sako, vilkėjęs civilinius drabužius), buvęs Peterburgo universiteto studentas Višinskis („donesenijų“ numeriai) ir studentas Vaitiekūnas.

Povylius minėtuose atsiminimuose teigė, kad „Jablonskis gegužinę aplankė slaptai ir neilgam — bijojo policijos“, tačiau žandarų pranešime rašoma, kad jis ir M. Pečkauskaitė buvę paskelbti šventės „karaliais“. Ta garbė buvusi jiems suteikta kaip „kovotojams“ (kabutės raporto) už lietuvių tautiškumą, „nukentėjusiems“ (kabutės raporto) dėl lietuviškos propagandos.

³⁸ A. Povylius šį paveikslą pavadino „Pajauta prie Lizdeikos kojų“.

Iš raporto matyti, kad gerokai įbauginti žandarai nežinojo ką daryti. Pasikeitus nuomonėmis su Kauno gubernatoriumi, nutarta šį kartą pasireiškusių litvomaniškų simpatikų nepersekioti, kad nekiltų kokių nepalankių aiškinimų tarp lietuvių, tačiau patraukti atsakomybėn organizatorius.

Žandarai, aišku, ne viską žinojo. Tikriausiai tuo metu, kai jaunimas šoko ir dainavo, „seniai“ kokiame jaukiame kampe lyje aptarinėjo svarbius klausimus. Tarp jų, kaip minėta, buvo svarstomas ir laikraščio leidimas. Yra žinoma, kad būsimasis laikraštis turėjęs vadintis „Spinduliu“³⁹.

Tačiau įvykiai pakrypo kita linkme. Atėjo vasara, ir Jablonskis kelis mėnesius buvo išvažiavęs iš Šiaulių. Veikiausiai lankėsi tėviškėje ir kitose vietose, kur tikrino Juškų medžiagą. Pavyzdžiui, 1904 m. rugsėjo 15 d. Mokslų akademijos Rusų kalbos ir literatūros skyriaus posėdyje buvo pranešta, kad iš Piliškių gautas Jablonskio neįvertintas siuntinys su trimis Juškų žodyno sąsiuviniais (raidės E, Ė, I ir J)⁴⁰. Ir pats Jablonskis 1906 m. gegužės 3 d. pranešime Vilniaus mokslo apygardos kuratoriaus kanceliarijai nurodė, kad Šiauliuose gyvenęs nuo 1903 m. balandžio iki 1904 m. vasaros, o nuo rudens — Vilniuje⁴¹.

Jablonskio darbai Šiauliuose. Būdamas Šiauliuose, Jablonskis vėl užmezgė santykius su „Varpu“ — pradėjo jame reguliariau bendradarbiauti. 1903 m. Nr. 11 A. *Krapailos* slapyvardžiu, kaip teisingai nurodė V. Biržiška⁴², išspausdino straipsnį „Iš margo Lietuvos gyvenimo“ apie lietuvių inteligentų polinkį ieškoti gerų tarnybų svetimose šalyse ir jų vengimą dirbti sunkesnėmis sąlygomis savo krašto žmonėms. 1904 m. „Varpe“ Nr. 1 pasirodė straipsnis „Kalbos dalykai“ (IV 50—57)⁴³ — po viso dešimtmečio Jablonskis vėl atnaujino reikalingą ir vaisingą bendrinės kalbos norminimo ir jos valymo darbą. Šis straipsnis rodo, kad per tą dešimtį metų Jablonskis daug toliau pažengė ir dabar daug giliau suvokė kalbos dėsnius ir poreikius, negu anksčiau. Jablonskis straipsnyje pirmiausia pareiškė, kad laikraščiuose pasigendąs rašytojų (t. y. visų rašančiųjų) kalbos vienodumo, aiškiai pabrėždamas, kad turįs galvoje ne stiliaus, o kalbos normų vienodumą. Straipsnyje recenzuodamas „Varpo“ numerį, skirtą „Aušros“ atminimui, jis rašė: „Man ypačiai keista matyti ta-

³⁹ Zr. Povylius A. Min. veik., p. 37—38.

⁴⁰ MAAL, f. 9, ap. 1, b. 518, l. 219.

⁴¹ LCVIA, f. 567, ap. 12, b. 6788, l. 17.

⁴² Zr. Biržiška V. Min. veik., t. III, sk. 1271—1274.

⁴³ Šis straipsnis tikriausiai minimas Jablonskio atviruke M. Zauniūtei, t. y. „Varpo“ ir „Ukininko“ redakcijai (1903 m. rugsėjo 18 d. iš Šiaulių): „Tuoju po 20/IX s. st. kalbos mažmožius atiduosiu — kam reikiant, kad Tamstai pristatytų. Bus tikrai padaryta“ (VUB, f. 5321).

me sąsiuvinyje nepaprastas kitose literatūrose rašytojų kalbos įvairumas: paprasčiausi daiktai ir paprasčiausios mintys tame pačiame sąsiuvinyje vienu rašytojų vienaip, kitų kitaip išreiškiamos“ (IV 50). Iš esmės čia Jablonskio pakartotos V. Kudirkos mintys apie lietuvių kalbos anarchiją, kai mokyklai vadinti buvo vartojama bene dešimt pavadinimų.

Kaip giliai Jablonskis tada suvokė lietuvių kalbos žodžių darybos dėsnius, rodo žodžio *siekis* taisymas. Šis žodis buvo plačiai vartojamas, jį vartojo ilgą laiką ir pats Jablonskis, nes rodėsi labai aiškus, geras, savas: šalia veiksmazodžio *siekti*, rodos, visai dera ir daiktavardis *siekis*. Ir vis dėlto Jablonskis šiame straipsnyje pasiūlė pakeisti jį žodžiu *tikslas*. Pasirodo, iš dviskiemenių bendračių padaryti galūniniai daiktavardžiai šaknyje keičia dvibalsį į balsį, pvz.: *augti* ir *ūgis*, *liežti* ir *lyžis*, *šauti* ir *šūvis*. Šalia *siekti* yra *sykis*, bet jis reiškia ne tai, kam buvo sugalvotas žodis *siekis*. Analogiškų pakitimų šaknyje reikia ir žodžiuose *pagalba* ir *įspauda*, todėl Jablonskis čia pasiūlė vartoti žodžius *pagalba* ir *įspūdis*.

Jablonskis tada nustatė, kad žodžiai *sandarbininkas*, *santautietis* (jie nelietuviškos darybos) keistini žodžiais *bendradarbis* (plg. *bendravardis*), *tautietis* arba *bendratautis*. *Bendradarbis* esąs ir tuo patogus, kad iš jo galima turėti žodžius *bendradarbiauti*, *bendradarbiavimas*.

Straipsnyje visai pagrįstai taisomi ir tokie žodžiai, kaip *žingeidus* (smalsus), *akvoas* (įdomus), *antgalvis* (antrašas; šio žodžio Jablonskis neteikė *adreso* reikšmę), *ukėsas* (valstietis), *atyda* (atidžia; dabar — dėmesys), *neatbūtinai* (būtinai), *įtalpa* (turinys), *guodoti* (gerbti), *guodojimas* (pagarba). Jablonskiui galime būti dėkingi, kad vartojame ne *mokytinis*, *mokslinỹčia* ar *mokslainė*, *mokslinčius*, bet *mokinys*, *mokykla*, *mokslininkas*. Plačiai žinomas Jablonskio pasakojimas, kaip jis žodį *mokinys* tam reikalui sugalvojęs, kai kartą išgirdo arusį valstietį sakant apie neįpratusį arti jauną jautuką *mokinukas*.

Jablonskis tame straipsnyje paskelbė kovą ir vediniams su priešdėliu *da-*. Čia taisė ir prielinksnius *kaslink* (sietinas su lenkų *co do*), *apart* (skolinys, keistinas prielinksniu *be*), patikslino prielinksnių *sulyg* (*sulig*) ir *prie* reikšmes. Jablonskis nuo tada ėmė viešai taisyti ir šalutinius tikslo aplinkybės sakinius, kurių tarinys išreikštas viena bendratimi („kad+bendratis“).

Tačiau būtų neteisinga nutylėti, kad ne visos Jablonskio rekomendacijos buvo pagrįstos. Pavyzdžiui, neturėdamas pakankamai duomenų apie lietuvių pavardžių kilmę, jis nepamatuotai siejo poeto Donelaičio pavardę su žodžiu *duona*, siūlydamas rašyti *Duonelaitis*. Be pagrindo jis suabejojo žodžiais *išsilavinimas*, *lavinti*, *išsilavinęs*, siūlydamas juos pakeisti *išsiplėtojimu*, *plėtoti*, *išsiplėtojęs*, *išplėtotas*.

Be to, teigiama, kad Jablonskis esąs aprobavęs „Varpo“ 1903 m. Nr. 11 išspausdintą straipsnį „Mūsų rašyba“⁴⁴.

Pats reikšmingiausias iki tol išėjęs Jablonskio darbas buvo Juškų žodyno pirmojo tomo antroji dalis, išspausdinta 1904 m. vasario ar kovo mėnesį. Šiam darbui Jablonskis paaukojo beveik septynerius metus ir vis dėlto vargu ar ta dalimi liko patenkintas. Jis, matyt, buvo senokai priėjęs išvadą, prie kurios vėliau prieis ir K. Būga, kad tam žodynui reikia skirti daugiau laiko, negu jis to vertas⁴⁵.

Jablonskio redaktorius darbas atėmė daug laiko, energijos, bet jis davė nemaža naudos tiek pačiam Jablonskiui, tiek visam lietuvių kalbos mokslui. Pasidarė aišku, kad gerą žodyną parašyti ir išleisti — ne vieno žmogaus darbas: reikia didelio būrio talkininkų — žodžių rinkėjų, tikrintojų, konsultantų ir tiesiog perrašinėtojų. Jablonskis, verčiamas aplinkybių, pirmasis tai suprato ir pirmasis lietuvių leksikografijoje nuėjo tuo keliu. Visi iki jo buvę žodynų autoriai pasitikėjo išimtinai savo jėgomis, o Jablonskis sutelkė didelį padėjėjų būrį — šalia žinomojo kalbininko K. Jauniaus savo „Pabaigos žodyje“ jis paminėjo kaip žemaičių liaudies kalbos mokovę ir J. Žymantienę-Zemaitę, šalia P. Kriaučiūno ir K. Jokantą, teikusį Kupiškio apylinkių medžiagos. Iš dzūkų tarmės, atsakydamas į klausimus, jam medžiagos teikė Ignas Čižiauskas⁴⁶. Kaip žodyno bendradarbiams Jablonskis dėkojo V. Mickevičiui-Kapsukui, P. Avižoniui, J. Šlapeliui ir kt. Iš viso ten suminėti 22 asmenys, tiesiogiai talkininkavę žodynui. Vėliau tradiciją telktis kuo daugiau padėjėjų tęsė K. Būga ir J. Balčikonis.

Žodyno redagavimas Jablonskiui buvo naudingas ir tuo, kad jis labai gerai susipažino su gyvąja liaudies kalba, su pagrindinėmis tarmėmis ir sukaupe gausybę medžiagos, kuria rėmėsi, varydamas bendrinės kalbos norminimo darbą.

Per tą dešimtį metų ir vėliau kaupta medžiaga yra išlikusi ir laukia tyrinėtojų. LTSR Mokslų akademijos centrinėje bibliotekoje dabar saugoma dešimt dėžučių su tvarkinga kartoteka, turinčia beveik 14500 žodžių⁴⁷. Apie dešimt tūkstančių kortelių vėliau nusirašė K. Būga⁴⁸. Jablonskis, įsitikinęs, kad A. Juškos žodynas vis dėlto nepatenkins bendrinės kalbos poreikių, puo-

⁴⁴ Žr. Višinskis P. Raštai. V., 1964, p. 515 (pastabos).

⁴⁵ Plg. Tolutienė B. Antanas Juška leksikografas. — „Literatūra ir kalba“, 1961, t. V, p. 271. B. Tolutienės monografijoje „Antanas Juška leksikografas“ nemaža vietos skirta ir Jablonskiui — jo redagavimo principams ir pažiūroms. Tad čia nėra reikalo visa kartoti, pasitenkinta tik tomis aplinkybėmis, kurios buvo tyčia ar netyčia nutylėtos minėtoje monografijoje.

⁴⁶ VUB išlikę penki Igno Čižiaucko, kaip jis rašėsi, laišakai — 1895 m. gruodžio 18 d., 1899 m. sausio 2 d., sausio 12 d., sausio 26 d., vasario 16 d. (E 363).

⁴⁷ MAB, f. 99 — 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.

⁴⁸ Žr. Būga K. Rinktiniai raštai, t. III. V., 1961, p. 15.

selėjo viltį pačiam parašyti žodyną. J. Kriaučiūno liudijimu, Jablonskis Taline rašęs ir savo žodyną, kurio nepavydėdavęs pažiūrėti nei jam, nei kitiems lietuviams, net „kitas jo artimųjų yra apščiai medžiagos išsirašęs iš Jablonskio žodyno“⁴⁹. J. Kriaučiūno, kaip paprastai, kiek perdėta: jis ir kiti naudojosi tikriausiai ne pačiu žodynu, o jo kartoteka. Deja, rengiamo žodyno Jablonskis taip ir neparašė.

Kad ir daug reikėjo vargti su žodynu, kad ir sunkiai ir lėtai ėjo redagavimas, bet jis iškėlė Jablonskį ir kaip vieną autoritetingiausių lietuvių kalbos specialistų. Jo autoritetą pripažino ir įvertino žymūs rusų kalbininkai. 1903 m. balandžio 10—15 d. įvyko parengiamasis rusų kalbininkų suvažiavimas, kuris nutarė 1904 m. rugpiučio gale ar rugsėjo pradžioje sušaukti slavistų suvažiavimą⁵⁰. Į jį buvo numatyta pakviesti ir nemažą būrelį lietuvių filologų — Jablonskį, Spudulį, Jurkšaitį, Dambauską, Gaigalaitį, Tumą, P. Kriaučiūną, Baltramaitį, Basanavičių ir kt. Deja, dėl karo su Japonija slavistų suvažiavimas neįvyko. Tačiau, šiaip ar taip, toks pakvietimas — didelis Jablonskio nuopelnų kalbos mokslui pripažinimas.

Siauliuose Jablonskis yra suredagavęs ir vieną kitą knygutę. Bene reikšmingiausias yra Žemaitės „Rinkinėlis vaikams“, išėjusiems elementoriaus „kursą“. Šio rinkinėlio istoriją yra detaliau nušvietęs V. Žukas⁵¹. Jo duomenimis, šis Žemaitės darbas Jablonskio rankose buvo du kartus: 1899 m. vasarą autorė jį bus padavusi Jablonskiui, kuris greičiausiai 1900 m. rinkinėlį nusiuntė „Varpui“. Sprendžiant iš P. Višinskio laiško (1902 m. balandžio 13 d.) M. Zauniūtei, tie skaitymai buvę vis dėlto menkai peržiūrėti ir sutvarkyti⁵². Todėl po įvairių svarstymų rinkinėlis 1903 m. rudenį vėl gražintas Jablonskiui, gyvenusiam tada jau Siauliuose. Matyt, tik po metų Jablonskis rinkinėlį parengė spaudai, nes P. Višinskis 1904 m. rugsėjo 6 d. priminė M. Zauniūtei, kad spausdinant nieko nekeistų ir netaisytų — tai Kriaušaičio redaguota⁵³. Po kiek laiko planai pasikeitė: P. Višinskis paprašė M. Zauniūtę gražinti rinkinėlį atgal Jablonskiui, nes jis bus leidžiamas Lietuvoje. Netrukus tų pačių metų lapkričio pabaigoje Žemaitės „Rinkinėlis vaikams“ buvo išleistas Vilniuje. Leidėjais buvo nurodyti Jablonskio vaikai — Konstantinas, Ona, Julija ir Vytautas. Iš to gali-

⁴⁹ „Lietuvos mokykla“, V-jų metų 12-asis sąs., 1921(1922), p. 553.

⁵⁰ Rusijos filologų suvažiavimas 10—15 bal. m. 1903 m. — „Dirva—Zinyas“, 1903, liepos mėn., p. 165—170. Be to, žr. T u m a s J. Lietuviškoji sekcija slavotyros atstovų suvažiavime. — „Mūsų senovė“, 1921, t. I, p. 67—70.

⁵¹ Ž u k a s V. Žemaitės „Rinkinėlis vaikams“. — „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“, 1965, t. V, p. 207—211.

⁵² V i š i n s k i s P. Min. veik., p. 416.

⁵³ Ten pat, p. 516.

ma spręsti, kad „Rinkinėlis vaikams“ buvo išleistas Jablonskio lėšomis.

Taigi 1904 m. pabaigoje Vilniuje išėjęs Zemaitės „Rinkinėlis vaikams“ Jablonskio buvo redaguotas 1903—1904 m. Šiauliuose. Yra ir jo ranka redaguotas tekstas⁵⁴.

Tų pačių metų vasarą buvo suredaguota ir K. Jokanto vers-ta D. Koropčevskio knygutė „Urvinis žmogus“, išspausdinta taip pat Vilniuje 1905 m. K. Jokantas laiške (1904 m. rugsėjo 20 d.)⁵⁵, priimdamas kai kuriuos Jablonskio taisymus, dėl ke-lių jų visai pagrįstai spyrėsi. Pavyzdžiui, jis ryžtingai nesutiko vartoti formas *dinastijė* vietoj *dinastijos*, kad skirtųsi nuo lie-tuviškos priesagos *-ija*. Jis nepritarė Jablonskiui, kai šis mėgi-no keisti žodžius *Prancūzija*, *Anglija* junginiais „prancūzų žemė“, „anglų žemė“ arba žodžiais *Prancūzai*, *Anglai*. Ši Jab-lonskio tendencija buvo žymi ir vėliau. Apskritai šis Jokanto laiškas labai vertingas: jis parodo ne tik Jablonskio pasiekimus, galutinius sprendimus, bet ir tuos kelius, kuriais juos pasiek-davo.

P. Višinskis laiške M. Pečkauskaitėi (1903 m. birželio 12 d.) rašė, kad jos „Pasikalbėjimus“ duosiąs rytoj filologui peržiū-rėti, pataisyti kalbą. Toliau Višinskis siūlo autorei, kad „pas-kui būtų naudinga peržiūrėti jo ranka pertaisytas raštelis, o dar puikiau būtų su juo peržiūrėti ir kiekvieną mažmožį apkal-bėti, nors ir taip jau Tamsta žymiai pašokai pirmyn kalboj, net man baisu, kad nepralenkstum, nors iš to tik džiaugtis reikė-tų“⁵⁶. Laiško komentaruose spėjama, kad tas filologas galys būti J. Šlapelis, nes 1905 m. prieš spausdinimą jis dar patai-sęs tų kūrinių kalbos mažmožių, bet Višinskis tais pataisy-mais buvo nepatenkintas ir norėjo šį tą atitaisyti⁵⁷. Įsigilinus kyla abejonių, ar dera pirmajame laiške minimą filologą sieti su po dvejų metų tuos kūrinius kiek nutaisiusiu J. Šlapeliu. Veikiausiai tas filologas — tai Jablonskis, iš kurio taisymų ir pokalbių su juo, Višinskio nuomone, M. Pečkauskaitė turėjo pa-simokyti dar daugiau kalbos. Kaip toliau matysime, Višinskis ir 1904 m. buvo davęs Jablonskiui ne vieną dalyką pataisyti, todėl reikėtų jį laikyti ir M. Pečkauskaitės „Pasikalbėjimų“ (kad ir ne visų) redaktoriumi.

1904 m. baigėsi pirmasis Jablonskio, visuomenininko ir kal-bininko, veiklos etapas, trukęs daugiau kaip dvidešimt metų. Tai buvo augimo ir brendimo, grūdinimosi ir kaupimo metai. Bręstanti Rusijoje revoliucija, kurios kvėpavimą, be abejo, kartu su visais pažangiaisiais inteligentais jautė Jablonskis, žadino šviesesnės ateities viltis.

⁵⁴ VUB, D 1078.

⁵⁵ VUB, E 363.

⁵⁶ Višinskis P. Min. veik., p. 461.

⁵⁷ Zr. ten pat, p. 555.

SUTRUMPINIMAI

- CVIAL — TSRS Centrinis valstybinis istorijos archyvas
- ECVIA — Estijos TSR Centrinis valstybinis istorijos archyvas (Tartu)
- LCVIA — Lietuvos TSR Centrinis valstybinis istorijos archyvas
- LKLI — Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institutas
- MAAL — TSRS Mokslų akademijos archyvas
- MAB — Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinė biblioteka
- MCVA — Maskvos miesto Centrinis valstybinis archyvas
- TSRS CVSRA — TSRS Centrinis valstybinis Spalio revoliucijos archyvas
- RR — Jablonskis J. Rinktiniai raštai, t. I—II. V., 1957—1959
- VUB — Vilniaus V. Kapsuko universiteto Mokslinė biblioteka

VARDŲ RODYKLĖ

Sioje rodyklėje žymimos tekste bei išnašose (išskyrus antraštes, grožinės literatūros personažus) esančios pavardės ir slapyvardžiai. Slapyvardžių, išskyrus J. Jablonskio ir neiššifruotų autorių, vieta nenurodoma.

- Abramovičius A. 17, 29
 Abromaitis J. 135
 Aišbė, A. iš B. žr. Kriščiukaitis A.
 Akelaitis M. 96
 A. G.=J. Jablonskis 79
 Aksakovas S. 41
 Alekna (Olechna) J. 179, 201
 Ališincevas I. 15
 Alunanas (Alunans) A. 76
 Ambrozaitis J. 178, 193, 201, 202, 213
 Amerikietis, slap. 147
 Andersenas H. K. 124
 Antanaitis A. 176
 Antonovičius V. 45
 Apuchtinas 48, 56
 Arndtas E. 94
 Asnykas A. 122
 Ašakaitis Pr. žr. Mašiotas P.
 Avižonis P. 67, 72, 73, 127—129, 135, 136, 144—147, 153, 172, 204, 216
 Avulis Jonas žr. Vilkutaitis A.
 Ažukalnis-Zagurskis V. 82
 Ažuolaitis J. 51
 Baba 193
 Bagdonas J. 80, 87, 173, 174, 203, 211
 Balčikonis J. 9, 11, 12, 18, 61, 78, 106, 114, 208, 216
 Baltramaitis S. 83, 131, 217
 Balvočius J. 212
 Baniulaitis Z. 201
 Baranauskas Antanas 81, 99, 118, 136, 143, 169, 173, 184
 Baranauskas Augustinas 178, 193, 201
 Basanavičius Jonas 10, 17, 18, 22, 24, 38, 49, 63, 81, 82, 96, 108, 119, 121, 122, 129, 135, 190, 217
 Becenbergeris (Bezenberger) A. 81, 104
 Beierlė 134
 Bendikas Jonas 201
 Bendikas Juozas 202
 Berezinas F. 98
 Berlingeris 16
 Byčkovas A. 138—141
 Biliūnas J. 77
 Bindokas Kazys žr. Vilkutaitis A.
 Birbalas 193
 Birutavičius 213
 Biržiška V. 78, 79, 123, 124, 126, 131, 147, 209, 211, 214
 Bystrovas A. 70
 Büchneris (Büchner) L. 27
 Bogolepovas N. 188, 191, 192
 Bogušis V. 212
 Boras N. 5
 Botyrius A. 20, 48, 49, 53, 54
 Bratkauskas 196
 Brazdytė (Brazdys) E. 193, 202
 Brazdžionis 88
 Bretkūnas J. 99, 101
 Briancevas D. 80, 81
 Briukneris (Brückner) A. 103—105
 Bryvzemniekas Fr. žr. Treilandas Fr.
 Brozovičius D. 98
 Brugmanas K. 106
 Bruožis (Bruažis) V. 93
 Būbelė (Bubelis) F. 199—201
 Būga K. 5, 6, 82, 104—107, 157, 172, 216
 Buivydas A. 42, 43
 Bulota A. 19, 130, 131, 135, 177, 180, 192

- Bulota J. 131, 176, 185, 188, 208
 Būtėnas J. 10, 143
 Bžozovskis 19

 Cezaris 27, 33
 Chodzickis Z. 132
 Choinackis 132
 Cumftas J. 213
 Cvetajevs 32

 Čepas A. 74, 78, 86, 110, 124, 125, 129, 179—181, 183, 184, 186, 193, 201, 202
 Čeponis V. 201
 Černiavskis D. 17
 Čėсна Jurgis, marijonas 18, 19
 Čėсна Jurgis, kunigas 18
 Čirikovas E. 123
 Čižiauskas I. 216

 Daktaras žr. Vilkutaitis A.
 Dalis V. 97
 Dambrauskas (Jakštas) A. 47, 61, 62, 173, 174, 212, 217
 Danilevičiai 28
 Danilevičius J. 201
 Daniliauskas A. 131, 177, 180
 Daninas D. 5
 Daukantas S. 21, 45, 70—71, 82, 83, 93, 101
 Daukša M. 50, 88, 99, 101
 Daunoras 210
 Davainis-Silvestraitis M. 67, 74, 77—79, 82, 83, 87
 Defo (Defoe) D. 45
 Deliavi 134
 Didžiulienė-Žmona L. 74, 86, 128, 129
 Didžiulis S. 86
 Dirmantas B. 211
 Diuvernua A. 32
 Dobroliubovas N. 73
 Donelaitis K. 18, 21, 99, 161, 215
 Doreris V. 31
 Dovydaitis P. 73
 Drąsutavičius K. 198
 Dravniekas J. 131
 Dreifusas A. 191
 Drevsas 16
 Dubinskis A. 173
 Dumčius L. 27

 Eidimtas 199
 Einšteinas A. 5
 Endzelynas J. 104, 105, 157

 Falcas G. 176
 Fasmeris (Vasmer) M. 175
 Fedkovičius J. 124
 Fedorenka 178
 Fišeris J. 178, 201
 Flamarionas (Flammarion) S. 124
 Fortunatovas 32, 36, 40, 48—50, 59, 61, 90, 92, 96, 98, 104, 115, 120, 136—138, 140, 141, 186, 189—191, 194

 Gaidelionis P. 127
 Gaigalaitis V. 217
 Garšinas V. 45, 123
 Gaudešius S. 211
 Gediminas-Beržanskis-Klausutis J. 119, 128
 Genys J. 70
 Genzelis B. 6
 Gerjė 33
 Gerulaitis A.=J. Jablonskis 77, 79, 83
 Getė J. 45
 Giliaras-Platonovas N. 41, 42
 Ginkenas G. 88
 Gira L. 125
 Gižyckis J. M. A. 70, 71, 80
 Gogolis N. 45, 73
 Graužinytė (Graužinas) D. E. 202
 Grinius K. 18, 21, 40, 47, 67, 78, 85—87, 94, 138
 Grudzinskas 72
 Gruzdytės 146
 Gulbiniškių Antanas žr. Vilkutaitis A.
 Gustainis V. 29
 Gustaitis M. 12, 15

 Heldas G. 134
 Hilferdingas A. 74

 Ignotas J. 211
 Yong'as E. 82
 Isajevas M. 120, 121
 Istominas 88, 90
 Išlandukas žr. Staniškis V.
 Ivanovas G. 32, 58
 Ivinskis L. 44, 45, 82

 Jablonskiai 12, 87, 126, 181, 212
 Jablonskienė-Šipailiūtė (motina) A. 9—11
 Jablonskienė-Sketerytė (žmona), K. 67, 74, 75, 77, 86, 110, 123, 195, 209, 213
 Jablonskienė P. 51
 Jablonskis A. 10, 57
 Jablonskis Juozas (tėvas) 9, 11, 209
 Jablonskis Juozas (brolis) 9, 10
 Jablonskis Jurgis 10, 51, 68
 Jablonskis K. 68, 217
 Jablonskis Vytautas (sūnus) 217

- Jablonskis Vytautas (brolėnas) 10
 Jablonskytė E. 9, 10
 Jablonskytė-Petkevičienė J. 67, 68, 217
 Jablonskytė M. 10, 68, 129
 Jablonskytė Ona (sesuo) 9, 10
 Jablonskytė Ona (duktė) 68, 86, 217
 Jacynia E. 31
 Jakštas A. žr. Dambrauskas A.
 Jakubėnas P. 144
 Janauskas P. 176
 Janavičius V. 212, 213
 Janė 180
 Jankus M. 77
 Janulaitis A. 70, 83, 178, 181, 183, 184, 193, 201, 202, 207
 Janulaitis P. 202
 Januševičius M. 212, 213
 Janušis F. 179, 201
 Januškevičius 178
 Jarceva V. 102
 Jasaitis 191
 Jasaitis I. 126
 Jasinskis 50
 Jasiukaitis K. 72
 Jasiulaitis J. 22, 54
 Jaunius K. 5, 108, 118, 120, 122, 141—144, 151, 156, 158—162, 165, 169—171, 173, 184, 191, 216
 Jodinskaitė E. 181, 193, 202
 Jokajus (Jókai) M. 126
 Jokantas K. 11, 67, 130, 186, 196, 208, 209, 216, 218
 Jonikas P. 118—120, 149, 151
 Jurkevičius A. 54, 55
 Jurkevičius R. 54, 55
 Jurkšaitis K. 217
 Juška A. 40, 138—140, 194, 216
 Juška J. 137
 Juška V. 91, 136—138
 Juškytė J. 198
 Juškos 62, 91, 92, 130, 135—138, 143, 146, 196, 200, 203, 207, 214, 216
 Kabelka J. 6, 161
 Kachanovas 42
 Kačiulis J. 6
 Kairiūkštis P. 183, 184, 201
 Kalbos mokytoja=J. Jablonskis 79
 Kalnietis V. 127, 131, 147, 180
 Kalnias A. 10, 204
 Kapustinas M. 58, 62, 63, 65, 69, 91, 92, 189
 Karlovičius J. 104
 Katkus M. 14
 Kaupas A. 145, 146
 Kauženas K. 134
 Kepalas J. 134
 Kertukas žr. Vilkutaitis A.
 Kesleris 133
 Kilius J. 112
 Kirlys J. 18
 Kirvelis=? 209
 Kirvelis Nusmuko=J. Jablonskis 209
 Kleinas D. 158
 Kliučevskis V. 6, 16
 Kochas 180
 Kočianovskaja 204
 Kondrinskis V. 70
 Kojalovičius 45
 Kokas 193
 Koncevičius 74
 Kondrašovas H. 95, 98
 Kondratovičius-Sirokomlė L. 45
 Konstantinovas N. 15
 Koropčevskis D. 218
 Korsakas K. 5
 Koršas F. 32, 34, 36, 49, 90, 91, 182, 185—192, 194
 Kotliarevskis N. 33
 Krapaila A.=J. Jablonskis 44, 79, 214
 Krapkiūtė-Jablonskienė 9
 Kraševskis J. I. 24, 45, 73, 128
 Krečinskis J. 50
 Kriaučiūnas J. 85—87, 94, 119, 131, 139, 176, 177, 180, 217
 Kriaučiūnas P. 20, 22, 24, 30, 39, 40, 54, 57, 58, 94, 118, 143, 216, 217
 Kriaušaitis P.=J. Jablonskis 145—148, 152, 153, 155, 157—169, 172—175, 217
 Kriščiukaitis-Aišbė A. 27, 74, 75, 85, 86, 123, 124, 126
 Kriškianas 67
 Kronvalda Atis 97
 Kudirka V. 19, 24, 25, 29, 36—38, 40, 51, 74, 77, 78, 86, 87, 93, 103, 118, 122, 126, 128, 143—145, 147, 181, 182, 185, 188, 215
 Kudirkai 10
 Kukukas 193
 Kunigas A. žr. Vilkutaitis A.
 Kuodys L. 27
 Kuprevičius M. 86
 Kuršaitis F. 94, 96, 115, 136, 140, 142, 147, 148, 151, 153, 154—156, 158—164
 Kuzmickis V. 87
 K. W.=? 96
 Laigonaitė A. 6
 Lamanskis V. 63, 88—92, 136, 192, 203

- Landsbergis-Zemkalnis G. 67, 74, 179, 183, 193, 201
Lapinskas 13
Lastauskas 86
Lavrovskis N. 66
Lazarevičius L. K. 109, 123
Lebionka J. 37, 38
Lelys A. 72
Leonas P. 28, 48, 56, 62
Lerchis-Puškaitis A. 76
Leskynas A. 106—108
Liaugminas J. 135
Lindė-Dobilas J. 27
Litovec=J. Jablonskis 44, 45
Liubovskis J. 97
Liuteris M. 94
Lomonosovas M. 135
Lozoraitis 74, 75, 77, 86, 125
Lukauskas S. 201
Lukauskienė E. 201
Ludmeris A. 68
Luninas V. 66, 69
- Mačys V. 74
Mačetas G. A. 125
Maironis 27, 41
Majevskis H. 23
Manaseinas 58
Marcinkevičius J. 8
Markovskis 178
Marma J. 13, 26, 56
Mašiotas P. 11, 13, 17, 20, 22, 23, 25, 28, 40, 41, 43, 44, 47, 48, 53, 59, 60, 63, 74, 75, 85, 86
Matulaitis 88
Matulaitis A. 31, 56
Matulaitis P. 87
Matulaitis S. 17—19, 21—23, 77, 79, 84, 86, 87
Mauderodė O. 145
Meisneris 192
Meišių Antanas=J. Jablonskis 78
Mererė 71
Merkelis A. 71, 204
Merkys V. 6, 83
Mickevičius A. 24, 45, 213
Mickevičius-Kapsukas V. 72, 77, 131, 176, 177, 206, 216
Mickus 176
Miėdažytė E. 103, 128
Miežinis M. 87, 95—97, 101, 106
Miknevičius 18
Mikola J. 104
Mikolainis P. 123, 128
Mikulskis J. 211
Mileris O. 32, 36, 48, 90, 113, 115, 116
Miliauskas 18
- Miltonas Dž. 45, 182
Mironas P. 72
Mironas R. 72
Mironas V. 129
Miūlenbachas (Milenbachs, Mülenbach) K. 63, 70, 116, 117
Mockus 190
Mongirdas V. 179, 183, 184, 201
Moteriškė=J. Jablonskis 79
Muraška F. 39, 48, 49
Murka J. 146
- Nagevičius V. 72
Nebylys=? 173
Nečajevas F. 33
Nečkina M. 6, 16
Nenuorama=J. Jablonskis 44
Neselmanas G. H. F. 50
Nezabitauskis C. 82
Nezabitauskis K. 82
Nikolajus II 197
Nusmukęs kirvelis=? 209
- Obelaitis K.=J. Jablonskis 77, 93, 103, 117, 123, 128, 146, 167, 175, 181, 183, 184
Obuolaitis=J. Jablonskis 48
- Pajaujįs J. žr. Vilkutaitis A.
Pajevskis 19
Palionis J. 6, 101, 118, 148
Palukaitis V. 54, 55, 86, 87
Pašukanis V. 35
Paulauskas (Pavlovskis) 178, 193
Paulauskienė A. 6, 114
Pavilkis 88
Pečkauskaitė M. 181, 213, 218
Peiverinta P. 123
Pelcas 88
Peštukas=J. Jablonskis 44
Petersonas K. 115
Petkevičaitė-Bitė G. 74, 79, 80, 86, 123, 125, 126, 128, 143, 144, 180, 210
Petkevičienė J. žr. Jablonskytė J.
Petras, hercogas 69
Petras J. 98
Petrulis 50
Pietaris V. 49, 82, 96, 101, 110
Pikčiurna=J. Jablonskis 44, 79
Pipiras=J. Jablonskis 44
Piročkinas A. 9, 39, 100, 115, 116, 180, 182, 183, 191
Pisarevas D. 73
Plėvė V. 206
Plevinskis 23
Pogodinas A. 87—89

- Pogodinas P. 131, 132, 180, 185, 186
 Pokrovskis P. 63
 Pomeras J. 31
 Povylius A. 210, 212—214
 Požėla V. 183, 200, 201, 210
 Pranckevičius M. 48, 56
 Prelvicas V. 105
 Preobraženskis V. 33
 Promykas 30
 Pšeorskis 19, 20
 Pševlockis K. 195
 Puodžiūnaitė O. 210
 Pupkis A. 6, 128, 197
 Puškinas A. 5, 98, 192
 Putvinskiai 203
 Putvinskienė E. 145, 146
 Putvinskis V. 145, 175, 213

 Račiūnas J. 86
 Račkauskas M. 210, 211
 Radulis P. 178, 201
 Rainis J. 76
 Raškovas S. 33
 Razijevas A. 120, 121
 Rėza L. 18
 Rezerfordas E. 5
 Rimša V. 141, 153
 Rodzevič M. 128
 Rožankovskis S. 71, 131
 Ruduo=? 89
 Rudžinskutis 56
 Rūgys J. 50, 86
 Rutkauskas S. 22
 Ruskij Litovec=J. Jablonskis 30, 42—44, 47

 Sabaliauskas A. 109
 Samarinas P. 33
 Sančiurskis N. 133, 134
 Savickas 19, 27
 Sidorovas 133
 Senkevičius H. 45, 125
 Sinickis V. 58, 59
 Sipavičius B. 211
 Sipiaginas D. 202
 Sirtautas V. 100
 Sirutavičius V. 127
 Sirvydas K. 99, 101
 Skabeika K. 211
 Skardžius P. 5, 101, 108
 Sketeris A. 41, 42—44, 50, 67, 74, 86, 128, 129, 181, 193—196, 201, 204, 207, 208
 Sketerytė O. 86
 Slančiauskas M. 128
 Smailsas (Smiles) S. 26, 27
 Smilga A. 135

 Sobolevskis S. 34
 Sokolovas S. 33
 Solovjovičius (Serno-Solovjovičius) 20, 53
 Speranskis M. 33
 Speška S. 63
 Spudulis J. 36, 46, 217
 Staniškis V. 20—22
 Starkūnaitė V. 89
 Staržickis G. 57
 Steponavičius A. 6
 Sterstė A. 76
 Strimaitis J. 9, 11, 12, 26, 28, 56
 Suchonlinovas M. 190
 Sutkevičius 213
 Sviatopolkas-Mirskis P. 206, 212

 Sachmatovas A. 91, 136, 137, 186, 190, 194—198, 201, 202, 204
 Šapčenka 180
 Šaulys D. 131
 Ščepkinas V. 33
 Sekspyras V. 5
 Selgunovas N. 73
 Sepetys J. 72
 Sešgelis A. 127
 Siaulietis=? 212
 Šimkevičius 213
 Šykopas (Schiekopp) E. J. 21
 Šipaila J. 12, 27—29
 Šlapelis J. 72, 139, 216, 218
 Šleicheris A. 98, 142, 147, 148
 Šlichtingas 212
 Šliūpas J. 35, 36, 81—83, 118
 Šliūpas R. 67, 179, 183, 184, 201
 Šmidtas 88
 Sniukšta P. 130, 135, 177
 Stolcenburgas 163
 Svarcas A. 32, 33, 186—189, 191

 T.=? 115
 Tautietis žr. Vilkutaitis A.
 Teobaldas 80, 81
 Tichomirovas 70, 130
 Tichonravovas 32, 60
 Tyla A. 376
 Tolstojus D. 15
 Tolstojus L. 123
 Tolutienė B. 136—141, 216
 Tomkevičius M. 131
 Treilandas-Bryvzemniekas F. 63, 189
 Treilande M. 63
 Troickis 32
 Trubeckojus S. 31
 Tumas J. 71, 74, 86, 104, 125, 126, 145, 146, 172, 177, 213, 217
 Tumelis J. 175
 Turgenevas I. 124, 125

- Ulinskis 20
 Umbrasas K. 125, 126
 Unus pro multis žr. Sketeris A.
 Uozuolas (Ozols) A. 99
 Urbšienė M. 74
 Urbutis V. 108
 Urusovas S. 31, 33
 Uscinskis E. 23
 Uspenskis B. 118
- Vabaliukas 23
 Vaičaitis P. 131
 Vaičiūška 70, 71
 Vaidila P.=J. Jablonskis 77, 79
 Vaineikis L. 69, 71—72, 129, 176—
 180, 183, 184, 193, 201, 202, 207—
 —210
 Vaitiekūnas J. 210, 211, 213
 Valančius M. 21, 99, 100, 203, 204
 Valenta J. 202
 Vanagas=J. Jablonskis 79
 Vanagas P. 144
 Vanovskis P. 192
 Varnalėša=? 83
 Vasilevskis 19, 27
 Vasiljevas P. 19
 Vėbra R. 41, 135
 Veismanas 180
 Vėlius N. 92
 Venclauskis 210
 Vileišis P. 36, 40, 41, 90, 135
 Vilkanecas 19
 Vilkutaitis A. 42—45, 74, 87
 Vilkutis (Mergbūdžio) 56
 Vincevičius 27, 29
 Vinogradovas N. 33
 Virbalas V. 201
 Višinskis P. 127, 208, 209, 212, 213,
 216—218
 Vyškovskis 19
 Vištelis-Višteliauskas A. J. 81
 Vitė S. 192
 Vizgirdukas (Šuopių) 56
- Vlošekas 19
 Volteris E. 88, 89, 119, 131, 175
 Vonsiackis A. 130, 146, 176—183,
 186, 192, 193, 197, 199
 Vovčok Marko 45
 W. K.=? 97, 100, 102
- Zaborskaitė V. 27, 41
 Zajončkovskis N. 186, 187
 Zanas 56—60
 Zauniūtė M. 214, 217
 Zavadskis J. 39, 43
 Zeidler J. A. W. 106
 Zengeris G. 192
 Zinkevičius Z. 105, 151, 156, 159—
 161
 Zubatas J. 116, 17
 Zubkovas 32
 Zubovai 210
 Zubovas D. 210, 212, 213
 Zubovas V. 184, 210, 213
 Zubovas V. (sūnus) 213
 Zubovienė S. 213
 Zutner B. 125
 Zvolianskis 180, 190
- Zaliauskas 26
 Zemaitis A.=J. Jablonskis 79
 Zemaitis M. 31, 51
 Zemaitis V. 51
 Zemaitis Z. 175
 Zemkalnis žr. Landsbergis G,
 Zilinskas J. 143
 Zilinskis T. 54
 Zymantienė-Zemaitė J. 125—127,
 139, 216—218
 Ziupsnys S. 103, 112, 121, 128, 201,
 210, 212
 Zukas V. 45, 82, 89, 217
 Zukauskaitė J. 6
 Zukovski 23
 Zviedrys A. 212

TURINYS

PRATARME	5
PIRMOJI DALIS	
KELIO PRADZIA	
VAIKYSTE	9
Šeima (9), Mokslų pradžia (12), Naumiesčio pradžios mokykloje (13)	
GIMNAZIJA	14
Gimnazijos tvarka (14), Gimnazijos mokytojai (17), Mokinių tautybė (22), Religija (25), Jablonskio mokymasis gimnazijoje (27), Nuobaigos (29)	
MASKVOS UNIVERSITETE	31
Studijos (31), Buities rūpesčiai, (34), Apsisprendimas (35), Santykiai su Kudirka (36), Jablonskis ir „Aušra“ (38), Petras Kriaučiūnas (39), Rusiškoji Jablonskio publicistika (40), Botyrius ir Muraška (48), Lietuvių kalbos studijos (49), Paskutinės dienos universitete (51)	
ANTROJI DALIS	
CARIZMO GNIAUŽTUOSE	
BE SAVO VIETOS	53
Vietos ieškojimai (53), Vargo darbai (56), Dar kartą universitete (58), Kuratoriaus kanceliarijos raštininkas (61)	
MINTAUJOJE	65
Tarnybos laiptais (65), Savi namai (66), Mintauja ir jos gimnazija (68), Kolegos (70), Santykiai su lietuviais mokiniais (71), Jablonskio namai — lietuvių inteligentų centras (73), Santykiai su latvių inteligentais (76), Bendradarbiavimas „Varpe“ (77), Jablonskio publicistika (80), Varpininkų diferenciacija (84), Tolyn nuo „Varpo“ (86), Santykiai su Geografijos draugija (87), Naujos viltys (90)	
PIRMOSIOS VAGOS, PIRMIEJI BARAI	93
Kalbos normų šaltiniai (94), Norminimo kriterijai (99), Leksikos norminimas (102), Gramatikos norminimas (110), „Medega sintaksiui“ (113), Rašyba (118), Redaguoti darbai (122)	

ESTŲ ŽEMĖJE	129
Talino nuotaikos (129), Gimnazija (131), Lietuvių kalbos darbai (135), Juškų žodynas (136), 1901 m. gramatikos priešistoris (142)	
„LIETUVIŠKOS KALBOS GRAMATIKA“	147
Rašyba (148), Fonetika (153), Morfologija (157), Gramatikos normaty- viškumas (167), Gramatikos terminai (169), Gramatikos atgarsis (172)	
SIAURAUŠ VEJO GENAMAS	175
Klaidingos versijos (176), Areštų ir kratų banga (177), Jablonskio kra- ta (180), Draugai ir nedraugai (185), Tolesnė bylos eiga (190), Žodyno redagavimas (193), Žeimelyje (195), Alsėdžių ekspedicija (197), Nuo- sprendis (201), Darbai (203)	
TREMTINIO DALIA	204
Pskove (204), Šiauliuose (209), Spaudos draudimą panaikinus (212), Jablonskio darbai Šiauliuose (214)	
SUTRUMPINIMAI	219
VARDŲ RODYKLĖ	220

Piročkinas A.

Pi-125 Prie bendrinės kalbos ištakų. J. Jablonskio gyvenimas ir darbai 1860—1904 m. V., „Mokslas“, 1977 ©
228 p.

Autorius, remdamasis dar neskelbtais archyviniais duomenimis, nušviečia įžymiojo lietuvių kalbininko J. Jablonskio (1860—1930) biografiją, analizuoja jo kalbotyros darbus, parašytus iki 1904 m. Skiriama kalbos specialistams ir plačiajai visuomenei.

4

P $\frac{70103-028}{M854(10)-77}$ 142-77

АРНОЛЬДАС МИКАЛОВИЧ ПИРОЧКИНАС
У ИСТОКОВ ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА
На литовском языке
Издательство «Мокслас» Лит. ССР, г. Вильнюс, 1977 г.

ARNOLDAS PIROČKINAS
PRIE BENDRINĖS KALBOS IŠTAKŲ

Redaktorius O. Vaičys. Viršelio dailininkė R. Verygaitė. Meninis redaktorius G. Slektavičius. Techninė redaktorė E. Volkienė. Korektorės V. Stanulionienė, M. Treigienė
IB Nr. 515

Duota rinkti 1976.X.22. Pasirašyta spausdinti 1977.IV.8. LV 01762. Popierius: spaudos Nr. 1, form. 60×90¹/₁₆. 14,25 sp. l. 17,22 apsk. l. l. Tiražas 5000 egz. Kaina 3,25 rb. Leidykla „Mokslas“, Vilnius, Sierakausko g. 15. Spausdino K. Poželos sp. Kaunas, Gedimino g. 10. Užsak. Nr. 1450.

Kialdų atitaisymas

Pus- lapis	Eilutė	Išspausdinta	Turi būti
19	10 iš ap.	Vyškovsį	Vyškovskį
57	18 išnaša	juo G. Staržickis	juo buvo G. Staržickis
66	22 iš virš.	pamokas ¹⁵	pamokas ¹⁵ ,
80	12 iš virš.	predu	priedu
154	7 iš virš.	„brūkšnelis“/	„brūkšnelis“ \
171	10 iš ap.	-ėsnis	-ėsnis
181	9 iš virš.	kuris	kuris
199	87 išnaša	c. III.	c. LIII
200	93 išnaša	c. VII.	c. LVII

A. Piročkinas „Prie bendrinės kalbos ištakų“